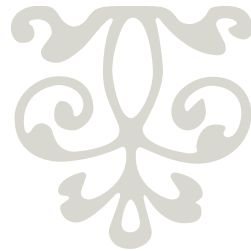


Martyria

Revistă de teologie și spiritualitate ortodoxă





*Martyria. Revistă de teologie
și spiritualitate ortodoxă*
editată de Arhiepiscopia Râmnicului

Redacția str. Arhiepiscopiei nr. 1
240178 Râmnicu-Vâlcea
telefon 0722 691 506
e-mail editurapraxis@gmail.com

Colegiul Director

ÎPS Dr. Varsanufie, Arhiepiscopul Râmnicului
— Președinte fondator,
Pr. Dr. Ștefan Zară, Consilier cultural al
Arhiepiscopiei Râmnicului — Director

Colegiul de redacție (în ordine alfabetică)

Prof. Univ. Dr. **Constantin Bălăceanu-Stolnici**,
Academia Română
Prof. Univ. Dr. **Dan Berindei**, Academia Română
Dr. **Bogdan Tătaru-Cazaban**, Cercetător la
Institutul de istorie a religiilor, Academia Română
Dan Ciachir, scriitor — București
Conf. Univ. Dr. **Ion Marian Croitoru**, Facultatea de Teologie
Ortodoxă, Universitatea Valahia din Târgoviște
Prof. Univ. Dr. **Nae Georgescu**, București
Lector Univ. Dr. **Octavian Gordon**, Universitatea București
Prof. Univ. Dr. **Marina Kolonopulu**, Facultatea de Teologie,
Universitatea Națională și Kapodistriană din Atena
Prof. Univ. Dr. **Mihaela Palade**, Universitatea din București
Prof. Univ. Dr. **Ioan-Aurel Pop**, Președintele Academiei Române
Conf. Univ. Dr. **Svetoslav Ribolov**, Facultatea de
Teologie Ortodoxă, Universitatea din Sofia, Bulgaria
Dinu Săraru, scriitor, membru AOSR — București
Prof. Univ. Dr. **Ioan Scurtu**, membru AOSR — București
Prof. Univ. Dr. **Răzvan Theodorescu**, Vicepreședinte
al Academiei Române
Conf. Univ. Dr. **Nicolae Xionis**, Facultatea de Teologie,
Universitatea Națională și Kapodistriană din Atena

Corectură

Dr. Ema Pestroiu
Pr. Constantin Olariu

Concept grafic, tehnoredactare

Atelierul de grafică

Litera

Calluna, Alegreya Sans

Tipar

SC Conphys SRL

An III, Nr. 2 aprilie — august 2018

Sumar

STUDIA THEOLOGICA

Sfântul Ierarh Calinic de la Cernica, **5**
Episcopul Râmnicului, la 150 de ani de la
nașterea sa în Împărăția cea veșnică
ÎPS Varsanufie, Arhiepiscopul Râmnicului

Mărturisire mistică și viață ascetică **8**
în moștenirea neoisihasmului românesc.
Sfântul Ierarh Calinic de la Cernica – părinte
al părinților pe meleaguri oltene
Pr. Lect. Dr. Ioniță Apostolache

Administrarea bunurilor bisericești **25**
în *Manualul de Pravilă Bisericească*
al Sfântului Ierarh Calinic de la Cernica
Ierom. Drd. Iachint Vardianu

Date noi despre relația Sfântului Calinic **32**
cu celelalte confesiuni
Ierom. Antim Motorga

Viața și lucrarea fericitului Damaschin Dascăl, **37**
Episcopul Râmnicului († 5 decembrie 1725) II
Ioana Iancovescu

STUDIA HUMANITATIS

Un arhitect cu vederi neoclasece, **53**
într-o lume neoromantică –
Sfântul Calinic de la Cernica
Prof. Dr. Mihaela Palade

Mănăstirea Popânzălești, o ctitorie **70**
a Sfântului Ierarh Calinic de la Cernica,
Episcopul Râmnicului
Luiza Barcan

S-au dovedit hoții care au omorât **78**
pă stărița de la Surpate.

Completări la istoria unei crime (I)
Dr. Oana-Mădălina Popescu

Episcopul Teofil al Râmnicului, **91**
un strălucit ierarh al Bisericii vâlcene (II)
Pr. Dr. Laurențiu Rădoi

Crucea Râmnicului **109**
Dinu Săraru

Cronica unei Canonizări **111**
Dan Ciachir

VERBA PATRUM

Cuvântarea I **117**
La Paști și despre zăbavă
Sfântul Grigorie Teologul

COLLOQUIUM

Interviu cu Arhimandritul **125**
Atanasie Prodromitul, Stareț al Schitului
Românesc Prodromu din Sf. Munte Athos (III)
realizat de pr. Ștefan Zară și
Monahul Gherasim Prodromitul

THEATRUM

Călugărul fără de arginți **133**
Piesă de teatru în două acte
de Ina Sterescu

LITTERAE

Fecioara din iedera **157**
de Andrei Cărpeneanu



gradina pentru Dinu Pălat

27 XII

† VARSANUFIE
Arhiepiscopul Râmnicului



Sfântul Ierarh Calinic de la Cernica, Episcopul Râmnicului, la 150 de ani de la nașterea sa în Împărăția cea veșnică

Personalitatea cea mai marcantă, atât în plan duhovnicesc și cultural, cât și administrativ – edilitar sau pastoral-misionar, în Arhiepiscopia Râmnicului, continuă să fie până astăzi cea a Sfântului Ierarh Calinic de la Cernica, Episcopul Râmnicului, de la a cărui mutare în Împărăția cea neînserată a lui Dumnezeu se împlinește în acest an un veac și jumătate.

Monah cu vocație deosebită, crescut în duhul călugăresc al stareților sfinți Paisie Velicicovski și Gheorghe de la Cernica și Căldărușani, Sfântul Calinic, atât în perioada stăreției sale în Lavra Cernicăi, cât și ca episcop de Râmnic – Noul Severin, s-a dovedit a fi un atent povățuitor și îndrumător al călugărilor și al preoților. Lucrarea sa în istorica eparhie a Râmnicului s-a desfășurat pe multiple planuri având drept coordonată fundamentală continuarea spiritualității paisiene. Întreaga sa activitate s-a constituit într-un program bine alcătuit și împlinit cu multă acrivie, spre atingerea scopului său sfânt: reînnoirea duhovnicească și reînvierea culturală a eparhiei pe care, prin rânduiala lui Dumnezeu, o păstora.

Sfântul Ierarh Calinic a izbutit să reînnoiască viața duhovnicească a vestitei ctitorii a marelui vornic Știrbei Cernica, al cărei stareț a fost în perioada 1818–1850, legând-o strâns de spiritualitatea filocalică, pe care a extins-o în Țara Românească prin mănăstirile întemeiate sau care se conduceau după rânduiala sa.

Preocuparea sa pentru viața duhovnicească, pentru viața lăuntrică, nu l-a putut opri să aibă o la fel de bogată activitate exterioară, atât în domeniul cultural, cât și administrativ: pe cheltuiala sa a întemeiat o tipografie la Râmnic, în care a tipărit numeroase cărți de învățătură și de rugăciune, a ctitorit o serie de mănăstiri, Centrul eparhial și Catedrala Arhiepiscopală de la Râmnic, a reorganizat Seminarul și a înființat mai multe școli. Cu toate acestea, nu a pregetat să viețuiască totdeauna în smerenie și simplitate: „De la anul 1850, când a fost ales episcop, și până la anul 1868, când s-a mutat la Domnul, nu și-a schimbat întru nimic paza datoriilor sale monahale ci, mai mult se nevoia întru toate faptele cele

bune, chiar hainele ce le purta ca episcop nu erau mai bune ca cele pe care le purta când era stareț la Mănăstirea Cernica¹. Poate că mai bine chiar decât Sfântul Paisie Velicicovski a reușit să echilibreze în orânduirile lui viața practică cu cea de rugăciune în mănăstiri.

A înțeles în chip admirabil că pentru împlinirea acestui scop, de zidire sufletească a credincioșilor, este nevoie de rugăciune, de monahi cu viață de rugăciune, de mănăstiri care să ofere celor ce vin spre ele pilde de viețuire îngerească: „Dorea ca traiul viețuitoarelor mănăstirilor noastre să fie cu adevărat pildă demnă de urmat. Întru aceasta, poate chiar de la începutul stăreției sale la Cernica, el a întocmit o seamă de *Povățuiri pentru monahi*, menite «să ridice nivelul spiritual al comunității cernicane» și, în același timp, vădind și «idealul monahal» al alcătuitorului². După această pravilă călugărească s-a condus obștea Mănăstirii Cernica în cei 32 de ani ai stăreției sale și, de asemenea, și Mănăstirea Frăsinei³.

Dorul de viață pustnicească l-a făcut să întemeieze la Frăsinei o obște dornică să ducă o viață în sihăstrie, după pravila părinților din Muntele Athos, statornicită aici de sfântul ctitor⁴.

Deseori, își prelungea timpul postirii până la patruzeci de zile. De-a lungul întregii sale vieți ca monah, nu a mâncat niciodată carne și începând cu anul 1820 s-a abținut chiar și de la pește, consumând doar legume. Pentru „ca să biruiască mândria, numai sâmbăta gusta câte puțin ouă, brânză și lapte⁵. În ceea ce privește somnul, „noaptea nu dormea mai mult decât trei ceasuri și acestea nu pe pat, ci pe scaun⁶. Toți călugării bătrâni și tineri îl admirau și-l iubeau cu inimă curată pentru că era smerit cu adevărat, fără prefacere, fără ură și viclenie, supunându-se tuturor⁷.

Viața Sfântului Ierarh Calinic de la Cernica ne arată harismele specifice acestui stareț sfânt: darul rugăciunii inimii (având faima de călăuzitor al rugăciunii inimii), darul de a conduce obști numeroase, dar, și pe acela al facerii de minuni, chiar din timpul vieții sale.

Viața Sfântului Ierarh Calinic de la Cernica ne arată harismele specifice acestui stareț sfânt: darul rugăciunii inimii (având faima de călăuzitor al rugăciunii inimii), darul de a conduce obști numeroase, dar, și pe acela al facerii de minuni chiar din timpul vieții sale. ❀

1 Arhimandritul Anastasie BALDOVIN, „Viața și nevoințele cele monahale ale Preacuviosului Episcop al Râmnicului Noul-Severin, D.D. Calinic”, în *Biserica Ortodoxă Română*, XXII (1898-1899), p. 1031.

2 Pr. Nicolae Șerbănescu, „Sfântul Ierarh Calinic de la Cernica episcopul Râmnicului”, în *Biserica Ortodoxă Română*, LXXXVI (1968), nr. 3-5, p. 375.

3 Cf. și Prof. Gh. T. Bulat, „Sfântul Ierarh «Kallinik», stareț al Mănăstirii Cernica”, în *Glasul Bisericii*, XXVII (1968), nr. 3-4, p. 348.

4 *Proloagele. În fiecare zi împreună cu sfinții*, vol. 2 (martie-august), Ed. IBMO, București, 2013, p. 220.

5 Casian Cernicanul, *Istoria Sfintelor mănăstiri Cernica și Căldărușani*, Cernica, 1870, p. 129.

6 Casian Cernicanul, *Istoria Sfintelor mănăstiri Cernica și Căldărușani*, p. 88.

7 Atanasie Baldovin, *Viața și nevoințele*, pp. 1032-1033.

Sfântul Calinic cerea călugărilor să aibă neîncetat în gură, în minte și în inimă rugăciunea lui Iisus. Sfântul Ierarh Calinic nu doar a înființat mănăstiri și obști, ci le-a dăruit acestora, și prin ele și nouă astăzi, rânduiei după care să se călăuzească spre dobândirea Împărăției Cerurilor.

În anul 1847, a avut loc marele incendiu care a mistuit cea mai mare parte a Râmnicului: Episcopia, Seminarul, școala primară, dar și foarte multe case din zona centrală, adică peste jumătate din ceea ce însemna la vremea aceea Râmnicul Vâlci. Cel care a început lucrările de rectificare a orașului a fost Sfântul Ierarh Calinic de la Cernica, ales episcop al Râmnicului în anul 1850.

Episcopia și Seminarul au fost primele clădiri reconstruite de Sfântul Calinic, drama incendiului ducând la modernizarea mult întârziată a orașului. Prima țintă a fost lărgirea și modernizarea Uliței Mari, Calea lui Traian de azi. Piatra de râu și lumina felinarelor cu lumânări mari la început și, mai târziu cu petrol, au adus Râmnicul într-o lumină pe care nu o mai cunoscuse până atunci.

Dacă vorbim astăzi de dezvoltarea orașului Râmnicu-Vâlcea, lucrul acesta este datorat fără nicio exagerare și Bisericii de aici, care a știut nu doar să dubleze activitatea economică din oraș, ci să o susțină la propriu și să stimuleze dezvoltarea spiritual-culturală și economică a municipiului Râmnicu-Vâlcea. Fabricile de hârtie și tipografiile din sec. XIX, care au făcut să înflorească orașul, oare de unde își aveau izvorul, dacă nu din cea personală a Sfântului Calinic, pe care a dăruit-o primăriei orașului Râmnic?

În ceea ce privește sfârșitul său, el a fost la fel de minunat ca și viața sa⁸. Și-a prevăzut moartea cu treisprezece zile mai înainte: „Când s-au împlinit acele zile, s-a făcut sănătos deplin și s-a sculat și s-a îmbrăcat cu hainele de îngropare, pentru că toate celelalte le dăduse de pomană, s-a spălat singur pe față, s-a pieptănat și ne-a binecuvântat pe toți câți eram în casă. Și cum stătea în picioare, s-a rezemat pe pieptul călugărului Gherman, zicând: «Să ne vedem în fericirea de pe cealaltă lume» și, suflând de trei ori din sfintele sale buze, a rămas rezemat pe pieptul părintelui Gherman”⁹.

Contribuția Sfântului Ierarh Calinic la înflorirea orașului Râmnicu-Vâlcea a fost covârșitoare, eparhia pe care a condus-o înnoindu-se din toate punctele de vedere, dar mai ales duhovnicesc, acest lucru făcând din persoana sa cea mai importantă personalitate a Râmnicului, fapt recunoscut de Sfântul Sinod al Bisericii Ortodoxe Române în ședința de lucru din octombrie 1955, când a fost aprobată trecerea sa în rândul sfinților.

⁸ Mitropolitul Serafim, *Isiașmul – tradiție și cultură românească, traducere de Iuliana Iordăchescu*, Editura Anastasia, București, 1994, p. 174.

⁹ Arhimandritul Anastasie Baldovin, „Viața și nevoințele cele monahale...”, p. 1033.

Pr. Lect. Dr.
Ioniță Apostolache
Universitatea din Craiova,
Facultatea de
Teologie Ortodoxă



Mărturisire mistică și viață ascetică în moștenirea neoisihasmului românesc. Sfântul Ierarh Calinic de la Cernica – părinte al părinților pe meleaguri oltene

Sfântul Calinic, floarea cea aleasă a spiritualității cernicane, unește în profilul lui duhovnicesc, în mod uimitor, rugăciunea și înfrânarea cea mai severă, pe de o parte, cu ascultarea cea mai deplină în obște și cu grija de săraci, iar pe de altă parte, cu activitatea de ctitor și ziditor de biserici. El cere în *Povătuirile* lui scrise în primul rând împlinirea poruncilor lui Dumnezeu și fapte de smerenie, de ascultare, dar mai spune și că «rugăciunea lui Iisus să o avem neîncetat în gură și în inimă».¹ Am putea spune că avem aici o «spiritualitate integrală».² Iată maniera în care creiona marele nostru teolog, preotul profesor Dumitru Stăniloae, portretul isihast al unuia dintre cei mai mari Părinți ai spiritualității monahismului ortodox din Oltenia. Remarcabila sa personalitate constituie în felul acesta o veritabilă sinteză a monahismului românesc, aducând laolaltă autenticul tradiției athonite și mistica viețuirii paisiene, încolțită în lucrarea înaintașilor săi din lavra Cernicăi. El este exponentul „reînnoirii isihaste”, curent descris de Părintele Stăniloae în valoroasa sa radiografie filocalică: *Isihăștii sau sihaștri și rugăciunea lui Iisus în tradiția ortodoxiei românești*. Academicianul Virgil Cândea consideră pe bună dreptate că Părintele Dumitru Stăniloae a fost cel dintâi teolog român care a identificat „importanța participării românești la reînnoirea isihastă”, afirmându-o în cadrul „cercetărilor sale de ascetică și mistică, despre isihasm și

¹ Această manieră mistică de chemare permanentă a numelui lui Hristos în viața noastră este încadrată de Părintele Dumitru Stăniloae în cea de-a doua etapă a vieții duhovnicești, iluminarea. Este rugăciunea care trece dincolo de cuvinte, sălășluindu-se în interiorul inimii omenești, adâncindu-se tot mai mult în apofatismul tainelor dumnezeiești. „În rugăciunea făcută de minte în inimă” – scrie Părintele Stăniloae – „nu mai negăm lumea gândindu-o în același timp, ci pur și simplu uităm total de lume cu toată ființa noastră. Am rămas numai noi, și anume cu noi cei de la suprafață, cu însușirile sau proprietățile ce pot fi gândite în concepte definite, ci eul nostru mai adânc, nedefinit, neîngustat de gândurile la lucruri, care nu poate fi privit și definit prin niciun concept, rămânând numai simpla cunoștință a prezenței lui, a realității noastre infinite. Inima în care se adună mintea nu e atât inima de carne, cât sediul central al minții, centrul omului, duhul lui, subiectul lui, omul total dinăuntru, nu numai cel intelectual sau sentimental. Sunt cămările cele mai dinlăuntru ale omului, «unde nu mai sunt vânturi ale gândurilor rele», încăperea dinăuntru a catapetesmei, unde se află sălășluit la Botez Domnul Iisus Hristos” – Pr. prof. Dumitru STĂNILOAE, *Ascetica și mistica Bisericii Ortodoxe*, Editura IBMBOR, București, 2002, pp. 326-327.

² Idem, *Isihăștii sau sihaștri și rugăciunea lui Iisus în tradiția ortodoxiei românești*, în Filocalia VIII, traducere, introducere și note de Pr. prof. Dumitru Stăniloae, Editura Humanitas, București, 2002, p. 548.

despre cele mai vechi traduceri de la noi din textele filocalice”. În cazul articolului amintit mai sus, V. Căndea face mai multe precizări, subliniind contribuția Părintelui Stăniloae în contextul afirmării specificului unei tradiții isihaste românești. Iată ce spune în acest sens: „Constatăm că mai toate observațiile făcute în ultimii ani în legătură cu contribuția românească la mișcarea paisiană fuseseră deja formulate, în 1979, de Părintele Stăniloae: (1) existența în Țările Române a unei tradiții isihaste și filocalice neîntrerupte cel puțin din secolul al xiv-lea, care (2) a atras spre mănăstirile noastre călugări ucrainieni și ruși încă înainte de venirea acolo a cuviosului Paisie și (3) a fost determinantă pentru desăvârșirea operei acestuia pe pământ românesc; (4) faptul că «ceea ce... a adus el în monahismul românesc nu e preocuparea de rugăciunea lui Iisus – căci aceasta s-a menținut mereu între miile de isihăști din munții Țărilor Române – ci o înviorare a spiritualității isihaste în ea»; (5) rolul tradiției literare patristice în opera de traducător a cuviosului Paisie, care pentru tălmăcirile sale filocalice folosea drept criteriu de acuratețe versiunile românești; (6) distincția dintre activitatea literară legată de Filocalie (traducerea și răspândirea ei) și trăirea doctrinei cuprinsă în această carte. (7) Tot Părintelui Stăniloae îi datorăm sublinierea particularităților românești introduse în moștenirea paisiană de ucenicii săi de la noi, ca Starețul Gheorghe de la Cernica sau Sfântul Calinic”.³

Încununarea mistică a viețuirii în Hristos sau „spiritualitatea integrală”, despre care vorbește Părintele Stăniloae, pe care o regăsim concentrată organic în persoana și lucrarea Sfântului Calinic de la Cernica, se definește în primul rând prin constituția sa athonită. El devine în felul acesta parte componentă a unei tradiții lucrătoare de peste patru secole în Oltenia, din vremea Sfântului Nicodim de la Tismana.⁴ Cu toate ace-

³ Virgil CÂNDEA, „Locul spiritualității românești în reînnoirea isihastă”, în *România în reînnoirea isihastă, studii închinare Cuviosului Paisie de la Neamț la bicentenarul săvârșirii sale, 15 noiembrie 1994*, publicate cu binecuvântarea IPS Daniel, Mitropolitul Moldovei și Bucovinei, sub îngrijirea lui Virgil CÂNDEA, Editura Trinitas, Iași, 1997, pp. 19-20.

⁴ Prezența Sfântului Ierarh Calinic pe meleaguri oltenești rămâne fără îndoială una proniatoare. El răsare în acest pământ binecuvântat după mai bine de patru secole de la activitatea reformatoare și plină de duh a predecesorului său, Sfântul Nicodim de la Tismana. În acest cadru, „apare ca un mare și priceput organizator al monahismului ortodox român”, oferind „un nou impuls de viață călugărească în duh isihast” în inima monahismului din Oltenia. Mai mult, Sfântul Nicodim este întemeietorul unor importante mănăstiri cu viață de obște din Țara Românească, cum ar fi: Vodița, Tismana, Gura Motrului, Topolnița, Coșcuștea, Ilovăț și Prislop. Pe toate le-a organizat după rânduiala athonită, unele dintre ele dobândind, prin legământ domnesc, statutul de samovlastie, „autodespotie sau ctitorie de sine stătătoare”, după normele bizantine de gospodărire, receptate în Țara Românească prin intermediul Sfântului Munte Athos. Cel mai bun exemplu în acest sens este Mănăstirea Vodița, ea fiind „o răscruce de drum în istoria monahismului românesc; ... un tip de mănăstire nou și necunoscut printre români în vremea de mai înainte”. Modelul acesta de organizare a fost preluat și perfectat de Sfântul Ierarh Calinic pentru Lavra Frăsineiului, acolo unde a reușit să întemeieze „noul Athos” românesc. În ceea ce privește activitatea cărturărească, și aceasta un element specific tradiției athonite, de la Sfântul Nicodim s-au păstrat numeroase transcrieri, între ele remarcându-se în mod deosebit *Tetraevangelul* de la Tismana, lucrare alcătuită cu scris îngrijit, „dar lipsită de înfloriri și podoabe”. Pr. conf. Al. I. Ciurea afirmă în acest sens continuitatea tradiției athonite în cadrul mănăstirilor din Țara Românească: „Ucenicii pe care-i lasă după dânsul și care vor întemeia și alte mănăstiri, practică aceleași nobile îndeletniciri athonitice, ce s-au păstrat cu sfințenie, în mănăstirile noastre, secole de-a rândul. Iată deci și la așezarea

tea, cel mai potrivit profil mistic din care se alimentează personalitatea isihastă a Sfântului Ierarh Calinic este cu siguranță cel paisian. Desprins la rândul său din tradiția athonită, acest filon al monahismului românesc s-a conturat în mare parte prin prezența harismatică a întemeietorului său pe meleagurile țării noastre.

Sfântul Paisie Velicicovschi (1722–1794), stareț în mănăstirile moldave Neamț, Dragomirna și Secu, a exercitat „cea mai masivă și cea mai lungă durată de influență a Sfântului Munte asupra vieții călugărești din Țările Române”. Înfrâurirea învățăturilor sale în rândurile iubitorilor de Dumnezeu a trecut din Moldova în Țara Românească. Realitatea și contribuția sa la formarea și întărirea tradiției isihaste a monahismului românesc rămân incontestabile, dar cu toate acestea, este bine de știut că această lucrare nu s-a făcut fără temelie. Părintele Dumitru Stăniloae vede în acest sens spațiul românesc ca pe un punct nevralgic al procesului de răspândire a curentului filocalic în lume. „Nu este de mirare – spune părintele profesor – că Filocalia sau scrierile filocalice și-au luat drumul răspândirii lor în Rusia tocmai din Moldova. Lucrul acesta se explică din faptul că în Țările Române isihasmul și spiritualitatea filocalică în general s-au introdus din secolul al xiv-lea și a rămas o realitate neîntreruptă în tot timpul următor, ca și în Athos, datorită unei anumite existențe de sine stătătoare, pe care au putut-o păstra aceste țări și datorită legăturilor lor strânse cu Muntele Athos. În secolul al xviii-lea, călugărul Paisie, venit de la Poltava, a găsit astfel în Moldova un monahism care, prin numeroși reprezentanți ai lui, practica în continuarea neîntreruptă a acestei tradiții o viață isihastă (de sihaștri), însuflețită de rugăciunea lui Iisus”⁵.

monahismului din Țările Române, pe baze mai temeinice și mai organizate, chipul unui alt membru marcant al comunității din Sfetagora, mai exact în școala de călugări a Hilandarului, mănăstire a sârbilor ortodocși până în zilele noastre”, cf. Arhim. prof. Veniamin MICLE, „Despre Monahismul ortodox român, anterior secolului al XIV-lea”, în *Glasul Bisericii*, nr. 3-4/1978, pp. 315-316; Pr. conf. Al. I. CIUREA, „Influența Sf. Munte asupra vieții religioase din Țările Române”, în *Orthodoxia*, nr. 2/1953, p. 282.

⁵ Pr. prof. Dumitru STĂNILOAE, *Isihăștii sau sihaștri...*, p. 524. Pe lângă bogata zestre culturală adusă cu sine din Sfântul Munte, perioada Sfântului Paisie Velicicovschi aduce cu sine o eficientă reevaluare a rânduielilor călugărești de chinovie. Așa se face că, în mai toate așezămintele unde a pus rânduială, sfântul a hotărât ca slujbele să se săvârșească „cu punctualitate, după tipicul Sfântului Munte. La strana dreaptă se cânta slavonește, iar la strana stângă românește. Regulile vieții de obște se păstrau de asemenea, cu mare grijă. Nimeni dintre frați nu avea, nici nu îndrăznea să numească al său vreun lucru oarecare, ci pe toate trebuia să le considere ca trimise de Dumnezeu pentru comunitate, primind fiecare ceea ce avea nevoie, de la stareț. Masa se servea totdeauna în comun, afară de cazuri de boală. Toate ascultările la bucătărie, brutărie, trapeză, etc., se făceau de călugări. Practicau și diferite meserii, ca: cizmăria, stoleria, croitoria, în afară de munca câmpului și diferite alte ascultări. În timpul lucrului păstrau cea mai desăvârșită tăcere. Fără lucru nimeni nu trebuia să stea, căci «lenea povățuiește la tot răul». Toate aceste învățături le vom regăsi ogândite în viața Sfântului Calinic de la Cernica, asigurând în felul acesta continuitatea unei tradiții neoisihaste. Vezi și Pr. conf. Al. I. CIUREA, „Influența Sfântului Munte asupra vieții religioase din Țările Române”, p. 284.

Data fiind formarea sa monahicească, poziționată la confluența dintre autenticul isihasmului athonit și moștenirea paisiană, Sfântul Calinic este așezat de Părintele Dumitru Stăniloae în rândul „marilor harismatici ai Bisericii Ortodoxe Române”. ✠

Data fiind formarea sa monahală, poziționată la confluența dintre autenticul isihazmului athonit și moștenirea paisiană, Sfântul Calinic este așezat de Părintele Dumitru Stăniloae în rândul „marilor harismatici ai Bisericii Ortodoxe Române”. Afirmările sale sunt susținute de adâncimea mistică a trăirilor și experiențelor ascetice, desprinse din viața plină de har a Sfântului Ierarh. Despre toate acestea au dat și dau mărturie sfintele sale moaște, ucenicii săi, sfintele noastre sinaxare, documentele rămase din vremea sa și evlavia poporului dreptcredincios care l-a păstrat totdeauna la inimă ca pe un grabnic ajutor și făcător de bine.

Consemnarea amintită mai sus vine să întărească portretul creionat în rândurile *Filocaliei* VIII, de care ne-am folosit la începutul analizei noastre. El ne prezintă astfel icoana autentică a isihazmului cernican. În persoana Sfântului Calinic ia naștere chipul autentic al iubitorului de Hristos. În viața sa, rugăciunea se împletește cu munca, sărăcia se însoțește cu smerenia, milostenia se face soră cu postul și cu neîncetata rugăciune, peste toate sălășluind iubirea de Dumnezeu și de aproapele. „Ajuns monah încă din tinerețe – notează Părintele Stăniloae – el și-a mortificat trupul tânăr printr-un post foarte aspru pe care numai un om desăvârșit l-ar fi putut suporta. ...Mult timp s-a mulțumit cu pâine și apă fără să se sature”. „Noaptea nu dormea decât trei ore și nu într-un pat, ci pe scaun. Ziua participa la cele mai grele munci împreună cu alți călugări”. Nu a mâncat niciodată carne și nici pește, ci numai legume. Când a împlinit șaptezeci de ani, Biserica i-a încredințat un scaun episcopal, dar el și-a continuat viața ascetică și se îmbrăca într-un veșmânt sărăcăcios. Prin asceza sa nu căuta numai mortificarea patimilor, dar și o sporire a virtuților opuse. El a

dezvoltat astfel în sine blândețea, răbdarea, smerenia și mai ales iubirea. Suferea cu cei nefericiți, îi ajuta pe toți cei despre care știa că sunt în nevoi. Bani pe care cei bogați îi dăruiau pentru slujbele bisericești, el îi trimitea de îndată celor săraci. Avea liste cu nevoiașii din mai multe orașe și le trimitea bani de îndată ce primea. Când nu avea nimic ce să le trimită, plângea și cerea celor care se aflau în jurul său «să-i facă rost de bani pentru a-i trimite sărmanilor frați ai lui Hristos». Nu avea în chilia sa decât ulcior cu apă și toată viața a purtat aceleași veșminte aspre și sărăcăcioase. El a reușit să împace într-un mod minunat asceza și viața contemplativă cu activitatea de constructor și organizator. A construit o mare biserică la Cernica și șase alte biserici în mănăstiri și parohii. A construit biserica și reședința episcopală din Râmnicu-Vâlcea. La sfârșitul vieții s-a retras din nou ca simplu călugăr în mănăstirea sa de la Cernica. A murit în 1868. Toată viața s-a concentrat în rugăciune și contemplație. Prin rugăciunile sale a vindecat bolnavi”⁶.

Profesorul de spiritualitate orientală Tomáš Špidlík identifică în frumoasa alăturare dintre asceză sau viața contemplativă și slujirea comunitară în mijlocul semenilor una din notele de specificitate ale spiritualității monahismului românesc. Consemnarea este făcută în urma unui pelerinaj la cele mai importante mănăstiri din România. „O altă caracteristică a monahismului românesc – spune cardinalul romano-catolic – este trecerea de la un mod de viață la altul. Aproape totdeauna în jurul unui sihastru devenit faimos se adună mai întâi câțiva ucenici, după care un principe con-

⁶ Pr. Dumitru STĂNILOAE, *Rugăciunea lui Iisus și experiența Duhului Sfânt*, ediția a II-a, cuvânt înainte Arhim. Gheorghe Grigoriu, prefată Olivier Clément, în românește Maria-Cornelia Ică jr., Editura Deisis, Sibiu, 2003, p. 144-145.

struiește o mare mănăstire de obște, de unde mai apoi pleacă pentru a se refugia în adâncul pădurii, unde se mulțumesc cu o colibă de păstori, în timp ce alții preferă singurătatea pustnicească”.⁷ Špidlik face aici trimitere la parcursul pe care îl face monahul de la viața de chinovie la pustnicie. Cu toate acestea, experiența sihăstriei a fost intens trăită și de Sfântul Calinic, care, deși îmbrăcat în mantia arhierescă, a iubit din toată ființa sa isihia, experiindu-o organic în singurătatea chiliei sale. În acest context, pornind de la pilda de viață a Sfântului Ierarh și folosindu-ne de însemnările Părintelui Dumitru Stăniloae pe acest subiect, vom încerca în cele ce urmează să aducem smerită mărturie asupra elementelor de factură ascetico-mistică din această perioadă, așezate la temelia Bisericii Dreptslăvitoare din Oltenia.

Chipul filocalic al Sfântului Calinic

Lucrând în orogul Sfintei noastre Biserici ca o neobosită albină,⁸ Sfântul Ierarh Calinic de la Cernica a fost rânduit de Dumnezeu spre bunăstarea și înflorirea pravoslavniciei Ortodoxii din Oltenia. Providența l-a adus pe lume la ceas de grea încercare pentru credința noastră străbună. A fost rânduit episcop în anii în care multe sate nu aveau biserici, preoții uitaseră de carte,⁹ iar cântăreții abia dacă

știa să buchisească prin și așa puținele cărți liturgice. Toate aceste greutăți și altele mai mari decât acestea, au fost trecute de Sfântul Ierarh, care a găsit întotdeauna putere și ajutor pentru a trece toate încercările ce-i stăteau înaintea. Nimic nu s-a dovedit a fi cu neputință celui care fusese rânduit călugăr din pruncie.

Și cu toate acestea, ne putem întreba cum și în ce chip, dincolo de această rânduială, Dumnezeu ne-a rânduit nouă românilor ceva atât de bun, pentru a ne adăpa, precum cerbiei, din prospețimea izvoarelor duhovnicești? Răspunsul îl găsim cercetând tradiția filocalică a monahismului românesc. Altoit în mare pe moștenirea isihasmului paisian, care a apărut în pământul strămoșilor noștri prin rânduială dumnezeiască, profund mistic și în totalitate hristocentric, acest filon de tradiție orientală a adunat în sine experiențe și mărturisiri, pilde de viață și sfințenie, frumos rânduite în catapeteasma unei genealogii seculare. În această atmosferă a respirat și Sfântul Calinic, călugăr mult încercat și șlefuit în lavra Mănăstirii Cernica.¹⁰ Acolo a învă-

piat: „Facă-se cercare de câte o școală pe lângă fiecare protoierie, din acea Eparhie, mărginită în cercul aici descris și numai pentru cei ce de a lor bunăvoie vor veni la școală, iar într-un alt chip, nu. De aceasta, Departamentul Credinței va da cunoștință Eforiei Școlilor și deslușirii cărmuitorilor”, cf. Arhivele Statului București, Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice (MCIP), Dosar 2215, din 1850, passim, apud Toma Bulat, „Un secol de la moartea Sfântului Calinic, Episcop de Râmnic Noul Severin, 1850–1868”, în *Mitropolia Olteniei*, nr. 3-4/1968, p. 232.

10 Preotul Florin Șerbănescu este de părere că mănăstirile Cernica și Căldărușani au devenit, prin ucenicii Sfântului Paisie Velicicovschi, în frunte cu starețul Gheorghe, exponențiale în afirmarea unui nou curent monahal, neoisihasmul sau paisianismul. „Rânduiala monahală introdusă de starețul Gheorghe la Căldărușani a avut același fâgaș de la Cernica, păstrând în mare măsură tradițiile paisiene de la Athos, Dragomirna, Secu și Neamț, dar având și unele trăsături specifice pe care cercetările de până acum au încercat și au izbutit, în bună măsură să le identifice. În esență ele au la bază prevederile înscrise în așezământul în 18 puncte pe care l-a prezentat Paisie Velicicovschi în memoriile sale adresate arhierilor Moldovei în 1763, anul instalării sale la Dragomirna”, cf. Pr. dr. Florin ȘERBĂNESCU, „Curentul monahal neoisihast paisian la Mănăstirea Căldărușani, temeuri de orânduire a vieții de obște”, în *Sfântul Cuvios Gheorghe Arhimandritul, starețul Cernicăi și Căldărușanilor (1730–1806), înnoitor al isihasmului românesc*, ediție îngrijită de arhim. Macarie Ciolan, Mănăstirea Cernica, 2006, p. 101.

⁷ Tomáš ŠPIDLIK, *O viață și o teologie „din toată inima”*, volum în memoriam realizat de arhid. Ioan I. Ică jr., Editura Deisis, Sibiu, 2010, p. 66.

⁸ Albina a fost simbolul arhieriei Sfântului Calinic, simbol pe care l-a purtat întotdeauna pe mânerul toiagului său.

⁹ La 15 decembrie 1850, după venirea la Craiova, sfântul a cerutat întregul cler, pe monahi și pe toți ostenitorii Sfintei Biserici. Pe lângă criza „vidiniștilor”, așa cum a fost cunoscută în istorie etapa în care slujitorii sfintelor altare erau școliți formal de arhieriei de peste Dunăre, de la Vidin, Sfântul Calinic s-a confruntat și cu lipsa de pregătire a clerului inferior. În acest sens, a cerut Departamentului Bisericesc să înființeze mai multe școli pe lângă protopopiate pentru cântăreții și paraclisierii din eparhie, întrucât aceștia „nu cunoșteau slujbele bisericești și nici tonisirea glasurilor asupra cântării”. Departamentul și Eforia i-au refuzat cererea, însă sfântul s-a adresat direct domnitorului, care a decis, în luna mai a anului 1853, înființarea unei școli pe lângă fiecare protopo-

țat rânduiala isihasmului chinovial, deprinzându-se cu darul „rugăciunii lui Iisus”¹¹ de la încercații săi dascăli, între aceștia numărându-se mai cu seamă Sfântul Gheorghe starețul, om de aleasă trăire duhovnicească și experiență călugărească.

În istoria monahismului românesc, școala sa de călugărie, Cernica, s-a făcut cu adevărat peșteră nenumăratelor nevoițe¹² și rugăciuni. Locul acestui spațiu de asceză și mistică ortodoxă în tradiția neoisihasmului este delimitat de Părintele Dumitru Stăniloae, în funcție de evoluția ideilor isihaste promovate de Sfântul Paisie Velicicovschi. „Despre Paisie s-a scris foarte mult și în rusește și în românește. Dar credem că o latură, asupra căreia ar trebui să se insiste mai mult, ar fi încadrarea lucrării duhovnicești și organizatorice a lui în ambianța românească în care a trăit, arătându-se, pe lângă ceea ce a dat el monahismului românesc, și ceea ce a primit el, cu mult mai mult, de la acesta. Ceea ce ni se pare că a adus el în monahismul românesc, nu e preocuparea pentru rugăciunea lui Iisus – căci, aceasta s-a menținut mereu între miile de sihaștri din munții Țărilor Române – ci o introducere a acestei rugăciuni în viața de obște și, prin aceasta, o înviorare a spiritualității isihaste în ea și, prin ea, o înviorare a vieții de obște. Paisie a venit din Sfântul Munte cu o obște româno-rusă preocupată de această rugăciune și, la aceasta, s-au adăugat și unii călugări din Moldova. Vasile de la Poiana Mărului afirma cu insistență că rugăciunea inimii nu e numai pentru sihaștri, ci și pentru cei din viața de obște¹³. Dar oare nu e aceasta o influență a unui mod de participare a aces-

¹¹ „Rugăciunea lui Iisus” sau „rugăciunea inimii” se desprinde din tradiția răsăriteană. Pentru importanța și rolul ei mistic a fost numită pe drept cuvânt „inima ortodoxiei”, „o practică ce a rămas vie în tradiția creștină de Răsărit”. Părintele Șpidlik o reperează ca fiind proprie tradiției athonite, dar amintește de ea și în spiritualitatea rusă, socotindu-o a fi echivalentul răsăritean al rugăciunii occidentale „Rosario”. „Doamne Iisuse Hristoase, miluește-mă pe mine păcătosul”, spusă în mod repetat în corelație cu respirația, grefează numele Mântuitorului în inima ostenitorului, îl păzește nevătămat de focul ispitelor, „unește mintea cu inima, limpezeste tulburarea minții, dăruiește puterea de a stăpâni pornirile cele rele ale sufletului”. Darul „rugăciunii inimii” se numără în fruntea listei harismelor specifice Sfântului Paisie Velicicovschi, fiind urmat de „darul de a conduce o mulțime de frați” și „darul destul de rar de a ține laolaltă frații de diverse naționalități”. „Era atât de conștient de particularitatea acestor trei haruri, care considera că nu i se pot atribui – notează pr. Elia Citterio – încât îi îndemna pe frații din obște să se dedice practicii rugăciunii lui Iisus, fără a o prefera în mod absolut, cel puțin până nu s-au curățit de toate patimile; limitează până la 130 numărul fraților din obște și consideră că e posibil ca monahii români, ruși și greci să viețuiască separat, fără a se știrbi cu nimic dragostea reciprocă. În realitate, opera lui Paisie a rămas unică în caracteristicile sale principale. Toți s-au referit la el, însă niciunul nu a reprodus integral modelul”. Acest testament mistic al vieții de chinovie a fost preluat și de stareții Mănăstirii Cernica, cel mai aproape de curentul paisian fiind cu siguranță Sfântul Gheorghe”, cf. Tomáš ŠPIDLIK, *The Spirituality of the Christian East*, translated by Anthony P. Cythiel, Cistercian Publications, Kalamazoo, Michigan, 1986, pp. 317-318; Pr. Elia CITTERIO, „Învățătura spirituală a starețului Paisie. Radiografia unei obști”, (Bose 21-23 septembrie 1995), traducere Pr. Conf. Univ. Dr. Petre Semen, în *România în reînnoirea isihastă*, pp. 122-123.

¹² Toma BULAT, *Un secol de la moartea Sfântului Calinic ...*, p. 238.

¹³ Părintele Stăniloae insistă mai mult asupra acestui aspect în predica întocmită la slujba de canonizare a Sfântului Calinic de la Cernica, din data de 23 octombrie 1955, publicată în revista *BOR* cu titlul „Sfântul Calinic, Starețul Gheorghe și spiritualitatea ortodoxă integrală”. În paginile acestei frumoase întocmiri omiletice, Părintele Stăniloae subliniază convergența de gândire dintre doi mari isihăști ai pământului nostru românesc: Sfântul Paisie de la Neamț și Sfântul Vasile de la Poiana Mărului. Se arată astfel latura practică a rugăciunii permanente, prezența numelui lui Hristos în mintea monahului fiind una imperios necesară în contextul dorinței de despătimire. În consecință, el afirmă că „Paisie pune ca punct de plecare al vieții du-

tei rugăciuni în pământul românesc, care a luat o și mai mare dezvoltare în Mănăstirea Cernica? În orice caz, din întâlnirea dintre tradiția românească sihăstrească de mare adâncime și introducerea ei în cadrul obștii mari prin Paisie, a răsărit echilibrata viață duhovnicească din mănăstirile Cernica și Căldărușani. Restauratorul Cernicăi și inițiatorul marelui elan de viață duhovnicească imprimată acesteia, a fost transilvăneanul Gheorghe, care a însoțit pe Paisie 24 de ani în Athos și în Moldova și se declară ucenicul lui”.¹⁴

Din experiența dobândită alături de Sfântul Paisie Velicovschi, Preacuviosul Părinte Gheorghe, dascălul Sfântului Calinic, aduce în lavra de la marginea Bucureștilor dorința după adevărata viețuire în Duhul. Simțindu-se nevoia unei revigorări spirituale, dar și practice, Sfântul Gheorghe așază alături de rugăciune și ascultare, munca, împlinind astfel într-un mod practic dimensiunea duhovnicească a vieții călugărești.¹⁵ El a făcut aceasta „nu numai pentru a ajuta pe monahi să-și dobândească în mod sigur desăvârșirea nepătimirii, ci și pentru a-i face folositori obștii

hovnicești a comunităților sale, așa-zisa lucrare a minții. Această lucrare a minții consta în aceea că monahul păstrează tot timpul în amintire numele lui Iisus și cu el alungă orice gând necuvenit care se ridică din inimă. Minte trebuie să caute cu această rugăciune locul inimii și să-l păzească curat, până ce inima se va face locașul lui Hristos și se va arăta plină de lumina Lui. Paisie socotea că acest lucru poate să-l facă orice monah, fie el chiar începător în ale vieții duhovnicești, ba chiar și un mirean preocupat de grijile vieții. Monahul nu trebuie să aștepte să ajungă mai întâi la o anumită curăție de patimi, ca să poată să practice rugăciunea minții. El își însușise ideile conaționalului său, Vasile de la Poiana Mărului, care considera și el greșită părerea acelora care socoteau că lucrarea minții e potrivit numai celor desăvârșiți, care au ajuns la eliberarea de patimi. Paisie urmând acestuia, socotea că însăși păstrarea în minte a numelui lui Iisus e mijlocul cel mai bun de a feri pe monah de gândurile rele și de a slăbi prin aceasta cu încetul patimile din el. «Sfânta rugăciune a minții, zice el, efectuată prin harul lui Dumnezeu, curăță omul de toate patimile, îl îndeamnă la păstrarea cu răvnă a tuturor poruncilor dumnezeiești și îl ferește nevătămat de toate săgețile vrăjmașului și de ispite». Pe lângă acestea, numele lui Iisus, deci și gândul la El, păstrat neconținut în minte, ajută pe om să vadă, îndată ce se ivește, tot gândul contrar lui Iisus, îl face adică pe om în stare să urmărească și să cunoască tot ce se petrece în sufletul său, căci el plimbă tot timpul o lumină peste mișcările dinlăuntru său», cf. Pr. prof. dr. acad. Dumitru STĂNILOAE, „Sfântul Calinic, Starețul Gheorghe și spiritualitatea ortodoxă integrală”, în BOR, nr. 73/1955, pp. 1159-1172; Ibidem, în vol. *Sfântul Cuvios Gheorghe Arhimandritul, Starețul Cernicăi și Căldărușanilor (1730-1806). Înnoitor al isihasmului românesc*, Mănăstirea Cernica, 2006, pp.146-147.

14 *Filocalia VIII*, pp. 582-583.

15 Sfântul stareț Gheorghe a așezat la temelie viața monahală din Cernica și Căldărușani regulile de viețuire deprinse din experiența sa paisiană, la Athos și în Moldova. Pe aceasta a încercat să o respecte întru totul, statornicind astfel ca mod de viețuire: „sărăcia desăvârșită și de bunăvoie (îndepărtarea de orice avuție personală, întreg avutul fiind gospodărit de obște, care asigură fiecărui frate toate cele necesare traiului: adăpost, hrană, îmbrăcăminte etc.), asceza (tăierea vocii și înfrânarea de patimi), ascultarea și smerenia, petrecerea și lucrarea numai împreună cu frații și întru frățescă dragoste, slujbe după tipic, începând cu toate cele 7 laude zilnice, munca, rânduită de cel mai mare după priceperea și puterea fiecăruia, unită cu rugăciunea continuă, practicarea «rugăciunii minții săvârșite în inimă» ... citirea cărților sfinte (fiecare în parte și cu toții întreolaltă, această citire dimpreună fiind rânduită îndeosebi în perioada iernii, seara, până în Săptămâna Patimilor), traducerea și copierea manuscriselor, mărturisirea deasă la duhovnic și, în primul rând, mărturisirea gândurilor, respectarea rânduielii meselor de obște la trapeză și a duhului tăcerii, atenția deosebită și cumpătarea înțeleaptă la primirea în obște a călugărilor străini, purtarea de grijă față de cei bolnavi la bolniță și păstrarea cuviincioasei rânduieli întru primirea oaspeților la arhondaric (exceptate fiind femeile, afară de cazuri deosebite, la vreme de război sau răzmerițe), neținerea în mănăstire de școli pentru copii mireni, alegerea stareților de către obște, excluderea mănăstirii de la închinare etc”. Această rânduială a fost ținută cu strictețe și de Sfântul Calinic în timpul stăreției sale. Mai mult, ajungând arhieru al Râmnicului Noului Severin, a statornicit aceeași rânduială și în mănăstirile oltene, ctitoria sa de la Frâsinei fiind cel mai relevant exemplu în acest sens. cf. *Viețile, povățuirile și testamentele sfinților stareți Gheorghe și Calinic de la Cernica*, Editura Deisis, Sibiu, 1999, pp. 21-40; 41-44; Pr. dr. Florin ȘERBĂNESCU, art. cit., pp. 101-102.

mănăstirești și chiar altor oameni care au nevoie de ajutor”.¹⁶ Problema inițierii monahilor începători a constituit de asemenea un aspect foarte important în activitatea Sfântului Gheorghe. Era o necesitate, ținând cont de faptul că la Cernica viața monahală abia în timpul sfântului a început să înflorească. Spre împlinirea acestei datorii, Sfântul Gheorghe a trebuit să se aplece spre o cale mai simplă decât a înaintașilor săi, punând în practică mai întâi despățimirea și ulterior raportându-se la experiența rugăciunii lui Iisus în viața monahilor pe care îi coordona. „Spre deosebire de Paisie și de Vasile de la Poiana Mărului, spune Părintele Stăniloae, starețul Gheorghe socotea că lucrarea minții nu e bine să înceapă a o practica cineva până nu a înaintat în dezbrăcarea de patimi. Poate că el era unul din aceia pe care-i viza Paisie ca împotrivindu-se ideilor lui despre puțința de a practica rugăciunea minții. Starețul Gheorghe socotea că cel mai pătimăș nu se poate curăți de patimi prin păstrarea în minte a numelui Iisus, probabil mai întâi pentru motivul că acela nu are puterea să țină neconținut în minte numele lui Iisus, al doilea pentru faptul că chiar pomenirea lui Iisus poate deveni pentru el o obișnuință care să nu mai însemne mare lucru, ci să se amestece cu obișnuințele lui pătimăș”.¹⁷ Pe această temelie s-au adăugat participarea la serviciul liturgic și ascultarea. Dincolo de această abordare, mai directă decât la Sfântul Paisie, Avva Gheorghe s-a ținut totdeauna aproape de autenticul gândirii paisiene, reușind în același timp să se mențină aproape de „spiritualitatea athonită de totdeauna”.

Din această frumoasă tradiție s-a adăpat și Sfântul Calinic care, primind aleasă creștere duhovnicească, s-a făcut măslin roditor sub înrăurirea Sfințiților Părinți, punând în inimă exemplul lor și în ureche povețele lor. Într-o simbioză perfectă, în viața sa au fost împletite laolaltă munca și rugăciunea, împlinind străvechea poruncă „roagă-te și muncește” (ora et labora)¹⁸. „După călugă-

În școala nevoițelor de la Cernica, Sfântul Calinic ajunge să practice un ascetism sever, dublat de rugăciune și intensificat printr-un riguros program liturgic. ✠

¹⁶ Pr. prof. Dumitru STĂNILOAE, *Isihăștii sau sihaștri* ..., p. 548.

¹⁷ Idem, *Sfântul Calinic, Starețul Gheorghe și spiritualitatea ortodoxă integrală*, p. 153.

¹⁸ Deși de origine orientală, alimentată din meșteșugul rucodeliei (facerea coșurilor), intens practicat de monahii egipteni, practica rugăciunii conjugată cu munca este atribuită Sfântului Benedict de Nursia sub forma „ora et labora”. Pentru a înțelege «rugăciunea după Benedictini», spune Columba Stewart, trebuie să cunoști foarte bine regulile Sfântului Benedict atât din latura lor tradițională cât și din perspectiva lor inedită, proprie. Mai întâi, avem de-a face cu natura textului însuși. O regulă monastică în sensul ei comprehensibil, ce implică atât dimensiunea spirituală, cât și latura practică, are rădăcini răsăritene. Conceptul de a avea o «normă de viață» este mult mai vechi, însă prescrierea ei sub această formă este un produs al secolului al IV-lea. Totuși, ideea muncii unite cu rugăciunea este mult mai veche, găsindu-și temei practic în Sfânta Scriptură, căci spune Sfântul Apostol Pavel: „Dacă cineva nu muncește, nici să nu mănânce” (II Tesaloniceni III, 10). Cu toate acestea, au existat și cazuri în care această apropiere a fost respinsă. Vorbim aici despre mesalieni, care, așezând pe primul loc rugăciunea, considerau că acesta este modul desăvârșit de a lucra duhovnicește. Practica lor a fost dur criticată de teologii bizantini. Pe de altă parte, munca și rugăciunea sunt analizate împreună de majoritatea Sfinților Părinți. Sfântul Ioan Gură de Aur, de pildă, socotește că „prin munca sa, omul se găsește în relație cu Dumnezeu, Plăsmuitorul tuturor celor văzute și celor nevăzute. Din

reasca rânduială”, a primit de la primul său stareț, preacuviosul Timotei (1807 – 3 martie 1816), drept duhovnic pe avva Pimen, unul din ucenicii starețului Gheorghe. De la el „a învățat să sape în lemn frumoase cruciulițe și l-a deprins cu acea neîncetată rugăciune a minții. După regula statornicită pentru cernicani de starețul Gheorghe, tânărul frate Constantin își împărțea timpul întru «cetera dumnezeieștilor cărți» și întru rucodelii, adică lucrul cu mâna, și-și «omora trupul său cel încă crud» cu postul și cu rugăciunea. Se supunea, cu multă râvnă, «la toate nevoințele cele grele ale vieții monahale», în scurt timp ajungând «pe dascălii săi», și covârșindu-i «cu tot felul de fapte laudabile și ostenețnice»¹⁹.

În școala nevoințelor de la Cernica, Sfântul Calinic ajunge să practice un ascetism sever, dublat de rugăciune și intensificat printr-un riguros program liturgic. Toate aceste elemente definesc foarte bine conturul frumoasei sale staturi duhovnicești, atât de bine surprinsă de protos. Ioanichie Bălan în paginile *Patericului românesc*, unde l-a așezat alături

acest punct de vedere, munca dobândește o dimensiune spirituală, concretizată de fiecare dată social. Prin muncă îi putem ajuta pe cei nevoiași, putem face milostenie, prin muncă iau naștere „poduri între oameni”. Mai mult, cardinalul romano-catolic Tomáš Špidlik vede în ascultările monahicești „un ideal al muncii”, care „performă într-o atmosferă ce conduce spre rugăciune. Și, însoțit fiind de rugăciuni potrivite, ea însăși devine rugăciune, având ca motivație caritatea”. În cazul nostru, Sfântul Calinic este modelul desăvârșit al celui care se roagă și muncește permanent. Din filele *Patericului Românesc* aflăm că „nu s-a culcat întins pe pat, nici dezbrăcat de hainele sale, ci puțin somn cât gusta, ședea rezemat cu mâinile sale pe un jeț, îmbrăcat și cu mijlocul încins cu o curea lată. Toată viața a fost cum stă un soldat de santinelă, veghind neîncetat asupra slăbiciunilor sale trupesti și a vrăjmașilor nevăzuți ce dau luptă neîncetată în mintea și în inima omului, încât cu ajutorul lui Dumnezeu a ajuns vas curat și luminat al Sfântului Duh”, cf. Columba STEWART, „Prayer Among the Benedictines”, in *A History of Prayer. The First to the Fifteenth Century*, Edited by Roy Hammerling, Brill, Leiden, Boston, 2008, p. 201; Tomáš ŠPIDLIK, *The Spirituality of the Christian East*, p. 168; Ioanichie BĂLAN, *Pateric românesc. Ce cuprinde viața și cuvintele unor Cuvioși Părinți ce s-au nevoit în mănăstirile românești (Sec. IV-XX)*, Ediția a II-a, tipărit cu binecuvântarea IPS dr. Antim, Arhiepiscopul Tomisului și Dunării de Jos, Editura Arhiepiscopiei Tomisului și Dunării de Jos, Galați, 1990.

¹⁹ Pr. Niculae ȘERBĂNESCU, „Sfântul Ierarh Calinic de la Cernica”, în BOR, nr. 3-5/1968, p. 357.

de ceilalți sfinți de seamă ai neamului nostru. „Cuviosul Calinic, încă pe când era călugăr tânăr la Mănăstirea Cernica, postea foarte mult, își împlinea regulat canonul și pravila cu multă osârdie și se lupta împotriva somnului. Dormea numai trei ceasuri pe noapte, însă nu întins pe pat, ci pe un scăunel într-un colț al chiliei, după mărturia bătrânului Hariton, iar ziua lucra împreună cu părinții la ascultările cele mai grele ale mănăstirii”²⁰. Despre el, preotul Dumitru Furtună spune că a fost „cel mai vrednic înlocuitor și urmaș al lui Gheorghe”. „De tânăr, când îl vedeam mergând și în Moldova, ca ierodicon, după milostenie, și până la bătrânețe, neîncetat propășia și se distingea prin viața sa plină de cuvioșie. S-a îngrijit de Cernica nu numai în ceea ce privește gospodăria, dar i-a câștigat un nume bun prin respectarea regulilor aspre monahale și i-a crescut biblioteca mai mult ca oricând. E într-adevăr vrednic de amintit că, cercetând cineva cărțile și manuscrisele Cernicăi, aflate acum fie la Academia Română, fie la această mănăstire, va găsi neapărat pe fiecare pusă pecetea obștei, apoi semnătura arhimandritului și starețului Calinic, precum și cuvintele: «Este a Cernic(ăi), să nu se înstrăineze»! «Cu mâna sa» ținea să însemneze acele numeroase cărți tipărite și netipărite care vorbesc și astăzi despre curentul paisian ce domină în mănăstirile noastre”. Tot preotul Dumitru Furtună mai consemnează că, după plecarea sa în ascultarea de episcop la Râmnic, a lăsat în urmă o obște de peste 350 de călugări. „În momentul acela, ucenicii lui Paisie de la Cernica își trimiteau și ei un demn reprezentant în clerul înalt al țării”. Sfântul Calinic a fost și un ales cărturar, de sub pana lui ieșind o *Plângere* în versuri (alcătuită la

²⁰ Ioanichie BĂLAN, *Patericul Românesc*, p. 424.

„...Sfântul Calinic își dă seama că trăind între oameni, nu într-un munte locuit numai de monahi, iubirea de Dumnezeu impune și iubirea practică de oameni.

El a împăcat asceza, ca preocupare de desăvârșire personală, cu virtutea socială a milosteniei, dovedind că asceza nu închide pe om în închisoarea unor preocupări individualiste, ci bine înțeleasă, e tocmai mijlocul de omorâre a egoismului, care e piedica principală în calea adevăratelor dăruiri generoase ale omului.” 

data de 1 august 1822),²¹ o *Diată* (testament), „un mănunchi de Povățuiri”, precum și „mai multe note de cronică privitoare la evenimentele din 1821 și mai cu seamă la venirea turcilor în Cernica”. Viața sa a fost scrisă de arhimandritul Atanasie Baldovin, ucenicul său²².

Parcurgând treaptă cu treaptă scara slujirii clericale, Sfântul Calinic „a rămas prin viața lui de nevoie un mohah și după ce a ajuns episcop, continuând a se îmbrăca în aceeași haină groasă de șiac, ținând același post aspru și dormind tot așa de puțin. Iar la sfârșitul vieții s-a întors la aceeași viață de simplu monah, în chilia mănăstirii lui de metanie. Toată

viața n-a agonisit și n-a ținut nimic pentru sine. În chilia lui de călugăr nu se găsea decât un ulcior cu apă. Toată viața a umblat într-o haină groasă călugărească și la trecerea din viața aceasta n-a lăsat nicio avere”²³.

Ajungând arhierie, Sfântul Calinic a adus cu sine tradiția rugătorilor isihaști din Cernica în Oltenia. Aici a trebuit să acordeze asceza și contemplația viețuirii călugărești cu realitatea concretă lumii. Deși nu-și uită niciodată pravila de mănăstire, sfântul reușește perfect să se transpună în nevoile păstoriților săi, fie ei clerici, mireni, monahi sau monahii. Se face „tuturor toate, ca pe toți să-i câștige”. Oferă lumii neprețuitul dar al milosteniei, adăugând astfel un nou element în filosofia tradiției neoisihaste. „În milostenie își găsește egoismul înfrângerea totală și iubirea de oameni încoronarea ei. Ea e și contemplarea lui Hristos în semeni, dar și iubirea lor cu fapta. Iubirea cu fapta se întâlnește cu vederea în adâncime a insului, cu vederea lui Hristos. De aceea Sfântul Calinic a cultivat milostenia cu osârdie neobosită. Ea e, pe lângă asprimea vieții, a doua virtute de căpetenie a lui. În aceasta el depășește spiritualitatea sinaită, care pune accentul principal pe lucrarea minții, cum face și spiritualitatea paisiană, dar și cea athonită, care se oprește în general la asceză. Sfântul Calinic își dă seama că trăind între oameni, nu într-un munte locuit numai de monahi, iubirea de Dumnezeu impune și iubirea practică de oameni. El a împăcat asceza, ca preocupare de desăvârșire personală, cu virtutea socială a milosteniei, dovedind că asceza nu închide pe om în închisoarea unor

²¹ Preotul D. Furtună aseamănă această *Plângere* cu cea întocmită de înaintașul său întru ale arhieriei (și el trecut de Biserică în rândul sfinților), mitropolitul Veniamin Costachi al Moldovei. Textul acestei însemnări se găsește publicat în lucrarea monahului Casian Cernicanul, *Istoriile Sfintelor Monastiri Cernica și Căldărușani*, Editura Arhiepiscopiei Bucureștilor, 1988, pp. 163-164.

²² Pr. Dumitru FURTUNĂ, *Ucenicii starețului Paisie în mănăstirile Cernica și Căldărușani*, pp. 157-158.

²³ Pr. prof. Dumitru STĂNILAOE, *Sfântul Calinic, Starețul Gheorghe și spiritualitatea ortodoxă integrală*, pp. 157-158.

preocupări individualiste, cum s-a afirmat de atâtea ori, ci bine înțeleasă, e tocmai mijlocul de omorâre a egoismului, care e piedica principală în calea adevăratelor dăruiri generoase ale omului”²⁴.

Învățăături și pilde

Atât din viața cât și din învățăturile lăsate posterității, Sfântul Calinic s-a arătat cu adevărat făclie vie și pildă duhovnicească monahilor, preoților și mirenilor deopotrivă. Din Lavra Cernică și până în Cetatea Băniei, de la Râmnic la Frăsinei, Tismana sau Lainici, arhiepiscopul lui Hristos a adus mângâiere celor de departe și celor de aproape, schimbând cu puterea exemplului său o lume secătuită de apa cea vie a învățăturilor celor de Dumnezeu cuvântătoare. Cu adevărat părinte al virtuților, sfântul s-a străduit să aducă în lume împărtășirea euharistico-mistică a trăirii în Hristos. El a reușit într-un mod cu totul aparte să apropie, fără amestecare, cele două „polarități” ale vieții eclesiale: familia și viața călugărească, aceasta datorându-se în mare parte darului de a fi „părinte al părinților”, „născând mulțime de fii duhovnicești”²⁵.

Înainte de a fi chemat la arhiepiscopie, Sfântul Calinic a reușit să-și îmbogățească experiența ascetică, dobândită în școala de la Cernica, cu experiența athonită²⁶. Prinosul nenumăratelor sale nevoințe și experiențe mistice le-a rânduit totdeauna spre folosul obștii, raportându-le personal, după puterea și pregătirea duhovnicească a fiecărui viețuitor în parte. Exemplul vieții sale îl vedește ca pe un monah cu viețuire aspră, dăruit de Dumnezeu cu harisma vindecărilor, cu darul neîncetatei rugăciuni a lui Iisus, aplecat în permanență spre postire și milostenie. Astfel, sub autoritatea propriului exemplu, sfântul a întocmit reguli pentru buna rânduială a monahilor pe care îi călăuzea. Poveștile sale au rămas și astăzi oglindă pentru cel afierosit să fie „singur cu Hristos”²⁷. „Aceasta este dator, firește, fiecare din noi:

²⁴ *Ibidem*, pp. 159-160.

²⁵ Vezi cuvântul rostit de IPS Irineu, Arhiepiscop al Craiovei și Mitropolitul Olteniei, cu ocazia primirii Sfințelor Moaște ale Sfântului Calinic în Catedrala mitropolitană Sfântul Dumitru din Cetatea Băniei, sâmbătă, 28 aprilie 2012, Ziarul *Lumina*, Ediția de Oltenia, 2 mai 2012.

²⁶ Această experiență este așezată de istorici la anul 1812, atunci când sfântul a ajuns în Sfântul Munte, trimis de starețul Mănăstirii Cernica pentru a strânge ajutoare în vederea reparării Bisericii Sfântul Nicolae, grav avariată de cutremurul din 1802. Acest contact direct cu monahismul athonit i-a fost „de real folos duhovnicesc Sfântului Calinic”, fiind normativă în formarea sa ca lider și continuator al curentului cernican, inițiat cu ani în urmă de Starețul Gheorghe. Pr. prof. Ion IONESCU, „Sfântul Ierarh Calinic Cernicanul”, în *Sfinți români și apărători ai legii strămoșești*, lucrare alcătuită din încredințarea Sfântului Sinod sub directa purtare de grijă a Înaltpreasfințitului Nestor, Arhiepiscop al Craiovei și Mitropolit al Olteniei, Editura IBMBOR, București, 1987, p. 522.

²⁷ Hristos Fiul lui Dumnezeu, Cel Unul Născut este modelul ascetului, El Însuși fiind prin excelență un solitar, un celibatar. El are inima simplă și nedespărțită, întrucât țelul pe care îl slujește este unul singur. IPS Irineu Popa, Mitropolitul Olteniei, aduce mai multe explicații în acest sens, arătând prin exemple profunde dimensiune mistică a termenului de „monachos”: „În primul rând este cazul lui Adam, care nu are tată trupesc și al lui Iisus care nici El nu are tată trupesc. Adam a fost născut din pământ feciorelnic – pentru că încă nu plouase ca pământul să fecundeze – și din Duhul lui Dumnezeu; la fel, Iisus este născut dintr-o Fecioară și din voința lui Dumnezeu. Așa precum Adam a fost creat din puritatea țărânei (pământul virgin), «căci

să păzească mai întâi pravila Sfintei Biserici, cele șapte Laude fără lipsă, ascultarea, masa de obște, buna orânduială, smerenia, teierea voci, tăcerea buzelor, rugăciunea lui Iisus, neîncețat în gură, în minte, în inimă să o avem, ca să ne folosim de șederea în mănăstire în chip călugăresc; să avem umbletul liniștit, portul smerit, hainele de lână, de pânză, negre, iar nu de altă vopsea sau materie. Mâncarea: pește, lapte, brânză, ouă, când va fi slobod; iar care va călca vreuna dintr-acestea, va fi un păgân și vameș adunării de obște”²⁸.

Pe de altă parte, sfântul și-a îndemnat întotdeauna ucenicii să fie neîmprăștiati cu mintea,²⁹ stăruind în rugăciune înlăuntrul chiliei, avertizându-i totodată față de pericolul disipării: „călugărul care zăbovește afară de chilie, fără a fi trimis de ascultare, se împute ca peștele scos din apă. Să nu aveți prieteșuguri deosebite între voi; să nu aveți pungă osebită, ca Iuda”. În același context, Sfântul Calinic, în calitatea sa de părinte duhovnicesc al monahilor de la Cernica, atra-

Dumnezeu nu trimisese încă ploaie pe pământ și nu era nimeni să lucreze pământul», și a fost format de mâna lui Dumnezeu, prin Cuvântul lui Dumnezeu, «căci toate prin El s-au făcut», la fel, El, care este Cuvântul, recapitulându-l pe Adam în Sine, a primit o naștere cu dreptate, permițându-i cuprinderea lui Adam în Sine Însuși din Fecioara Maria. Deci, dacă primul Adam a fost luat din țărână, Dumnezeu fiind făcătorul lui, la fel și al doilea Adam, recapitulându-l în Sine Însuși, trebuia alcătuit ca om de Dumnezeu, pentru a se analiza o analogie cu cel dintâi, în ceea ce privește originea Lui. De ce n-a luat Dumnezeu din nou țărână, ci a dispus ca alcătuirea lui Hristos să fie din Maria? Ei bine, tocmai pentru că nu trebuia să cheme la ființă o alcătuire, ci ca aceeași alcătuire să fie rezumată în Hristos, precum există în Adam, păstrându-și astfel analogia”. IPS Irineu POPA, *Iisus Hristos este Același...*, pp. 174-175.

28 Însemnarea face parte din *Povățuirile* scrise de Sfântul Calinic pentru monahii de la Cernica. În continuarea acestor îndemnuri, Sfântul Calinic a rânduit un canonic structurat pe 37 de capitole, cf. Pr. Dumitru FURTUNĂ, *Ucenicii starețului Paisie în mănăstirile Cernica și Căldărușani*, p. 134.

29 Acest aspect este pe larg comentat de profesorul francez Antoine Guillaumont într-una din lucrările sale. Folosindu-se de o abordare fenomenologică, el explică conceptul monotropiei, ca „unitate a inimii, a cugetului neîmpărțit, a slujirii continue, nedisipate a lui Dumnezeu”. Antoine GUILLAUMONT, *Originile vieții monahale. Pentru o fenomenologie a monahismului*, tradusă după ediția franceză: *Aux origines des monachismes chretien. Pour un phenomenologie du monachisme*, Abbaye de Bellefontaine, 1979, pp. 57-58.

ge atenția asupra gândurilor pe care necuratul le sădește în mintea nevoitorului: „Vă rog, păziți-vă de cele trei arme ale diavolului, adică acestea: lenevirea, uitarea și necredința, prin care Satana robește lumea în pierzare”³⁰. La aceste pericole, el adaugă și pe cel al lipsei de la sfintele slujbe³¹.

Toate aceste sfaturi au fost lucrate mai întâi la nivel personal. Pe toate sfântul le-a experiat mai întâi în propria sa viață. Au rămas memorabile în acest sens cuvintele însemnate din *Diata* sa, alcătuită cu proprie mână, la anul 1866, în reședința episcopală de la Râmnic: „De când am îmbrăcat Sfântul monahicesc chip Îngeresc, în Sfânta Monastire Cernica, în anul al 19(lea) al vârstei mele și m-am făgăduit lui Dumnezeu, ca să am viețuirea cea de bună voie, din vremea aceea și până la apropierea de mormânt, n-am câștigat averi sau mișelii, numai sfinte cărți. N-am adunat aur sau argint, n-am voit să am haine de prisos, nici orice fel de lucruri, ci numai cele singure de nevoie trupului, că necâștigarea și acea călugărească cu duhul și cu lucrul, după puțință m-am sârguit a păzi, neîngrijind de sine-mi, ci punându-mi toată nădejdea spre purtarea de grijă a lui Dumnezeu, Care niciodată nu m-a lăsat; iar darurile ce le primim de la făcătorii mei de bine și veniturile cele de la dregători, pe acelea le-am cheltuit la ale mele nevoi, ale mănăstirii trebuințe, cât am fost Arhimandrit. Așijderea și Arhiereu fiind, n-am adunat veniturile, ci le-am cheltuit la nevoințele mele și nevoile celor lipsiți frați în

30 Ioanichie BĂLAN, *Patericul Românesc*, pp. 436-437.

31 În cazul monahilor care nu se trezesc pentru slujbele de noapte, de pildă, Sfântul Calinic rânduește următoarele: „Cei care nu se scoală la slujba bisericii noaptea, să facă 100 de închinăciuni la pavecerniță înaintea bisericii și când ies părinții din biserică, cu genunchii plecați la pământ să zică: Iertați-mă că n-am venit la slujba bisericească. Asemenea și cei care nu vin la ceasuri, la vecernie, la pavecerniță, cu asemenea canon; iar dacă a rămas pentru vreo neputință, sau ascultare, sau pricini binecuvântate, să se mărturisească la duhovnic și să-l ierte” (cap. 3).

Hristos și unde Dumnezeu mi-au poruncit și la înnoirea episcopiei, fiind cu totul în derăpănare”³².

Sfântul Calinic a știut cel mai bine să dimensioneze practic experiența mistică a trăirii lui Hristos în asceză. Iubirea de aproapele a fost în acest sens cel mai firesc mod de exprimare. Biograful și ucenicul său, Atanasie Baldovin, descrie în nenumărate rânduri această latură a personalității sale. El spune că „era atât de milostiv, încât, când nu avea ce să dea milostenie, își dădea hainele de pe preasfinția sa și plângând se ruga de mine nevrednicul ca să caut bani de unde voi ști, ca să aibă să dea la «frații lui Hristos», căci așa numea fericitul pe săraci și neputincioși”³³.

Odată cu numirea sa în scaunul de arhiepiscop al Eparhiei de Râmnic, Sfântul Calinic completează textura spiritului său paisian, călit în Lavra Cernicăi, cu dimensiunea mistică a unei experiențe aplicate practic în dinamicul vieții eclesiale³⁴. El pășește într-un spațiu fecund duhovnicește³⁵ și totodată secătuit de binecuvântarea unei prezențe arhieresti vreme de aproape 10 ani. Dincolo de greutățile inerente, el reușește să îndeplinească desăvârșit „rugăciunea și înfrânarea cea mai severă, cu activitatea de ctitor și ziditor de biserici”³⁶. La Frăsinei, de pildă, sfântul a reușit să statornicească, prin jurământ lăsat cu limbă de moarte, tradiția unei desăvârșite viețuiri isihaste, transformând un loc ce mai înainte fusese pustiu, într-un adevărat „Athos românesc”. Grija pentru preoți a rămas și ea scrisă cu litere nemuritoare în istoria Bisericii Oltenie. Povățuirile sale se păstrează și astăzi pe cărțile de hirotonie, date în perioada episcopatului său³⁷. Edificator rămâne însă textul cărților de duhovnicie pe care Sfântul

32 *Diata Prea Fericitului Episcop Calinic*, în Casian Cernicanul, *Istoriile Sfintelor Monastiri Cernica și Căldărușani*, pp. 164-165.

33 Ioanichie BĂLAN, *Patericul românesc*, p. 433.

34 Această latură a vieții sale poate fi citită în sutele de documente emise în cancelaria episcopală de la Craiova sau Râmnic. Multe dintre ele se adăpostesc astăzi în Arhivele Naționale sau eparhiale, fondurile Episcopiei Râmnicului, al Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice (MCIP), „Barbu Știrbei” sau al „Protoieriei Dolj” sunt numai câteva dintre ele.

35 Prin venirea Sfântului Calinic în Oltenia am putea vorbi despre o întrepătrundere a tradiției isihast-atonite, înfripate aici de Sfântul Nicodim la Tismana, și tradiția monahismului paisian, transpus în școala cernicană prin învățăturile și personalitatea starețului Gheorghe.

36 *Filocalia VIII*, p. 548.

37 Iată conținutul unui astfel de document, emis la data de 25 martie 1860, în cancelaria episcopală de la Râmnic: „Calinic cu mila lui Dumnezeu, Episcop al Eparhiei Sfintei Episcopii Râmnicul și Noul Severin/ Fericitul Prea Marele Apostol al Domnului, în Epistolele ce scrie către ucenicii săi, Tit Episcopul Korintului și Timoteiul Episcopul Efesului, arată cum să fie cercetați cei ce vor să intre în ceata Preoțească. Poruncind chiar, ca fie cum, și fără de bună încredințare de curăție a vieții lor să nu să hirotonească. Deci, acestei porunci și smerenia noastră urmând și viind la noi cucernicul cititor (N), poftind ca să se învrednicească acestui înalt daru al Preoției, întâiu l-am cercat în tot timpul de vrednicia lui și fiind mărturisit de Duh Sfânt, după orânduiala Sfintelor Canoane, Citeț, Ipodiacon, Diacon și Preot; și i-am dat blagoslovenia noastră ca să lucreze cele preoțești la Sfânta Biserică cu hramul (X), din ____, plasa ____, în județul (iar la biserică să nu aibă voie a să strămuta, nici să fie primit fără blagoslovenia noastră). Deci, pre toți pravoslavnicii creștini dintr-această Enorie a Eparhiei noastre vă poftim ca să-l cunoașteți și să-l primiți ca pre un vrednic și cinstit cu această treaptă de smerenia noastră. Căruia pentru întărirea și încredințarea lui, după porunca Sfinților Părinți, i-am dat această carte a smereniei noastre, darul cum este obiceiul și orânduiala, întărită cu pecetea și iscălitura

Calinic le semna după cercetări amănunțite a viitorilor duhovnici din vechea Eparhie a Râmnicului Noului Severin. Învățăturile sale sunt teologice, morale și practice în același timp, descoperind dintru început adevărata menire a preotului duhovnic. Iată mai jos textul transliterat:

**„Kalinik,
Cu mila lui Dumnezeu,
Episcop al Râmnicului Noului-Severin**

Darul și puterea, pe care Arhiepiscopul Arhiepiscopilor, Domnului nostru Iisus Hristos a dat-o Sfinților Săi Ucenici și Apostoli, a lega și a dezlega păcatele, același dar și putere se dă tuturor Arhiepiscopilor, următori Apostolilor, primindu-le pe ele de la alții, prin punerea mâinilor, cu lucrarea Sfântului Duh; și de la Arhiepiscop se împărtășesc și cucernicii preoți. Deci și Smerenia Noastră, din mila lui Dumnezeu, învrednicindu-ne acestui sfânt dar și putere, dă-mi voie Molitvei (Sfințeniei) tale smerite Preote _____ de la satul _____, Plasa _____, Județul _____, ca într-o aceeași putere a dumnezeiescului dar să legi și să dezlegi toate felurile de păcate și punând început bun cu făgăduință de părăsire. Care acestea cunoscându-le Molitva (Sfințenia) ta și chibzuindu-le ca un doftor sufletească să dai iertările cele doftoricești pentru fiecăre care boală și rană, care greșeli se înțelege a fi acestea, adică: duhovnicească povățuire și canoanele ce vei orându-i căruia, după vârstă, după știință și după stare, precum și pe larg te învață la Taina Spovedaniei, ce este și în Molitvelnic. Și când își va săvârși canonul cu toată osârdia și va arăta roduri de pocăință, atunci își va câștiga iertarea păcatelor acela ce se spovedește. Și dacă pentru năpăstirea păcatelor nu te vei pricepe ca să orânduiești canonul, să înștiințezi sau să vii însuși și să ne arăți, ca să-ți dăm povățuire cum să urmezi. Iar pe cei ce vor vrea ca să intre în treapta Preoției, cu tot dinadinsul să-i cercetezi întrebându-i cu de-amănuntul, ca nu cumva să fi făcut păcate ce opresc de la Preoție, care anume sunt însemnate la Pravilă, capul 58 și la Taina Spovedaniei în Molitvelnic, ca nu pentru nebagarea de seamă să te faci părtaș acestor păcate, căci ai să dai seama la Dumnezeu. Și de vreme ce Spovedania este una din cele șapte Taine ale Sfintei Biserici, ești dator a o săvârși cu mare luare aminte și cu frica lui Dumnezeu, fără lene, în toată vremea, fiind deștept și cu trezvie, și mai vârtos când vei fi chemat la vreun bolnav, să nu prelungești vremea nici de un minut de ceas. Căci de se va întâmpla să moară bolnavul nespovedit din pricina zăbovirii, ce vei face? Să știi că din mâinile tale va să ceară Dumnezeu sufletul lui. Să te păzești și pre sineți fără prihană, pre cât va fi cu putință, și să nu te biruiești de patima beției,

nici de ținerea de mânie sau de pizmă asupra cuiva, ca nu dintr-aceasta răpindu-te sau alunecându-te cu mintea să arăți păcatele cuiva din cei ce-i spovedești. Căci deosebit că vei fi urât și lepădat de la fața Domnului, dar și pravilele hotărâsc înfricoșată pedeapsă unor duhovnici ca unor netemători de Dumnezeu. Să nu ceri nicio plată pentru această Taină, ci numai de va vrea cineva să-ți dea după voință ori după milostenie, ori ca să-l pomenești la Sfintele Liturghii. Să te ferești de gâlcevăriile ce obișnuiesc țăranii mireni, ori pentru moșii, ori pentru alte pricini, să nu te faci bechil (martor sau pârâși) cuiva la vreo judecată, nici să dai mărturie pentru vreo pricină, până nu vei avea voie de la Arhiereul Eparhiei. Să nu te aduni cu oamenii de necinste la vorbe deșarte sau la băuturi, sau la alte adunări necuvincioase; căci dintr-unele ca acestea scade evlavia creștinilor către Dumnezeu. După toate acestea și altele asemenea acestora, care se cade a le păzi pururea, să te rogi lui Dumnezeu să-ți lumineze mintea ca să poți povățui pe creștini la calea mântuirii care duce la Împărăția Cerească. Și când într-acest chin vei urma și vei petrece, atunci și pre sineți te vei folosi și pre cei ce te vor asculta. Deci întărirea și încredințarea ni s-au dat de la noi această carte, după cum este obiceiul și rânduiala, întărită cu pecetea și iscălitura noastră³⁸.

După chipul Stăpânului

Alături de Părintele Dumitru Stăniloae, care a apreciat în mod deosebit identitatea isihastă a monahismului românesc și implicit direcția lui paisiană, mai multe voci de cercetători iluștri au ieșit în întâmpinarea acestei frumoase continuități hristologico-mistice. Între ei, mitropolitul Antonie Plămădeală, în lucrarea *Tradiție și libertate în spiritualitatea ortodoxă*, face legătura dintre monahismul paisian și tradiția ascetică impusă de Sfântul Ierarh Calinic în ținuturile Olteniei. Se pune astfel accentul pe evoluția curentului paisian și adaptarea lui la realitatea și nevoile Bisericii din această perioadă, fiind vorba de o transpunere concretă și adaptare a ascetismului contemplativ în realitatea vieții eclesiale. „Iată pe scurt o prezentare a ceea ce am putea numi «felul românesc» de a înțelege și practica isihasmului după moartea lui Paisie Velicicovschi. După moartea acestuia, curentul rugăciunii la români s-a ramificat în două ramuri: una s-a fixat în Moldova, în munții din nord, în jurul mănăstirilor Neamț, Secu, Sihăstria (încă populate de sihaștri, numele românesc al eremiților); alt curent, inițiat de starețul Gheorghe, originar din Transilvania, ucenic al lui Paisie stabilit în Muntenia, în sudul țării, în jurul mănăstirilor Căldărușani și Cernica. De aici, Sfântul Calinic de la Cernica l-a răspândit

³⁸ Document semnat în cancelaria eparhială de la Râmnic, la data de 5 septembrie 1859.

prin alte locuri, precum Schitul Frăsinei din Vâlcea, unde tradiția rămasă de la el este încă observată. Ambele ramuri românești au recunoscut importanța lui Paisie, fiindcă acesta a fost mare și ținut în mare evlavie în timpul vieții sale. La Neamț erau în jurul lui mai mult de 1000 de călugări. Dar atât urmașii de la Neamț, cât și cei din Muntenia, i-au «corectat» puțin principiile. Au «reabilitat» calea activă în viața de obște, mutând accentul pe asceză, pe ascultare, pe muncă, pe administrație și buna gospodărire, lăsând pentru cei ce pot rugăciunea neîncetată. Au corectat deci exclusivismul paisian contemplativ, readucând viața monahală pe un făgaș mai realist, mai firesc³⁹. Rezumând cele afirmate, putem spune că mitropolitul Antonie Plămădeală vede în ethosul monahismului românesc o întrepătrundere fericită între asceză și activitatea practică, legată îndeosebi de munca existențială. În felul acesta, deși viețuirea mistică a fost la mare cinste în viața călugărilor români, totuși se poate vorbi mai degrabă despre o „viață activă”, aceasta fiind „o cale normală, realistă, conștientă, că angajarea pe ea presupune toată viața și că puterile omului sunt limitate și nu trebuie suprasolicitate din primul moment”⁴⁰.

Urmând acestui crez, Sfântul Ierarh Calinic învăța că „înfrânarea, ascultarea și smerenia nu sunt numai niște valori ale desăvârșirii individuale, ci valori creatoare de bună comuniune și frățietate”. În acest sens, Părintele Stăniloae este de părere că nevoitorii „trebuie să fie și în privința aceasta soli cu fapta ai Împărăției lui Dumnezeu, Împărăție a comuniunii desăvârșite. Și mai ales în aceasta se verifică forța reală a amintitelor valori. Dacă sihaștri individuali sau sihăstriile, ca mici grupuri, promovează mai mult concentrarea minții în unirea cu Dumnezeu, prin Cernica, spiritualitatea filocalică își actualizează forța ei de coeziune frățească între oamenii duhovnicești”⁴¹.

În toate cele amintite, portretul marelui arhieru și locul său în contextul monahismului românesc sunt frumos conturate de distinsul mitropolit și cărturar al oltenilor, Nestor Vornicescu. El accentuează latura socială a preocupărilor sale, afirmând că: „Sfântul Ierarh Calinic Cernicanul s-a distins în chip deosebit prin sfințenia sa, activ în dragostea de oameni, dovedind o uluitoare înțelegere a timpurilor noi, punându-și ca o problemă principală ridicarea omului, descoperirea valorii lui, a libertății lui, a personalității lui demne de tot respectul. Omul, trăind cu adâncă credință în Dumnezeu și iubind pe semenii săi, își descoperă toată măreția sa și pe cea a semenilor săi. El cere râvna către sfințenia autentic creștină,

³⁹ Mitropolitul Antonie PLĂMĂDEALĂ, *Tradiție și libertate în spiritualitatea ortodoxă. Cu pagini de Pateric românesc și o prefață de pr. Dumitru Stăniloae*, Editura Sofia, București, 2010, p. 269.

⁴⁰ *Ibidem*, p. 270.

⁴¹ *Filocalia VIII*, p. 548.

cere totodată unui adevărat dreptcredincios să nu se simtă străin între oamenii timpului său. El a arătat că sfântul nu este un neadaptat, ci este oricând actual, știind să răspundă necesităților oricărei epoci. Sfântul Ierarh Calinic a înțeles valorile pozitive ce să găseau în lumea secolului al XIX-lea, iar reprezentanții acelei lumi l-au prețuit, l-au venerat, pentru că el înțelegea conținutul esențial al lumii celei noi, înțelegea egala îndreptățire a fiecăruia la bunurile vieții și la stima celorlalți. Așadar, punându-și ca o problemă principală înobilarea omului, descoperirea valorii lui autentice, sublima necesitate ca sfântul să fie actual în epoca sa, printr-o participare plină de duh dumnezeiesc și înțelegere omenească, el aducea din tradiția și îndelungata sa experiență monahală asceza, dar se exprimă energic împotriva robiei sociale și naționale, însușirile sale strălucite reieșind cu limpezime din stihurile imnului-acatist ce i-a fost închinat: «Bucură-te, cea ce prin viețuirea ta pe pământ ne-ai fost pildă de adevărată viețuire omenească!»⁴².

Prin urmare, identitatea ethosului ortodoxiei românești trăite ascetic, se regăsește concentrată, pe meleagurile Olteniei, în viața și activitatea Sfântului Calinic, arhiepiscopul Episcopiei Râmnicului, Noului Severin. Mlădiță a neoisihasmului paisian, sfântul a lăsat în urma sa ucenici care au dus mai departe tradiția unei autentice viețuiri hristologico-mistice, imprimată în realitatea socială a eparhiei pe care a condus-o. Din exemplul său s-au adăpat miile de călugări, preoții de mir, dar și turma cea cuvântătoare, cu toții aflând astfel că „sfințenia privește pe toată lumea” și că numai „în comuniune se găsește libertatea

deplină”. De aceea, amintindu-ne încă odată de cuvintele marelui nostru teolog, suntem încredințați că „în marea lor libertate și bună-tate, sfinții ne eliberează și ne deschid porțile unei adevărate comuniuni între noi”⁴³.



⁴² NESTOR, Arhiepiscop al Craiovei și Mitropolit al Olteniei, „Studiu introductiv” la volumul *Sfinți români și apărători ai legii strămoșești*, p. 29.

⁴³ Pr. Dumitru STĂNILAOE, *Mica dogmatică vorbită. Dialoguri la Cernica*, (realizate de pr. Marc-Antoine Costa de Beauregrad), ediția a III-a, traducere Maria Cornelia Ică jr., Editura Deisis, Sibiu, 2007.

Ierom.Drd.
Iachint Vardianu



Administrarea bunurilor bisericești în *Manualul de Pravilă Bisericească* al Sfântului Ierarh Calinic de la Cernica

Sfântul Ierarh Calinic de la Cernica, Episcopul Râmnicului (1850–1868), este cunoscut atât pentru viața duhovnicească deosebită, conformă întru totul principiilor Evangheliei, cât și pentru dragostea față de cultură și carte¹. Primul volum de tipărire a căruia s-a îngrijit a fost *Rânduiala tunderii chipului monahicesc*, în anul 1842, la București, pe când era egumenul Mănăstirii Cernica. Câțiva ani mai târziu, după hirotonia și investirea sa ca Episcop al Râmnicului, Noul Severin, a tipărit la Mitropolia Ungrovlahiei din București *Carte foarte folositoare de suflet* (1852), *Panihida, împreună cu litia mică* (1856) și *Pravoslavnica Mărturisire* (1859)². Din 1860, Eparhia Râmnicului a avut propria tipografie, de sub teascurile căreia, în timpul păstoririi Sfântului Calinic au apărut *Carte de preoție, Aghiasmatarul* (1861), *Slujba Sfintei Învieri* (1861), *Tipicul bisericesc* (1861), *Datoriile preoților* (1861), *Carte foarte folositoare de suflet* (ediția a 11-a 1862), *Evanghelia* (1865), *Octoihul* (1865), *Învățătură către preoți și diaconi, adecă sfătuire cum trebuie să se poarte în slujba Sfintei Liturghii* (1865), *Jurământul preoților*, *Testamentul Sfântului*³.

Mitropolitul Nifon al Ungrovlahiei a realizat o *Pravilă*, varianta prescurtată a *Pravilei Mari* a lui Matei Basarab (*Îndreptarea Legii*, 1652), pe care a tipărit-o la București în două ediții, în 1852 și 1854. Cea de-a treia ediție a *Pravilei* mitropolitului Nifon a fost îngrijită de către Sfântul Episcop de la Râmnic și editată în tipografia eparhiei sale, în anul 1861. În preambulul cărții, Sfântul Calinic argumentează tipărirea *Pravilei* prin utilitatea ei tuturor preoților și protopopilor în activitatea lor din parohie.

Preotul profesor canonist Liviu Stan a denumit această *Pravilă*, *Pravila Sfântului Calinic*⁴, atât datorită preocupării pentru retipărirea ei, cât și

¹ În acest sens sunt edificatoare cuvintele din rânduile testamentului său: „N-am câștigat averi sau mișelii, numai sfinte cărți”, Al. I. CIUREA, „Sfântul Ierarh Calinic de la Cernica, episcop al Râmnicului și Noului Severin (14 septembrie 1850 – 11 aprilie 1868)”, în *Mitropolia Olteniei*, an XV (1963), nr. 9-10, p. 676.

² Pr. Nicolae ȘERBĂNESCU, „Sfântul Ierarh Calinic Episcopul Râmnicului – 11 aprilie 1868”, în *Biserica Ortodoxă Română*, an LXXXVI, 1968, nr. 3-5, p. 379.

³ Pr. Laurențiu RĂDOI, „Un mare iubitor al cărții, Sfântul Calinic de la Cernica”, în *Lucrarea duhovnicească și culturală a Sfântului Ierarh Calinic de la Cernica, Episcopul Râmnicului*, Editura Praxis a Arhiepiscopiei Râmnicului, Râmnicu-Vâlcea, 2015, p. 224.

⁴ Liviu STAN, „Pravila Sfântului Calinic. Un veac de la apariția ei”, în *Mitropolia Olteniei*, an XIV, 1962, nr. 3-4, pp. 209-223.

pentru contribuția personală în materia „Condicilor acturilor civile”. Prin normele bisericești și de drept comun prevăzute, *Pravila* Sfântului Calinic avea să îi ajute pe slujitorii altarelor în diferitele probleme de ordin social, pastoral, misionar, moral și administrativ pe care aceștia sau enoriașii lor le-ar fi întâmpinat în viața de zi cu zi.

Textul *Pravilei* cuprinde 112 file și este împărțit în două cărți. Cartea 1 este alcătuită din capitolul I, „Despre preoți și monahi” și capitolul al II-lea, *Partea judecătorească*. Cartea a II-a cuprinde capitolul I, *Canoanele pentru căsnicie*, capitolul al II-lea, *Despre despărțiri*, capitolul al III-lea, *Urmări la pricinile de despărțire* și capitolul al IV-lea, *Amestecarea sângelui*. La final sunt prezentate preoților câteva norme administrative referitoare la viața bisericească și oficierea Sfințelor Taine.

În ceea ce privește **bunurile bisericești**, în *Pravila* Sfântului Calinic am identificat câteva norme care reglementează faptele și actele cu privire la activitatea de dobândire, posesie, administrare și înstrăinare a patrimoniului bisericesc.

În capitolul I, art. 6 „Despre stăpânirea averilor monastirești”, *Pravila* reglementează statutul patrimoniului mănăstiresc și, implicit, bisericesc, stabilind normele de administrare a acestuia, în concordanță cu prevederile canonice specifice.

Mai întâi, se definește conceptul de patrimoniu mănăstiresc care include totalitatea drepturilor patrimoniale asupra bunurilor mobile și imobile aflate în proprietatea mănăstirii⁵. Astfel, sunt cuprinse atât bunurile sacre mobile și imobile, consacrate exclusiv cultului, dar și cele comune care prin ele însele sau prin exploatarea lor de către terți, prin darea în folosință, arendare sau închiriere, aduc veniturile necesare susținerii vieții personalului monahal (bisericesc) și desfășurării activităților sociale și culturale ale mănăstirii.

Dobândirea bunurilor bisericești

Ca formă de dobândire a bunurilor bisericești, este reglementată donația, actul săvârșit de o persoană în momentul în care se hotărăște să intre în mănăstire pentru a începe viața călugărească. Această donație a bunurilor novicelui față de mănăstirea în care urmează să viețuiască, este privită ca mijloc de adaos la patrimoniul bisericesc.

În *Pravilă* găsim un articol prin care se stabilește modul în care va fi împărțită averea unui viitor călugăr, la mutarea sa în mănăstire⁶. Astfel, dacă

⁵ Cap. I, Art. 6, alin. (1), „Avere monastirească se socotește toate lucrurile mișcătoare și nemișcătoare care sunt d(e)-a dreptul în stăpânirea monastirei și care o împodobesc sau îi produc un venit oarecare”, în *Manual de Pravilă bisericească*, D. D. Calinic, Ediție transliterată și îngriită de Dumitru-Codruț Scurtu, Editura Arhiepiscopiei Argeșului și Muscelului, Curtea de Argeș, 2010, p. 31.

⁶ „Omul ce se va face călugăr și va muri și feciori nu va fi avut, averea lui se ia de monastire, iar de va avea

acea persoană va fi având moștenitori (descendenți), averea se va împărți la numărul moștenitorilor plus o parte mănăstirii. În situația în care nu există moștenitori, întreaga avere va fi inclusă în patrimoniul mănăstiresc, la rândul ei aceasta obligându-se să asigure novicelui adăpost, căldură, mâncare, îmbrăcăminte și toate cele necesare traiului. Observăm că aceleași reglementări⁷ întâlnim și în *Îndreptarea Legii* (*Pravila cea mare a lui Matei Basarab*), codul de legi care s-a aplicat în Țara Românească începând cu 1652 și din care s-a extras textul *Pravilei Sfântului Calinic*.

Pravila mai amintește de două fapte ilicite, mijloace prin care clericii ar fi tentați să acționeze în vederea dobândirii de bunuri. Prima dintre ele, cea mai înfierată în toate textele canonice și normele pravilnice din istoria dreptului scris românesc este simonia⁸, adică dobândirea harului de episcop, preot sau diacon, sau orice altă slujire bisericească prin plata în bani, bunuri sau prestare de servicii sau prin influența unei terțe persoane. Practica vinderii sau cumpărării harului dumnezeiesc și darului sacerdotal este pedepsită în *Pravilă* cu o dublă sancțiune: caterisire și oprirea de la împărtășirea cu Sfintele Taine pentru episcopul care s-a încumetat să-și pună mâinile în semn de hitoronie. Cel hirotonit în astfel de condiții necinstite este sancționat doar cu înlăturarea din cler, neputând fi vorba de o hirotonie validă dacă a fost condiționată de bani sau alte daruri⁹.

feciori, să se împartă într-atâtea părți câți feciori are, oprind pe seamă - și o parte, ca unui fecior, cu care să trăiască până la sfârșitul vieții. De va muri însă fără diată partea cuvenită lui o moștenește acea monastire, iar ceea ce au luat feciorii lui rămâne ale lor", în D. D. Calinic, *Manual de Pravilă bisericească*, Ediție transliterată și îngrijită de Dumitru-Codruț Scurtu, Editura Arhiepiscopiei Argeșului și Muscelului, Curtea de Argeș, 2010, p. 29.

7 Glava 132 „Un om, ce să va face călugăr și va muri și feciori nu va fi avut, atunce ce va avea ale lui cade-se să le ia mănăstirea. Iară de va avea feciori, să se împartă într-atâtea părți câți feciori are; iar el încă să ia o parte ca a unui fecior și aceia numai ca să trăiască până va fi. De aceea de va muri fără de zapis, partea aceea ce-au luat ca și un fecior moștenește acea mănăstirea; iar cele ce au luat feciorii lui, părțile lor rămân ale lor, iară mănăstirea n-are treabă cu dânsle nimic". Andrei RĂDULESCU (coordonator), *Îndreptarea legii 1652*, p. 153.

8 „Oricine se va face Episcop, preot, diacon sau va lua orice alt cin bisericesc, prin dare de bani, mulți sau puțini, aceluia să i se ia episcopia; și a arhiereului și a preotului sau diaconului chiar de va fi, așijderea și Arhiereul acela ce va fi făcut hirotonie, să ia aceeași osândă și nu numai să li se ia cinstea, dar însă să se și oprească de cuminecătură", în *Manual de Pravilă bisericească*, D. D. Calinic, Ediție transliterată și îngrijită de Dumitru-Codruț Scurtu, Editura Arhiepiscopiei Argeșului și Muscelului, Curtea de Argeș, 2010, p. 17.

9 Conform Canonului 29 Apostolic, „dacă vreun episcop presbiter sau diacon ar dobândi această vrednicie (demnitate) prin bani, să se caterisească și acela ce l-a hirotonit și să se taie cu totul din comuniune (Biserică), ca Simon Magul de către mine Petru”; Canonul 30 Apostolic: „dacă vreun episcop, folosind stăpânitori (dregători) lumești, s-ar face prin ei stăpân peste vreo biserică, să se caterisească și să se afurisească, de asemeni și toți părtașii (complicii) lui”; Canonul 4 Sinodul VII Ecumenic: „Dumnezeiescul Apostol Pavel vestitorul adevărului (propovăduitorul), așezând (rânduind) presbiterilor din Efes, sau mai degrabă întregului cin (corp) preoțesc (rânduială) asemenea unui canon, a grăit deschis astfel: „Argintul sau aurul sau haina nimănui nu am poftit; toate vi le-am arătat vouă, căci astfel ostenindu-vă se cade să veniți în ajutorul celor necredincioși, socotind voi că este mai fericit a da decât a lua” (*Faptele Apostolilor* XX, 33-35). Drept aceea, și învățându-ne de la acela, orânduim ca episcopul, născocind pentru câștig rușinos (născociri, pretexte) în pricini de păcate, să nu plănuiască nicidecum a cere aur, sau argint, sau altceva de la episcop, sau clericii, sau monahii cei care se află sub el (îi sunt supuși). Căci zice apostolul: „Nedreptii nu vor moșteni împărăția lui Dumnezeu” (I *Corinteni* VI, 9) și: „Nu sunt datori copiii să agonisească părinților, ci părinții copiilor” (II *Corinteni* II, 14). Dacă, așadar, pentru stoarcerea aurului sau a vreunui alt soi sau pentru vreo patimă a sa, s-ar găsi cineva (dintre episcopi) oprind de la slujbă (liturghie) și afurisind pe vreunul dintre clericii supuși lui, sau închizând vreo cinstită (sfântă) biserică, spre a nu se săvârși în ea slujbele lui Dumnezeu, și trecând (întinzând) nebulnia lui asupra (lucrului) celui nesimțitor, cu adevărat fără simțire fiind (acela), se va supune și

Nu doar bunurile materiale pot determina săvârșirea păcatului simoniei, ci și traficul de influență pentru obținerea unei demnități bisericești, hărice sau administrative¹⁰. O astfel de abatere, care reprezintă o batjocorire a harului dumnezeiesc este sancționată de *Pravilă* prin caterisirea și oprirea de la Împărtășanie a episcopului care a săvârșit hirotonia, și oprirea de la Împărtășanie a celui care a mijlocit pe lângă episcop în favoarea candidatului.

Posesia bunurilor bisericești

Pravila Sfântului Calinic, tipărită la 1861, ca o anticipare a ceea ce avea să se întâmple cu bunurile Bisericii peste doar doi ani, odată cu abuzul

aceleiași pătimiri și se va și întoarce răutatea lui asupra capului său (*Psalm* VII, 16), ca un călcător al poruncii lui Dumnezeu și al rânduielilor apostolice. Căci și Petru, căpetenia (corifeul) dintâi al apostolilor, poruncește: „Păstoriți turma lui Dumnezeu cea întru a voastră (grijă), veghind asupra ei, și nu cu silnicie, ci cu tragere de inimă, după Dumnezeu; nu cu căutare de câștig rușinos, ci cu râvnă, nu ca și când ați fi stăpâni ai obștilor păstorilor), ci pildă făcându-vă turmei; și când se va arăta Arhipăstorul, primiți cununa cea neveștejită a mării” (I *Petru* V, 2-4); Canonul 2 Sinodul IV Ecumenic: „Dacă vreun episcop ar săvârși hirotonia pentru bani și ar coborî între lucrurile de vânzare harul care nu se vinde, și ar hirotoni episcop ori horepiscop, ori presbiteri, ori diaconi, ori pe altcineva dintre aceia care se numără în cler, sau pentru bani ar înainta (ar institui, ar rândui) econom sau ecdic (apărător, avocat bisericesc) sau paramonar sau pe oricine din cler (din rândul slujbașilor bisericești) pentru câștig rușinos pe seama sa, cel dovedit că a făcut aceasta să se primejduiască în privința propriei sale trepte (spite), iar cel hirotonit să nu aibă nici un folos din hirotonia sau înaintarea aceea din negoț; ci să fie străin de vrednicia sau de slujba pe care a dobândit-o prin bani. Iar dacă cineva s-ar vădi (ar apărea) ca mijlocitor în astfel de apucături (afaceri) rușinoase și nelegiuite (neîngăduite), să cadă și acesta din treapta sa, dacă ar fi cleric, iar dacă ar fi laic sau călugăr (trăind călugărește), să fie dat anatemei”; Canonul 5 Sinodul VII Ecumenic: „Păcat de moarte se consideră când oarecare păcătuind, rămân neîndreptați. Dar și mai rău decât aceasta este dacă se ridică cu cerbicie (încăpățănare) împotriva dreptei credințe și a adevărului, prețuind mai mult pe mamona decât supunerea față de Dumnezeu, și se împotrivesc rânduielilor lui canonice. În aceștia nu este Domnul Dumnezeu, de nu cumva smerindu-se își vor veni în fire (se vor trezi) din greșeala lor; căci trebuie ca aceștia să se apropie cu tot dinadinsul de Dumnezeu și cu inimă zdrobită să ceară lăsarea și iertarea acestui păcat și să nu se mândrească cu danie nelegiuită („Domnul e aproape de cei zdrobiți cu inima”, *Psalm* XXXIII, 17). Drept aceea, cei ce se fălesc că au fost rânduiți în Biserică prin dare de aur (prin dăruirea aurului) și, punându-și nădejdea în acest obicei rău, care înstrăinează de Dumnezeu și de toată preoția și care, din această pricină, cu fața nerușinată și în gura mare (cu gura neacoperită), prin cuvinte ocărâtoare batjocoresc pe cei ce au fost aleși de către Duhul Sfânt, pentru bunătatea (virtutea) vieții lor și care au fost rânduiți (în Biserică) fără dare de aur, (atunci) mai întâi cei ce fac aceasta să ia treapta cea din urmă a cinului lor (a stării proprii). Iar dacă ar stărui (persevera), să fie îndreptați prin certare (epitimie). Iar dacă cineva s-ar vădi cândva făcând aceasta întru hirotonie (cu prilejul hirotoniei) să se urmeze după canonul apostolic, care zice: „Dacă vreun episcop, sau presbiter, sau diacon ar dobândi prin bani (demnitatea) această vrednicie, să se caterisească și acela, și cel ce l-a hirotonit și să se taie cu totul și din comuniune (biserică, împărtășire), ca Simon Magul de către mine Petru” (can. 29 ap.). Așijderea și după al doilea canon al cuvioșilor noștri părinți de la Calcedon, care zice: „Dacă vreun episcop ar săvârși hirotonie pentru bani și ar coborî între lucrurile de vânzare harul care nu se vinde, și ar hirotoni pentru bani episcop, ori horepiscop, ori presbiter, ori diacon, ori pe altcineva dintre aceia ce se numără în cler, sau pentru bani ar înainta (institui, rândui) econom sau ecdic (apărător, avocat) bisericesc, sau paramonar, sau pe oricine din canon (din catalogul slujbașilor bisericești), pentru câștig rușinos pe seama sa, cel dovedit că a făcut (întreprins) aceasta să se primejduiască în privința propriei sale trepte (spite), iar cel hirotonit să nu aibă niciun folos din hirotonia sau înaintarea aceea din negoț, ci să fie străin de vrednicia sau de slujba pe care a dobândit-o prin bani. Iar dacă cineva s-ar vădi (ar apărea) ca mijlocitor în astfel de apucături (afaceri) rușinoase și nelegiuite, să cadă și acesta din treapta sa, dacă ar fi cleric, iar de ar fi laic sau călugăr, să se afurisească” (can. 2 sin. IV ec.)” în Dr. Nicodim MILAȘ, *Canoanele Bisericii Ortodoxe însoțite de comentarii*, vol. I – II, trad. rom. de Uroș Kovincici și Dr. Nicolae Popovici, Arad, 1930–1936; Ioan N. FLOCA, *Canoanele Bisericii Ortodoxe. Note și comentarii*, ediția a III-a de Sorin Joantă, Sibiu, 2005; *Canoanele Bisericii Ortodoxe*, Vol. I-III, *Canoanele Apostolice și Canoanele Sinoadelor Ecumenice*, ediție îngrijită și tradusă de Răzvan Perșa, Editura Basilica, București, 2018.

10 „Oricine va voi să se preoțească și va merge să puie a mijloci pe altul ca să vorbească Arhierelui, socotindu-l cu mare putere ca pentru frica lui să înduplece pe Arhierul a-i da darul bisericii Arhieriei, sau preoției sau vreun rang, unuia ca acela să i se ia darul și să se afurisească, ba încă și câți au fost în sfatul lui”, în *Manual de Pravilă bisericească*, D. D. Calinic, Ediție transliterată și îngriită de Dumitru-Codruț Scurtu, Editura Arhiepiscopiei Argeșului și Muscelului, Curtea de Argeș, 2010, p. 17.

asupra proprietății private a Bisericii susținut prin Legea secularizării averilor mănăstirești, promulgată de A.I.Cuza, prevede ca lăcașurile de cult și mănăstirile, consacrate prin sfințire și devenite bunuri sacre¹¹ să rămână nestrămutate. Articolul sancționează principiul imuabilității destinației unităților bisericești sfințite¹². Astfel, biserica sau mănăstirea, după ceremonia de sfințire trebuie să își păstreze destinația de lăcașuri de cult, iar bunurile cu care acestea sunt înzestrate se vor supune legislației specifice mănăstirilor.

Administrarea bunurilor bisericești

Pravila menționează obligativitatea consemnării într-un registru al gestiunii bunurilor bisericești. Pentru această sarcină, chiriarhul împuternicește un iconom¹³ care va răspunde în fața legii pentru buna îndeplinire a acestei responsabilități¹⁴.

În ceea ce privește succesiunea episcopului, *Pravila* face distincție între bunurile care alcătuiesc patrimoniul Bisericii și care sunt administrate de episcop, și bunurile personale ale

episcopului. Textul de lege permite episcopilor să dispună liber de bunurile lor, având posibilitatea să le transmită succesorilor sau altor persoane fizice sau juridice (morale), prin moștenire testamentară¹⁵.

Înstrăinarea bunurilor bisericești

Pravila interzice înstrăinarea bunurilor mănăstirii. De la această regulă se putea face derogare în situații de necesitate și cu împlinirea anumitor condiții de fond și de formă¹⁶, pentru a fi înstrăinate acele bunuri care nu produceau venituri. Starea de necesitate, condiție de fond, este reprezentată în textul de lege prin expresia fiind mănăstirea la o mare lipsă¹⁷, ceea ce înseamnă că bunurile mănăstirii puteau fi vândute ori valorificate printr-o altă formă, doar urmărindu-se un interes de obște, pentru a se evita punerea în pericol a unui bun important, ori a vieții, integrității corporale sau sănătății unei persoane. Prin „mare lipsă” putem înțelege foamete, lipsa apei, boală sau molimă ori altceva care să necesite vinderea unui bun pentru ca prin banii obținuți din vânzare să se amâne sau să se evite o tragedie prin pierderea de vieți omenești sau punerea în pericol a altora.

O altă condiție de fond se cere prin expresia „având a cumpăra cu prețul acela un alt aca-

¹¹ Bunurile sacre ale Bisericii au un regim juridic deosebit, fiind inalienabile, imprescriptibile și ineseizabile, datorită rolului pe care acestea îl au în exercitarea cultului, ca expresie a dreptului la libertatea religioasă a persoanelor.

¹² „Orice biserică consfințită odată și numită monastire după găsirea cu cale a Episcopului rămâne pentru totdeauna într-aceea stare, și lucrurile sau averile ei se supun legilor hotărâte pentru monastiri”, în *Manual de Pravilă bisericească*, D. D. Calinic, Ediție transliterată și îngriită de Dumitru-Codruț Scurtu, Editura Arhiepiscopiei Argeșului și Muscelului, Curtea de Argeș, 2010, p. 31.

¹³ Canonul 11 Sinodul VII ecumenic: „Fiindcă suntem datori să păzim toate dumnezeieștile canoane, trebuie să-l păstrăm cu orice chip nevătămat și pe acela care precizează că în fiecare Biserică să existe iconomi [...]”, în Răzvan Perșa (traducător), *Canoanele Bisericii Ortodoxe*, vol. I, p. 353; Canonul 10 Sfântul Teofil „Să fie desemnat prin voința întregii preoții un alt iconom cu care să fie de acord și episcopul Apollon, pentru a întrebuința bunurile bisericești după trebuință”, în Răzvan Perșa (traducător), *Canoanele Bisericii Ortodoxe*, vol. III, p. 208.

¹⁴ „Toată averea monastirei sau a Episcopiei să se înscrie într-o condică și să se dea în păstrarea iconomului orânduit, care va fi și răspunzător”, în *Manual de Pravilă bisericească*, D. D. Calinic, Ediție transliterată și îngriită de Dumitru-Codruț Scurtu, Editura Arhiepiscopiei Argeșului și Muscelului, Curtea de Argeș, 2010, p. 31.

¹⁵ „Episcopul murind, rămasurile sale nu vor intra în averea Episcopiei, se va dispoza de dănsule a le da oricui va voi”, în *Manual de Pravilă bisericească*, D. D. Calinic, Ediție transliterată și îngriită de Dumitru-Codruț Scurtu, Editura Arhiepiscopiei Argeșului și Muscelului, Curtea de Argeș, 2010, p. 31.

¹⁶ Alin. (1) „Nimeni să nu vândă din lucrurile monastirești ce produc vreun venit, iar din cele fără venit se pot vinde: a) fiind monastirea la o mare lipsă; b) având a cumpăra cu prețul acela un alt acaret mai folositor monastirei; c) mărturisindu-se și adevărindu-se acestea și de episcopul locului; d) aprobându-se apoi și de stăpânire”, în *Manual de Pravilă bisericească*, D. D. Calinic, Ediție transliterată și îngriită de Dumitru-Codruț Scurtu, Editura Arhiepiscopiei Argeșului și Muscelului, Curtea de Argeș, 2010, p. 31.

¹⁷ *Manual de Pravilă bisericească*, D. D. Calinic, Ediție transliterată și îngriită de Dumitru-Codruț Scurtu, Editura Arhiepiscopiei Argeșului și Muscelului, Curtea de Argeș, 2010, p. 31.

ret¹⁸ mai folositor monastirei¹⁹. *Pravila* prevede ca în cazul înstrăinării unui bun bisericesc care nu face trebuință obștii monahale, să se achiziționeze un altul care să fie mai folositor activităților gospodărești specifice mănăstirii.

O primă condiție de formă este cea referitoare la obligația ca intenția de a vinde un bun mănăstiresc să fie argumentată și confirmată și de episcopul eparhiot. Din demnitatea sacerdotală cu care episcopul este investit prin succesiunea apostolică, izvorăște marea responsabilitate a administrării eparhiei încredințate. Astfel, episcopul eparhiot are autoritatea deplină în toate treburile pastoral-misionare, social-filantropice și financiar-economice, specifice oricărei unități bisericești²⁰. Această normă stă în deplină concordanță cu reglementările canonice, potrivit cărora episcopul este administratorul de drept al bunurilor bisericești²¹.

18 Acaret, *acareturi*, s. n. 1. Construcție auxiliară care ține de o gospodărie. 2. (La pl.) Unelte de gospodărie, mai ales agricole. Conform DEX, (coord.) Ion Coteanu, Luiza Seche, Mircea Seche, Editura Universul Enciclopedic, București 1998, p. 5.

19 *Manual de Pravilă bisericească*, D. D. Calinic, Ediție transliterată și îngriită de Dumitru-Codruț Scurtu, Editura Arhiepiscopiei Argeșului și Muscelului, Curtea de Argeș, 2010, p. 31.

20 „Episcopul va avea stăpânirea tuturor lucrurilor bisericești pe care le va chivernisi după trebuință și după legile întocmite pentru aceasta”, în *Manual de Pravilă bisericească*, D. D. Calinic, Ediție transliterată și îngriită de Dumitru-Codruț Scurtu, Editura Arhiepiscopiei Argeșului și Muscelului, Curtea de Argeș, 2010, p. 31.

21 Canonul 38 Apostolic: „Episcopul să aibă purtarea de grijă a tuturor bunurilor bisericești și să le administreze ca și cum Dumnezeu l-ar supraviețui. Însă nu este permis să-și însușească ceva din acestea sau să dăruiască cele ale lui Dumnezeu propriilor rude. Iar dacă ele ar fi sărace, să li se ofere ca unor săraci, dar să nu vândă cele ale Bisericii sub pretextul acestora”, în Răzvan Perșa (traducător), *Canoanele Bisericii Ortodoxe*, vol. I, *Canoanele Apostolice și Canoanele Sinoadelor Ecumenice*, Editura Basilica, București, 2018, p. 118. Canonul 39 Apostolic: „Preoții și diaconii să nu săvârșescă nimic fără voința episcopului, căci acesta este cel căruia i s-a încredințat poporul Domnului și cel de la care va fi cerută socoteala pentru sufletele lor”, în Răzvan Perșa (traducător), *Canoanele Bisericii Ortodoxe*, Vol. I, p. 118. Canonul 41 Apostolic: „Poruncim ca episcopul să aibă putere asupra bunurilor Bisericii, căci, dacă trebuie să i se încredințeze sufletele valoroase ale oamenilor, cu atât mai mult ar trebui să poruncească în privința banilor, ca toate să fie administrate după puterea sa și să fie oferite nevoiașilor prin preoții și diaconii cu frica lui Dumnezeu și cu toată evlavie. Dar dacă ar avea nevoie, atunci ca să se împărțășească și el de cele de care are nevoie pentru necesitățile sale constrângătoare și pentru cele ale fraților primiți ca oaspeți, ca aceștia să nu fie în niciun fel lipsiți. Căci legea

Episcopul nu este doar conducătorul sufleteș și administrativ al eparhiei, ci și persoana responsabilă pentru modul în care sunt gestionate și administrate bunurile ecleziale și fondurile respectivei unități bisericești²².

O altă condiție de formă, necesară pentru înstrăinarea unui bun bisericesc constă în aprobarea „stăpânirii” (Domnului). Orice act de vânzare a unui bun important aparținând unei mănăstiri avea nevoie de acordul scris din partea autorităților statului. Acest lucru era argumentat de faptul că domnitorii sau boierii, înalți dregători de stat, prin bunurile pe care le închinău așezămintelor bisericești, intenționau să le asigure atât existența, cât și buna desfășurare a activităților cultice, sociale, culturale și sanitare, după specificul fiecăruia²³. În acest sens, amintim de Art. 79, *Birul*,

lui Dumnezeu a rânduit ca cei care stau la altar să se hrănească de la altar, fiindcă nici soldatul nu poartă arme împotriva dușmanilor din soldele proprii”, în Răzvan Perșa (traducător), *Canoanele Bisericii Ortodoxe*, vol. I, pp. 119-120. Canonul 8 Sinodul IV ecumenic: „Clericii așezămintelor pentru săraci ai mănăstirilor și ai altarelor martirilor să rămână sub autoritatea episcopilor din fiecare oraș, conform tradiției Sfinților Părinți, și să nu se răzvrătescă din îngânare împotriva propriului episcop. Iar cei ce îndrăznesc să încalce o asemenea dispoziție, în orice chip cu putință, și nu se subordonează propriului episcop, dacă aceștia ar fi clerici, atunci să fie supuși pedepselor canoanelor, iar dacă sunt monahi sau laici, să fie excomunicați”, în Răzvan Perșa (traducător), *Canoanele Bisericii Ortodoxe*, vol. I, p. 220. Canonul 31 Trulan: „Clericii care liturghisesc sau botează în capele private care se află în interiorul unor case, hotărâm să facă aceasta cu voia episcopului locului. Așadar, dacă un cleric nu va păzi acest lucru, să fie caterisit”, în Răzvan Perșa (traducător), *Canoanele Bisericii Ortodoxe*, Vol. I, p. 289. Canonul 24 Antiohia: „Bunurile Bisericii trebuie să fie bine păstrate pentru Biserica și să fie păzite cu toată îngrijirea, cu conștiință bună și cu credință în Dumnezeu, purtătorul de griji și Judecătorul tuturor. Și se cuvine ca acestea să fie administrate cu judecata și autoritatea episcopului, căruia i-a fost încredințat întregul popor și sufletele celor din adunare. Însă bunurile care aparțin Bisericii să fie evidente și să fie cu voința preoților și a diaconilor dimprejurul lui, ca aceștia să știe și să nu le fie niciodată necunoscute cele ce sunt ale Bisericii și să nu le fie ascuns nimic [...]”, în Răzvan Perșa (traducător), *Canoanele Bisericii Ortodoxe*, vol. II, p. 77.

22 Canonul 33 Cartagina: „[...] De aceea dacă nu există vreo necesitate, nu este permis niciunui episcop să abuzeze de vreun bun din inscripția registrului bisericesc”, în Răzvan Perșa (traducător), *Canoanele Bisericii Ortodoxe*, vol. II, pp. 153-154.

23 Art. 80: „Aceste îndatoriri ale mitropoliei, ale episcopilor și ale mănăstirilor nu jignesc niciun proprietar, fiindcă mănăstirile înadins sunt înzăstrate cu averi atât naționale cât și particulare pentru împlinirea bunelor fapte plăcute lui Dumnezeu și de obște folositoare, întocmai după vrednicul de pomenire, creștinul scop al ziditorii

din *Regulamentele Organice* (1831–1832), care prevede exceptarea de la plata impozitului către stat a așezămintelor monahale și episcopale datorită activităților social-filantropice pe care le desfășoară în beneficiul societății, prin finanțarea unor spitale, școli și centre culturale, dar și prin asigurarea salariilor personalului care deservește aceste instituții²⁴.

Orice act de vânzare a unui imobil mănăstiresc încheiat cu încălcarea celor patru condiții impuse de *Pravilă* este supus nulității absolute, considerându-se că bunul nu a fost niciun moment înstrăinat²⁵.

Deși activitatea administrării bunurilor bisericești este reglementată în *Manualul de Pravilă Bisericească* doar prin câteva articole, repere generale și principii de drept prin care se trasează regimul juridic deosebit pe care îl au bunurile Bisericii, totuși Sfântul Ierarh Calinic a manifestat o deosebită grijă față de patrimoniul Bisericii. Această remarcă reiese, în primul rând din obiceiul marelui ierarh, încă din vremea egumeniei la Mănăstirea Cernica, de a iscăli și însemna cărțile din biblioteca personală cu textul: „Din al Mănăstirii Cernica este, a nu se înstrăina”²⁶. Acest fapt atestă iubirea Sfântului Calinic pentru carte, pentru bunurile mănăstirii în care a viețuit, dar îndeosebi pentru patrimoniul Bisericii.

În concluzie, cele câteva reglementări cuprinse în *Pravila Sfântului Calinic* exprimă, în primul rând, importanța patrimoniului bisericesc la susținerea activității preoților și monahilor în rândul credincioșilor, ca lumini ale Evangheliei lui Hristos în lume și repere morale, culturale și de justiție în societate, ca scop imediat al Bisericii Ortodoxe. În al doilea rând, textul de lege reflectă continuitatea tradiției apostolice și patristice în Biserica Ortodoxă de pe teritoriul țării noastre în veacul al XIX-lea, în ceea ce privește legislația nomocanonică bizantină moștenită și adaptată realităților sociale ale poporului român. Nu în ultimul rând, înțelegem regimul juridic deosebit al bunurilor Bisericii, pe care legiuitorii l-au apărât de-a lungul istoriei dreptului românesc scris, datorită importanței pe care patrimoniul eclezial îl are în exercitarea românilor a dreptului la libertatea religioasă.

lor și a înzestrărilor acelor sfinte lăcașe”. Pauș NEGULESCU și George ALEXIANU (coordonatori), *Regulamentele Organice ale Valahiei și Moldovei*, vol I, p. 192.

24 „Partea din veniturile de toate moșiile, acareturile mănăstirești, atât a celor ce atârnă de la scaunele Mitropoliei și a episcopilor Moldovei, precum Slatina, Râșca și celelalte, cât și a celor ce sunt închinat la mănăstirile străine, precum Golia, Galata, Triisfetitele și celelalte, vor fi scutite de aceste dări. Sf. Spiridon, care ține spitalul, mănăstirile Neamțul, Săcul, Văratul, Agapia și Florești, unde sunt așezate și să țin soboare de calugări și de călugărițe, asemenea și Mănăstirea Socola, hotărăț pentru așezarea seminarului. Însă în privirea îndămânării Mănăstirii Neamțului, aceasta va ține cu a sa cheltuială, în Târgul Neamțului, un spital pentru treizeci de bolnavi parte bărbătească și femeiască, în care spital va avea tot cu a sa cheltuială, un doftor, un spițări și toate cele trebuincioase, după regulamentul ce să va face de obște, pentru toate spitalele țării” în Pauș NEGULESCU și George ALEXIANU (coordonatori), *Regulamentele Organice ale Valahiei și Moldovei*, vol I, p. 192.

25 „Ori Episcop, ori Egumen înstreinând cuiva, împotriva legiuierei de mai sus, din pământul moșiilor sau al țarinilor monastirei, fără tărie se va socoti cea înstrăinare”, în *Manual de Pravilă bisericească*, D. D. Calinic, Ediție transliterată și îngriită de Dumitru-Codruț Scurtu, Editura Arhiepiscopiei Argeșului și Muscelului, Curtea de Argeș, 2010, p. 31.

26 Gherasim Cristea, *Un sfânt printre oameni*, Râmnicu-Vâlcea, 1996, p. 676.

Ierom.
Antim Motorga



Date noi despre relația Sfântului Calinic cu celelalte confesiuni

Sfântul Ierarh Calinic a propovăduit Sfânta Scriptură „dar nu cu înțelepciunea cuvântului, ca să nu rămână zadarnică crucea lui Hristos”¹, ci cu dovedirea faptelor, și nu pe sine, ci pe „Hristos cel răstignit: pentru iudei, sminteală; pentru neamuri, nebunie”². De aceea, scurtele dar puternicele învățături care sunt cuprinse în corespondențele sale nu sunt „cuvinte de înduplecare ale înțelepciunii omenești” ci „înțelepciunea de taină a lui Dumnezeu, ascunsă...”, „lămurind lucruri duhovnicești, oamenilor duhovnicești”, pe care „omul firesc” nu poate să le înțeleagă „fiindcă ele se judecă duhovnicește”³. Deși a umblat în trup, el nu s-a luptat trupește, căci armele luptei nu sunt trupești, ci a surpat iscodirile minții „și toată trufia care se ridică împotriva cunoașterii lui Dumnezeu”⁴. De aceea, atitudinea pur ortodoxă față de celelalte confesiuni, pe care o vom vedea în datele de mai jos, nu ar trebui să ne mire în vreo privință.

O scrisoare care ne dezvăluie raportarea Sfântului Calinic la cultul calvinilor, datată în 8 decembrie 1852, a fost trimisă Domnitorului Barbu Știrbei de la reședința episcopală din Craiova. Ea a fost descoperită prima oară de ilustrul cercetător T.G.Bulat, pe care a și publicat-o în 1927, nementionând apartenența la inventarul arhivistic. După ce am descoperit-o și noi în Arhivele Arhiepiscopiei Râmnicului, i-am efectuat o ușoară diortosire pentru cerințele lingvistice actuale și mărturisim încă o dată că miezul conținutului ei are o relevanță deosebită până în zilele noastre, deși acțiunea se desfășoară în secolul al XIX-lea. Calvinii, rit reformat, doreau să primească un teren, chiar în centrul Craiovei, spre a-și putea construi o biserică, iar plasarea locului la care se gândiseră dimpreună cu adresa trimisă Ministerului Cultelor a ajuns la cunoștința Sfântului Calinic, care desigur că ia atitudine, așa cum era firesc unui păstor cu o așa măsură duhovnicească.

¹ I Corinteni I, 17.

² I Corinteni I, 23.

³ I Corinteni II, Cf. 4-14.

⁴ I Corinteni X, 5.

„Prea Înălțate Doamne,

De la niște persoane de credință, dintr-această capitală, ne-am îndestulat, că aproape de școala națională de aici, nu departe și de Biserica Sfintei Troiți, este a se cumpăra un loc pentru clădirea bisericii Calvinilor, și că au aplecare cu proeresis a contribui la a ei zidire și unii din drept credincioșii noștri, care este o greșală prea mare a se împărăși cu ereticii. Aceasta Prea Înălțate Doamne, cu cât pentru cea dintâi, socotim urmare cu totul împotriva Sfintei Bisericii noastre Răsăritene a se afla adică o asemenea clădire a unor eretici împotrivitori dogmelor ortodoxe aproape de cele două sfinte locuri: Biserica Sfintei Troiți și școala, unde se predă frica lui Dumnezeu și alte științe morale. Ne-au pricinuit nu puțină mahnire sufletească, cu atât mai mult și pentru cea de a doua. Ne-au părut tare rău, mirându-ne în sine-ne, cum această proereticoasă contribuție să nu se arate și către sfintele biserici creștine, cele fără venituri, ca să le ajute, și să le înfrumusețeze cu cele de lipsă, spre slava prea puternicului Dumnezeu și spre veșnica pomenire a neamului Domnilor, înmormântat la acele sfinte locașuri.⁵

Supt iscălitul aduce plecată rugăciune Înălțimii Voastre, de nu se va putea opri cu totul clădirea bisericii aceea, să vă milostiviți, ca părinte sufletesc, a da luminată poruncă, ca să se înființeze aiurea, afară de oraș, cu depărtare de sfintele noastre biserici, că tot afară de barieră se află și gropiștea mormântării unor asemenea străini de legea noastră.

Acestea, după chiriarhicească datorie ne-am cunoscut siliți a le supune la înaltă cunoștința Măriei Voastre, îndreptătorul tuturor, celor de fire bisericască și politicească...”⁶

Urmare atitudinii Sfântului Calinic nu s-a construit nicio biserică a calvinilor, astfel încât forma de adresare asupra „unor eretici împotrivitori dogmelor ortodoxe” nu este deloc exagerată față de mențiunile canoanelor Ortodoxiei și ale operelor polemice ale Sfinților Părinți.

Urmărind cronologia faptelor, ne mutăm la Râmnic spre a putea cunoaște o altă întâmplare din viața arhipăstorească a Sfântului Calinic, de data aceasta un eveniment mai puțin cunoscut. *Cronica Franciscanilor* din 1764, o veritabilă istorie a Râmnicului, ne convinge că bulgarii catolici veniți aici cu câteva decenii înainte, construiseră „o casă de rugăciune cu locuințe” și o „capelă pe dealul Capela”⁷, drept pe care și l-au pierdut între timp, dar l-au menționat mereu cu melancolie. De atunci, catolicii au fost

⁵ În fața Bisericii Sfânta Treime, care se vede până astăzi în centrul orașului, se găsește mormântul familiei Bibescu.

⁶ Arhiva Arhiepiscopiei Râmnicului, Fond Episcopia Râmnicului Noului-Severin, Dosar 1/1852, f. 21 și T.G. BULAT, *Din corespondența Episcopului Calinic al Râmnicului (1850-1868)*, Râmnicu-Vâlcea, Tipografia „Matei Basarab”, 1927, pp. 24-25.

⁷ George GEORGESCU, „Cronica Râmnicului din 1764”, în *Studii Vâlcene*, Serie nouă, nr. VI (XIII), 2010, pp. 13-30.

mereu strâmtorați și chiar dacă pe vremea Sfântului Calinic exista o mănăstire franciscană, se va înțelege că nu aveau drepturi depline în a se extinde după preferințe. Folosindu-se de istoria apariției lor în oraș, vor încerca din nou să intre în posesia unor terenuri și ar fi putut izbândi, dacă nu s-ar fi ciocnit de calitățile dibace ale Sfântului Calinic.

Sesizăm prima dată că în urma unor plângeri ale orașenilor la Magistratura Vâlcea, care atacau uzul franciscanilor de a se tot extinde cu mormintele răposaiților catolici, mănăstirea în cauză primește o adresă (nr. 616) prin care li se impune căutarea unui alt loc, la marginea orașului, spre a servi unei asemenea fapte, adăugându-se precizarea de a menționa dimensiunea terenului de care ar avea nevoie. În 28 iunie 1855, egumenul Aron Elekeș va răspunde: „...cu respect se face cunoscut că mănăstirea după împrejurările de acum, judecă că spre acel scop vrednic de laudă înaintea lui Dumnezeu destul ar fi douăzeci de stânjini împetrați...”⁸. Tot acum ei își aleg și locul acestui teren și anume la poalele dealului Capela, lângă Episcopie, sau, după cum se va vedea, chiar pe terenul Episcopiei. Răspunsul Sfântului Calinic către Onorabila Administrație a Districtului Vâlcea este semnat în original la data de 21 iulie 1855: „S-a primit adresa Onorab. Administrației, nr. 7112 și am văzut cererea ce se face pentru slobozirea unui loc dintre ale casei Episcopiei, în privința gropniței obștii catolice, la care printre aceasta cu onoare se răspunde că Episcopia nu are nici un loc slobod, fiind toate date cu embaticuri⁹, dar și ca să aibă, iar nu ar putea slobози nici unul dintr-însele pentru o ase-

menea trebuință, când știe cu încredințare că biserica catolică de aici are mai multe locuri decât episcopia, întărite de jur împrejurul orașului și cu mult mai potrivite pentru arătata trebuință, decât acelea de sub Capela, ale Episcopiei, ce ni se arată că s-au cerut de către egumenul bisericii catolice.”¹⁰ Răspunsul Sfântului Calinic este unul prompt și corect, nu pare ofensator și nici nu creează dispute sau dificultăți. Expresia cea mai interpretabilă „...dar și ca să aibă, iar nu ar putea slobози nici unul dintr-însele pentru o asemenea trebuință...”, are un sens destul de propriu pentru tradiția canonică ortodoxă, nedând voie a înstrăina terenurile Bisericii pentru orice fel de cauză. Lucru care nu pare destul de clar pentru egumenul franciscan, întrucât alcătuiește o scrisoare ofensatoare la adresa Sfântului Calinic, cu aluzii nepotrivite asupra acțiunilor sale legate de terenurile Episcopiei. La 27 iulie 1855, acesta scria: „Cu mare părere de rău a văzut mănăstirea că Prea Sfinția Sa Părintele Episcop al Noului Severin pare că ar avea frică de acei soldați ce s-ar îngropa în locul Capelei care nu este de nici o întrebuintă pentru casa Sfintei Episcopii (...) Apoi adaugă că mănăstirea romano-catolică are mai multe locuri împrejurul orașului decât sfânta episcopie, pentru care, deși le-ar avea sfânta episcopie nu ar da pentru asemenea trebuință. – Miserabilă și joasă expresie ieșită din cancelaria unui Prea Sfințit Episcop! Că sfânta episcopie are de alături orașului două grădini mari, care ar putea servi pentru trebuința orașului întreg, iar nu pentru șapte părinți monahi care îi are...” Și se încheie acest atac cu o aluzie amenințătoare, cum că „cerând trebuința a se înmormânta cineva, se va pune în cimitirul Bolniței Sfintei Episcopii,

⁸ Arhivele Naționale, Direcția Județeană Vâlcea, Fond Prefectura Județului Vâlcea, Dosar 9/1855, f.37.

⁹ „Embatic” – formă de arendare pe termen lung (până la 49 de ani) în intervalul căruia arendașul se bucură de toate drepturile de posesiune; plata pentru ținerea acestor locuri.

¹⁰ Arhivele Naționale, Direcția Județeană Vâlcea, Fond Prefectura Județului Vâlcea, Dosar 9/1855, f.147 (cu semnătura originală).

care este afară de oraș, și unde vom dovedi că s-a îngropat unul din membrii KKII în timpul de mai înainte.”¹² Aluzia credem că face trimitere la episcopul Ilarion al Râmnicului (1693–1705), cel care a fost depus din treaptă în urma acuzelor de a fi simpatizat cu romano-catolicii¹³, dându-le voie să își îngroape morții în cimitirul Bolniței. Informația s-a transmis până la anul 1855, încât egumenul Aron a folosit-o împotriva Sfântului Calinic. În arhive nu se mai găsește vreun răspuns la atacul egumenului franciscan, lucru care ne încredințează că Sfântul Calinic a rămas la poziția sa, amintită în actul semnat, sau chiar că a ales să domolească pornirile egumenului printr-o tăcere înțeleaptă. Cert este că din moșiile Episcopiei nimic nu va fi dat pentru o asemenea cerință.

Un alt scurt detaliu ne înfățișează limita de dialog și de întâlnire cu romano-catolicii, întrucât la anul 1863, când, de ziua Domnitorului Alexandru Ioan Cuza, Principatele erau des vizitate de prinți și boieri, Râmnicul este străbătut și de Prințul Austriei. La primirea telegramei care anunța vizita „Eminenței Sale Austriace”¹⁴, Prefectul de Vâlcea gândește a se oficia o slujbă de Te-Deum în Biserica Catolică a orașului, după cum ar fi fost normal, însă nu se abține a invita la această fastuoasă primire și pe Episcopul Calinic, mai mult spre a conferi primirii un strat de o importanță mai semnificativă. Desigur că refuzul Sfântului Calinic de a participa este concretizat printr-o tăcere sugestivă, nedând răspuns la o așa invitație.

Un alt document care ne arată râvna Sfântului Calinic pentru dreapta credință l-am găsit tot la Arhivele Județului Vâlcea, de data aceasta cu o temă unicat abordată. Întâmplarea ne plasează în anii 1863, unde apar negustori austrieci în orașul Râmnic, unii dintre ei ocupându-se cu vânzare de suveniruri și obiecte artizanat, printre care și icoane. Sfântul Calinic denunță acest fapt și trimite o reclamație direct la București, iar de acolo este avertizat Prefectul județului. În această adresă sunt copiate bucăți mari de text din reclamația Sfântului Calinic.

Coborârea la un asemenea detaliu
și atenția la zugrăvirea de icoane
denotă înalta măsură duhovnicească,
fără de care „nimeni nu va vedea
Împărăția cerurilor”. ✠

„Domnule Prefect

Prea Sfințitul Episcop al Râmnicului, prin adresa cu nr. 63, arată că acei oarecare oameni din ținutul Austriei care au trecut aici în Principate cu felurite obiecte de vânzare, scot între altele și un fel de închipuite icoa-

¹¹ Comunitatea Austriacă din Vâlcea.

¹² Arhivele Naționale, Direcția Județeană Vâlcea, Fond Prefectura Județului Vâlcea, Dosar 9/1855, f.187.

¹³ Atanasie MIRONESCU, *Sfânta Episcopie a Eparhiei Râmnicului Noul Severin – În trecut și acum*, București, Gutenberg, 1906, p. 74.

¹⁴ Arhivele Naționale, Direcția Județeană Vâlcea, Fond Prefectura Județului Vâlcea, Dosar 49/1863, f.12 (schită).

ne lucrate așa de prost, încât nu înfățișează decât niște caricaturi, și cu atât mai mult că (sunt) deosebite de icoanele sfinților recunoscute de biserica noastră; mai aduc niște tablouri tot sub numire de icoane pe care este desenat un cocoș, vânzându-le și pe acestea pe la unii din săteni drept icoane, înșelându-i că este cocoșul ce a cântat când Mântuitorul nostru Iisus Hristos a fost prins și dat jidovilor spre patimă, și sub care cuvânt, în simplitatea lor, le cred a fi bune. Apoi fiind că prin asemenea închipuite icoane nu numai că se aduce necinste adevăratelor chipuri ale sfinților recunoscuți de Biserica noastră, dar se pricinuieste sminteală poporului împuținându-se evlavia către cele bisericesti, și făcând pe mii de oameni creștini a se închina la cocoș drept ca la adevăratele noastre icoane.

Vă invit, Domnule Prefect, să luați măsurile cuvenite pentru oprirea de a se trece în Principate acest fel de icoane. Primiți Domnule Prefect încredințarea osebitei mele considerații. Ministrul Finanțelor: D.D. Stuparu.”¹⁵

Cazul acesta se înscrie în rândul ierarhilor cu o particularitate care atestă personalitatea Sfântului Calinic ca apărător al dreptei credințe, nu atât pentru sine cât pentru poporul dreptcredincios simplu care avea nevoie de asemenea întărire. Coborârea la un asemenea detaliu și atenția la zugrăvirea de icoane denotă înalta măsură duhovnicească, fără de care „nimeni nu va vedea Împărăția cerurilor”. Nici nu avea cum să fie indiferent la iconografie odată ce chiar Preasfinția Sa dăduse cu câțiva ani în urmă binecuvântarea de a se zugrăvi icoane pentru fiecare clasă din școlile publice ale Județului, pentru a avea siguranța erminiei dreptslăvitoare. Acest fapt reiese din mulțumirea care îi este adusă monahului

Gherontie de la Sfânta Mănăstire Hurezi, care va picta aceste icoane gratuit.

„Înalta Eforie a Școalelor, prin adresa nr. 1747 din anul 1854, a cerut Departamentului a pune la cale ca în fiecare clasă de învățătură să se pună icoana Domnului Iisus Hristos, pentru împlinirea datoriilor religioase, în urma căreia cereri punându-se cuviincioasa îndatorire și Magistrului acelui oraș, prin porunca nr.6338 din anul 1853, se primește acum raportul nr. 672 prin care se arată că după invitația ce au făcut părintelui Gherontie monahul, de la Sfânta Mănăstire Horezu, a primit cu toată bucuria a le desena fără nici un fel de plată. Căruia dându-se tablele de lemn, le-a și săvârșit până acum, anul 1855. Pentru care cere pomenitul Magistrat a se face sfinției sale cuviincioasa mulțumire. Departamentul dând acestea în cunoștința Înaltei Cărmuiiri și scrie ca să arate sfinției sale din partea Departamentului mulțumiri pentru generoasa faptă”¹⁶.

Astfel, cuvintele și faptele Sfântului Ierarh Calinic ne revelează nu un mod de a trăi sau de a ne reîntoarce în trecut, și nu prezintă o atitudine intelectuală de abordare a problemelor cotidiene, ci cu mult mai mult, ele ne indică o soluție morală la incidentul zilei. Ceea ce se cuprinde în această corespondență nu sunt fapte de bibliotecă, ci adevărate îndreptare la asaltul pe care îl aduc probleme de azi. Cuvintele, deși sunt adresate de departe, dintr-un timp îndepărtat, rodesc până astăzi călăuzirea către îndreptare și întărirea cea trebuitoare.

¹⁵ Arhivele Naționale, Direcția Județeană Vâlcea, Fond Prefectura Județului Vâlcea, Dosar 14/1863, vol. I, f. 112 și verso.

¹⁶ Arhivele Naționale, Direcția Județeană Vâlcea, Fond Prefectura Județului Vâlcea, Dosar 9/1855, f. 167

„ZĂBOVIND PENTRU FOLOSUL
NEAMULUI ROMÂNESC DE OBȘTE...”

Ioana
Iancovescu



Viața și lucrarea fericitului Damaschin Dascălul, Episcopul Râmnicului (II) († 5 decembrie 1725)

Chiar și în circa 25 de ani – luând ca reper convențional anul 1700 –, traducerea integrală în limba română pentru cărțile de ritual, însumând mii de pagini, este un efort ce pare incredibil, dat fiind volumul uriaș de lucru și dificultatea textelor: pentru un singur om, aceasta este o sarcină covârșitoare. Și totuși, episcopul Damaschin a reușit această performanță supraomenească în condițiile în care păstorea o eparhie mare – toată Oltenia, în care numai mănăstirile și schiturile erau în număr de 40¹, la care se adăugau zonele subordonate de peste munți –, iar războiul și ocupația militară austriacă îi aduseseră nesfârșite griji². Pe deasupra, principalul său „instrument de lucru” era departe de a fi desăvârșit: limba „noastră românească simplă” în care traducea nu era încă suficient de flexibilă pentru a putea exprima toată finețea teologică și tot farmecul poetic al imnografiei grecești. Vocabularul liturgic era încă mult îndatorat împrumuturilor forțate din greacă și slavonă; transpunerile topice îngreunau și ele lectura. A depăși această dificultate este greu de imaginat astăzi; totuși, frumusețea și limpezimea traducerilor dascălului Damaschin i-au impresionat atât de mult pe contemporani și pe urmași, încât unul dintre diortositorii manuscriselor sale – așadar, un „profesio-nist” al limbii române – anume Lavrentie ieromonahul Hurezeanul, putea spune în 1747:

„...iar mai mult la urma învățaturii lui, aceasta mi s-a părut, că va îndrepta pre voi a cunoaște prea lesne cele ce s-a vorbesc în limba rumânească”³.

Mai bine de o jumătate de veac după moartea lui, cărturarii români erau încă fermecați de frumusețea limbii române din traducerile vlădicăi

¹ Nicolae DOBRESCU, *Istoria bisericii române din Oltenia...*, p. 32 și Șerban PAPACOSTEA, *Oltenia...*, n. 2/p. 291.

² Chiar și în vremuri liniștite, episcopul Damaschin își dorea răgaz pentru lucrul migălos al tipăririi. Într-o scrisoare din septembrie 1703, mitropolitul Theodosie îi scria: „zici că, de ar fi pace, te-ai apuca de Apostoale, de a-ți tipări (...). Cu mila și cu paza milostivului Dumnezeu, avem pace despre toate părțile și nici o temere (...); ci numai cu ajutorul lui Dumnezeu, vă apucați de tipăriți...”. Apostolul a apărut curând după aceasta, în 1704. Em VÂRTOSU, „Glossă”, p. 449.

³ *Molitvelnicul*, Râmnic 1747, BRV II, pp. 101-102. Pentru luminoasa personalitate a lui Lavrentie Hurezeanul, v. Pr. Nicolae POPESCU, „Lavrentie ieromonahul, diortositor oltean (1736-1759)”, *Mitropolia Olteniei*, VII (1955), nr. 5-6, pp. 312-315.

Damaschin. Marele episcop Chesarie al Râmnicului – „soarele cel luminos (...), marele dascăl”, cum i s-a spus⁴ – care a avut privilegiul de a se apleca atent asupra scrierilor lui, atunci când a diortosit și tipărit câteva din traduceri la *Minee*, îl socotea mai presus decât toți marii traducători care au luminat vremea lui Constantin Brâncoveanu:

„...iar tălmăcirea [de cărți în românește, n.n.] s-au început în zilele lui Matei voievod Basarab și s-au adăugat în zilele lui Șerban voievod Basarab [Cantacuzino, n.n.]. Iar la cea desăvârșită podoabă au venit în zilele lui Constantin voievod Basarab Brâncoveanu, prin osârdia lui Kir Damaschin, episcopul de Râmnic.”⁵

Ardeleanul Radu Tempea, preotul și marele cărturar – el însuși un ales mînuitor al limbii române – care cunoscuse traduceri liturgice râmnicene difuzate în Ardeal, spunea în 1797, în „Cuvântarea înainte” a lucrării sale, *Gramatica românească*:

„...iară cea mai mare parte a cărților bisericești s-au tălmăcit de Damaschin, Episcopul Râmnicului (...), cu stil și graiu foarte luminat...”⁶.

„Grai luminat”, într-adevăr: căci până astăzi Biserica românească folosește traduceri sale. Deși de-a lungul timpului textele au fost diortosite în mai multe rânduri, totuși traduceri noi pentru marile cărți de cântări (*Triodul*, *Penticostarul*, *Octoiul*, *Mineele*) nu s-au mai făcut. De pildă, cântările din *Antologhionul* tipărit la Râmnic în 1737 – care reproduc fidel traduceri *Mineelor* din manuscrisele vlădicăi, păstrate pe atunci la Episcopie, după cum se arată în postfața cărții – au fost preluate ca atare în ediția sinodală a *Mineelor* din 1894, atât de limpede era încă scrisul dascălului Damaschin, după mai bine de un secol și jumătate⁷. Abia în vremea maturității limbii literare și liturgice, cărturarii români, prin glasul elenistului și teologului Constantin Erbiceanu, puteau, în sfârșit, defini marele merit al episcopului:

„limba românească [a lui Damaschin, n.n.] este admirabilă, frumoasă și demnă. Damaschin este unul din fondatorii și urzitorii limbei naționale...”⁸

Prin traduceri lui Damaschin s-a impus în româna literară și liturgică graiul vorbit în Muntenia, mai flexibil și mai puțin marcat de regionalisme și de arhaisme decât cele din Moldova, Oltenia, Transilvania sau Banat⁹.

⁴ De către altă frumoasă personalitate a Bisericii Olteniei, Rafail monahul Hurezeanu. *CMR* II, p. 323 (ms. rom. 2585).

⁵ „Predoslovie” la *Mineiu* pe noiembrie, Râmnic, 1778, *BRV* II, p. 227.

⁶ *BRV* II, p. 395 și Al. LĂPEDATU, „Damaschin episcopul și dascălul...”, p. 568.

⁷ Gabriel ȚEPELEA, „Mineele de la Râmnic. Contribuția lor la dezvoltarea limbii românești literare și la biruința ei definitivă ca limbă de cult”, *Biserica Ortodoxă Română*, LXXXIV (1966), nr. 3-4, p. 380 și 382; *BRV* II, p. 53.

⁸ Însemnare făcută de acad. C. Erbiceanu în 1908 pe un manuscris dăruit de el Bibliotecii Academiei. *CMR* III, p. 220 (ms. rom. 3721). Manuscrisul cuprinde o copie din 1794 după traducerea episcopului Damaschin la *Tălcuirea la Apocalips*.

⁹ Alexandru ROSETTI, *Schiță de istorie a limbii române de la origini și până în zilele noastre*, București, 1976, p. 63 și p. 82.

Aceste trăsături au și facilitat unificarea dialectală în limba literară, unificare susținută în mare măsură de larga răspândire, în toate provinciile românești, a traducerilor dascălului Damaschin.

O analiză comparată a traducerilor contemporane episcopului Damaschin, așa cum a întreprins alt arhieru luminat, Ghenadie Enăceanu al Râmnicului, asupra vechilor versiuni ale *Evangheliei*, ar putea dezvălui finețea articulării graiului românesc. Prin Damaschin Dascălul s-a încețățenit, de pildă, în vechea noastră literatură liturgică, atât de românescul și metafizicul „întru”, în locul altor prepoziții („în”, „cu”):

„...și s-au întors Iisus cu puterea Duhului...” (Antim Ivireanul);

„...și s-au întors Iisus întru puterea Duhului...” (Damaschin Dascălul)¹⁰

Cu atât mai mare a fost efortul de traducere, cu cât era pe măsura acriviei sale: episcopul Damaschin lucra coroborând ediții diferite ale aceluiași text: grecești, slavone, ruse contemporane, românești anterioare, consultând chiar – spune episcopul Climent al Râmnicului în prefața *Penticostarului* din 1742 – și surse latine¹¹. Deși la început pare să fi tradus mai mult după versiunile slavone ale cărților de slujbă (*Octoiul*), cu timpul a lucrat mai mult după cele grecești, fără a ignora însă celelalte versiuni – deoarece, socotea Lavrentie diortositorul, traducerea putea fi mai coerentă optând pentru o singură limbă de plecare¹²:

„...însă și aceasta să știi, o, iubitorule de Hristos cetitoriu, că de vei os-teni a cerceta cu amănuntul tălmăcirea aceștii sfinte cărți, și de vei po-trivi cu nescari izvoade tălmăcite de alți dascăli de acum¹³, și nu să va potrivii, să nu te pripești a huli, pentru că noi am urmat izvodului răpo-satului părintelui Damaschin, episcopul Râmnicului, din cuvânt în cu-vânt, nimic schimbând, sau spre alte tălmăciri alunecându-ne, slujin-du-ne de cuvintele sfinției sale, ce scrie și mărturisește așa la începutul Tripesnețului, că lăsând alte izvoade ale limbii latinești și slovenești, au urmat mai mult și au tălmăcit și au îndreptat drept de pre cel grecesc *Penticostariu*, ca să nu se facă zmințeală rânduialei grecești și zăticneala limbii rumânești, ca să poată da folos la cei ce să nevoesc să facă roadă după învățătură, ca niște înțelepți mulțămitori”.

Pentru cărțile Noului Legământ însă, acrivia l-a determinat pe vlădica Damaschin să nu se mulțumească doar cu coroborarea diferitelor ediții în circulație la acea dată, ci să recurgă la referințele cele mai autorizate, respectiv la tâlcuirile inspirate ale Sfinților Părinți. Aceasta explică reluarea

¹⁰ PS Ghenadie (Enăceanu) Craioveanul, *Evangheliile. Studii istorico-literare*, București, 1895, p. 119.

¹¹ BRV II, p. 74.

¹² n postafața la *Penticostar*, Râmnic, 1742. Ibidem, p. 76.

¹³ În același an 1742 s-a tipărit *Penticostarul* și la București. În prefața cărții, mitropolitul Neofit Criteanul arată că a cerut o traducere direct din limba greacă, crezând că traducerea episcopului Damaschin s-a făcut indirect, prin textul slavon. Ibidem, p. 72.

Apostolului, cum s-a văzut mai sus, la numai 21 ani de la prima traducere. În prefața închinată voievodului Constantin Brâncoveanu, vlădica descoperă motivul revenirii asupra aceluiași text:

„...aduc și închin Mării tale această mică osteneală a noastră, adică această sfântă carte, *Apostolul*, ce au ieșit din Tipografia Mării tale; care cu vrerea lui Dumnezeu și cu bun sfatul și voința și blagoslovenia sfinților sale, prea sfințitului Arhipăstoriul nostru și Mitropolitul kir Theodosie, așa precum au fost mai nainte așezat după cel grecesc, încă din zilele întru Dumnezeu răposatului, prea luminatului Domn Io Șarban Cantacozino Voievod, m-am îndemnat de l-am dat în tipar (...). Măcar că osteneala noastră la aceasta slabă și mică au fost, căci nimica dintr-ale noastre n-am adus, ci povață având pre cei mai desăvârșiți luminați la minte, ce mai nainte au așăzat și au rânduit, așa am pus acea rânduială, fără numai ca o lumină puind înaintea tâlcuialele sfântului și întru tot lăudatului Ioann Zlatoust, l-am urmat cu toată osârdia sufletului meu, și precum am putut și am adeverit, am mai luminat înțelegerea vorbei pre alocuria, și cu soroace am izbrănit [prescurtat], precum să va vedea, păzind cu amănuntul unirea cuvintelor...”¹⁴

Asemenea evlavie și acrivie avea, așadar, dascălul și vlădica Damaschin față de textul Sfintei Scripturi, încât, deși era atât de învățat, nu a cutezat să abordeze textul Epistolelor fără încredințarea prin înțelepciunea duhovnicească a Sf. Ioan Gură de Aur. Reducea astfel riscul de interpretare personală a textului, inerent oricărei traduceri, risc cu atât mai mare pe atunci, cu cât „îngustarea” limbii ro-

mânești ar fi putut lăsa loc impreciziei. Dar punând înaintea „ca o lumină” tâlcuirile inspirate ale Sf. Ioan, el asigura corectitudinea înțelegerii și a traducerii, ca și întemeierea în tradiția de lectură a Sfinților Părinți („povață având pre cei mai desăvârșiți luminați la minte...”)¹⁵ – dându-ne și nouă, celor de azi, pildă de cumințenie în raportarea la cele prețioase.

La fel a procedat cu Evangheliile, traducând nu doar strict textul lor, ci *Tâlcuirile* Sf. Theofilact al Bulgariei și Ohridei la cele patru Evanghelii, una dintre cărțile de bază ale Ortodoxiei, în care fiecare verset evanghelic este urmat de comentarii de mare acuratețe în interpretarea patristică¹⁶. Desigur, și *Evangheliile* dispuneau de traduceri românești tipărite anterior (București, 1682, 1688, 1693, 1697¹⁶). Cu venerație i-a urmat pilda diortositorul Lavrentie Hurezeanul, atunci când, în 1746, a pregătit pentru tipar textul *Evangheliei*, după „izvodul” vlădicăi:

„Și aceasta să știi, o, iubitorule de Hristos cititoriu, că de vei potrivi această sfântă Evanghelie cu niscari izvoade grecești sau rumânești, tipărite mai de nainte, să știi că pe multe locuri nu să va potrivi la cuvinte, pentru că eu am urmat tâlmăciturii izvodului părintelui Damaschin episcopul, dascălul cel mare, alcătuit după tâlcuiala lui Theofilact, și până n-am cetit și tâlcul, n-am așezat fieștecăre cuvânt”¹⁷.

În fine, pentru *Apocalips*, chiar dacă și acest text dispunea de o traducere tipărită în *Biblia* de la București (1688), vlădica a recurs, așa cum s-a văzut, la tâlcuirea arhiepiscopului Andrei al Cezareei pe care a tradus-o integral în românește în 1704.

¹⁵ După Sf. Ignatie BRIANCEANINOV, *Fărămiturile ospățului*, Alba Iulia, 2008, pp. 28-29.

¹⁶ BRV I, p. 246, 281, 328 și 343.

¹⁷ BRV II, p. 92.

¹⁴ BRV I, p. 457.

În atitudinea diferită pe care episcopul Damaschin a avut-o față de cărțile Noului Legământ regăsim aceeași neîncredere pe care o manifestau unii teologi cărturari ai vremii, față de versiunile tipărite ale textelor liturgice și mai ales scripturistice care circulau în epocă. Cele grecești proveneau din medii fie protestante (tipografii olandeze sau germane), fie catolice (din Veneția sau Paris). Edițiile slavone sau ucrainene provenite de la Kiev ori Lvov erau și ele suspectate, în special de către teologii ruși, de interpolări ori deformări ale textului original. Preocuparea de îndreptare a textelor bisericești și de căutare a versiunilor lor originare, devenită aproape o obsesie în Rusia încă din timpul Sf. Maxim Grecul, o vădeau și unii dintre teologii luminați ai Țării Românești, ca de pildă mitropolitul Ștefan care în 1652 scria în prefața la Îndreptarea Legii:

„...și am făcut alegere dein multe și bogate Pravile, trimetând pân' și la împărăteasca Cetate, la Preasfântul nostru și a toată lumea Patriarh (că n-am vrut să scriu dă pre ceale tiparnice, fiindu-mi teamă; că de când au încăput cărțile Pravoslaviei la mâna ereticilor, ei n-au lipsit a nu băga câte ceva zizanii), pân'ce am aflat la cinstitul nostru fiu sufletesc Kyr Gheorghi Karidi de la Trichis (...), scrisă cu mâna, judecata toată arhierescă și lângă dânsa și împărătească, cu toate canoanele ale sfintelor Soboară (...), scoasă și tocmită cu porunca și învățătura blagocestivului împărat Kyr Ioannu Comninul, cu mare și multă socotință...”¹⁸

Conștiința acestui pericol l-a determinat pe vlădica Damaschin să coroboreze diferitele ediții ale textelor pe care dorea să le traducă, dar pentru sfintele cărți ale Noului Legământ chiar și această prudență i s-a părut, se vede, insuficientă și a preferat, „cu toată osârdia sufletului”, după cum el însuși spunea, să recurgă direct la izvorul înțelepciunii: tradiția patristică inspirată de Duhul Sfânt.

Toată această uriașă, supraomenească muncă, vlădica Damaschin a întreprins-o de unul singur, fără ajutor din partea altor cărturari sau ucenici. Până la o analiză comparată a traducerilor, ce ar putea demonstra unitatea lor stilistică, mărturie stă însuși cuvântul ucenicilor săi. După moartea episcopului, nepoții acestuia revendicaseră de la Episcopie bunurile rămase: banii găsiți le-au fost cedați – deși vlădica îi strânsese din veniturile sale pentru cheltuielile tiparului – dar neprețuitele manuscrise ale traducerilor, nepublicate la acea dată, au fost păstrate la Episcopie. Pentru a le feri de înstrăinare – erau revendicate traducerile la *Minee*, *Triod* și *Penticostar* – episcopul Inochentie a adus, la procesul care a fost intentat de rude în 1731, un argument nefericit:

„acele izvoade sunt tălmăcite și îndreptate de alți dascăli, iar nu numai de episcopul Damaschin”¹⁹.

¹⁸ BRV I, p. 200. Deci un manuscris ce cuprindea *Pravila* împăratului Ioan al II-lea Comnen (1118–1143).

¹⁹ M. REGLEANU, „Contribuții...”, p. 447.

Dar această afirmație a stârnit indignarea ucenicilor săi: de dragul adevărului și din respect pentru învățătorul lor, nu mai puțin de 14 ucenici, între care 6 preoți, mărturisesc în scris, „cu suflete drepte și cu inimă curată”, că:

„...noi carii mai jos ne vom iscăli (...) am luat asupra noastră, că așa știm și zicem, cum că aceale izvoade sânt tălmăcite de însuși Episcopul Damaschin al Râmnicului, începându-le toate pre rând încă din zilele preacinstului și preasfințitului bătrânului Mitropolit al Ungrovlahiei, chir Theodosie, și din zilele prealuminatului creștinului domn Constantin Basarabă Brâncoveanu voevod, cu osteneala dascăliei sfinției sale și cu toată cheltuiala de la sfinția sa, iar nu de la Episcopia Râmnicului, precum am auzit din rostul gurii sfinției sale, socotind că de vreme ce au avut turmă cuvântătoare în seama sfinției sale, să o ducă bine păzită și învățată și luminată înaintea Mântuitoriului Hristos, ca să rămâe veacinică pomenire sfinției sale și besearicii lui Hristos lumină, cu aceale izvoade (...). Încă unii din noi care pân' astăzi trăim, învrednicindu-ne de am luat și darul preoției, sântem ucenici ai sfinției sale părintelui Episcopului Damaschin, carii ne-am bucurat numai pentru folosul învățaturii, și multă osteneală am pus la scrisoarea acestor izvoade. Ci vericine ar zice într' alt chip, că vor fi tălmăcite de alți dascăli, rău zic unii ca aceia și greșesc, că numai însuș sfinția sa au fost tălmăci și ostenitori și cheltuioriu din agoniseala sfinției sale, ca să-i rămâe în urmă nume bun și mulțumit...”²⁰

Înțelegem deci că ucenicii l-au ajutat, „numai pentru folosul învățaturii”, doar la (trans)scrierea textelor, dar nu și la traducere. Mărturia lor este prețioasă și pentru faptul că dovedește că inițiativa de a traduce sistematic toate cărțile de cult era deja conturată „din zilele bătrânului mitropolit chir Theodosie” († 1708), adică cel puțin de la începutul secolului, când a tipărit Octoihul și a început traducerile „toate pre rând”. Se conturează astfel, din negura presupunerilor, și gândul voievodului Constantin Brâncoveanu care l-a dorit și l-a impus arhieru în 1702 tocmai pentru ca acesta să-și poată îndeplini înalta misiune de traducător de care avea atunci nevoie Biserica românească.

Intenția de a traduce toate cărțile de slujbă reiese și din amintita scrisoare către Tige. Este probabil că în foarte mare măsură acest proiect s-a și realizat; în orice caz, printr-o largă tradiție i s-a atribuit paternitatea tuturor traducerilor la cărțile liturgice. La începutul veacului următor, cărturarul greco-catolic Samuil Micu scria:

„Damascenus Episcopus Rimniciensis in Valachia, vir linguarum grae-

²⁰ Ibidem, Anexa, pp. 447-448.

cae, latinae, slavicae et valachicae optime gnarus, in valachicam linguam omnes [s. n.] fere ecclesiasticos libros vertit...”²¹

Din cauza acelui conflict cu rudele, primele cărți tipărite la Râmnic după moartea lui Damaschin nu au purtat mențiunea numelui traducătorului. Dar curând tensiunea pare să se fi aplanat, iar numele vlădicăi este amintit cu mare evlavie. Astfel, ediția *Molitvelnicului* din 1730, tipărită de episcopul Inochentie, nu îl menționează, dar în ediția din 1747, diortositorul Lavrentie mărturisește:

„...în tălmăcirea cuvintelor și așezarea vorbei rumânești, am urmat tălmăciturilor părintelui Damaschin, episcop și dascălul...”²²

* * *

I. Așadar, prima traducere cunoscută a episcopului Damaschin este *Octoihul* (1700), menționat în vremea păstoririi mitropolitului Theodosie. Ar fi greu de precizat la ce se referă mitropolitul când afirmă că respectiva ediție a *Octoihului* a fost făcută „aproape din nou [s.n.], cu multă muncă, de dascălul Damaschin”. Este probabil că acesta, pe lângă diortosirea integrală a cărții, va fi realizat și traducerea pentru cel puțin o parte a textului. Ediția din 1700 reda doar tipicul în românește, după obiceiul vremii; în schimb, cea publicată în 1742 la Râmnic, în seria marilor traduceri damaschinene tipărite de către episcopul Climent, era integral românească²³. Dar nici episcopul Climent și, mai cu seamă, nici diortositorul Lavrentie – de obicei atât de prompt și de atent în mărturisirea meritelor marelui dascăl – nu precizează numele autorului traducerii. O posibilă explicație o oferă, peste ani, primul episcop de Argeș, Iosif, în prefața la ediția *Octoihului* publicată de el în 1811 în aceeași istorică tipografie a Râmnicului:

„Fost-au dar tălmăcită aciașă carte mai întâi duple slovenie de cel la vecinicele lăcașuri mai nainte mutat Kyr Damaschin, Episcopul Râmnicului. Însă numai slujbele Duminecilor, precum să văd în *Octoihul* cel mic, iar slujbele celorlalte șase zile ale săptămânii la câte opt glasurile, așa s-au găsit o însemnare, că s-ar fi tălmăcit iarăși duple izvodul slovenesc de răposatul Ghenadie Arhimandritul, ce au stătut Igumen la sfânta Mănăstire Coziia...”²⁴

Ar reieși, prin urmare, că dascălul Damaschin a realizat o traducere a *Octoihului* din care la 1700 s-a preluat doar tipicul. Pentru slujbele glasu-

²¹ Al. LĂPEDATU, „Damaschin episcopul și dascălul...”, n. 1/p. 568, după IORGA, *Istoria literaturii române în secolul al XVIII-lea*, II, București, 1901, p. 410. „Damaschin tălmăcise, precum știm, toate cărțile liturgice” (N. IORGA, *Istoria Bisericii...*, II, p. 107).

²² BRV II, p. 101.

²³ BRV I, p. 402 și II, p. 62.

²⁴ BRV III, p. 51.

rilor, în 1742 s-au folosit manuscrisele sale, în orice caz pentru duminici. Dar urmașul episcopului Iosif în scaunul de la Argeș, Grigorie Râmnicăneanu, vorbind în 1826 despre începuturile traducerilor în limba română, atribuia traducerea *Octoiului* integral episcopului Damaschin:

„...iar când mai de prisos avea răpaos [binecredințioșii domni, n.n.] de cătră năvălirile acelor neamuri [de tătari, unguri și leși, n.n.], nu lipsea a tălmăci sfintele scripturi în limba rumânească, după cum *Biblia* s-au tălmăcit și s-au tipărit prin osărdia și râvna bunului credincios și de-a pururea pomenitului Domn Constantin Vodă Brâncoveanu și alte câteva cărți theologicești, de alții, cum și *Paraclitiki* [*Penticostar*] și *Antologhion* [*Minee*] și *Orologhion* [*Ceaslov*] și *Eichologion* [*Octoih*] de răposatul întru fericire Părintele dascălul Damaschin, Episcopul Râmnicului...”²⁵

Tăcerea lui Lavrentie arată că la acea vreme contribuțiile păreau amestecate – chiar dacă nouă azi ni s-ar părea greu de acceptat faptul că tocmai marea operă atribuită Sf. Ioan Damaschinul, ocrotitorul și inspiratorul vlădicăi, să fi rămas fără o traducere integrală, cu atât mai mult cu cât reprezintă și una dintre principalele cărți de strană. În momentul de față, numai o atentă analiză comparată a textelor slujbelor din duminici, față de celelalte zile, ca și față de alte traduceri certe ale episcopului Damaschin și ale arhimandritului Ghenadie ar putea delimita contribuțiile celor doi, cu atât mai mult cu cât și Sfântul Mitropolit Antim tipărise o versiune românească în 1712 – atribuită de Nicolae Iorga tot

lui Damaschin²⁶ –, iar în epocă circulau și manuscrise cu alte traduceri din *Octoih*²⁷.

2. *Catavasierul* pe care l-a tipărit în 1703 nu este cunoscut, așadar nu se știe în ce limbă era scris, dar cartea a fost reluată în tipografia de la Râmnic, în 1734, într-o ediție integral românească ce i-a fost atribuită²⁸.

3. Nici traducerea *Psaltirii* nu este cert documentată, deoarece ediția românească pe care a tipărit-o în 1703 nu menționează numele traducătorului. Dar tocmai această ediție a reluat-o vlădica în 1725, între primele cărți pe care a dorit să le tipărească la Râmnic²⁹, și nu, de pildă, versiunea românească tipărită deja de Sf. Antim Ivireanul în 1694 la București³⁰. Ea i-a fost atribuită de cercetători³¹, însă numai analiza lexicală și stilistică poate confirma această ipoteză – cu atât mai mult cu cât, la acea vreme, mai exista la Episcopie și manuscrisul unei alte traduceri: cea cu text paralel slavo-român din 1697, realizată de „dascălul Alexandru” și scrisă în „oraș Râbnicului ot Olt” la cererea episcopului Ilarion al Râmnicului³².

4. *Apostolul* de la Buzău, din 1704, a fost ultima carte tipărită înaintea unei lungi întreruperi de 20 de ani, până la înființarea tipografiei de la Râmnic.

5. În pagina de titlu a *Ceaslovului* care a in-

²⁶ *Istoria Bisericii*, II, p. 101; BRV I, p. 485.

²⁷ Ca de pildă manuscrisul muscelean datând de la sfârșitul secolului al XVII-lea, cuprinzând *Octoiul* mare și podobiile glasurilor, CMR III, p. 206 (ms. rom. 3676). Mai ales în Transilvania circulau, din a doua jumătate a secolului al XVII-lea, manuscrise românești ale slujbelor, traduse, de regulă, din slavonă.

²⁸ Em. VĂRTOSU, „Glossă...”, p. 451; BRV II, p. 49; B. TEODORESCU, „Episcopul Damaschin...”, p. 635.

²⁹ BRV I, p. 540-541 și BRV II, p. 23.

³⁰ BRV I, pp. 335-337.

³¹ B. TEODORESCU, „Episcopul Damaschin...”, pp. 635-636.

³² BAR ms. rom. 2604, CMR II, p. 333. Traducătorul semnează când „preceptor polonus” (ms. rom. 2452, CMR II, p. 275), când „dascalul Rusul” (ms. rom. 3551, CMR III, p. 167), dar cunoștea și limba croată (ms. rom. 5026, CMR IV, p. 181). Lucra la Episcopie, dar a tradus și pentru alții, ca *Patericul Lavrei Peșterilor*, tălmăcit în 1699 pentru lectura monahilor hurezeni (ms. rom. 2452, CMR II, p. 275).

²⁵ Al. LĂPEDATU, „Damaschin episcopul și dascălul...”, n. 6/p. 567; Grigorie Râmnicăneanu, episcopul Argeșului, prefața la tratatul Sf. Ioan Damaschinul, *Logica*, ed. II, Craiova, 2012, p. 24. *Biblia* menționată este cea „a lui Șerban”, apărută în primele zile ale domniei lui Brâncoveanu, care a și fost ispravnic la această lucrare.

augurat noua tipografie (1724), vlădica este pomenit doar ca donator, nu și ca autor al traducerii. Nici edițiile următoare nu-l menționează, dar traducerea i-a fost atribuită prin tradiție, căci un secol mai târziu, așa cum s-a văzut, episcopul Grigore Râmnicăneanu al Argeșului îl socotea autor și al acestei traduceri³³.

6. *Învățătura pentru șapte Taine*, o traducere în română a lucrării lui Gavriil de Filadelfia³⁴, a devansat alte lucrări mai ample, fiind publicată în 1724. Dacă micul volum a reușit să se strecoare neobservat de cenzură la tipărire, nu același lucru s-a întâmplat la difuzarea în Transilvania. În prefața adresată preoților, episcopul insista asupra însușirii temeinice a rânduieilor respective:

„vă poruncim ca să nu vă len[ev]iți la cetaniia acestor învățături, ci să le învățați de rost; să știți da răspunsul pentru fieștecare Taină, că va să fie mare cercare pentru aceste Taine...”³⁵

7. După moartea episcopului Damaschin, șirul traducerilor sale publicate la Râmnic începe cu *Molitvelnicul* din 1730, amintit mai sus, retipărit în 1747 și prefațat acum de Lavrentie Hurezeanu, în care acesta dezvăluie numele traducătorului. Lavrentie semnalează în același timp unele deosebiri de tipic provenite din adoptarea, probabil la noua ediție, a tipicului moscovit:

„...de veți cerceta cu amăruntul rânduialele typicului acestui Molitvenic, nu să va potrive pre multe locuri cu cel grecesc, căci că noi la typicuri, pentru prostimea [lipsa de învățătură, n.n.] preoților și mai lesnele lor, am urmat Ustavului celui Moschicesc; iar în tălmăcirea cuvintelor și așezarea vorbei rumânești, am urmat tălmăciturilor părintelui Damaschin, Episcop și Dascălul...”³⁶

8. A urmat *Triodul* din 1731, în care diortositorul Ieremia Athanasievici preciza:

„Să știe că acest *Triod* ce l-am tipărit acum întâi pre limba rumânească aici în sfânta Episcopie a Râmnicului, l-am așezat în stihuri și cuvinte, după cum au tălmăcit întru Dumnezeu răposatul Kyr Damaschin Episcopul Râmnicului, nimica schimbând cuvintele...”³⁷

9. Nici *Liturghierul* românesc din 1733, publicat de episcopul Inochentie, nu poartă mențiunea numelui traducătorului, poate din cauza menționatului conflict judecătoresc, dar i-a fost atribuit de cercetători episcopului Damaschin³⁸.

³³ Al. LĂPEDATU, „Damaschin episcopul și dascălul...”, p. 575; i se atribuie ediția râmnicăneană din 1745 (BRV II, pp. 84-85).

³⁴ N. IORGA, *Istoria Bisericii...*, II, p. 107.

³⁵ BRV II, p. 23.

³⁶ *Ibidem*, p. 101.

³⁷ *Ibidem*, p. 44.

³⁸ B. TEODORESCU, „Episcopul Damaschin...”, pp. 639-640. Din faptul că la proces au fost revendicate doar

10. *Antologhionul* publicat în 1737 cuprinde slujbele mai importante de peste an, așadar un extras din Minee, pentru care diortositorul Lavrentie a folosit manuscrisele episcopului cu traduceri Mineelor – traduceri făcute, desigur, în totalitate, din moment ce vlădica îi scria lui Karl Tige în 1725 că intenționează să le publice. Diortosind și acest volum, Lavrentie preciza în postfață:

„S-au tipărit acum de iznoavă, pre limba noastră rumânească (...), după izvodul Mineiului celui rumânesc...”³⁹

După același „izvod” a fost tipărită și ediția târzie, completă, a celor 12 *Minee*, între 1776–1780, de către învățații arhieriei Chesarie și Grigorie (Socoteanu). Aici s-au preluat integral și neschimbat textele din *Antologhion*, dar pentru celelalte slujbe ale anului, traducerea lui Damaschin a fost ușor prelucrată de cei doi cărturari și mai mulți diortositori. Aparent, pentru sinaxare s-au folosit *Viețile sfinților* ale mitropolitului Dosoftei și sinaxarele traduse în românește de Radu Greceanu din ediția slavo-română (1698) de la Buzău a episcopului Mitrofan⁴⁰.

11. A urmat *Penticostarul* în 1742, tipărit prin grija episcopului Climent: „...fiind tălmăcit de pre limba elinească, slovenească și latinească deplin pre limba noastră rumânească, prin osteneala și toată osârdiia și nevoița celui întru Dumnezeu răposat părinte Episcop și Dascăl și al nostru întru Duhul Sfânt frate Kyr Damaschin, carele au urmat cuvântului îngerului ce au zis către Ezdra: 'deșchide-mi cele închise și-m scoate de acolo vânturile’...”⁴¹

12. O traducere care, ca atare, nu a văzut lumina tiparului, este *Tâlcuirea celor patru Evanghelii a Sf. Teofilact, arhiepiscopul Bulgariei*, amintită mai sus. Manuscrisul a fost însă folosit de Lavrentie Hurezeanul pentru a extrage din el numai pasajele evanghelice pe care le-a cuprins în ediția *Evangheliarului* publicată în 1746 la Râmnic. Traducerea pare să fi fost anterioară anului 1702, dar sursa a fost controversată de cercetători: fie un text slavon (sau una dintre edițiile moscovite tipărite în 1648 sau 1698), fie unul grecesc, fie ambele. Textul integral al traducerii dascălului Damaschin fusese pregătit, pe la 1779, pentru tipar, la cererea episcopului Chesarie al Râmnicului, dar moartea l-a împiedicat să împlinească acest proiect; aceeași intenție o avusese și episcopul Iosif al Argeșului, în primii ani ai secolului al XIX-lea. În cele din urmă, în tipar a ajuns versiunea mo-

manuscrisele cu traduceri la *Triod*, *Penticostar* și *Minee* (M. REGLEANU, „Contribuții...”, p. 447), nu reiese că alte traduceri nu mai existau (v. traducerea la *Molitvelnic*, atestată de Lavrentie), ci că, pur și simplu, rudele nu aveau cunoștință de acestea.

³⁹ BRV II, p. 53.

⁴⁰ C. ȚEPELEA, „Mineele...”, p. 386.

⁴¹ BRV II, p. 74. O traducere completă, din slavonă, realizase și amintitul dascăl Alexandru, încă din 1694: ms. rom. 5026 de la BAR. CMR IV, p. 181.

nahilor nemțeni Gherontie și Grigorie, publicată la Iași în 1805 de către mitropolitul Veniamin Costachi și care stă la baza edițiilor moderne. Deși traducerea vlădicăi Damaschin nu s-a tipărit integral, ea s-a bucurat de o foarte largă răspândire în tot secolul al XVIII-lea, circulând în numeroase copii manuscrise, ca una dintre lecturile bisericești cele mai îndrăgite⁴².

13. *Acatistul* publicat la Râmnic prin 1746 era de fapt o carte de pravilă, cuprinzând, pe lângă slujba *Acatistului Bunei Vestiri*, și *Paraclisul Maicii Domnului*, *Canonul de umilință*, *Acatistul Sf. Nicolae*, *Canonul de rugăciune către îngerul păzitor*, molitvele celor ce merg spre somn, rugăciunile dimineții, diverse alte rugăciuni – între care una către Domnul Savaot, tradusă din grecește de stolnicul Constantin Cantacuzino – și sinaxarul. Dar traducerea cuprinsului cărții îi aparținea episcopului Damaschin, după cum mărturisește în postfață diortositorul Lavrentie⁴³.

14. Nici *Tâlcuirea la Apocalips* a arhiepiscopului Andrei al Cezareei Capadociei, tradusă în 1704, nu s-a tipărit. Vlădica a folosit pentru aceasta o tipăritură ucraineană din 1625, cu textul tradus din greacă de învățatul și dascălul kievean Lavrentie Zizaniia († după 1627). Manuscrisul românesc păstrat la Biblioteca Academiei Române este una dintre rarele lucrări semnate:

„Iar de mine, smeritul Damaschin, episcopul Buzăului, s-au scos pre rumănie”⁴⁴.

Numeroasele copii manuscrise după *Tâlcuire*, păstrate la Biblioteca Academiei, dovedesc interesul de care s-a bucurat textul în acele vremi „ale oștirilor”, când războaiele și sfâșierile din Biserică păreau să apropie sfârșitul lumii.

15-16. Alte texte mai mici s-au rătăcit ori au rămas nepublicate și necunoscute: așa sunt cele două „tratate”, în fapt un cuvânt al Sf. Efrem Sirul la Schimbarea la Față și o omilie a Sf. Ioan Gură de Aur, pe care le-a adăugat la textul *Tâlcuirii la Apocalips*⁴⁵ și care s-au păstrat, de asemenea, doar în manuscris.

17. *Catehismul* „de pravoslavie neîndoielnică”⁴⁶, a cărui traducere o destinase în primul rând românilor transilvăneni, s-a tipărit abia în 1897 de

⁴² Unul dintre cele mai vechi manuscrise păstrate ale traducerii *Tâlcuirilor*, dăruit Mănăstirii Hurezi, poartă însemnul cărților stolnicului Cantacuzino din biblioteca sa din conacul de la Mărgineni: acvila bicefală încoronată. Voievodul Brâncoveanu însuși se arătase interesat de traducerea textului. Paragraful referitor la *Tâlcuiri* rezumă cercetările din: R. P. Sineanu, L. S. Desartovici, *Cuvântul introductiv* la Sf. Teofilact, Arhiepiscopul Bulgariei, *Tâlcuirea Sf. Evangheliei de la Matei*, București, 2002, în special pp. 60-77. Autorii citează și concluziile Anei Calavrias din teza de doctorat susținută în 1986 la Universitatea din București (*Opera ermeneutică a lui Theofilact de Ohrida în literatura română veche*).

⁴³ BRV IV, p. 57.

⁴⁴ D. BOGDAN, „Cărți rusești...”, pp. 551-552; Al. LĂPEDATU, „Damaschin episcopul și dascălul...”, n. 1/p. 572; CMR II, p. 282 (ms. rom. 2469).

⁴⁵ Observație a lui C. Erbiceanu, CMR III, p. 220 (pe ms. rom. 3721).

⁴⁶ N. IORCA, *Istoria Bisericii...*, II, p. 107.

către episcopul Gherasim Timuș al Argeșului, pe baza unei copii pregătite de același Lavrentie Hurezeanul⁴⁷.

Volumul uriaș al traducerilor sale, mai ales în condițiile deosebit de grele în care a lucrat, se arată a fi aproape de neconceput, supraomenesc. Se vede însă că vlădica Damaschin era atât de întemeiat în duhul Sfinților Părinți, încât gândul lor inspirat pare că devenise propriul său gând; numai râurile bogate ale slavosloviilor ce vor fi curs din inima lui puteau isca râuri asemănătoare de cuvinte ieșite din condeiul său. Numai intuiția duhovnicească, discernământul și libertatea interioară l-au putut ajuta să evite capcanele erudiției în abordarea unor texte adânci și formulate într-o limbă de mare bogăție și plasticitate, cum este cea grecească. Numai adevărata inspirație i-a putut dărui „graiul luminat”, atât de firesc și de fluent, încât adesea pare mai curând ieșit din spontaneitatea trăirii, decât din prelucrarea cărturărească a unui text dat. Puterea care l-a susținut în această extraordinară lucrare se dovedește a fi mai presus de orice limită a cărturăriei omenești.

* * *

Dumnezeu l-a învrednicit cu ucenici. Martorii care adeveresc paternitatea traducerilor își zic ei înșiși „ucenici”, iar pe părintele lor îl numesc „arhieru cinstit și învățat, că zăbovea pentru folosul neamului românesc de obște”⁴⁸.

Erau bucureșteni, clerici și mireni, oameni învățați și cu răspunderi în administrația bisericească și domnească.

Ucenic, de călugărie sau poate de hirotonire, îi va fi fost și unul dintre urmașii săi întru arhierie: Climent, fostul monah hurezean, ajuns egumen la Bistrița, apoi episcop de Râmnic între 1735 și 1748 și săvârșit din viață ca arhieroschimonahul Cosma⁴⁹. La rândul său, om învățat și editor a numeroase manuscrise ale înaintașului său, cu evlavie așezase numele răposatului episcop Damaschin în capul pomelnicului său personal⁵⁰.

De înțelepciune duhovnicească a dat dovadă călugărind și apoi hirotonind diacon la o vârstă extrem de fragedă pe un anume Ghenadie, care avea să devină un nume în vremea sa: arhimandrit, egumen al mării lavre a Coziei și exarh al mănăstirilor din eparhie, el însuși cărturar, alcătuitor de versuri bisericești și traducător⁵¹. El este acel „Ghenadie arhimandrit

47 Al. LĂPEDATU, „Damaschin episcopul și dascălul...”, p. 579.

48 M. REGLEANU, „Contribuții...”, p. 448.

49 Pr. M. PĂCURARIU, *Istoria Bisericii...*, II, pp. 333-336.

50 Cuprins în pomelnicul Mănăstirii Hurezi. Pe exemplarul de la Arhivele Statului din Râmnicu Vâlcea (ms. 1), la fila 157. în: PS Gherasim Cristea, *Istoricul Mănăstirii Hurezi*, Râmnicu Vâlcea, 2003, p. 255.

51 Egumenul Mihail al Coziei nota în 1725 pe un Octoih că i-a fost dăruit de „Ghenadie eromonah de la Cozia, când s-au dus la Kiev să învețe letinește...”. I. CORFUS, *Însemnări...*, p. 178.

Coziiianul” pe care episcopul Iosif Argeșeanul îl amintește drept colaborator al vlădicăi Damaschin la completarea traducerii la *Octoih*. În 1735, în urma morții episcopului Inochentie, a fost propus de către boierii olteni să ocupe scaunul arhieresc al Râmnicului – pe care îl și administra până la alegere – dar guvernul imperial nu l-a acceptat, deoarece

„deși s-a făcut cunoscut drept unul dintre cei mai învățați din cuprinsul Episcopiei, dar are prea multe cunoștințe cu cei de religie greacă de prin țările vecine, are obiceiuri de ale acelora și pentru aceea a fost cerut de boierii turburători ca să le fie episcop”⁵².

Ajuns la vârsta bătrâneții, acesta însemna reperele vieții lui pe un *Pateric* copiat de el însuși:

„să știe când m-am apucat de carte a învăța, m-au dat unchiu-mieu, ieromonahul Gherasim, la dascălul Barbu la Jibla, de am învățat pân’ la cathizme, luni 8. Apoi am orbit de tot 3 ani; apoi trecându-mi, m-au logodit cu o copilă și îndată am orbit iar. Deci m-am călugărit fără știrea părinților și a unchiu-mieu, când am fost de ani 14, la leat 7218 [1709], noemvrie 12; și în duminica pravoslavna [a Ortodoxiei] m-au hirotonit diiacon părintele episcopul Damaschin Râmnicianul și am fost paraeclesiarh ani 6 pol și eclisiarh ani 12 (...), apoi am îmblat la Mosc (...). Acum m-am supus bătrânețelor și morții. Ghenadie arhimandrit, proin Coziiianul.”⁵³

Dar cele mai frumoase cuvinte despre marele arhieru le rostește cel care, îngrijindu-i manuscrisele pentru tipărire, s-a aplecat cu multă luare-aminte asupra scrierilor sale, învățând astfel de la dânsul și, prin lucrare, înțelegându-i firea: Lavrentie ieromonahul Hurezeanul, chemat de episcopul Climent spre a fi diortositorul Episcopiei. Lavrentie nu se soco-tea un om învățat, dar luase pildă de la marele dascăl; pentru aceea își și asumă toată responsabilitatea eventualelor greșeli:

„...fost-am diorthositoriu eu, Lavrentie ieromonahul de la sfânta mânăstire Hurezii. Nu doară cu vreo procopseală de învățătură, carea nu o am, numai atingându-mă și eu de un deget din cele mici al picioarelor măritului Episcopului Damaschin, am fost diorthositoriu. Și multe alunecături și greșale voi fi făcut, nu din neînvățătură, ci din alunecare: unele pentru asemănarea slovelor, care nu prea fac osebite unele de cătră altele (...), care unele pentru graba cetirii la probe (căci că acest lucru s-au lucrat cu mare sânguială și cu grabă pentru turburătoarele vremi de oști; altele pentru supărarea nopții, că și noaptea în unele vremi o am făcut în loc de zi; altele pentru multa osteneală nu le voi fi prins de veste, ci le voi fi trecut. Deci din tot sufletul mă rog tuturor, pravoslavnici

⁵² N. DOBRESCU, *Istoria bisericii române din Oltenia...*, p. 117 și anexa 172, p. 328 (originalul german); n. 1/p. 321.

⁵³ CMR III, p. 137 (ms. rom. 3472).

cetitori, să nu defăimați, ci să îndreptați cu duhul blândețelor, nepuindu-ne în ponos. Iar de voi fi greșit, și eu om pătimăș sânt, și cât despre partea putințelor mele, asemenea viarmelui ce să tăvălește pre pământ. Și mai mult decât alții cuprins de slăbiciunea firii, care nu lasă pre nici un om fără de greșală. Că cât am putut, m-am nevoit de am îndreptat din cuvânt în cuvânt, nimic schimbând, ci drept după cum am găsit într-acel izvod. Și iarăși cu plecăciune mă rog să mă ertați (...). Că precum lumea nu poate fi fără de foc și fără de apă, așa și tipariul a fi fără de greșală...”⁵⁴

Conștiința izvorului viu care însuflețește scrierile „de Dumnezeu cinstului și iubitorul[ui] și cuvântărețului” episcop Damaschin, cum i se spune într-un document⁵⁵, o avea cât se poate de limpede și părintele Lavrentie:

„...deci știind eu, iubitorule de Hristos cetitoriu, că toată apa tot iaste mai limpede în izvor decât în pâraie, iar cu cât să depărtează apa de izvor, cu atâta iaste mai turbure, așa talmăciturile cărților de mulți dascăli. Deci eu lăsând alte izvoade toate, urmând, nu m-am depărtat de talmăciturile părintelui Damaschin episcopul.”⁵⁶

Că adevărată și profundă era evlavia sa pentru marele dascăl, o arată sfiala și smerenia ce se nașteau în inima lui când vorbea despre vlădica Damaschin:

„În talmăcirea cuvintelor și așezarea vorbei rumânești, am urmat talmăciturilor părintelui Damaschin, Episcop și Dascălul. Și iarăși mă rog a toată vârsta, celor bătrâni ca unor

părinți și celor tineri ca unor frați, cetind pre cartea aceasta, să nu defăimați pre mine, neștiind eu nimica, care nu poci să adap rășădirea părintelui și dascălului celui numit mai sus. Și ce voi adaoge cătră mărgăritariul lui, eu ticălosul? Numai trudă și neajungere...”⁵⁷

* * *

S-a săvârșit pe neașteptate în ziua de 5 decembrie 1725, înainte de prânz, după ce ieșise din biserică⁵⁸. Era a doua zi după praznicul marelui său ocrotitor, Sfântul Ioan Damaschinul, ale cărui îndulcitoare cuvinte fuseseră hrana sa de o viață. Își împlinise ascultarea vieții lui, primită „din dumnezeiesc îndemn” și încredințată lui de înțeleptul voievod Constantin Brâncoveanu, traducând în limba țării cărțile de slujbă; cumpărase o tipografie pentru Episcopie; pregătise toate cele necesare imprimării cărților traduse; se îngrijise de păstrarea nealterată a credinței turmei sale, „socotind că de vreme ce au avut turmă cuvântătoare în seama sfinției sale, să o ducă bine păzită și învățată și luminată înaintea Mântuitorului Hristos”. Cu adevărat, putea acum spune, cu Apostolul: „lupta cea bună m-am luptat, călătoria am săvârșit, credința am păzit. De acum mi s-a gătit cununa dreptății, pe care Domnul mi-o va da în ziua aceea” (II Timotei 7-8).

⁵⁴ *Antologhion*, Râmnic, 1737, BRV II, p. 53. „Turburăcioasele vremi de oști” se referă la războiul ruso-austro-turc început în 1736 și desfășurat în parte pe teritoriul românesc.

⁵⁵ M. REGLEANU, „Contribuții...”, p. 447.

⁵⁶ Postfața la *Acatist*, Râmnic, 1746, BRV IV, p. 57.

⁵⁷ *Molitvelnicul*, Râmnic 1747, BRV II, p. 101.

⁵⁸ N. DOBRESKU, *Istoria bisericii române din Oltenia...*, p. 60 și n. 2. Data pe stil vechi, după cum e notată în cronică Bisericii din Scheii Brașovului; administrația austriacă în schimb consemna zilele pe stilul cel nou (aici, 16 decembrie).



gradins pentru Dimu Pillat



Prof. Dr.
Mihaela Palade



Un arhitect cu vederi neoclasice, într-o lume neoromantică – Sfântul Calinic de la Cernica

În prezent, lumea e plină de arhitecți, geniali sau doar banali, talentați și admirați, consacrați sau uitați – profesiunea respectivă nemaifiind o raritate, înscrisă, cu varii atribuții, în *Nomenclatorul de meserii*. De numele, personalitatea, stilul lor este legată opera de zidire care, indiferent dacă este sacră sau profană, constituie o mărturie aparent mută, dar care reușește să transmită peste veacuri mesajul-i specific. Așa se explică de ce, operele de artă aninate de-a lungul unui lung și sinuos drum, desfășurat de-a lungul veacurilor, cuprinzând vaste și variate spații geografice, exprimă mentalități și trăiri specifice timpurilor în care au fost create. Îndeosebi însă cele înscrise pe coordonatele creștine se exprimă într-un limbaj complex, teologic, spiritual, istoric și artistic deopotrivă, mărturisind, prin intermediul elementelor specifice, faptul că orice așezare sacră este un organism viu, în perpetuă prefacere, cu rădăcini mai mult sau mai puțin adânci în istorie, întemeiate pe Piatra vie, Hristos, și îndreptându-se statornic și cu nădejde către Parusie.

A cuprinde sau a surprinde măcar câteva aspecte ale vieții și activității Sfântului Calinic de la Cernica este un demers dificil, frustrant de insuficient în incapacitatea sa de a creiona minunata sa dăruire, jertfa sa pe altarul slujirii aproapelui din comunitatea cărmuită, fie ea mănăstire sau episcopie. Studiul de față va încerca să surprindă câteva aspecte ale activității de ctitor al sfântului episcop, cu raportare la patru mari ansambluri monahale ale sale, unele ridicate din nou, altele doar refăcute, dar toate păstrând amprenta arhitecturală stilistică specifică ctitorului, *un arhitect cu vederi neoclasice, într-o lume neoromantică*.

Actul de ctitorire – motivație și abnegație

Principală motivație a ctitoririi unei mănăstiri era aceea de a oferi un spațiu benefic rugăciunii neîntrerupte, un act de pietate absolut firesc în cadrul unui popor născut creștin. Ce-i drept, nu de puține ori, au existat varii interpretări cu conotații profane, afirmându-se faptul că înălțarea unei „biserici – mănăstirească sau de mir, domnească sau boierească – nu

era odinioară (așa cum se crede adesea) numai un act de pietate, ci și unul din chipurile în care ctitorul își putea afirma poziția în societatea vremii: însemnătatea zidirii, frumusețea podoabei sculptate și pictate, avuțiile cu care ea era înzestrată, toate acestea vădeau puterea, bogăția, gustul și mărinimia întemeietorului, sporindu-i prestigiul față de contemporani și veșnicindu-i amintirea printre urmași”¹. În realitate, dincolo de anumite nuanțe corecte, în majoritatea cazurilor, ca și în cel al ctitoriilor Sfântului Calinic, evlavia personală a constituit factorul decisiv, deloc neglijabil în descifrarea anumitor profile stilistice.

Timpurile în care au fost înălțate ctitoriile sfântului, și anume prima jumătate a secolului al XIX-lea, erau unele tulburi, pline de greutate ce puteau zădărnici orice încercare de ridicare a unei noi ctitorii, dar care nu l-au putut împiedica pe starețul de atunci al Cernicăi să purceadă la drum, un argument în plus menit să înlăture din mintea iubitorilor de istoria artei „legenda că marilor înfăptuiri le trebuie pace și belșug... Acei cari au ceva de spus nu așteaptă vremuri mai bune și încearcă să se exprime, oricari ar fi împrejurările, oricari ar fi mijloacele. Dacă ar fi altfel, nimic din arta noastră n-ar exista, căci vremuri de bogăție și belșug au fost prea puține în țările românești, iar când, acum un secol, bogăția a venit, noi am început să ne pierdem, sau cel puțin, să ne uităm tradiția. Dar ceea ce vreau să spun în rezumat este că arta în viața unui popor nu este în funcție nici de bogăție, nici de energie, cum o cred mulți, și nu este produsul ideal al unor vremuri excepționale. Ea face parte integrantă din viața acestui popor, și atunci când sunt energii creatoare, oricât de vitregi ar fi timpurile, ele biruiesc greutatea, pentru a da legendelor din ce să adape mai departe setea de iluzii necesară oricărui progres”². Același lucru s-a petrecut și în cazul ctitoririi așezămintelor monahale asupra căruia se apleacă studiul de față și care urmează a fi prezentate pe scurt.

...în majoritatea cazurilor, ca și în cel al ctitoriilor Sfântului Calinic, evlavia personală a constituit factorul decisiv, deloc neglijabil în descifrarea anumitor profile stilistice. ❧

Ctitoriile de seamă ale Sfântului Calinic

În ordine cronologică, prima ctitorie, este cea cunoscută azi de bucureșteni ca fiind „biserica Mănăstirii Cernica”, cu hramul Sfântul Gheorghe, amplasată în ostrovul cu același nume – deși ea este „a doua biserică în ordinea importanței” din mănăstirea respectivă³. În anii 1831–1832, starețul de atunci al mănăstirii, arhimandritul Calinic, a ridicat-o cu ajutorul arhierelui Ioanichie Stratonichia și, odată distrusă de cutremurul din

¹ Emil LĂZĂRESCU, *Biserica Mănăstirii Argeșului*, Ed. Meridiane, București, 1967, p. 7.

² G. M. CANTACUZINO, „Cernica și Pantelimonul”, în vol. *Izvoare și popasuri*, Ed. Eminescu, București, 1977, p. 190.

³ I. L. GEORGESCU, Roman STANCIU, *Mănăstirea Cernica*, Ed. Meridiane, București, 1967, p. 19.

1838, a fost refăcută de același ctitor, sfințirea având loc pe 6 august 1842.⁴

A doua biserică este cea a Mănăstirii Pasărea, ridicată din nou pe locul unei ctitorii mai vechi și care, năruită complet în urma aceluiași devastator cutremur (la numai un deceniu de la finalizarea ei), a necesitat rezidirea ei. Din mărturia lui Casian Cernicanul aflăm faptul că „la anul 1846, (arhimandritul Calinic, ce tocmai terminase biserica cu hramul Sfântul Gheorghe de la Cernica, n.n.), au început cu banii ce mai rămasă ca să facă și în schitul Pasărea o frumoasă biserică, ca și cea din Cernica, și cu milostenia ce să strângea acolo, au făcut biserica, trapeza și celelalte, și la anul 1847, noemvrie 2, s-au târnosit”⁵. Noua biserică, concepută după modelul celei de la Cernica, a primit același hram, Sfânta Treime și a fost amplasată pe același loc.

Celor doritori, pisană de la intrarea în pronaosul bisericii le dăruiește generoase lămuriri în acest sens: „Cu ajutorul preaputernecului D(u)mnezeu, cel în Treime slăvit, s-au clădit din temelie acest sf(â)nt schit de călugărițe, numit Pasărea, în anul 1813, de cuvioșii sa, părintelui Timothei, arhim(mandrit) Cernichi(i), în numele preasf(i)nte și de viață făcătoarei Treime, iar la anii 1838, ianuarie 11, zdrobindu-să biserica de cutremurul ce s-au întâmplat, iar în anul 1846 s-au dărâmat aceia și s-au rădăcat aceasta din temelie prin cuvioșii sa, păr(in)t(ele) Calinic, arhim(mandrit) Cernichi(i), cu ajutor de la bine-credincioși creștin(i) și prin osărdia cuvioasei Dionisia, stareța acestui schit, iar îngrijitor fiind la tot lucru cuviosul Iachint eromonahul din Cernica, în zilele bine-credinciosului domn Gheorghe Dimitrie Bibescu voev(o)d, iar arhiepiscop fiind preasfinția sa, d(omnului) d(omn), Neofit mitropolit. 1847, noemvrie 2”⁶.

După plecarea episcopului Neofit la conducerea Mitropoliei Ungrovlahiei, Episcopia Râmnicului a rămas fără episcop timp îndelungat, zece ani. Abia la sfârșitul acestui destul de păgubitor și nefericit interval, domnitorul Barbu Știrbei (1849–1853, 1854–1856), a dispus alegerea ierarhului locului, în persoana Sfântului Calinic, starețul Mănăstirii Cernica⁷, într-o zi cu semnificații spirituale deosebite, de Înălțarea Sfintei Cruci, 14 septembrie 1850. Hirotonit în altă zi cu conotații martirice, la 26 octombrie 1850, la vremea respectivă Sfântul Calinic avea 63 de ani neîmpliniți, dintre care 43 îi petrecuse în lavra Cernicăi (ultimii 31, ca stareț). Odată

⁴ I. L. GEORGESCU, R. STANCIU, *Mănăstirea Cernica*, p. 19.

⁵ Casian Cernicanul, *Istoriile sfintelor monastiri Cernica și Căldărușani*, Tipografia Toma Teodorescu, București, 1870, pp. 121-122.

⁶ Arhim. Efrem ENĂCESCU, *Pe urmele strămoșilor*, Tipografia Cărților Bisericești, București, 1938, pp. 109-110; Grigore Popescu, „Mănăstirea Pasărea – chinovia dintre ape și păduri”, în *Glasul Bisericii*, XLVI, 1987, nr. 3, p. 81; *Mănăstiri Ortodoxe*, nr. 93: *Pasărea*, Colecția „Mănăstiri ortodoxe – descoperă locurile sfinte”, editată de De AGOSTINI HELLAS SRL, consultant Emanoil Dumitru, București, 2012, pp. 4-5.

⁷ Nicolae ȘERBĂNESCU, „Episcopii Râmnicului”, în *Mitropolia Olteniei*, anul XVI, Nr. 3-4, martie-aprilie, Craiova, 1964, p. 199.

ajuns în Episcopia Râmnicului, una purtătoare de vechi tradiții culturale și spirituale, sfântul a purces la refacerea și consolidarea vieții eparhiei respective, printre celelalte îndatoriri, care mai de care mai importante și mai urgente, numărându-se și refacerea Catedralei din Râmnic, cu hramul Sfântul Ierarh Nicolae, care fusese distrusă de un devastator incendiu în 1847⁸.

Ctitorie veche, de la sfârșitul secolului al XIV-lea, ea trecuse prin multe, fiind refăcută de Matei Basarab, arsă și surpată în timpul războiului (1736–1737), prefăcută de episcopul Clement (1737–1745), arsă în 1847⁹, pentru ca în timpul păstoririi Sfântului Calinic, între 1851 și 1856, să fie ridicată din nou, după cum glăsuiește și pisanția: *„Întru mărirea Sfintei Treimi, Tatăl, Fiul și Duhul Sfânt, s-a clădit din temelie, această sfântă biserică, numită din vechime Arhiepiscopie a Râmnicului Noul Severin, de iubitorul de Dumnezeu Episcop al acestei Eparhii D.D. Calinic Cernicanul, întru cinstea Sf. Ierarh Nicolae de la Mira Likiei, în care acest loc și de a fost mai înainte biserica clădită de Arhiepiscopul Eftimie al Severinului și Mihail Episcopul, dar la anul 7243 (1735) în vremea războiului, turcii cu nemții, arzând, s-a făcut a doua oară de părintele Climent episcopul, apoi d-atunci și până la anul 1847, stricându-se de vechime, precum și (de) focul întâmplat în anul acela prin mai multe orașe, cum și într-aceasta, mistuind atât o parte din oraș cum și această Episcopie, cu toate în împrejurimile ei și Bolnița, au rămas numai niște ziduri late până la anul 1850, când, după alegerea făcută de obștescul divan al țării, suindu-se pe scaunul episcopal Prea Sfinția Sa D.D. Calinic, și văzând cu părere de rău dărpănarea lor, nu după mult timp, a pus în lucrare mai întâi facerea caselor arhieresti, ne având alt loc de locuință, apoi, împins de râvnă, dragoste și de zel religios, au început această sfântă biserică, precum se arată, din temelie, și a împodobit-o cu zugrăveli, odoare și altele, care să vede, prefăcând încă și seminarul, precum asemenea au mai clădit iarăși din nou casele de lângă Bolnița pentru școala candidaților la preoție și altele care se văd împrejur, toate acestea luând desăvârșire în zilele bine credinciosului domn stăpânitor al Țării, Barbu Dimitrie, Știrbei Vodă, anul 1856, noiembrie 3”*.

Cu ocazia unei vizite pastorale întreprinse prin județul Vâlcea, la șapte ani de la instalarea sa în scaunul episcopal, în 1857, Sfântul Calinic a trecut și pe la Schitul Frăsinei, unde așezarea retrasă, peisajele, mireasma duhovnicească a locului l-au impresionat în mod deosebit. Se crede că vizita ar fi avut loc în anul 1859, iar lucrările pentru construirea mănăstirii ar fi început imediat în anul următor. Adevărul a fost stabilit odată cu găsirea unei scrisori a Sfântului Calinic din 28 septembrie 1864, adresată minis-

⁸ Izbucnit în ziua de 23 martie, prima zi de Paști, focul s-a extins cu repeziciune, ajutat de un vânt năprasnic, fiind astfel extrem de greu de stopat (chiar și după o lună de zile, încă mai ardea mocnit, prin răzlețe locuri), George POTRA, *Din Bucureștiul de odinioară*, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1990, vol. 1, pp. 155-156.

⁹ Nicolae STOICESCU, *Bibliografia localităților și monumentelor feudale din România, Țara Românească* (Muntenia, Oltenia și Dobrogea), Mitropolia Olteniei, Craiova, vol. 2, pp. 540-541.

trului Cultelor, și în care mărturisea faptul că în anul 1857 a găsit aici, în districtul Vâlcea, plaiul Cozii, o biserică de zid, cu o chilie împrejur, situată în loc retras sub numele de schitul Frăsinei. Toate acestea, precum și „poziția locului celui schit”, l-au mișcat foarte mult „de a forma mai în urmă un proiect ce tindea la împlinirea unui act de religiozitate și la anul 1859 puserăm în lucrare, cu mijloacele noastre personale, a construi o altă biserică mai mare în apropiere de cea veche, cu case împrejur pentru locuința părinților doritori a se trage cu viețuirea acolo, ca pe biserică și care dupe cuvenita desăvârșire și înfrumusețare dându-i-se titlul de «Noul Schit Frăsinei»”¹⁰.



Impresia pe care frumusețea locului a lăsat-o în sufletul sfântului Calinic a fost subliniată și în hotărârea arhierescă de unificare a schitului Frăsinei cu cel de la Slătioarele, unde se menționează faptul că, având în vedere „frumoasa poziție ce are schitul Frăsinei”, „am pus în lucrare acolo zidirea unei alte biserici mai mare în cinstea praznicului sfintei Adormiri a Născătoarei de Dumnezeu...”¹¹, pisania menționând doar pe scurt toate acestea: „†Intru mărirea Sf. Treimi Unuia Du(mne)zeu și într-una cinstea, Adormirii Maicii Domnului s-au zidit din temelie această Sf. Biserică cu clopotnița și cilia împrejur de smeritul) Epis(cop) al Rm-Noului Severin. D.D. Calinicu Cernicanu

spre a fi locuită de părinți monahi cu viața de obște; alăturându-se de dânsul și Scitu Slătioarele tot din acest district prin actu Pra Sfinției Sale din anul 1860 legalizat de Prea Sf. Sa Părin. Mitro: D.D. Nifon Cernicanul sub: No. 2 același anu Mar. 9. spre a se îngriji amândouă de singur starețu Frăsineiului. Pentru o mai bună susținere a lor din venitul proprietății lor ce au nesusput la un alt stabiliment. Publicu s-au sfînt la 1863; Mai 12”.

Toate acestea au fost ridicate într-un context arhitectural cu totul aparte, în care lumea artistică românească trecea prin „cearta dintre «moderni» și «tradiționaliști», consemnată de anunțurile gazetelor... sau oglindită în recuzitele portretelor votive de tipul celor de la Sf. Ilie din Botoșani...”¹².

¹⁰ Gabriel Cocora, „Din grijile Sfântului Calinic pentru schitul Frăsinei”, în *Mitropolia Olteniei*, XVI (1964), nr. 7-8, p. 616. Dacă data începerii zidirii unei noi biserici a fost una controversată, N. Stoicescu, în *Bibliografia localităților și monumentelor feudale din România*, vol. 1, p. 315, indică 1860 (Schitul Frăsinei, Frăsinei, biserica mare, cu hramul Adormirea Maicii Domnului, „construită de episcopul Calinic, 1860-1863, bis. pictată de Mișu Popp, com. Muiereasca, Jud. Vâlcea), corespondența sfântului a indicat nu doar grija acestuia pentru ctitoria sa, ci a lămurit și începutul zidirii, în 1859, „iar nu 1860, cum se știa până acum” (Gabriel Cocora, „Din grijile Sfântului Calinic...”, p. 616).

¹¹ T. C. Bulat, „Documente rămase de la Sfântul Episcop Calinic în legătură cu mănăstirile”, în *Mitropolia Olteniei*, anul XX, Nr. 5-6, mai-iunie, Craiova, 1968, p. 416.

¹² Mihai Ispir, *Clasicismul în arta românească*, Ed. Meridiane, București, 1984, p. 46.

Contextul romantic al perioadei zidirii bisericilor

Din punct de vedere istoric/arhitectural, primele decenii ale secolului al XIX-lea se încadrează în curentul romantic, cunoscut cu numele de *neogotic*. Stilul respectiv fusese adoptat de domnitorul Gheorghe Bibescu (1843–1848) și continuat de urmașul său, Barbu Știrbei (1849–1853). Primul era o persoană remarcabilă, cu studii la București și la Paris și un vajnic „idolatrizator al trecutului nostru” –, fapt pentru care la înscăunarea sa din 1843 de la Curtea Veche, el a depus jurământul îmbrăcat în costumul voievodului Mihai Viteazul, al cărui mormânt de la Dealu avea să-l viziteze în scurt timp. În scurta sa domnie a luat unele măsuri bune, în sensul că a mărit numeric armata, a pus ordine în finanțele țării, i-a ajutat pe sinistrații bucureșteni care și-au pierdut casele în urma celui mai devastator incendiu, petrecut în ziua de Paști a anului 1847.

De fapt, întreaga generație a acelor timpuri începuse să-l descopere pe cel care nu-și plecase capul în fața nimănui și pe care felul vieții și al morții îl așezaseră în rândul eroilor martiri. Nicolae Bălcescu avea să înceapă în 1846 monumentala sa lucrare *Românii supt Mihai-Voievod Viteazul*. Dimitrie Bolintineanu i-a închinat mai multe poeme ce s-au constituit într-un adevărat ciclu al vieții eroului național (*Mihai și călăul*, *Mihai la pădurarul*, *Moartea lui Mihai Viteazul*)¹³, memoria marelui voievod rămânând vie mereu, astfel că, George Coșbuc, câteva decenii mai târziu, avea să-l

glorifice în balada *Pașa Hassan*.¹⁴ Iar în domeniul artelor plastice, pictorul Theodor Aman avea să realizeze în 1852 *Cea din urmă noapte a lui Mihai Viteazul*, prin tematica acestui tablou fiind deschisă seria picturilor inspirate din istoria și tradiția neamului românesc, specifică patriotismului pașoptist.

Dar, dacă marele voievod a rămas în conștiința arhitecturii eclesiastice românești ca un brav continuator al tradiției, ridicând celebra Mănăstire Mihai Vodă din București¹⁵, cei doi domnitori mai sus menționați s-au remarcat prin demararea unei campanii destul de amplă, ce viza „modernizarea” mai multor mănăstiri reprezentative¹⁶.

Dorind atât de mult a merge pe linia predecesorilor săi, voievodul Bibescu a hotărât refacerea mănăstirilor Bistrița de Vâlcea și Dealu de lângă Târgoviște, adică două dintre primele ctitorii românești. Dându-și seama de complexitatea lucrărilor, a angajat pentru prima dată arhitecți din străinătate, cu studii de specialitate, dintre care „arhitectonul” Johahn (Ioan) Schlatter¹⁷ a primit chiar titlul de „arhitect mănăstiresc”, calitate în virtutea căreia a intervenit și la alte mănăstiri de tradiție – Tismana, Curtea de Argeș, Cozia, Arnota – unde a realizat ansambluri cu totul noi, „adevărate castele romantice”¹⁸.

¹⁴ „Sălbatecul vodă e-n zale și-n fier/Și zalele-i zuruie crunte,/ Gigantică poart-o cupolă pe frunte/Și vorba-i e tunet, răsuflatul ger,/Iar barda din stânga-i ajunge la cer,/Și vodă-i un munte.”

¹⁵ Care, din păcate dar și din fericire, a fost mult modificată. Din păcate, pentru că nu se mai regăsește în contextul arhitectural original, dar din fericire pentru că s-a păstrat, fie și așa, translată de pe dealul din vecinătate pe actuala stradă Sapienției.

¹⁶ Monica MĂRGINEANU-CĂRSTOIU, *Romantismul în arhitectură*, Ed. Meridiane, București, 1990, pp. 142-148.

¹⁷ În *Dicționar universal al arhitecților*, Paul Constantin îi dedică lui Johahn Schlatter cinci rânduri și jumate: „arhitect german. Activ în România. Restructurează Biserica Mănăstirii Antim din București (cca 1860); reconstruiește mănăstirile oltene Bistrița și Tismana (în colab.)” (Paul Constantin, *Dicționar universal al arhitecților*, Ed. Științifică și Enciclopedică, 1986, București, p. 288).

¹⁸ Monica MĂRGINEANU-CĂRSTOIU, *Romantismul în arhitectură*, pp. 144-145

¹³ Fapt care avea să-l determine pe George Topârceanu să-l includă pe Dimitrie Bolintineanu printre autorii parodiați. În *Mihai Viteazul și Turcii*, cu ironia caracteristică, a scos în evidență eficacitatea voievodului care, într-un scurt răstimp, a înfăptuit atât de multe: „... Și zicând aceasta, ia o bardă-n mână,/Lute strânge-n juru-i armia română/Și cu ea de-a valma, făr' să zăbovească,/Sfarmă si respinge armia turcească./Chiar și Sinan-Pașa, plin de umilinți,/A căzut în apă și-a pierdut doi dinți./Iar Mihai Viteazul, după două ceasuri,/Nălță-o mănăstire și trei parastasuri!”

Din păcate pentru tradiția noastră, „viziunea de «restauratori» ai acestor pionieri, nefamiliarizați cu trăsăturile artei din Țara Românească, care au reconstruit vechile edificii fără grija de a le conserva aspectul original, este contestabilă și, pe drept cuvânt, contestată, întrucât intervențiile respective, majoritatea ireversibile, au condus către implantarea forțată și ciudată, adesea ușor bizară, a unor elemente arhitecturale neogotice pe un trunchi bizantin.

Respectiva „modernizare” în stil neogotic a vechilor noastre mănăstiri în prezent este considerată „«desfigurantă», fără să se conteste însă aspectul romantic al acestor realizări nereușite din punct de vedere artistic”¹⁹. Nu același lucru se poate afirma cu privire la intervențiile Sfântului Calinic care, în ctitoriile sale, a aplicat câteva principii arhitecturale de bază, înscrise pe linia tradiției multiseculare, dintre care voi începe cu structura triconc a bisericilor ce au fost zidite nu doar „Întru mărirea Sfintei Treimi, Tatăl, Fiul și Duhul Sfânt...”, ci având-o pe Aceasta și ca model al planului cu cele trei abside.

În toată perioada medievală românească, tributară și statornic credincioasă unor principii arhitecturale dependente de considerente cultice și nu doar personale, triconcul a rămas planul consacrat mediilor monahale, îndeosebi în ultima mare epocă artistică, cea brâncovenească, în care planul respectiv sau forma lui simplificată, planul treflat, a fost caracteristic bisericilor de mănăstire. ❧

Structura treimică a planului celor patru biserici mănăstirești

Conform tradiției bizantine, naosul bisericilor mănăstirești românești prezintă structura triconcului, întâlnit încă de la primele așezăminte monahale și care, ca tip arhitectural reprezentativ al Muntelui Athos (cu variantele sale, precum cel fără stâlpi în spațiul naosului), a devenit „monumentul reprezentativ al unei mănăstiri, clădit de îndată ce o obște călugărească se așeza, cu hrisoave de la țari,

krali, cneji și voievozi, în pământuri unde adevărata ortodoxie trebuia răspândită cu fapta și cu slova”, în Peninsula Balcanică fiind evidentă legătura existentă între „misionarismul monastic de propagandă ortodoxă în grai slavon și planul arhitectonic al triconcului”²⁰. Motivul alegerii, dar mai ales al persistenței sale în arhitectura monastică românească²¹, nu poate fi justificat doar de rolul funcțional al celor două abside laterale ale naosului, ideale pentru cele două strane de monahi, ci și de semnificațiile

¹⁹ Pavel CHIHAIA, „Două rapoarte ale arhitectului Ioan Schlatter din anul 1847”, în BOR, 86 (1968) 3-5, p. 490.

²⁰ Răzvan THEODORESCU, „Despre planul triconc în arhitectura medievală timpurie a sud-estului european”, în Studii și cercetări de Istoria artei, seria Artă plastică, t. 20, nr. 2, 1973, p. 224.

²¹ Mihaela PALADE, „Aspects of Mount Athos' contribution to the Maintenance of the Triconchial Plan in Romanian Sacred Architecture”, în European Journal of Science and Theology, June 2007, vol. 3, No. 4.

triadei de abside care desenează o cruce²², triconcul fiind astfel și icoană a Sfintei Treimi²³.

Astfel că, în toată perioada medievală românească, tributară și statornic credincioasă unor principii arhitecturale dependente de considerente cultice și nu doar personale, triconcul a rămas planul consacrat mediilor monahale, îndeosebi în ultima mare epocă artistică, cea brâncovenească, în care planul respectiv sau forma lui simplificată, planul treflat, a fost caracteristic bisericilor de mănăstire²⁴. Cu toate înnoirile aduse de valul occidentalizării artei românești și în ciuda tuturor „ispitelor” artistice, arhitectura monahală a păstrat ferm stindardul tradiției, neabătându-se de la drumul păstrării unei tipologii de plan triconc, cu varii interpretări. În perioada istorică a secolului al XIX-lea, la care facem referire, „cariera triconcului clasicizat” avea încă un drum glorios în față, „biserica Mănăstirii Pasărea, Sfânta Ecaterina din București, paraclisul Episcopiei Buzăului ș.a., îl adoptă încă, fără prejudecăți istoriciste”²⁵. Astfel că și Sfântul Calinic a ales, pentru bisericile sale, aceeași structură cu cele trei abside, două ale naosului, încununate de cea specifică Sfântului Altar.

Cele patru biserici menționate păstrează totodată și tradiția, împărțirea tripartită specifică locașului de cult ortodox, *pronaosul*, *naosul* și *altarul*, la care se adaugă un pridvor închis în fața pronaosului, spațiu considerat și el, la vremea respectivă, a fi absolut necesar. Din păcate, spațiul interior nu mai este însă atât de bine structurat, imensitatea sa invadând sufletul de la intrarea în pronaosul care este doar vag delimitat de naos – o practică întâlnită de ceva vreme în arhitectura eclesială a Țărilor Române. Acesta ar putea fi motivul pentru care, despre biserica de la Cernica s-a afirmat faptul că „interiorul nu are maiestatea Bisericii Sfântul Nicolae, nici prin proporții și, mai ales, nici prin noblețea picturii. Suntem în fața unei vaste încăperi, în care barocul și-a pus pecetea”²⁶, ceea ce s-ar putea afirma și cu privire la biserica Mănăstirii Pasărea.

Odată depășit pridvorul, cel care pășește în interiorul bisericilor de la Cernica, Pasărea și Râmnic este copleșit de structura spațială cu totul aparte a spațiului, în care pronaosul, nu doar că nu mai este separat de naos, dar este și deosebit de amplu. În plus, bisericile prezintă dimensiuni generoase, de pildă, cea de la Cernica are lungimea de 43 de m, lățimea de

²² Mihaela PALADE, „Tipologia structurală a triconcului în lumina jertfei de pe cruce”, în *Glasul Bisericii*, 54 (2005) 5-8; Mihaela PALADE, „Sfânta Cruce – temelia arhitecturii eclesiale ortodoxe”, în *Ortodoxia*, 58 (2007), 3.

²³ Mihaela PALADE, „Structura trinitară a spațiului liturgic athonit”, în *Tabor*, II (2008), 4, 2008.

²⁴ Cotroceni, Hurezi, Berca, Râmnicul Sărat, Mamul, Colțea, Surpatele, Sfântul Gheorghe Nou, Govora, Antim, Văcărești, Kretzulescu, la care se adaugă și schiturile: Lespezi, Fedeleșoiu, Sărăcinești, Sfântul Ștefan Hurezi (Corina POPA, „Ctitoriile epocii brâncovenești”, în vol. *Moștenirea brâncovenească*, Centrul cultural Palatele brâncovenești Mogoșoaia, 2008, p. 23).

²⁵ Mihai ISPIR, *Clasicismul în arta românească*, Ed. Meridiane, București, 1984, p. 56.

²⁶ I. L. GEORGESCU, Roman Stanciu, *Mănăstirea Cernica*, p. 19.

11 m și înălțimea de 15 m (putând fi „clasată printre cele mai mari din țară”²⁷), iar cea de la Pasărea are 39 de m lungime²⁸ și 15 m lățime. În general, pronaosul este amplu, calota din partea superioară sprijinindu-se pe două coloane simple, fără caneluri, iar lipsa oricărei demarcații majore dintre el și naos induce sentimentul că el se prelinge în spațiul acestuia, integrându-se și făcând corp comun cu el.

Astfel, proporțiile de *catedrală* ale celor trei biserici²⁹ sunt percepute încă de la intrare, de unde se dezvoltă interiorul, calitate accentuată și de elementele decorative arhitecturale deosebit de ponderate. Ansamblul general însă este unul armonios, sistemul de curbe trasat de arce, arcade și bolți în plin cintru, calote semicirculare, se înscriu toate în tradiționala familie a formelor concave și conducând către întărirea sentimentului de ocrotire și de pace trăit în spațiul sacru al bisericii, privită ca *Biserică – mamă*.³⁰ Forma semicirculară a bolții mai amintește și de cea a curcubeului, care, la rândul său, este legat de arca lui Noe, existând un „strâns raport între simbolismul corăbiei lui Noe și cel al curcubeului, sugerat în textul biblic de apariția acestuia după potop, ca semn al alianței dintre Dumnezeu și creaturile pământești”³¹. Astfel că, în vederea rezolvării constructive și arhitecturale a interioarelor de biserici, Sfântul Calinic a ales anumite forme deja consacrate în arhitectura eclesială de tradiție bizantină, dintre care se remarcă tradiționalul arc semicircular (sau în plin cintru), precum și bolta respectivă, căreia însuși numele de „boltă în leagăn” îi determină coordonatele simbolice ale înțelesului matern al spațiului.

Un alt element tradițional al arhitecturii mănăstirești a Țării Românești este *pridvorul*, prezent încă din secolul al xv-lea³² și care în secolul al xvii-lea constituia deja parte componentă cvasi-obligatorie a bisericilor. Mai mult, clima blândă a regiunilor subcarpatice a permis deschiderea sa, fapt care i-a conferit o mai mare spectaculozitate – prin alternanța ritmică a arcelor în plin cintru sau terminate în ingenioase variante ale arcului în acoladă, într-un interesant joc de umbre și lumini.

²⁷ G. M. Cantacuzino, „Cernica și Pantelimonul”, p. 191.

²⁸ Fiind lipsită de cafasul care apare în biserica de la Cernica.

²⁹ Le-am menționat numai pe cele de la Cernica, Pasărea și Râmnic, întrucât cea de la Frăsinei este de dimensiuni modeste.

³⁰ Nu întâmplător, bolta semicirculară care se arcuiește deasupra spațiului bisericii, poartă denumirea de „boltă în leagăn”, expresia fiind întâlnită și în alte limbi europene: în franceză *voute en berceau* (berceau = leagăn), în engleză *cradle vault* (cradle = leagăn) (cf. *Dicționar de artă*, București, Editura Meridiane, vol. I, 1995, p. 70).

³¹ René Guénon, *Le Roi du Monde*, Paris, 1939, pp. 11-12, apud + Nicolae Corneanu, *Patristica mirabilia – Pagini din literatura primelor veacuri creștine*, Ed. Mitropoliei Banatului, Timișoara, 1987, pp. 332-333; J. Chevalier, A. Gheerbrant, *Dicționar de simboluri*, vol. I, Ed. Artemis, București, 1995, p. 421.

³² Se pare că biserica ridicată de Radu cel Mare la Tismana avea pridvor deschis, din urmele lăsate de modificările survenite ulterior putându-se vedea faptul că el înconjură pronaosul pe trei laturi, cu o înșiruire de arce în plin cintru și având dispusă în ax cea mai mică dintre turlile bisericii, cf. Rada Teodoru, *Mănăstirea Tismana*, Ed. Meridiane, București, 1966, pp. 14-16.

Numai că, în cazul pridvoarelor de la Cernica, Pasărea și Râmnic, încă la scurt timp de la terminarea bisericilor ele au fost zidite, probabil din considerente practice – pentru a constitui o prelungire a slujirii săvârșite în pronaos dar și ca spațiu protector împotriva vântului din anotimpurile reci. În unele situații, cum ar fi cea de la Pasărea, au fost proiectate însă trei goluri, pe toate cele trei laturi ale sale (cea mai amplă fiind cea de pe latura vestică), fapt care permitea o deschidere largă către incinta mănăstirii și desena o cruce la nivelul căilor de acces (intersecția axei longitudinale care intra în biserică cu cea transversală a celor două uși laterale)³³.

Structura planimetrică a tuturor celor patru biserici a fost completată de un pridvoraș, care precede intrarea în pridvorul mare, ca o primă treaptă înainte de a urca pe muntele simbolizat de biserică. Acest element arhitectural, prezent într-una dintre cele mai valoroase biserici muntenesti (Hurezi, 1693), într-o rezolvare estetică dintre cele mai fericite, avea să devină o prezență firească a structurii arhitecturale eclesiale, pe la jumătatea secolului al XIX-lea, putându-se vorbi de o oarecare tradiție specifică Țării Românești³⁴.

Cât privește proporțiile bisericilor analizate, ele se încadrează în raporturi care le conferă echilibru și armonie, G. M. Cantacuzino afirmând despre biserică de la Cernica că „proporțiile vaste ale bisericii sunt armonioase...”³⁵, ceea ce se poate spune și despre volumetria lor.

Treimea accentelor verticale ale volumetriei

După cum era și firesc într-un spațiu de trăire duhovnicească profundă, bisericile marilor mănăstiri (Cernica, Pasărea și Râmnic) prezintă volumetria cu trei turlă, una mare de pe naos și alte două mai mici deasupra pronaosului³⁶, tip care nu constituia o noutate a arhitecturii medievale românești, el fiind prezent pentru prima dată la ctitoria lui Radu cel Mare de la Dealu (1501)³⁷. Ulterior, tipul arhitectural de la Dealu a influențat bisericile care i-au urmat, constituindu-se într-o tradiție. Din păcate, sub influența arhitecturii eclesiale occidentale, structura bisericilor cu trei turlă (două se-

³³ Din motive practice, cele două uși laterale au fost zidite. În analiza întreprinsă în 1969, I. D. Ștefănescu menționează cele două uși laterale, I. D. ȘTEFĂNESCU, „Școala de pictură din mănăstirile Cernica și Căldărușani – ucenicia lui N. Grigorescu”, în GB, XXVIII, 1969, nr. 3-4, p. 377). Cel mai probabil, zidirea lor a avut loc în cursul lucrărilor realizate în cursul anilor 1972-1973 (în planurile inițiale ele figurează).

³⁴ El apare la biserică mare a Mănăstirii Bistrița Vâlcea, biserică închinată Sfintei Treimi a Mănăstirii Sinaia (1842–1846), la Zamfira și Suzana, pentru a nu le enumera decât pe cele mai cunoscute și mai importante biserici ale vremii.

³⁵ G. M. CANTACUZINO, „Cernica și Pantelimonul”, p. 191.

³⁶ I. L. GEORGESCU, Roman STANCIU, *Mănăstirea Cernica*, p. 10.

³⁷ Unde este prezentă o volumetrie aparte a întregului edificiu, mult mai echilibrată decât în cazul variantei cu o singură turlă, valoarea acelor turlă secundare fiind de o „importanță deosebită în compoziție, asigurând echilibrul accentelor și închegarea conturului”, Virgil VĂTĂȘIANU, *Istoria artei feudale în Țările Române*, Ed. Meridiane, București, 1959, p. 484.

cundare, una principală) a suferit o transformare volumetrică, în sensul că cele două turle secundare s-au distanțat de cea mare de pe naos, ajungând a fi amplasate chiar la intrarea în biserică, asemenea unor turnulețe de strajă.

În ciuda evidentelor stângăcii de proporționare a celor două turle micuțe care, îndeosebi la Pasărea și la biserica Episcopiei, sunt excesiv de subțiri comparativ cu înălțimea lor, totuși, la scara întregii volumetrii, ansamblul nu este lipsit de oarecare armonie. Corpul bisericii, ce prezintă un raport plăcut între lungime și înălțime, susține cele trei accente verticale care, asemenea unor solemni străjeri, veghează, dominând cu înălțimea lor curtea mănăstirii și trezind sufletele amorțite la rugăciunea permanentă, ca într-o perpetuă vizualizare arhitecturală a mănunchiului de laude aduse Creatorului zi și noapte.

Turla cea mare, ridicată deasupra naosului, tronează și veghează întregul ansamblu, asemenea lui Hristos Pantocrator (într-o firească corelare cu prezența Acestuia din pictura calotei turlei naosului), către ea plecându-se și parcă închinându-se cele două turle mai mici, asemenea celor doi mijlocitori, Maica Domnului și Sfântul Ioan Botezătorul – totul devenind un imens *Deisis* arhitectural ce îmbracă partea superioară a bisericii. Dacă turelele cele mici sunt înfundate, neexistând o comunicare cu interiorul pronaosului, în schimb cea mare luminează naosul prin intermediul ferestrelor, de regulă patru, orientate către cele patru puncte cardinale.

Această volumetrie clasică în structura ei, elegantă și temperată, intră în rezonanță cu modalitatea de rezolvare a fațadelor, una nu mai puțin sobră și reținută per ansamblu, dar care nu exclude punctarea, ocazională, a unor elemente decorative florale.

Modenatura fațadei – echilibru între sobrietate și floralitate

Dacă, în ceea ce privește planul și structura volumetrică, Sfântul Calinic a respectat cu strictețe tradiția, deja bine împământenită în arhitectura eclesială românească, cu privire la adoptarea unui anume vocabular decorativ al fațadelor, opțiunile erau ceva mai extinse, jumătatea secolului al XIX-lea fiind bântuită de varii curente stilistice – după cum am arătat mai devreme. Sfântul a preluat paramentul zugrăvit în alb, unul devenit tradițional deja din secolul al XVII-lea și caracterizat drept „soluția tipică a epocii brâncovenești”, din moment ce reprezenta un procedeu capabil să confere „monumentalitate și unitate volumelor de arhitectură”, într-o cheie arhitecturală ce „pare a evoca soluții curente în lumea grecească, meridională”³⁸. Pe aceste luminoase fațade, modenatura caracteristică arhitecturii bisericilor menționate se detașează cu evidență, dar fără

³⁸ Corina POPA, Ioana IANCOVESCU, *Mănăstirea Hurezi*, Ed. Simetria, București, 2009, p. 75.

insolență, cu discreție dar și cu fermitatea necesară.

În mod surprinzător, nu au mai fost preluate însă niște elemente specifice arhitecturii medievale românești, și anume cele două rânduri de *arcaturi*³⁹ înguste și înalte care vibrează suprafața exterioară a mai tuturor bisericilor. Terminate inițial cu arce în plin cintru, începând cu secolul al XVII-lea au început să fie preferate arcele în acoladă, tri sau polilobate, de certă proveniență orientală și care, în cazul bisericilor analizate în studiul de față, definesc doar estetica pridvorului deschis.

În mod aparte, încadrându-se firesc în preferința pentru formele clar geometrize, fațadele de la Cernica, Pasărea, Râmnic și Frăsinei sunt riguros împărțite în panouri rectangulare, mai mari sau mai mici în funcție de dimensiunile bisericii și care, separate prin niște pilaștri nu foarte clar reliefăți ce se desfășoară pe întreaga înălțime a bisericii, marchează aproximativ naosul, pronaosul și pridvorul. Astfel, pilaștrii prezenți pe fațadele tuturor bisericilor nu constituie o rezolvare constructivă deosebită, ci au rolul de a realiza o contrapondere verticală a elementelor orizontale, puse astfel în evidență prin această interesantă intersectare a direcțiilor orizontale și verticale, acestea din urmă fiind asemenea unor străjeri ce atenționează asupra părților importante ale bisericii. Interesantă este rezolvarea de la Râmnic, unde pilaștrii, care flanchează, de regulă, colțurile încăperii altarului și cele ale pridvorului, au fost înlocuiți cu niște coloane angajate și care îndulcesc agresivitatea respectivelor colțuri.

³⁹ Prezențe pentru prima dată la biserica Mănăstirii Dealu, Târgoviște, 1501, unde au doar un rol decorativ, nu și unul constructiv (cf. Grigore IONESCU, *Arhitectura pe teritoriul României de-a lungul veacurilor*, Ed. Academiei RSR, București, 1981, p. 252).

Un alt element decorativ specific arhitecturii Țării Românești este **brâul median**⁴⁰, un ornament în relief ce încinge relativ zona mijloc a edificiului și pentru care, în mod firesc, justificarea estetică este susținută și de una spirituală. Sfintele Scripturi menționează faptul că „au purtat cingătoare numai acei în care s-au găsit stinse focarele poftelor cărnii...”⁴¹, iar Sfântul Apostol Pavel îndemna creștinii ca să poarte toate armele lui Dumnezeu, ca să poată sta împotriva în ziua cea rea, și, toate biruindu-le, să rămână în picioare: „Stați deci tari, având *mijlocul vostru încins cu adevărul* și îmbrăcându-vă cu platoșa dreptății, și încălțați picioarele voastre, gata fiind pentru Evanghelia păcii” (*Efesenii* VI, 13-15)⁴². Biserica, înțeleasă ca trup mistic, mireasă curată a Marelui Hristos, este și ea încinsă de-a pururi cu brâul curăției, al puterii biruitoare împotriva vrăjmașilor, bisericile-locăș de cult urmându-i modelul – motiv pentru care brâul specific arhitecturii românești reprezintă ceva mai mult decât un simplu element decorativ⁴³. Prezent la mai toate edificiile medievale, în secolul al XVIII-lea el nu a dispărut, dar a glisat către treimea superioară a bisericilor, în timp ce arcaturile din registrul superior s-au metamorfozat în niște medalioane.

Pe fațadele celor patru biserici ctitorii ale Sfântului Calinic analizate în acest studiu, brâul rămâne un element decorativ care,

⁴⁰ Apărut pentru prima dată tot la ctitoria de la Dealu.

⁴¹ Sfântul Ioan Casian, *Așezămintele mănăstirești și Convorbiri duhovnicești*, traducere de Prof. Vasile Cojocaru și Prof. David Popescu, prefață, studiu introductiv și note de Prof. Nicolae Chițescu, col. PSB, nr. 57, Ed. IBMBOR, București, 1990, p. 119.

⁴² Iar Sfântul Petru, după ce amintește de proorocii ce au vestit harul ce urma să vină la noi, sfătuia creștinii astfel: „Pentru aceea, încingând mijloacele cugetului vostru, trezindu-vă, nădărduiți de-săvârșit în harul care vi se va da vouă, la arătarea lui Iisus Hristos” (*I Petru* I, 13).

⁴³ Mihaela PALADE, „The Symbolic Significance of the String-course in Orthodox Sacred Architecture”, în *European Journal of Science and Theology*, June, 2007, vol. 3, nr. 2.

deși nu este foarte puternic reliefat, marchează secțiunea superioară, la aproximativ a cincea parte din înălțimea totală a zidului⁴⁴. Părăsind imparțialitatea vechiului brâu median și deplasându-se către cornișă, la prima vedere, el pare a „pactiza” cu aceasta, în strădania de a marca doar partea superioară a bisericilor în detrimentul celei inferioare – pe când, în realitate, el se încadrează firesc între soclu și cornișă, reușind a stabili un dialog între cele două structuri decorative arhitecturale, profilate cât se poate de discret. Cât privește profilul decorativ, dacă la Pasărea, Râmnic și Frăsinei el este simplu – un tor extrem de ieșit în relief, doritor parcă să se desprindă de pe platbanda nu foarte lată pe care este amplasat și de-a lungul căruia se întinde pe toată suprafața bisericii – la Cernica el este brodat cu o horbotă decorativă, răsucită strâns pe forma sa circulară.

La toate cele patru monumente menționate, în registrul superior apar niște medalioane sub forma unor nișe, a căror formă variază de la o biserică la alta. La Pasărea sunt niște punctări circulare, doar în dreptul ferestrelor și ai pilaștrilor, destul de mici comparativ cu restul fațadei și rezolvate asemeni unor farfurii, pe cercuri concentrice. La biserica Episcopiei, în dreptul naosului apar niște medalioane care, surprinzător, nu mai sunt circulare, ci elipsoidale, în timp ce în dreptul altarului și al pridvorului sunt dreptunghiulare, iar la Frăsinei întâlnim niște nișe sobre, circulare, fără nici un fel de model decorativ. Cea mai complicată structură apare la Cernica unde, deasupra fiecărei ferestre apare un medalion ce circumscrie un serafim, într-o redacție iconografică de certă influență occidentală, încadrat de ghirlande de flori⁴⁵, precum și alte motive florale, toate lucrate în stucatură.

În punctarea coordonatelor verticale ale fațadei o contribuție deloc neglijabilă o au ferestrele, diferite ca amplasare și ca formă de la o biserică la alta și stabilind un interesant dialog între plin și gol. Cea mai riguroasă dispunere o întâlnim la Cernica, unde au fost proiectate cinci goluri dreptunghiulare, absolut egale, înșirându-se de-a lungul corpului bisericii la aceeași înălțime și fiind încununate de cea din axul absidei altarului. La celelalte biserici, ferestrele variază, atât ca dimensiuni, cât și ca dispunere, creând un joc variat de goluri pe fațadele destul de sobre.

Dacă, în ansamblul ei, fațadele bisericilor se încadrează în tiparele clasice, respirând formele geometrice clare (rectangulare sau circulare, cu variantele de rigoare), în schimb, pridvorul de la Cernica și Pasărea se bucură de un vocabular de forme cu totul aparte, scoborâte parcă dintr-o altă lume, cu irizări baroce. Se regăsesc tradiționalele arce în acoladă specifice

⁴⁴ În general, în cadrul studiilor nu este remarcată această poziționare mai puțin obișnuită a brâului. De pildă, în monografia închinată Mănăstirii Cernica se menționează doar faptul că „suprafața zidurilor laterale este des-părțită în două registre (s.n.) de un brâu răsucit.” (I. L. GEORGESCU, Roman STANCIU, *Mănăstirea Cernica*, p. 19.)

⁴⁵ I. L. GEORGESCU, Roman STANCIU, *Mănăstirea Cernica*, p. 19.

arhitecturii secolelor XVII–XVIII, într-o formulă destul de exagerată însă, trimitând către alungirea tipică formelor de factură manieristă, în timp ce conturul muchiilor este unul cu totul deosebit. Se pleacă de la sistemul curbă-contracurbă, discret marcat pe verticală, urmat de o bruscă schimbare de unghi drept, după care se continuă forma în acoladă ascuțită – efectul general fiind amplificat și de faptul că muchiile sunt dublate. În total, există cinci arcade oarbe pe fațadele pridvorului, două pe cele laterale, două de o parte și de alta a intrării (toate fiind înguste și având aceeași dimensiune) și ultima străjuind intrarea în biserică. Aceasta, ca fiind una centrală, de ample dimensiuni, a renunțat la elansarea pe verticală în favoarea celei orizontale, dar a păstrat aceeași structură a formelor decorative. În mod surprinzător, la Râmnic nu mai apar arcele în acoladă, cu acele adieri de forme gotice, ci sunt preferate formele sobre ale arcelor semicirculare.

Nu putem ști care au fost sursele de inspirație ale acestor atât de interesante arcade oarbe, formele respective regăsindu-se și la biserica de la Cernica, dar putem bănuși o oarecare și nu foarte certă influență gotică (o prelucrare a arcelor frânte), deși nu poate fi exclusă nici cea a influențelor rusești – formele alungite ale arcaadelor pridvorului fiind înrudite cu turlele bisericilor respective, asemenea unor flăcări ce se înalță spre cer, un mănunchi de cinci lumânări ce străjuiesc intrarea în biserica mare.

Coordonata neoclasică sau despre nevoia de echilibru

Deosebit de interesant este faptul că, deși bisericile menționate au fost ridicate în plină perioadă iubitoare de forme gotice, vocabularul decorativ al fațadelor a rămas tributary vechiului stil manifestat în arhitectura româ-

nească, *neoclasicul*. A emite ceva ipoteze cu privire la opțiunile estetice ale ctitorului, ar fi o întreprindere îndrăzneță și nesusținută de argumente viabile. Cronica evenimentelor artistice și culturale ale acelor începuturi de veac XIX dezvăluie faptul că, în gazetele vremii, ca și în tablourile votive ale bisericilor din Moldova sau din Muntenia, se putea citi „*cearta* dintre «moderniști» și «tradiționaliști»”⁴⁶, iar dacă „centrele ecleziastice de la Neamț, Huși, Roman sau Vâlcea au apărut, pe rând, ca promotoare active ale clasicismului în arhitectură, pictură ori în artele aplicate, faptul s-ar explica și prin rodnicele prezențe ale unor Iacov Stamati⁴⁷, ctitorul Bisericii Banu din Iași, Leon Gheuca⁴⁸, Gherasim Clipa⁴⁹,

⁴⁶ Mihai ISPIR, *Clasicismul în arta românească*, p. 46.

⁴⁷ Mitropolitul Iacob STAMATI (din botez Ioan) – n. 24 iun. 1749, în părțile Bistriței, Transilvania, decedat la 11/12 mart. 1803, în Iași. Călugărit la Mănăstirea Neamț (1764), unde a învățat carte; ieromonah și econom al mănăstirii, apoi la Mitropolie (1774); la 9 dec. 1782 ales episcop la Huși (hirotonit în ziua următoare, înscăunat la 18 dec.); la 21 iun. 1792 ales mitropolit al Moldovei, păstorind până la moarte. S-a remarcat mai cu seamă prin realizările gospodărești: reședințe noi la Huși și Iași, refaceri la bisericile „Stretenia” și „Sfântul Gheorghe” din Iași; a ctitorit Biserica „Banu” din Iași; cf. Pr. Prof. Mircea PĂCURARIU, *Dicționarul teologilor români*, Ed. Enciclopedică, București, 2002, p. 447.

⁴⁸ Mitropolitul Leon GHEUCĂ – n. c. 1730, decedat 1788, în Iași. Călugărit la Mănăstirea Putna, protosinghel la Mitropolia din Iași, episcop la Roman (2 febr. 1769–1786); Mitropolit al Moldovei (ales 2 mart. 1786–dec. 1788). Personalitate marcantă a mișcării iluministe, bibliofil, prieten cu cărturarul sârb Dositei Obradović, cu care trimite doi tineri la studii la Halle. Sprijină școlile din Moldova și pe protopopul-tipograf Mihail Strilbițchi; încurajează traducerea în românește, în special din literatura moral-filosofică iluministă: din suedezul Axel Oxenstierna, din Fenelon (*Aventurile lui Telemac*), romanul *Etiofica*, i se atribuie culegerea de texte iluministe intitulată *Despre știința stihilor*. Pe plan național-politic, a avut o atitudine antigreacă și antiotomană (prin intervenția lui energică s-a pus capăt unei răzvrățiri a ienicerilor din Iași); (cf. Pr. Prof. Mircea PĂCURARIU, *Dicționarul teologilor români*, p. 199).

⁴⁹ Episcopul Gherasim CLIPA – n. c. 1760, în Vicovu de Sus, județul Suceava, în familie de preot (Barbovschi), decedat la 15 martie 1826, în Iași. Călugărit la Mănăstirea Putna, unde va fi învățat la „școala duhovnicească” organizată de Vartolomei Măzăreanu. După ocuparea Moldovei de nord de către austrieci (1775), a trecut la Mănăstirea Slatina, unde a ajuns dăchiu (econom); aceeași funcție la Mitropolie (1787); Episcop la Huși (2 iunie 1796, hirotonit a doua zi), apoi la Roman (25 martie 1803), unde a păstorit până la moarte (cu o întrerupere în timpul Eteriei: 1821–1822). Reprezentant al mișcării iluministe din Moldova, a încurajat traducerea unor lucrări în românește; cf. Pr. Prof. Mircea PĂCURARIU, *Dicționarul teologilor români*, p. 109.

Chesarie⁵⁰, Grigore Râmnicăneanu⁵¹ sau *Calinic al Râmnicului* (s.n.), tot atâtea figuri însemnate ale *clericalismului luminist* (s.n.)⁵².

Dincolo de toate, este evident faptul că Sfântul Calinic a fost un iubitor de ordine, claritate și armonie, motiv pentru care modernitatea bisericii mari este una destul de reținută și echilibrată, adică una tributară stilului neoclasic, prezent cu ceva timp în urmă. Se cuvine a fi menționat faptul că, în opoziție cu barocul (stil care a „interpretat arhitectura clasică romană în scopul obținerii unor efecte tari, a unor emotivități exagerate, folosind forme cu multe curburi contorsionate, iraționale”⁵³), clasicismul a interpretat elementele aceleiași arhitecturi clasice, bazându-se pe „rațiuni, pe simplitate, pe sobrietate”⁵⁴.

...este evident faptul că
Sfântul Calinic a fost un iubitor
de ordine, claritate și armonie. ❧

Din acest punct de vedere, dacă la Cernica apar panouri decorative florale, care încarcă ferestrele într-o manieră cu accente baroce, biserica mare de la Pasărea se deosebește de

prima printr-o simplitate și austeritate ce induc atmosfera și prestanța clasică. Ridicată de Sfântul Calinic, la scurt timp după finalizarea bisericii Mănăstirii Cernica, i-a urmat îndeaproape biserica Mănăstirii Pasărea, una care a preluat în mod firesc multe din trăsăturile estetice arhitecturale și picturale, dar pe care le-a interpretat în cheie personală, mai sobră și mai reținută. În final, doar două argumente aș găsi în favoarea coordonatei clasice pe care am proiectat-o asupra Sfântului Ierarh Calinic, una citită în temperanța formelor arhitecturale, alta în însăși înfățișarea construcțiilor sale, dintre care aș menționa doar *casele arhieresti* de la Râmnic⁵⁵. Toate acestea au fost ridicate la inițiativa și, mai mult ca sigur, sub directa supraveghere a unuia care, deși nu era de profesie arhitect, era direct preocupat și priceput într-un alt fel de zidire.

⁵⁰ Chesarie, episcop la Râmnic, n. c. 1720, în București, în familia Halepliu, probabil originară din Alepul Siriei, decedat la 9 ianuarie 1780, în Râmnicu-Vâlcea. Studii la Școala domnească din București. După ce a fost tuns în monahism, ajunge eclesiarh la catedrala mitropolitană și protosinghel al Mitropoliei. Acum a tradus și tipărit lucrarea lui Simion al Tesalonicului *Voroavă de întrebări și răspunsuri* (București, 1765); în 1770 a făcut parte din delegația condusă de mitropolitul Grigorie II care a plecat la Petersburg, pentru a cere sprijinul țarinei Ecaterina a II-a. Locțiitor de episcop la Râmnic (c. dec. 1771 – dec. 1773), apoi episcop eparhiot (ales 26 dec. 1773, hirotonit 12 ianuarie 1774), unde a păstorit până la moarte. Tipărește pentru prima dată în românește șase volume din *Mineie*, după vechea traducere a episcopului Damaschin, revăzută acum de un grup de cărturari (mitropolitul Grigorie II, episcopul Chesarie, viitorul episcop Filaret, monahul Rafail de la Hurezi, ierodiaconul Anatolie de la Episcopie, Iordan Capadocianul gramaticul); cf. Pr. Prof. Mircea PĂCURARIU, *Dicționarul teologilor români*, p. 90.

⁵¹ Episcopul Grigorie Râmnicăneanu, n. c. 1763, în județul Vâlcea, decedat la 20 iulie 1828, în București. Călugărit și hirotonit ierodiacon la Episcopia Râmnicului (c. 1780), apoi ieromonah (1787); a studiat la aceeași Episcopie. La 13 februarie 1823 ales episcop al Argeșului (hirotonit 23 februarie), păstorind până la moarte. În 1826 a tipărit la București *Logica* Sf. Ioan Damaschin (32 + 304 p.), tradusă de el, prima încercare de a muta filosofia și în limba românească; cf. Pr. Prof. Mircea PĂCURARIU, *Dicționarul teologilor români*, p. 413.

⁵² Mihai ISPIR, *Clasicismul în arta românească*, pp. 46-47.

⁵³ Grigore IONESCU, *Arhitectura pe teritoriul României*, p. 496.

⁵⁴ *Ibidem*.

⁵⁵ Ades citate în lucrarea lui Mihai ISPIR, *Clasicismul în arta românească*, pp. 29, 50, 51, 93.

Arhitectul sufletelor

În prezent, lumea e plină de *arhitecți*, geniali sau doar banali, talentați și admirați, consacrați sau uitați – profesiunea respectivă nemaifiind o raritate, înscrisă în *Nomenclatorul profesiilor*, de unde aflăm de specializările fiecărei categorii: arhitect clădiri, arhitect-restaurări; arhitect urbanism, peisagistica și amenajarea teritoriului și arhitect-șef⁵⁶. În acel început de veac XIX și ceva puțin mai târziu, la vremea zidirii monumentelor amintite în acest studiu, noțiunea de arhitect sau „*arhitecton*” se împământanise odată cu primele decenii ale secolului al XIX-lea dar, în actele oficiale, Alexandru Orăscu⁵⁷ însuși era amintit, la începutul activității sale, cu atributul de „*mairmarbașa*” (deformație de la „*meermarbașa*”, turcism însemnând, literal: staroste al ipsosarilor)⁵⁸, așadar o ambiguitate a identității profesiei sale. Adesea, ctitorul intervenea direct în proiectare, venind cu niște indicații care, dincolo de diletantismul inerent, dezvăluiau concepțiile estetice ale ctitorului.

Din noianul de arhitecți, unii s-au implicat în proiectarea și ridicarea unor lăcașuri de cult, creștine sau necreștine, ortodoxe sau nu, rodire vrednice de „plata cea bună” ale evlaviei jertfelnice, menite a fi spații de rugăciune neîncetată, zidite din materialele locului, cu ingeniozitate tehnică și trăinicie ce, adesea,

a înfruntat veacurile, fiecare dintre zidiri-le eclesiale românești reprezintă cea mai vie mărturie a Frumosului care transfigurează materia, zidite fiind spre slava lui Dumnezeu, spre veșnica pomenire a truditorilor, dar și spre zidirea duhovnicească a celor care se perindă în rugă prin spațiul lor sacru. Alții, din simpli pescari au ajuns „pescari de oameni” (Matei IV, 19; Marcu I, 17; Luca V, 10), trudind nu doar la prinderea sufletelor în mreaja Bisericii, ci și la *zidirea* lor duhovnicească⁵⁹, devenind autentici „arhitecți de suflete”, după chipul „credinciosului Ziditor”⁶⁰ și al „*Arhitectului universului*”⁶¹, Dumnezeu, Care, nu doar că a zidit lumea, dar a avut grijă de ea în continuare, muncind la restaurarea ei și readucerea la frumusețea cea dintâi.

*

⁵⁶ *Nomenclatorul CAEN de meserii ordonat alfabetic*, http://www.aippimm.ro/articol/info_util/resurse_umane_nomenclator_caen/formulare_1415.

⁵⁷ A fost „primul arhitect român modern, important, format în Germania, în spiritul neoclasicismului” (cf. Paul CONSTANTIN, *Dicționar universal al arhitecților*, p. 244). După absolvirea Colegiului Sfântul Sava din București unde, în ultima clasă se predă arhitectura, la numai 20 de ani, în 1837, a fost numit „Arhitecton ajutor al orașului București”. Și-a continuat studiile la Berlin, unde obține diploma de arhitect. Întors în țară, a deținut diverse funcții de conducere în unități de învățământ superior. A proiectat Vechea universitate și Biserica Domnița Bălașa din București, a finalizat Noua Mitropolie din Iași (Paul CONSTANTIN, *Dicționar universal al arhitecților*, pp. 244-245).

⁵⁸ Mihai ISPIR, *Clasicismul în arta românească*, pp. 44-45.

⁵⁹ La parcurgerea a doar câtorva pagini din Sfânta Scriptură impresionează mulțimea referințelor cu caracter arhitectural-constructiv, cu privire la zidirea făpturii umane: „Cel ce proorocește vorbește oamenilor, spre zidire, îndemn și mângâiere...” (I Corinteni XIV, 3); „Așa și voi, de vreme ce sunteți răvnitori după cele duhovnicești, căutați să prisosiți în ele, spre zidirea Bisericii” (I Corinteni XIV, 12); „Pentru aceea vă scriu acestea, nefiind de față, ca atunci, când voi fi de față, să nu cutez cu asprime, după puterea pe care mi-a dat-o Domnul spre zidire, iar nu spre dărâmare” (II Corinteni XII, 10); „Deci, dar, nu mai sunteți străini și locuitori vremelnici, ci sunteți împreună cetățeni cu sfinții și casnici ai lui Dumnezeu, zidiți fiind pe temelii apostolilor și a proorocilor, piatra cea din capul unghiului fiind însuși Iisus Hristos. Întru El, orice zidire bine alcătuită crește ca să ajungă un locaș sfânt în Domnul, în Care voi împreună sunteți zidiți, spre a fi locaș al lui Dumnezeu în Duh” (Efeseni II, 19-22); „Cel ce S-a pogorât, Acela este Care S-a suit mai presus de toate cerurile, ca pe toate să le umple. Și el a dat pe unii apostoli, pe alții prooroci, pe alții evangheliști, pe alții păstori și învățători, spre desăvârșirea sfinților, la lucrul slujirii, la zidirea trupului lui Hristos, până vom ajunge toți la unitatea credinței și a cunoașterii Fiului lui Dumnezeu, la starea bărbatului desăvârșit, la măsura vârstei deplinătății lui Hristos” (Efeseni IV, 10-13); „Și voi înșivă, ca pietre vii, zidiți-vă drept casă duhovnicească, preoție sfântă, ca să aduceți jertfe duhovnicești, bine-plăcute lui Dumnezeu, prin Iisus Hristos” (I Petru II, 5);

⁶⁰ „Pentru aceea, și cei ce suferă, după voia lui Dumnezeu, să-și încredințeze Lui, credinciosului Ziditor, sufletele lor, săvârșind fapte bune” (I Petru IV, 19).

⁶¹ Sfântul Vasile cel Mare îl numește pe Dumnezeu Arhitectul întregului univers, adică Cel care a coordonat întreaga lucrare de creație: „dacă vreodată într-o noapte senină, privind frumusețea cea nespūsă a stelelor, ți-ai făcut o idee despre Arhitectul universului...” (Cf. Sfântul Vasile cel Mare, *Omiliile la Hexaemeron*, traducere, introducere, note și indici de Preot D. Fecioru, PSB 17, Ed. IBMBOR, București, 1986, p. 131).

Studiul de față s-a plecat doar către patru biserici, făcute din nou, refăcute sau prefăcute din nou, biserici mari sau mici, toate ridicate cu trudă și multă osteneală, dar la care „izbânda a făcut ca să se uite și truda, și oboseala, și amărăciunea”, întrucât orice înfăptuire, „fie catedrală, biserică, palat, statuie, frescă pură de orice urmă de suferință, rămâne ca minunea născută dintr-un joc”⁶².

Privită de undeva de la înălțimea veacurilor care ne despart de începuturile ei, arhitectura bisericilor și mănăstirilor românești se desfășoară asemenea unui trunchi de copac odată ce a fost sădit și crescut în tradiția bizantină, a permis cu abilitate și ingeniozitate altoirea unor specii stilistice noi, autohtone sau îndepărtate geografic și, adesea, străine spiritual, dar care, odată sădite acolo, au crescut la rândul lor, finalul fiind o armonioasă rodire estetică în duhul ortodox. Practic, întreaga istorie a artei românești prezintă această preluare a unei tradiții arhitecturale modelată de varii influențe, generatoare, la rândul-le, a ceea ce se numește „stil”, specific unei epoci sau regiuni iar, „de când istoria s-a apropiat de științele exacte, legenda și-a reluat libertatea de a interpreta trecutul cu toată umanitatea și cu toată duiosia trebuincioasă pentru a cuceri și pătrunde sufletul anonim al celor mulți și simpli...”⁶³.

Pe aceeași linie a păstrării, pe cât se putea la vremea respectivă, a „frumuseții Casei Domnului” se înscriu, după cum s-a încercat a se arăta în studiul de față, bisericile mănăstirilor Cernica, Pasărea, Arhiepiscopiei Râmnicului și Frăsinei – adevărate testamente arhitecturale ale marelui Sfânt Ierarh de la Cernica și Râmnic, fiecare păstrând amprenta arhitecturală stilistică specifică ctitorului, *un arhitect cu vederi neoclasice, într-o lume neoromantică*.



⁶² G. M. CANTACUZINO, „Cernica și Pantelimonul”, în volumul *Izvoare și popasuri*, Editura Eminescu, București, 1977, p. 189.

⁶³ G. M. CANTACUZINO, „Cernica și Pantelimonul”, p. 188.

Luiza
Barcan



Mănăstirea Popânzălești, o ctitorie a Sfântului Ierarh Calinic de la Cernica, Episcopul Râmnicului

Întreaga Oltenie este păstrătoare a numeroase lăcașuri ortodoxe de rugăciune, ridicate încă din zorii epocii medievale și până în perioada modernă de numeroșii domni, boieri sau clerici ce au dorit să-și lege numele, în veșnicie, de fondarea unei biserici sau a unei mănăstiri unde să se perpetueze rugăciunea, prin râvna monahiilor și monahilor iubitori de Hristos. Și dacă atenția tuturor, de la istoricii care au studiat arhitectura eclezială a zonei și până la pelerinii ce umblă în căutarea oazelor de liniște și reculegere, s-a îndreptat cu precădere asupra ctitoriilor aulice din Oltenia, mai puțin cercetate au rămas mănăstirile de mai mici dimensiuni, ridicate fie de boieri cu rang inferior, fie de târgoveți sau țărani moșneni, fie de ierarhi ai Olteniei. Printre așezămintele monahale izolate și puțin cunoscute se numără și cel din satul Popânzălești, situat la granița dintre județele Olt și Dolj, cândva localitate aparținătoare fostului județ Romanați. Probabil că, dacă Sfântul Ierarh Calinic de la Cernica n-ar fi contribuit în mod esențial la reclădirea vechiului schit al boierului Hamza, închinându-l Episcopiei Râmnicului și dacă, mai târziu, mitropolitul Nestor Vornicescu nu și-ar fi adăugat numele printre cele ale binefăcătorilor lăcașului, mănăstirea ar fi rămas până astăzi într-un cvasi anonim.

Ocrotită de Sfântul Grigorie Decapolitul, Mănăstirea Popânzălești aparține teritorial de satul cu același nume, astăzi parte a comunei Drăgotești, aflată la circa 20 de kilometri de orașul Balș și la 30 de kilometri de Caracal, pe drumul național 65, Craiova-Slatina. Așezământul monastic se află în partea de răsărit a satului, de care este despărțit doar de albia râului Teslui. Tradiția locului susține că prin pădurea cu arbori seculari ce împrejmuiește mănăstirea rectitorită de Sfântul Calinic Cernicanul trece așa numita „Brazdă a lui Novac”, adică un sistem de fortificații din perioada romană, creat în jurul anului 330. Brazda traversează platourile dintre râurile Teslui și Olteț, străbătând pădurea pe la est de satele Popânzălești, Bobeanu și Bănești. Dealul împădurit, la poalele căruia se află platoul pe care e așezat complexul monastic, formează un veritabil

amfiteatru natural. Aleea ce duce spre biserică e străjuită de arbori falnici, drepti ca lumânările. Pe partea stângă, înconjurată de un mic parc plin cu flori, stă clădirea noii stăreții. Tot pe această latură, ca o mărturie a vieții rurale de odinioară, se află o veche fântână cu ciutură din lemn. Imediat după stăreție, în fața bisericii, pe latura de nord-vest se ridică clopotnița nouă a așezământului. Pe partea dreaptă a aleii spre biserică s-au construit un corp nou de chilii și o troiță din lemn. În fața bisericii, pe latura de sud-est, stă strajă neclintită un brad înalt, ca un martor tăcut al multor evenimente din viața mănăstirii. La intrare s-a adăugat un foișor sprijinit pe coloane rotunde din bușteni, vopsite în alb.

Istoria acestui așezământ monastic se leagă firesc de cea a locului unde a fost ctitorit și își are începuturile în a doua jumătate a veacului al XVII-lea. Parte a Țării Românești, Oltenia avea încă din perioada medievală capitala la Craiova, cunoscută și ca reședința banilor, adică a boierilor Craiovești, vasali ai voievodului, cu mare putere și influență locală. Dintre acești bani ai Craiovei descinde boierul Hamza, primul ctitor al Mănăstirii Popânzălești.

Satul Popânzălești cunoaște prima sa atestare documentară în anul 1612, adică în perioada primei domnii a lui Radu Mihnea în Țara Românească, când un oarecare Itovoe (transcris ca Stroe, într-o copie a documentului) din Popânzălești e consemnat într-un hrisov drept martor la un schimb de țigani dintre domn și popa Stoica din Fărcaș, căpitan în oastea lui Mihai Viteazul. O altă atestare documentară a satului se înregistrează în actul datat 16 iunie 1832, în care este menționat „Stan ot Popânzălești” printre martorii vânzării satului Broșteni, așezat pe moșia Mănăstirii Căluui. În veacul al XIX-lea, actuala așezare era împărțită în Popânzăleștii de Sus și Popânzăleștii de Jos. Se pare că avem de-a face cu un sat pe jumătate moșnenesc, adică populat cu țărani liberi, proprietari de terenuri, și pe jumătate rumânesc, adică populat cu țărani aserviți.

Legătura dintre satul Popânzălești și mănăstirea ce-i poartă numele s-a dovedit, încă din epoca fondării așezământului, în a doua jumătate a veacului al XVII-lea, foarte strânsă. Printre ctitorii și binefăcătorii lăcașului se numără și micii boieri, deținători de proprietăți în Popânzălești. Legătura dintre localnici și mănăstirea ctitorită și cu sprijinul lor, avea să dăinuie până în zilele noastre.

La Popânzăleștiul Romanaiților, primul ctitor al mănăstirii, Hamza, era un boier al locului, descendent din marea familie a Craioveștilor, nobili cu renume, mari averi și râvnă ctitoricească. Despre ei scria Gheorghe Șincai în anul 1853, în *Cronica românilor*, că erau „un neam mare” și „mai ales, temători de Dumnezeu”. Preluând modelul înaintașilor săi, logofățul Hamza Popânzălescu ctitorește la anul 1678 schitul de călugări din

Malul Vârtopului pe care, deloc întâmplător, îl așază sub ocrotirea Sfântului Grigorie Decapolitul. Moaștele sfântului fuseseră aduse la Mănăstirea Bistrița, marea lavră a Olteniei, de Barbu Craiovescu, strămoșul lui Hamza. Și tot după pilda înaintașilor săi, Barbu cu soția sa, Neguța Neagoslava, călugăriți sub numele de Pahomie și Salomeea, logofătul Hamza alegea ca, la bătrânețe, să intre în cinul monahal, primind la tunderea în călugărie numele de Ioan.

Biserica schitului întemeiat în anul 1678 și închinat dintru început Episcopiei Râmnicului fusese, urmând tradiția constructivă a zonei, din lemn. O atestare documentară a existenței sale în veacul al XVII-lea o reprezintă hrisovul dat de Sfântul Voievod Constantin Brâncoveanu în anul 1695, document prin care se întărea că boierul Hamza Popânzălescu își înzestraseră ctitoria cu toate cele necesare, împrumutând-o, totodată, și cu vatra satului.

În lipsa unor dovezi documentare certe, s-ar putea presupune că viața monahală s-a desfășurat nestânjenită în acest schit mai bine de un secol. Probabil, după această primă perioadă de existență a lăcașului, biserica de lemn s-a deteriorat, fapt care, în anul 1799, l-a determinat pe arhimandritul Metodie de la Episcopia Râmnicului să ridice, tot din lemn, o biserică nouă pentru schitul de la Popânzălești, careia îi oferă al doilea hram, Sfântul Grigorie Bogoslovul (Teologul). Documentele menționează o mai amplă intervenție a arhimandritului Metodie asupra așezământului, fiindcă el se ocupase și de refacerea chiliilor, construind „una pereche case pă beciuri de zid, acoperită cu șindrila de stejar, cu cuie dă hier, odăi cu pat, sobe, ferestre cu geamuri”¹. Autorul notează că biserica era zidită din te-

melie de Dumitrache Vișoreanu, cu neamul său. E vorba, desigur, despre familia înstărită a locului ce contribuisese financiar la refacerea mănăstirii mai târziu, în anul 1853, la inițiativa Sfântului Calinic. Printre bunurile Mănăstirii Popânzălești, *Catagrafia* preotului Popescu Cilieni inventaria, în anul 1943: „1 moșioară Popânzăleștii pă care se află schitul clădit, cu pădure roditoare, 2 vișoare pă moșie, dintre care una în paragină, 200 ocă de sare de la Ocnele Mari, de la Alecsandru Vodă Șuțu”.

Reputatul istoric de artă Tereza Sinigalia amintește în lucrarea *Repertoriul arhitecturii în Țara Românească (1600–1680)*, existența Mănăstirii Popânzălești în epoca descrisă: „Biserica Sfântul Nicolae a aparținut unui vechi schit de călugări, înființat în 1678 de Hamza Popânzălescu, împreună cu fiii săi, Iacov și Istrate și refăcut de arhimandritul Metodie în ultimii ani ai secolului al XVIII-lea, conform pisaniei existente încă”.

În anul 1850, Sfântul Calinic era instalat în tronul arhieresc la Schitul Sfântul Nicolae Gănescu din Craiova, fost seminar teologic, actualmente sediul Universității din Bănie. Timp de patru ani cât stă în capitala Olteniei, Sfântul Calinic duce dorul liniștii din codrii Cernicăi, mănăstirea sa de metanie. Într-o vizită canonică la Popânzălești, episcopul Râmnicului este impresionat de frumusețea și de pacea schitului înconjurat de pădurea de la hotarul Vârtopului și îl însărcinează pe ieromonahul Lavrentie, de neam din Popânzălești, cu refacerea, din zidărie, a bisericii schitului. În acest scop, îl înzestrează pe cuviosul monah Lavrentie cu 3000 de galbeni. Cărămida pentru construcția lăcașului e arsă chiar pe locul acestuia. Lucrările durează doi ani, iar pe 15 iulie 1853 Sfântul Ierarh Calinic săvârșea slujba de sfințire. Noua biserică este așezată și sub ocrotirea Sfântului Nicolae.

¹ Pr. Ion POPESCU-CILIIENI, „O Catagrafie a Episcopiei Râmnicului”, în *Revista de istorie bisericească*, 1/1943.

Pisania redactată în alfabet de tranziție și amplasată în interior, pe perețele de vest, deasupra ușii de intrare în biserică, consemnează rectitorirea așezământului în timpul păstoririi Sfântului Calinic Cernicanul: „Întru slava Sfintei și de viață făcătoarei Treimi s-au ridicat din temelie această sfântă biserică cu hramul Sfântului erarh Nicolae și a prea-cuviosului Grigorie Decapolitul și Grigorie Bogoslov, în locul cărie s-au stricat de neîngrijire dupe vremi, cari fiind clădită mai dinainte de Sfinția sa părintele Metodie, arhimandritul sfintei Episcopii Râmnicului, la anul 1799, noiembrie 13, iar acum în zilele Domnului nostru Barbu D. Știrbei Voevod și a preasfințitului și a iubitorului de Dumnezeu episcop al Râmnicului, d. d. Calinic, i-au dat voie și blagoslovenie sfinției sale părintelui Lavrentie, ecleziarhul Sfintei Episcopii Râmnic, ca prin osârdia și ostenele sfinției sale, cu ajutoarele ce s-au mai agonisit de iubitorii de sfinte lăcașe, să facă din nou acest sfânt schit de călugări ce se numește Popânzălești, metoc sfintei Episcopii Râmnicului, unde s-au făcut și s-au împodobit cu odoare și altele, precum se vede, la toate acestea fiind părtaș și d-lui G. Dimitriu și alți făcători de bine, ce s-a trecut în condică spre veșnica pomenire, această zugrăvire s-au făcut cu cheltuiala, domn domnului Iliodor Periețeanu, și s-au zugrăvit de mine, Ignatie Zeregovicz, având de ajutoriu și pe părintele Enachie, 1853, iulie 15”.

După cum ne arată pisania, printre binefăcătorii Mănăstirii Popânzălești se numără, în veacul al XIX-lea, și Iliodor Periețeanu, urmaș al proprietarilor de pământuri din Popânzălești, așadar un boiernaș local al cărui chip îl aflăm zugrăvit în pronaos, în rândul ctitorilor. Zugrăveala originală, ascunsă astăzi sub două straturi de mediocră pictură în tempera, fusese realizată de Ignatie Zeregovicz și un preot, pe nume Enache. Un alt document vizual esențial al oricărei biserici, tabloul ctitoricesc de pe perețele de vest al pronaosului, îi înfățișează printre ctitori, alături de Sfântul Ierarh Calinic, de ieromonahul Lavrentie, de domnitorul Barbu Știrbei, de boierul Iliodor Periețeanu, și pe soții Dumitru și Stanca, comercianți locali și donatori. Încă din 1852, frații monahi Constantin și Florea de la Mănăstirea Frăsinei pictează icoanele împărătești pentru Mănăstirea Popânzălești, icoane păstrate până astăzi în biserică. Una dintre ele îi înfățișează alături pe sfinții Grigorie Decapolitul și Grigorie Bogoslovul, ocrotitorii lăcașului. Paraclisul Episcopiei Râmnicului, ridicat în anul 1751 de episcopul Grigorie Socoteanu, fost egumen al Mănăstirii Cozia, poartă și el hramul Sfântului Ierarh Grigorie din Nazianz, supranumit și Grigorie Teologul sau Grigorie Bogoslovul, în lumea slavă. Așadar, alegerea sa ca sfânt de hram nu este deloc întâmplătoare, așa cum alegerea Sfântului Grigorie Decapolitul sugerează evlavia credincioșilor și a ierarhilor la acest mare mijlocitor, așezat spre închinare, din Evul Mediu în marea lavră a Bistriței.

Așezământul de monahi de la Popânzălești, refăcut de Sfântul Calinic, rămâne metoc al Episcopiei Râmnicului, deținând în proprietate 1000 de hectare de teren arabil și 130 de hectare de pădure, bunuri ce au fost confiscate prin *Legea Secularizării averilor mănăstirești* din anul 1864. Viața monahală continuă la Popânzălești, din nefericire doar zece ani după reînființarea așezământului. Obștea de călugări e înlocuită, probabil în anul 1862, cu o obște de maici, după cum consemnează Cezar Bolliac în cartea *Mănăstirile din România*: „Tot în Romanați am vizitat și schitul Popândălesci. Aici am găsit o transformare radicală. În loc de călugări, după cum se prevedea în statutul am găsit călugărițe cari ne-au arătat că primesc lefurile regulate. Dar cum s-a întâmplat să resară călugărițe în loc de călugări? După spusa stărușii de acolo, ele se aflau la un schitu numit Slătioarele și părintele Episcopu au desființat acel schitu, luându-l sine cu poruncă toate documentele de avere a Monastirei și arendându-l sineși moșia ce o avuseseră călugărițele. Iar pe ele le-au trimis la Popândălesci”. În aceeași încă ezitantă limbă română scrisă de secol XIX, Cezar Bolliac solicită ministrului cultelor o anchetă la Popânzălești, pentru a „descoperi aici multe lucruri cari aru fi de folos să le știți”.

Secularizarea lui Cuza, de la 1864, conduce la desființarea mănăstirii de la Popânzălești, la răspândirea monahilor și la transformarea așezământului în biserică de parohie a satului. Un nepot al starețului Lavrentie, părintele Constantin Ștefănescu, devine paroh al bisericii. Sătenii observă, la răsărit de altar, existența câtorva cruci de piatră ale călugărilor de la mănăstire și hotărăsc să mute cimitirul satului în jurul bisericii, așa cum se vede și astăzi.

Până la reînființarea mănăstirii, de-a lungul celor 128 de ani cât lăcașul a fost biserică parohială, se înregistrează doar câteva reparații. Astfel, la 1925 se acoperă biserica cu tablă zincată, iar între anii 1964–1965, pictorul Veniamin Precup adaugă un nou strat de zugrăveală peste pictura originală. La cutremurul din anul 1977, biserica e serios afectată, ceea ce conduce la o consolidare necesară, dar total neinspirată. În anul 1984 are loc un alt eveniment nefericit. Statul comunist decide confiscarea odoarelor din metal prețios ale mănăstirii și depunerea lor la Banca Națională a României. Cu doi ani înainte de revenirea lăcașului la statutul său inițial, o a doua refacere a picturii adaugă încă un strat de tempera peste zugrăveala originală.

Abia în 1992 are loc un eveniment fast în istoria așezământului. La propunerea mitropolitului Nestor Vornicescu, Sfântul Sinod aprobă în cadrul ședinței din 23–26 ianuarie reînființarea mănăstirii. Hotărârea se transpune în fapt pe 8 iunie 1992 când, tot la propunerea mitropolitului Nestor Vornicescu, bisericii i se adaugă hramul Sfântul Ierarh Calinic de la Cernica. Tânărul rasofoar, pe atunci, Fanurie Chiriță, este tuns în mo-

nahism și devine starețul Popânzăleștilor. Prin osârdia monahilor de aici, în anul 1999 are loc o reparație a picturii, urmată de resfințirea bisericii pe 14 octombrie. Cu această ocazie, ea primește printre sfinții ei ocrotitori și pe Sfânta Cuvioasă Maică Parascheva de la Iași.

Biserica Mănăstirii Popânzălești apare în Lista Monumentelor Istorice din județul Dolj cu indicativul: „DJ-II-m-B-08345. Atât edificiul eclezial ridicat în anul 1852 în stil eclectic, cât și cel anterior, din lemn, de la 1799, îndreptățesc includerea ansamblului monastic în această listă.

În anul 1878, în *Anticuitățile Județului Romanați*, Al.I. Odobescu nota, în urma unei vizite făcute la Popânzălești, că, aflat în plasa Oltețului, schitul de aici „e de însemnătate secundară”. O sumară descriere a exteriorului mănăstirii ne este oferită tot în paginile acestei cărți: „care skitu este împrejmuitu cu zidu despre resăritu, nordu și sudu, ear despre apusu cu apartamentulu, în centrulu căruia este ua bolta mare dreptu porta a curtii bisericei”. Înțelegem din această descriere că mănăstirea era împrejmuită cu un zid, pe trei laturi, la est, nord și sud, zid ale cărui ruine se mai pot vedea încă în unele locuri. Pe latura dinspre vest, ca și acum, se găsea, arcuită în boltă, poarta de intrare în incinta mănăstirii. Cam în aceeași perioadă, spre sfârșitul secolului al XIX-lea, V.A. Urechia consemna, la rândul său, existența mănăstirii: „Skitulu Popendiaescii are ua biserica, înființată la 1853 de egumenulu Laurentie, în care figurelia în portrete, murali Princiulu Stirbeiu și fondatorele numitu”.

În prezent, complexul monastic de la Popânzălești este înconjurat doar de fantastica pădure cu arbori seculari ce coboară de pe dealul de la răsărit de biserică. Construcția bisericii este de plan triconc. Absidele au tăiate în masa lor ferestre largi, deși, probabil, inițial ferestrele fuseseră mult mai înguste. Biserica nu are pridvor, ci doar un spațiu de trecere de la intrare până în pronaos. Turnul clopotniță se află deasupra intrării. De asemenea, lăcașul e prevăzut cu o turlă peste naos. Pentru asigurarea unei bune acustici, urmând un vechi și eficient procedeu, constructorii au încastrat în zid, la baza turlei nestrăpunse, ulcioare de lut. Zidirea bisericii s-a făcut temeinic, grosimea pereților săi fiind de circa un metru. Catapeteasma este și ea realizată tot din zidărie, prevăzută cu trei goluri în arcadă semi-circulară pentru ușile împărătești și diaconești. Zidul iconostasului e ușor evazat, înspre naos.

Intrarea în biserică e prevăzută cu un fel de marchiză semiconică, sprijinită pe două coloane din lemn. Ușa este încadrată de un fronton triunghiular în partea superioară, de influență neoclasică, iar fațada dinspre vest e împărțită în cinci registre verticale, urmând aceeași înrâurire de sorginte occidentală. Pe latura de sud a altarului este prevăzută o ușă de intrare în acest spațiu liturgic.



Arhitectura bisericii Mănăstirii Popânzălești se înscrie printre construcțiile eclectice tipice veacului al XIX-lea, atât în Țara Românească, cât și în Moldova, îndeosebi în privința aspectului exterior. Soliditatea construcției a contribuit, însă, la rezistența în timp a acestei biserici reprezentative pentru viața monahală din sudul Olteniei. Putem presupune că zugrăveala originală a bisericii Mănăstirii Popânzălești, ascunsă de două secole sub straturi succesive de tempera, ca urmare a unor repictări neinspirate, ar fi putut fi realizată în bună manieră bizantină. O foarte necesară curățare a zidurilor bisericii de pictura ulterioară anului 1853 ar putea scoate la lumină o parte din tezaurul ascuns al Popânzăleștilor. E foarte posibil ca această pictură să aibă și o pronunțată valoare documentară, menită să completeze paginile lipsă ale istoriei așezământului monastic din fostul Romanai.

Stratul de pictură actual copiază, într-o oarecare măsură, scenele și personajele prezente în zugrăveala originală. Mai mult ca sigur, tabloul ctitoricesc de pe zidul vestic al pronaosului, structurat în două registre, e refăcut după cel de la 1853, dar într-o manieră stângace. Astfel, în registrul inferior, de la stânga la dreapta arcadei ce desparte pronaosul de naos, îi avem înfățișați pe Iliodor Periețeanu și pe ieromonahul Lavrentie, ctitor și primul stareț al mănăstirii refăcute sub ascultarea Sfântului Ierarh Calinic, apoi pe negustorii Dumitru și Stanca, binefăcători ai lăcașului. În registrul superior sunt înfățișați, în două medalioane, Sfântul Ierarh Calinic și domnitorul Barbu Dimitrie Știrbei.

Pe iconostas, în centru, destul de atipic, este pictată scena Încoronării Maicii Domnului, de-a dreapta și de-a stânga ei înșirându-se cele două registre tradiționale: al apostolilor, în partea superioară, și al prăznicarelor, în cea inferioară. Pe zidurile lăcașului sunt înfățișate îndeosebi portrete de sfinți executate cu șablonul la ultima refacere a picturii, astfel încât nu prea există diferențe de fizionomie care să-i individualizeze.

Actualele icoane împărătești, în număr de șase, sunt realizate în manieră realistă, de frații călugări Constantin și Florea, de la Mănăstirea Frăsinei, la anul 1852. Patru dintre aceste icoane se află pe iconostas, iar două pe peretele estic al pronaosului.

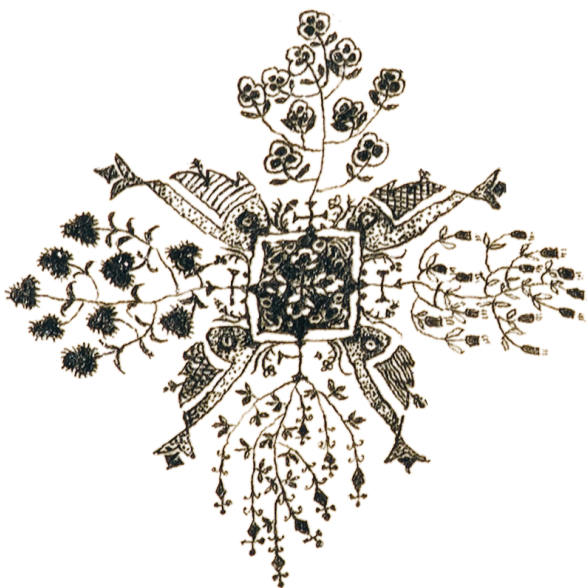
Tradiția locală reține că Sfântul Ierarh Calinic ar fi dăruit Mănăstirii Popânzălești, cu ocazia sfințirii sale din anul 1853, o icoană a Maicii Domnului, făcătoare de minuni, împodobită cu o salbă de galbeni. Acest sfânt odor, împreună cu multe altele pe care le-ar fi deținut lăcașul, au fost în timp înstrăinate, pierzându-li-se definitiv urma.

În timpul episcopilor râmniceni Filaret și Chesarie, se pare că vatra monastică de la Popânzălești devenise un centru de desfacere a cărților bisericești tipărite la tipografia Episcopiei Râmnicului, fapt ce a condus la îm-

bogăția lăcașului cu valoroase cărți de cult, dispărute și ele în anii de prigoană. *Catagrafia* preotului Ion Popescu Cilieni, din anul 1943, inventaria printre bunurile de preț ale Mănăstirii Popânzălești: „patru icoane împărătești cu trei coroane de argint, un ipac (tron) arhieresc, cărți românești: Minee, Evanghelii, un Apostol, o Psaltire, un Penticostar, un Octoih”.

Mănăstirea refăcută de Sfântul Ierarh Calinic a deținut în tezaurul ei și un potir de argint gravat cu numele „Elisabeta egumena”, provenit din scurta perioadă când așezământul a funcționat ca mănăstire de maici. Prețiosul jilț arhieresc al Sfântului Calinic, amintit și în *Catagrafia* preotului Ion Popescu Cilieni, se află și astăzi în biserică.

Cadrului natural al ctitoriei lui Hamza Popânzălescu i-a fost hărăzit să aducă încântare sufletească, în epoci diferite, la doi dintre înalții ierarhi ai Olteniei, până într-atât încât fiecare dintre ei, în anii păstoririi, a contribuit decisiv la renașterea vieții monastice de aici. Sfântul Ierarh Calinic de la Cernica, ctitorul de la anul 1853 al mănăstirii, impresionat de frumusețea neobișnuită și de pacea locului, obișnuia să se reculeagă la Popânzălești, iar mitropolitul Nestor Vornicescu, la a cărei propunere, Popânzăleștii au redevenit după 128 de ani mănăstire, a aflat în acest loc o oază de reculegere și de inspirație, scriindu-și, în ultimii ani vieții, aici, patru dintre operele sale.



Dr. Oana-Mădălina
Popescu



S-au dovedit hoții care au omorât pă starița de la Surpate.* **Completări la istoria unei crime (I)**

Mănăstirea Surpatele din județul Vâlcea, ridicată în cinstea Sfintei Treimi, are o istorie ce coboară până în secolul al XVI-lea, fiind deopotrivă o ctitorie boierească și domnească¹. Manuscrisul românesc 5504 de la Biblioteca Academiei Române din București conține un pomelnic al acestui așezământ monahal, care redă, ca și ctitori, mai întâi pe membrii familiei Brâncoveanu, începând cu Sfântul Voievod Constantin, cu soția sa, Maria și cu copiii și apoi pe *ctitorii cei vechi ai Sfintei Mănăstiri Surpatele*², enumerând aici pe Tudor, Stanciul³, Constantin, Preda, Radu și Barbul. Pisania bisericii ne arată, la rândul ei, etapele ctitoriei, zidită de Buzești, dar ruinată și ridicată din temelie de Doamna Maria Brâncoveanu, la 1706⁴.

Știri despre istoria mănăstirii în prima jumătate a veacului al XIX-lea avem mai ales din vremea arhimandriților Gherman și Hrisant, egumeni la Mănăstirea Hurezi, care aveau în grijă și Surpatele, în vremea starețelor Meletina, Eftimia și Elisabeta. Stareța Meletina s-a implicat în refacerea mănăstirii, dar s-a retras apoi. Din 1815, la recomandările ctitorului Grigorie Brâncoveanu a fost pusă egumenă Eftimia de la Mamul, din timpul căreia s-a păstrat și o catagrafie⁵. După moartea acesteia, la 1831, tot la recomandările lui Grigorie Brâncoveanu și ale lui

*Arhivele Naționale Istorice Centrale (ANIC), Ministerul Agriculturii și Domeniilor. Bunuri mici, 10/1839, f. 10 r.

¹ Ea a fost înălțată de boierii Drăgoești, înrudiți cu Buzeștii, înainte de 1512, când este prima oară atestată documentar, iar ulterior a fost reclădită și înzestrată de Constantin Brâncoveanu și soția sa, Doamna Maria, la începutul veacului al XVIII-lea. Vezi Radu M. ION, „Un neam de ctitori olteni: boierii Drăgoești”, în *Revista de istorie Bisericească*, X, 1943, nr. 3, pp. 50-91; Aurelian SACERDOȚEANU, „Constantin Brâncoveanu și ctitoriile sale din Oltenia”, în *Mitropolia Olteniei*, XVI, 1964, nr. 9-10, pp. 708-727. Vezi și recenta lucrare *Matericul mănăstirilor vâlcene*, ed. IPS Varsanufie, Arhiepiscopul Râmnicului, Pr. Dr. Ștefan Zară, Monahia Stavroforă Theodora Videscu, Râmnicu-Vâlcea, Ed. Praxis, 2018, p. 177.

² Biblioteca Academiei Române (BAR), Manuscrise-Carte-Rară, Ms. rom. 5504, f. 6 v.

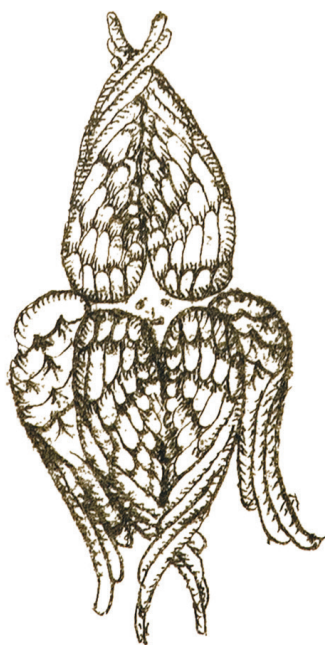
³ ANIC, Mănăstirea Surpatele, III/9. Actul din 1687 reține pe Tudor clucer și Stanciu, fratele său, ca și ctitori din secolul al XVI-lea.

⁴ Pisania este reprodușă de Ioan POPESCU-CILIEI, „Documente privitoare la Mănăstirea Surpatele-Vâlcea”, în *Revista de Istorie Bisericească*, I, 1943, nr. 2, p. 95.

⁵ Catagrafia este redată de Ioan POPESCU-CILIEI, „Documente privitoare la Mănăstirea Surpatele-Vâlcea”, în *Revista de Istorie Bisericească*, I, 1943, nr. 2, p. 105-114.

Hrisant Penetis⁶ de la Hurezi, episcopul de Râmnic o numește stareță pe Elisabeta.

În timpul Regulamentelor Organice, odată cu inventarierea acareturilor mișcătoare și nemișcătoare ale mănăstirilor, pentru Schitul Surpatele din județul Vâlcea erau menționate: o moșie împrejurul Schitului, un cătun Bărbătești, o moșie Vulpeni în județul Romanai, o moară pe apa Otăsău, o vie, animale, țigani și 17 maici viețuitoare⁷. La câțiva ani după secularizarea averilor mănăstirești, în 1871–1872, schitul a fost desființat, maicile fiind mutate, cu odoarele, la Mănăstirea Dintr-un Lemn, cu acest prilej ajungând acolo și o valoroasă *Evanghelie* dăruită de Doamna Maria Brâncoveanu, la 1693, Mănăstirii Surpatele⁸.



În istoria Mănăstirii Surpatele din secolul al XIX-lea, există și un moment întunecat. Astfel, într-un recent articol se amintește mențiunea din pomelnicul schitului, anume că în 10 septembrie 1839, câțiva făcători de rele au jefuit schitul, au bătut-o pe stareța Elisabeta, aceasta murind peste patru zile⁹. Din documente aflate în Arhiva Sfintei Episcopii a Râmnicului, redactate de I. Popescu-Cilien, aflăm că Elisabeta (ipochimen vrednic și cu bună știință de cele ce privesc atât la iconomia sfântului schit, cât și la orânduiala bisericii¹⁰) fusese stareță la Schitul Bascov din județul Argeș, unde se implicase puternic în refacerea lăcașului de cult. Apoi făcuse parthesis și cu binecuvântarea episcopului de Argeș se retrăsese la Mănăstirea Dintr-un Lemn, unde era stareță Platonida, sora sa. După moartea Eftimiei, Hrisant de la Hurezi, epitrop la Surpatele și Grigorie Brâncoveanu, ctitorul, recomandau episcopului de Râmnic pe Elisabeta ca să fie numită egumenă la Surpatele. Aceasta a acceptat propunerea și a condus obștea între 1831–1839, când viața i s-a curmat într-un mod neașteptat.

În articolul de față aducem noi date referitoare la jefuirea schitului și la moartea stareței, prin transcrierea, comentarea și editarea unor documente, scrise în limba română, cu caractere chirilice, păstrate la Arhivele Naționale Istorice Centrale, grupate în „Delă atingătoare în pricina tâlhărilor ce au săvârșit omor răposatei Elisabetei Surpăteanca, stareța”¹¹.

6 T. G. BULAT, „Un stareț vestit al Mănăstirii Hurez: Hrisant Penetis (10 oct. 1832-3- mart. 1852)”, în *Mitropolia Olteniei*, XIV, 1962, nr. 7-9, pp. 434-448; G. COCORĂ, „Alte știri despre arhimandritul Hrisant Hurezeanul”, în *Mitropolia Olteniei*, XV, 1963, nr. 9-10, pp. 791-799.

7 Documentul de la ANIC este amintit de T. G. BULAT, „Mănăstirile pământene din Țara Românească în Epoca Regulamentelor Organice (1831-1834)”, în *Biserica Ortodoxă Română*, XCIII, 1975, nr. 9-10, pp. 1165-1176, pentru județul Vâlcea, p. 1167.

8 Al. PETRESCU, „O Evanghelie din 1693”, în *Biserica Ortodoxă Română*, XXVI, 1902, nr. 9, pp. 1040-1044.

9 Vezi articolul lui Ion RIZEA, „Cuvioasa Platonida de la Mănăstirea Dintr-un Lemn”, în ziarul *Lumina*, din 12 octombrie 2014, unde este redat citatul din pomelnic.

10 Scrisoarea din 19 august 1831 a ctitorului Grigorie Brâncoveanu către episcopul de Râmnic, redată de Ioan POPESCU-CILIENI, „Documente privitoare la Mănăstirea Surpatele-Vâlcea”, în *Revista de Istorie Bisericească*, I, 1943, nr. 2, p. 119.

11 ANIC, Ministerul Agriculturii și Domeniilor. Bunuri mici, 10/1839. Dosarul are 28 f, scrise recto sau recto-verso, copii și originale.

Documentele din dosar redau o interesantă corespondență referitoare la jefuirea Schitului Surpatele și la bătaia cauzatoare de moarte a stareței Elisabeta, corespondență purtată în lunile septembrie–decembrie 1839, între Hrisant, egumen la Hurezi și epitrop la Surpatele, Platonida, stareța Mănăstirii Dintr-un Lemn și sora răposatei Elisabeta, Ocârmuirea Județului Vâlcea, Tribunalul și Episcopul de Râmnic. Din cercetarea actelor aflăm desfășurarea evenimentelor, autorii jafului și o parte din măsurile luate de autorități. Iată ce ne descoperă documentele:

Astfel, la 13 septembrie 1839, arhimandritul Hrisant făcea cunoscut Ocârmuirii Județului Vâlcea faptul că „alaltăieri, luni, la 11 ale următorului, după patru ceasuri din noapte, viind la schitu Surpate niște făcători de rele, în No. de 9, după pliroforia ce ne-au dat maicile, au călcat schitul, căznind pe maica stăriță Elisabeta, încât au lăsat-o asupra sănătății în pericolul pierderii de viață. Asemenea au căznit și alte trei maici care s-au găsit în casa maicii starețe”¹². Totodată, Ocârmuirea era rugată să ia toate măsurile în vederea prinderii tâlharilor.

Prin urmare, primul dintre aceste documente este scris înainte de moartea Elisabetei, survenită, în urma bățăilor primite de hoți, la 15 septembrie. Declarația lui Hrisant era bazată pe informațiile (pliroforia¹³) date de maici, care ar fi văzut 9 tâlhari, în final dovedindu-se că fuseseră doar 7. Mai aflăm că, alături de stareță, fuseseră căznite, adică chinuite, bătute și alte 3 maici.

La numai câteva zile de la prima scrisoare, la 16 septembrie, arhimandritul Hrisant se adresa din nou Ocârmuirii Județului Vâlcea, pe care o informa „că cuvioasa stăriță Elisabeta a schitului Surpate, ieri, vineri noaptea, la 11 ceasuri evropenești, și-a dat obștescul sfârșit, cu cinci zile în urmă după cazne ce au luat de la acei tâlhari”¹⁴.

Tot la 16 septembrie, Hrisant, în calitate de epitrop la Surpatele, scria Episcopului de Râmnic despre tragicele evenimente: „cuvioasa stăriță Elisabeta a schitului Surpate, duminică seara, la 10 ale următorului, pă la 5 ceasuri din noapte, călcându-se schitul de hoți și mergând la a sa chilie, au căznit-o atât de mult, încât ieri, pă la 5 din noapte și-au dat obștescul sfârșit, aici la Mănăstirea Dintr-un Lemn, unde m-am aflat și eu față. Căci fiind cu totul prăpădită de caznă, au luat-o la sine sora sfinției sale, cuvioasa stăriță Platonida, ca s-o caute, însă, pentru că era foarte prăpădită din bățăi, nimic nu i-au folosit, orice ajutoare dohtoricești și astăzi la șaisprezece se face și gătirea îngropăciunii”¹⁵.

¹² ANIC, Ministerul Agriculturii și Domeniilor. Bunuri mici, 10/1839, f. 1.

¹³ *Pliroforie* - informațiune, lămurire. Augustin SCRIBAN, *Dicționarul limbii românești*, București, Ed. Saeculum, 2013, p. 999.

¹⁴ ANIC, Ministerul Agriculturii și Domeniilor. Bunuri mici, 10/1839, f. 2.

¹⁵ ANIC, Ministerul Agriculturii și Domeniilor. Bunuri mici, 10/1839, f. 3.

Deci, atacul tâlharilor s-a produs la 10-11 septembrie 1839, duminică spre luni, la 4-5 dimineața. Stareța a murit în urma bățăilor, deși fusese luată de sora sa Platonida la Mănăstirea Dintr-un Lemn, ca să i se acorde ajutor medical. În momentul morții se afla de față și arhimandritul Hrisant. Mai aflăm, de asemenea, că celelalte trei maici, care fuseseră și ele căznite împreună cu Elisabeta, nu se aflau în stare foarte gravă, fiind mai tinere și în putere.

La 2 noiembrie, Platonida îi scria arhimandritului Hrisant despre ceea ce auzise de la săteni, referitoare la tâlhari. Descoperirea lor se făcuse în urma convorbirii dintre Ion Păciul și Dumitru Tăcutu, primul relatându-i interlocutorului său că el știe cine sunt tâlharii, căci îi văzuse, atât la ducere cât și la întoarcere, când trecuseră prin grădina sa și auzise cum povestiseră faptele. Ion Păciu a menționat și câteva nume: Dumitru Vladul din Șerbănești, Gligorie Buțu, Radu Buțu, fratele său. A doua zi, Dumitru Tăcutu s-a adresat altor săteni și Ocârmuirii, în vederea prinderii lor, însă ancheta, a fost, în opinia stareței, tergiversată. În aceeași scrisoare, se relatează și cruzimea cu care au fost lovite maicile: „am trântit-o, i-au dat mașile (adică pe maica). Iar pă alta am <îm>băiat-o în jghebul fântânii”¹⁶.

La 8 noiembrie, Platonida, în urma recomandărilor lui Hrisant, relua, pe larg, cele ce aflase, prin Dimitrie Țecunanul, un locuitor din Șerbănești, care, la rugămintea maicii, se interesase în sat de pricina aceasta. Platonida povestea din nou că Ion Păciul din Șerbănești, fiind beat, mărturisise lui Dumitru Tăcutul, vătășel din același sat, că știe cine sunt hoții, dar apoi la ancheta oficialităților a negat afirmațiile. Însă, prin mărturia unuia dintre tâlhari, pomenit de Păciul, anume Pătru, candidatul satului, au fost descoperiți și ceilalți 6 rău-făcători și anume: Ion Polică din Pietrarii de Sus, plaiul Coziei; Ion sin (fiul lui) Lazăr din Cernele; Dincă Cucu din Păușești (aceștia 3 fiind dorobanți); Dumitru Vladul din Șerbănești; Gligorie Buțu, juratul satului Șerbăneștii-Moșteni; Radu Buțu, fratele său. Atacatorii locuiau în vecinătatea mănăstirii, situată în satul Surpatele, comuna Frâncești, județul Vâlcea. Satul Șerbănești se află actualmente în comuna Păușești, iar satul Pietrari, în aceeași comună¹⁷.

Platonida relatează în continuare că jaful fusese premeditat: „pentru călcarea maicăi au fost pregătit mai dinainte, de este acum o jumătate de an”¹⁸. Tâlharii s-au schimbat de haine, pentru a nu fi recunoscuți și pentru a induce bănuiala că hoții ar fi sârbi, căci se îmbrăcaseră ca ei: „Adică unii îmbrăcați cu rochiile nevestelor, în chip de cămăși încrețite și legați la

¹⁶ ANIC, Ministerul Agriculturii și Domeniilor. Bunuri mici, 10/1839, f. 4.

¹⁷ Melentina BĂZGAN, *Indicatorul localităților medievale din Țara Românească până la 1831*, București, Cartea Universitară, 2004, pp. 76, 96-97.

¹⁸ ANIC, Ministerul Agriculturii și Domeniilor. Bunuri mici, 10/1839, f. 10.

cap cu brâie roșii, iarăși în chip de fesurile ce le poartă sârbii, ca să asemenea cu dâșii (precum au fost și bănuielele)”¹⁹.

„Și așa, îmbrăcându-se cu chipul acesta, au intrat înăuntru schitului, pă poarta cea mică. Și alegându-se dintr-înșii aceștia, anume Ion Polică, Ion sin Lazăr, Dincă Cucul, au și intrat întâi la acele două maici, găsimd ușa deschisă, după îndemnarea și povața a unuia din tovarăși și anume Gligorie Buțu, juratul, carele au rămas a sta de strajă cu aceștia: Radu Buțu, Petru candidatul, Dumitru Vladul”²⁰.

Așadar, o parte din hoți au rămas de strajă, iar alți trei (Ion Polică, Ion fiul lui Lazăr, Dincă Cucul) au intrat întâi la două maici, apoi la stareță, a cărei ușa fiind închisă, au spart-o cu picioarele. „Ion Polică au luat-o de păr pe maică și trântind-o jos au început a da cu o măciucă de lemn. Dar mai de crezut este că au dat cu un topor ce l-au avut, cu care au spart și lada”²¹.

La interogatoriu, tâlharii au declarat că nu intenționaseră să o omoare pe stareță. Cu toate acestea, Ion Polică, cel care a bătut-o pe maică, a arătat că urmasse îndemnurile celorlalți de a o lovi fără milă, căci auzise codul care însemna să lovească de moarte: „Întrebându-se apoi și pentru omor cu dinadinsul, ce i-au silit de l-au săvârșit și împotriva au răspuns că ei n-au socotit că va muri, aruncând de la unul la altul <vina>, zicând că au zis să nu o bată așa rău. Dar Ion Polică ce au fost înlăuntru, au mărturisit mai deslușit că el au ascultat pă ceilalți tovarăși, după vorbele ce au avut (cu burbre) și așa au dat fără de milostivire”²². În afară de bani, au mai luat și alte lucruri, pânzetur, haine, o pereche de călimări, cel mai

de preț fiind un ceasornic. S-au grăbit să plece, căci veniseră sătenii, în care hoții au tras cu pușca pentru a-i ține la distanță. Drumul de întoarcere a fost același ca la dus: „și au apucat tot pe poteca care au și venit, până când s-au mai depărat în pădurea ce-i zice Surpăteanca și apoi au șezut de au împărțit bani”.

Prin urmare, din cele aflate de Platonida și relatate lui Hrisant, în particular și oficial, la 2 și 8 noiembrie, reiese că: jaful fusese premeditat; tâlharii, săteni din împrejurimi, cu statut social (jurați, dorobanți) mai participaseră și la alte furturi și omoruri, deci acționau ca o bandă. Aveau cruzime, căci o bătuseră pe maică fără milă. Se schimbaseră de haine, studiaseră traseul, veniseră noaptea, nu pe poarta principală, ci prin pădure, prin dosul schitului. Încercaseră, prin îmbrăcăminte, să sugereze faptul că autorii ar fi fost sârbi, bănuială care a existat o vreme în timpul anchetei. Erau înarmați, aveau și un fel de cod între ei pentru a știi cum să acționeze și își repartizaseră sarcinile, unii stând de strajă, iar alții intrând în casă. Au fost prinși toți 7, în câteva luni și se recuperaseră și banii și lucrurile furate.

Mai multe detalii despre jaful propriu-zis aflăm din același dosar, din propriile mărturii ale tâlharilor, date cu ocazia anchetei, o copie a raportului oficialităților fiind trimis și mănăstirii. Documentul, datat 6 noiembrie și semnat de subocârmuitorul plășii Otăsăului, cuprinde „arătarile cele ce au săvârșit la călcarea schitului Surpatele [...] arătările de mai sus așternându-se întocmai după mărturisirea fieștecăruia”²³.

Sunt cuprinse pe rând declarațiile tuturor celor 7 tâlhari și anume: Dumitru Vladului, dorobanț din Șerbănești; Radu Buțu din Șerbănești; Grigorie Buțu; Ion Lăzăroiu, doro-

¹⁹ ANIC, Ministerul Agriculturii și Domeniilor. Bunuri mici, 10/1839, f. 10.

²⁰ ANIC, Ministerul Agriculturii și Domeniilor. Bunuri mici, 10/1839, f. 10.

²¹ ANIC, Ministerul Agriculturii și Domeniilor. Bunuri mici, 10/1839, f. 10.

²² ANIC, Ministerul Agriculturii și Domeniilor. Bunuri mici, 10/1839, f. 10.

²³ ANIC, Ministerul Agriculturii și Domeniilor. Bunuri mici, 10/1839, f. 13, 19.

banț din Cernelele; Petru Săceanul din Șerbănești; Ion Polică din Pietrarii de Jos; Dincă Cucul, dorobanț din Păușești. De asemenea, sunt enumerate și lucrurile furate care s-au găsit la ei, precum și banii recuperați, care, așa cum aflăm din scrisoarea maicii Platonida din 8 noiembrie, s-au trimis la Ocârmuire.

Din propriile declarații ale tâlharilor aflăm că jaful fusese premeditat (cu o jumătate de an înainte) și pus la cale de Grigorie Buțu, care lucrase acolo și o văzuse pe stareță că avea bani, ea fiind implicată în acel moment în refacerea mănăstirii. Tot el a fost și călăuză pentru hoți, știind locul. Dumitru Vladului declara la interogatoriu că: „Grigorie Buțu, unul din tovarășii săi, încă din trecutul iulie îl tot îndemna pă el, pă Ion Lăzăroiș și pă Radu Buțu, ca să meargă să calce pă stariță, fiindcă știa și seama locului pă acolo, ca unul ce lucrase în mănăstire, adăogând că ar fi văzut pe stariță când a venit de la București cu o traistă de bani”²⁴.

Au venit înarmați cu puști, pistoale, iatagan, măciucă, bătă, topor. Au ales să meargă noaptea, pe un drum lăturalnic, neintrând pe poarta principală, ci pe poarta mică, din dos, care dădea spre pădure. Grigorie Buțu arată nu că el ar fi inițiat tâlhăria, ci, din contră, că lui i s-a propus de ceilalți să se alăture jafului, căci știa locul. Observăm deci că tâlharii dau vina unul pe altul, nemărturisind cine a fost inițiatorul atacului, fiecare declarând că a participat la jaf pentru că a fost rugat sau chiar amenințat de ceilalți să participe. În rest, declarațiile coincid în părțile importante, punctând care dintre ei au rămas afară, în curte, de strajă și care au comis jaful și violența. În casă au intrat Ion Polică, Dincă Cucu și Ion Lăzăroiș: „Apoi deci, tot ei câte trei, au mers la stariță în odaie și în cea dintâi ușă dând cu picerele câte trei, au deschis-o și apoi tot asemenea <au făcut> și la cea de-a doua ușă, unde intrând și găsind pă stariță în picere, cu o altă călugăriță, au început a le bate cu acele măciuci de lemn și apoi au băgat-o sub pat și au cerut bani de la dânsa. Și întâi au zis că n-are, apoi scoțând-o de sub pat și lovind-o încă o dată, de 2 ori, le-au zis că să cate în ladă și ei au zis să o descuie. Și atunci starița au zis acelei călugărițe să descuie, care luând niște chei din dulap și neputând descuia, au lovit-o de câteva ori cu acele băte, iar ea le-a zis să spargă, că nu poate descuia. Atunci Lăzăroiș și Cucu, cu acel topor spărgând lada, au luat bani și alte lucruri”²⁵.

Plecarea le-a fost grăbită de intervenția sătenilor, alarmați de o maică ce scăpase. În acest sens, Dumitru Vladului declară: „Și în preumblare pă lângă biserică, văzând o călugăriță că dăduse fuga sa iasă pă poartă, au slobozit pușca după dânsa, dar nu au lovit-o, fiindcă s-a închis poarta în urma ei. Apoi, după aceea, din zgomotul ce se făcuse de călugărița cea scă-

²⁴ ANIC, Ministerul Agriculturii și Domeniilor. Bunuri mici, 10/1839, f. 18.

²⁵ ANIC, Ministerul Agriculturii și Domeniilor. Bunuri mici, 10/1839, f. 18 r.

pată, fiindcă începuseră a veni țigani sau rumâni, ce va fi fost nu știe, ci și ajunseseră la poarta care a deschis-o călugărița, au slobozit asupra lor două puști și Radu Buțu, din dosul bisericii, o pușcă și atunci, ieșind și cei ce era în casă de călca pă stareță, cu lucrurile ce luase de acolo, au plecat cu toții”²⁶.

Ion Polică arată că Petre Săceanul ar fi spus, la întoarcere, că era bine să o fi omorât pe stareță, probabil pentru a nu fi recunoscuți. După jaf, s-au întors „ieșind pă vârful dealului pân pădure, au apucat pe culme lu au mers până la un loc într-o poieniță. Acolo au șezut și au împărțit furțișagurile”²⁷.

La 9 decembrie, Ocârmuirea se adresa Epitropiei cu rugămintea de a trimite la Râmnic un reprezentant din partea schitului pentru a fi martor la anchetarea hoților: „Cinstita Judecătorie Locală, prin oțnoșenia²⁸ cu No. 994I, încunoștințează Ocârmuirea că, la cercetarea ce se face tâlhărilor ce au călcat Schitul Surpatele, este trebuință a se orândui un întra-dins vechil²⁹ din partea acelu Schit, spre a sta la înfățișările ce se vor face acelor tâlhari”³⁰.

Scrisoarea este primită de Hrisant la 15 decembrie și acesta îndeplinește imediat cele cerute, căci vedem că, a doua zi, la 16 decembrie, Epitropia Schitului Surpatele, prin arhimandritul Hrisant de la Hurezi, scria Ocârmuirii Județului Vâlcea, că, în urma recomandărilor primite, a ales ca reprezentantă al schitului la Tribunal pe una dintre maicile chinuite de tâlhari, care știa bine cum s-au petrecut faptele: „au și orânduit cu deosebite vechilimea³¹ pă una din acele două maici ce s-au căznit împreună cu răposata stareță, anume Macsimina, ca una ce are mai curată știință asupra aceștii împrejurări decât alții”³². În aceeași zi, o nouă scrisoare de la Epitropie către Ocârmuire arăta că se îndeplinise cererea de a se numi o reprezentantă a schitului: „Epitropia făcând punere la cale, orânduiește vechil din partea acestui schit Surpatele pă maica Macsimina, una dintr-acele două maici ce s-au căznit împreună cu răposata stareță, care are curată știință despre această împrejurare”³³. Însă, în acest act, se arăta că, în ceea ce privește lucrurile furate, Macsimina va mărturisi numai pentru paguba sa, iar pentru paguba stareței, Hrisant recomanda autorităților să accepte mărturiile tâlharilor, pentru a nu îngreuna sufletul răposatei cu vreo declarație incertă.

²⁶ ANIC, Ministerul Agriculturii și Domeniilor. Bunuri mici, 10/1839, f. 18 r.

²⁷ ANIC, Ministerul Agriculturii și Domeniilor. Bunuri mici, 10/1839, f. 18 r.

²⁸ *Oțnoșenie* – notificare, comunicat, raport oficial. Augustin SCRIBAN, *Dicționarul limbii românești...*, p. 916.

²⁹ *Vechil* – mandatar. Augustin Scriban, *Dicționarul limbii românești...*, p. 1397.

³⁰ ANIC, Ministerul Agriculturii și Domeniilor. Bunuri mici, 10/1839, f. 21.

³¹ *Vechilimea* – procură de vechil. Augustin SCRIBAN, *Dicționarul limbii românești...*, p. 1397.

³² ANIC, Ministerul Agriculturii și Domeniilor. Bunuri mici, 10/1839, f. 22.

³³ ANIC, Ministerul Agriculturii și Domeniilor. Bunuri mici, 10/1839, f. 23.

La 25 decembrie, Platonida îi scria lui Hrisant că, în urma celor poruncite, trimisese pe maica Macsimina, ca reprezentantă a Schitului Surpatele, la Tribunalul de la Râmnic, după cum acesta ceruse, pentru a fi de față la anchetarea hoților, dar era prea târziu, căci oficialitățile îi trimiseseră pe vinovați la Craiova, la Divanul Criminalicesc, motivând că maica nu venise la timp.

Dosarul prezentat în articolul de față nu conține și informații din perioada următoare, pentru a putea vedea ce pedeapsă au hotărât autoritățile, cele care aveau competență pentru judecarea faptelor penale, pentru tâlhăria și bătaia cauzatoare de moarte a stareței, date pe care le putem căuta în alte fonduri arhivistice. Cu toate acestea, dosarul nostru este important căci dezvăluie numărul și identitatea tâlharilor, localitatea de origine și ocupația lor. Totodată, este descris traseul, modul de operare, premeditarea acțiunii, planificată cu o jumătate de an înainte, deghizarea prin schimbarea hainelor și armele folosite. Situația tâlharilor este agravată de faptul că au venit în număr mare, au acționat în bandă, au comis jaful prin violență și cruzime nejustificată asupra stareței, despre care aflăm că nu era în putere. În plus, unii dintre ei lucraseră la mănăstire, deci se bucuraseră de încrederea stareței și abuzaseră de această încredere. De asemenea, unii erau dorobanți, deci persoane îndatorate cu protecția locuitorilor, alții jurați, iar furtul s-a produs din mănăstire și violența a fost îndreptată asupra unor persoane sfințite, căci alături de stareță au mai fost bătute și alte maici. Inculpații nu se aflau la prima abatere, având și alte jafuri comise.

Remarcăm, de asemenea, cooperarea dintre diferite instituții ale statului pentru prinderea făcătorilor de rele, dar și implicarea sătenilor în ajutorarea mănăstirii. Ne amintim în acest sens

nu doar de Dumitru Tăcutu, care imediat ce a auzit de tâlhari, s-a și dus să-i denunțe, dar și de intrarea sătenilor în curtea mănăstirii, în noaptea jafului, ceea ce a grăbit plecarea tâlharilor, care au folosit puști pentru a-i ține la distanță pe locuitorii ce veniseră în ajutorul maicilor.

Cazul de față ne descoperă o pagină întunecată din istoria Mănăstirii Surpatele, dar și a locuitorilor din împrejurimi, atacați de o bandă de tâlhari. Cercetarea altor fonduri arhivistice nădăjduim că va aduce noi lămuriri asupra evenimentelor, mai ales asupra judecății și pedepselor aplicate acestor făcători de rele, în conformitate cu legislația în vigoare în acea vreme.

ANEXE-ANIC, ANIC, Ministerul Agriculturii și Domeniilor. Bunuri mici, 10/1839: *Delă atingătoare în pricina tâlharilor ce au săvârșit omor răposatei Elisabetei Surpăteanca, stareța*

ANEXA 1

Către Cinstita Ocârmuire a Județului Vâlcea,

Cu cinste, fac cunoscut Cinstitei Ocârmuiri că alaltăieri, luni, la 11 ale următorului, după patru ceasuri din noapte, viind la schitu Surpate niște făcători de rele, în No. de 9, după pliroforia ce ne-au dat maicile, au călcat schitul, căznind pe maica starița Elisabeta, încât au lăsat-o asupra sănătății în pericolul pierderii de viață.

Asemenea au căzut împreună și alte trei maici care s-au găsit în casa maicii starițe.

Iar pagubile însă câte s-au pricinuit de la acești făcători de rele, Epitropia nu are pentru Cinstita Ocârmuire³⁴ curată știință. Cu cinste, dar, se roagă ca să binevoiască Cinstita Ocârmuire și să-și puie toate mijloacele polițienești spre dovedirea unor asemenea făcători de rele. Totodată iarăși este rugată Cinstita Ocârmuire ca de primirea aceștia și punerea la cale ce va face, să se cinstească Epitropia cu răspuns.

1839, septembrie 13

Iscălit: Hrisant <de la> Horezu

No. 13

No. 59

³⁴ Lecțiune probabilă. Cu sensul că Epitropia nu poate furniza Ocârmuirii detalii despre pagubele pricinuite.

ANEXA 2

Tot către Cinstita Ocârmuire a Vâlcii,

Printr-aceasta să face cunoscut Cinstitei Ocârmuirii că cuvioasa stăriță Elisabeta a Schitului Surpate, ieri, vineri noaptea la 11 ceasuri evropienești, și-au dat obștescul sfârșit, cu cinci zile în urmă după cazne ce au luat de la acei tâlhari. Pentru care, Epitropia au încunoștiințat de ceastă călcare și caznă prin hârtia sa cu No. 59 de la 13 ale următoarei.

Iscălit: Hrisant <de la> Horezu

1839, septembrie 16

No. 15

No. 60

ANEXA 3

Către Preasfințitul Părinte Episcopu Râmnicului,

Epitropia Schitului Dintr-un Lemn și Surpate, plecat s-pune în cunoștința Preasfinției Voastre, că cuvioasa stăriță Elisabeta a schitului Surpate, duminică seara, la 10 ale următorului, pă la 5 ceasuri din noapte, călcându-se schitul de hoți și mergând la a sa chilie, au căznit-o într-atât de mult, încât ieri pă la 5 din noapte și-au dat obștescul sfârșit, aici la Mănăstirea Dintr-un Lemn, unde m-am aflat și eu de față.

Căci cu totul prăpădită de caznă, au luat-o la sine sora sfinției sale, cuvioasa stăriță Platonida, ca s-o caute, însă, pentru că era foarte prăpădită din bătaie, nimic nu i-au folosit, orice ajutoare dohtoricești.

Și astăzi la șaisprezece să face și gătirea îngropăciunii.

Împreună cu răposata au căznit încă trei maici, care fiind oareșce mai în putere, și netrecute în vârstă, poate nu vor fi în primejdie de viață.

Epitropia dar, va orânduie o iconoamă pentru ocârmuirea casei, până se va face alegere.

Iar după datorie nu lipsește, plecată a încunoștința Preasfințiile Voastre.

Iscălit: Hrisant <de la> Horezu

1839, septembrie 16

No. 14

No. 61

ANEXA 4

No. 17, primit noiembrie 4, 1839

Cu multă plecăciune, închinându-mă, sărut cinstită mâna Sfinției Voastre,

Din urmarea a multor cercetări făcute de D. Ocârmuitor și D. Subocârmuitorul plășii, în pricina aflării făcătorilor de rele, care cu călcarea ce au făcut soru-mi, la 10 ale trecutului septembrie, i s-au pricinuit și moartea, după cum vă este știut. Și căci într-un chip care-a stătut cu puțință ca să-i descopere, acum de vreo câteva zile auz lumea vâlvâind într-același chip, că adevă un Ion Păciul, moșnean de la satul Șărbănești, au mers într-o seară la un Dumitru Tăcutu clăcaș, vătășălu satului, și între alte vorbe ale lor, au deschis vorba și pentru călcarea maicăi, adăogând a zice către dânsul următoarele:

Că eu știu pă acești hoți că, când s-au gătit de plecare, au fost toți prin grădina mea cu porumbi și i-am văzut când s-au îmbrăcat dâșii care și au plecat. Iar peste câteva ceasuri am auzit vorbind numai pă unul, din vecinii mei, zicând către soția sa că: cum am trântit-o i-au dat mațile (adică pe maica). Iar pă alta am <îm>băiat-o în jgheabul fântânii, arătându-i și pe anume ziși³⁵:

1. Dumitru Vladul ot³⁶ Șărbăneștii Moșneni

2. Gligore Buțu

3. Radu brat³⁷ Gligore Buțu

4. Costandin sin [...] ³⁸ Mihai Săcean, candidatul satului, ce este vecin cu dânsul, cu alți tovarăși ai săi necunoscuți.

Și auzind vătășălu aceste de la dânsul, întâi au socotit că glumește, dar spre plecare l-au întrebat cu denadinsul dacă este în adevăr arătat ce zice sau nu. Și el i-au răspuns cu jurământ zicând că să n-aibă parte de 7 suflete carele are în casă.

Atunci vătășălu, pă dată ce au luat această vestire, fiind noapte, au tăcut până la zi și pă loc s-au dus la un Matei Netedu, din jurații clăcași, căruia arătându-i știrea împrejurării au alergat și dânsul la alt jurat tovarăș al său, anume Ștefan, și arătându-i cu amăruntul, de loc³⁹ au adus pă acel Ion Păciul moșnean, căruia făcându-i cercetare, au tă-

³⁵ zisă în text.

³⁶ de la, în limba slavă.

³⁷ frate, în limba slavă.

³⁸ Ilizibil.

³⁹ Cu sensul *pe loc*.

găduit, zicând că au fost beat și nu știe ce au vorbit, rugându-i ca să tacă. Iar pomeniții jurați fiind întemeiați pă arătarea ce le făcuse vătășăul, către carele mărturisise de sineși, i-au luat atunci pă Ion Păciul, cât și pă vătășă, dându-i la Suptocârnuitorul. Și negăsind pă D. Suptocârnuitor, au făcut cunoscut împrejurarea D. Polcovnic Nae Pleșoianu⁴⁰ carele intrând într-o casă cu dânsul, nu să știe ce fel de cercetare i-au făcut, căci că i-au dat drumul, zicând către jurați numai aceasta ca să-l aibă supt a lor îngrijire. Și de atunci și până acum este o vreme în destulă, care deloc să văz vreo punere la cale, împotriva se vede o amortire și o tăcere cu totul, și pricina nu pot să o înțeleg ce silește pă D. Subocârnuitorul de-i acoperă și-i apără până într-atât.

Aceste toate le arăt Sfințiilor Voastre după auzire care să vorbesc de către toți lăcuiitorii satelor împrejurate. Iar dacă li se vor face cercetare cuviincioasă, crez că vor da de făcători. Și în sfârșit, trebuie neapărat să mărturisească adevărul.

Pentru care veți binevoi Sfinția Voastră ca după chibzuirea ce veți face, să și puneți în urmăre către oricare ce cale veți socoti spre a se descoperi și nu pentru alt <ceva> decât numai pentru stârpirea lor, ca să mai putem viețui și noi pă aici fără bănuire.

Și cu toată plecăciunea sânt,

A Sfinției Voastre plecată <slugă>,

Platonida Stareța

1839 noiembrie 2

Sfânta Mănăstire Dintr-un Lemn

ANEXA 5

La 2 ale următorului, viind aici D. Dimitrie Țecuneanul, aflându-se trecător la moșia dumisale Șerbănești, între alte vorbe ce am avut, i-am și făcut cunoscut puține înțelegeri ce luasem pentru acei făcători de rele numai din auzirea vorbelor de aflai. De care aflând și însuși D-lui oareșcare știință, m-am îndemnat a-l pofti din parte-mi ca cu mergerea la pomenita moșie să facă bunătate a cerceta. Și, de acea împrejurare <se> va dovedi, să-mi facă cunoscut. Și primind cu

toată voința, fără întârziere și pă supt cumpăt cercetând, au dovedit știința următoare:

Ion Păciul dintre Șerbăneștii Moșneni, mergând într-o sâmbătă în murgul serii, la un Dumitru Tăcutul, vătășă din Șerbăneștii Clăcași, cu carele vorbind de ale lor, au văzut o femeie, anume Stana, soția lui Radu Morângă, tot dintre moșneni. Iar Ioan Păciul au întreat-o că unde este bărbatul său. Și răspunzându-i că este acasă, au început a zice că vineri seară au fost cu strajă. Și ducându-se la el acasă, au găsit ușa închisă și foc mare în casă și bătând în ușă, l-au strigat și nerăspunzându-i nimic, au plecat. Iar Dumitru Tăcutul au mărturisit împotriva că într-acea zi, vineri seară, au fost amândoi, adică cu Radu Morângă de au dus niște orz la Suptocârnuire. Și ca să-l crează, să întrebe și pe candidatul satului, cu carele se întâlnește pe drum.

Dar Ion Păciul, pă dată ce au auzit de numele candidatului, au început a zice ca să nu-i mai spuie de candidatul, că l-au văzut când s-au gătit îmbrăcându-se cu scurteica nevastei și s-au legat la cap cu o boccea⁴¹ și încălecând pă cal, au plecat la stărița ori în altă parte. Iar spre zi, fiind deștept, au auzit găinile cârâind și alergând să le vază, s-au dus să se uite și la niște purcei și atunci iarăși l-au văzut venind și descălecând după cal, au intrat în casă și dând părul pă ochi, au întreat pă nevastă: Cunoști-mă tu pe mine, fă? Nevasta au răspuns: Nu te cunosc. Dar el au zis: Vezi, așa am fost eu, unde am fost.

Și Dumitru vătășelul, auzind acestea toate de la Ion Păciul, au zis: Mă, loane, te văz că ești cam beat! Ci să-mi arăți de ești în adevăr, sau nu! Și împotriva, i-au răspuns cu jurământ, zicând că: Deși sânt cam beat, dar de n-o fi așa precum îți arăt, să n-aibă parte de 7 suflete care le are în casă, arătându-i mai vartos și din tovarăși pe aceștia și anume:

1 Dumitru dorobanțul sin Vladul ot Șerbăneștii Moșneni

2 Grigorie Buțu, juratul satului

3 Radu brat, sătean.

Și după această arătare așa, au plecat acasă. Dar Dumitru Tăcut, a doua zi, duminică, s-au dus la un ales dintre clăcași, anume Matei Ch. Netedu, de i-au arătat că s-au dovedit hoții care au omorât pă stărița de la Surpate, spuindu-i tot șirul pricinii, precum auzise de la Ion Păciul. Și pomenitul ales, de

⁴⁰ Lecțiune probabilă.

⁴¹ Boccea – pânză de învelit, ca o basma mare. Augustin SCRIBAN, *Dicționarul limbii românești...*, p. 181.

loc⁴² s-au dus la alt tovarăș al său, anume Ștefan Sâncul, căruia arătându-i ceea ce îi spusese Dumitru pentru Ion Păciul, au adus pă Dumitru și față cu amândoi aleșii, au arătat de iznoavă⁴³ cum au venit la dânsul Ion Păciul și în ce chip au deschis vorba. Iar aleșii, înfricoșându-se de auzirea unei fapte ca aceasta, de loc au trimis pe un Pătru băiat, de au chemat pă Ion Păciul, care viind, l-au cercetat deosebit și tăgăduind, au zis că ce au vorbit, ce n-au vorbit, nu știe, că au fost beat!

Apoi, înfățișându-l și cu Dumitru, căci într-un chip ne-au arătat și văzând aleșii tăgăduirea ce face, l-au pus la popreală⁴⁴ într-o casă, dimpreună cu Dumitru și păzindu-le ușă unul din cutieri⁴⁵, că doar <așa> va mărturisi adevărul. Și nimic n-au putut dovedi. Iar Dumitru, mărturisind tot aceea ca și prima dată, i-au luat aleșii pă amândoi și au plecat să-i ducă la Suptocârmuire. Dar mai cercetându-i pe drum, n-au putut afla nimic, decât numai i-au rugat să nu-și facă păcat cu el, ci să-l sloboază, că le va da un sfa⁴⁶. Și fără să-i fie ascultată rugăciune ce le făcea, l-au dus tistul⁴⁷ Suptocârmuirii și găsim numai pă polcoșnicul⁴⁸ Nae Pleșoianul, i-au arătat împrejurarea, carele îndestulându-se mai întâi de ființa pricinii, de la Dumitru Tăcutul, apoi au băgat în casă și pă Ion Păciul, și ce fel de cercetare îi va fi făcut, nu știu, că i-au dat drumul, zicând aleșilor ca să-l aibă supt pază, până li se va trimite poruncă de urmare.

Și așa, luându-se de către D. Țecuneanu acea știință temeinică de la fața locului, prin aleși, ne-au încunoștiințat și nouă. Pe care am judecat-o⁴⁹ de adevărată, precum au și fost!

Într-acestași chip, dar, este urzirea a începutului dovedirii acestor făcători de rele. Și apoi, după acestea, la 4 ale următorului, vestind de aicea pricina, cu prescurtare D. Ocârmuitor au trimis înainte pă tistul dorobanț, pentru prinderea mai

sus-însemnaților hoți. Și au venit și D. Ocârmuitor, iar tistul au adus întâi spre cercetare pe aceștia și anume:

1 Pătru candidatul satului sin⁵⁰ [...] ot Șerbăneștii Moșneni, unul dintre ei

2 Ion Păciul, moșnean

3 Dumitru Tăcutul, vătășel ot Șerbăneștii Clăcași.

Cele ce s-au dovedit prin mărturisirea acestora din sus, la cercetarea ce le-au făcut D. Ocârmuitor, însă:

Înfățișând întâi pă Dumitru Tăcutul, au arătat cu amărunt⁵² precum în sus se coprind, de la care luând curate știință, au înfățișat și pă Ion Păciul și tăgăduind cu totul, n-au putut dovedi nimic. Dar în zadar i-au fost tăgăduirea, că hoții au fost tot aceea care au mărturisit Dumitru Tăcutul. Că, cercetând apoi pă Pătru candidatul, hoțul, atât cu înfricoșări de cazne ce să-i facă, cât și cu făgăduieli că-l va scăpa și altele, au început a arăta întâi pe toți tovarășii, în No. de 6 și cu dânsul 7, mărturisind că au fost la călcarea maicăi cu aceștia și anume:

1 Ion Polică, săteanul ot Pietrarii de Sus, plaiul Coziei

2 Ion sin Lazăr [...] ot Cernele

3 Dincă Cucul ot Păușești – dorobanți ai Suptocârmuirii plășii Otsău

4 Dumitru Vladul ot Șerbăneștii Moșneni

5 Ghigorie Buțu, juratul satului Șerbăneștii Moșneni de Otsău

6 Radu Buțu, sătean moșnean de Otsău

Și cu toate că s-au prins și s-au adus toți, fără să scape vreunul, dar la cercetarea ce li s-a făcut de D. Ocârmuitor, n-au tăgăduit, ci nepotrivindu-se întru toate arătările ce făcea unul cu ale altuia, s-au ales din toate și s-au luat la sfârșit de temei și adevărate, următoarele:

Complotul lor pentru călcarea maicăi au fost pregătit mai dinainte, de este acum o jumătate de an și din pricina îndemnărilor ce au avut, s-au surdisit⁵⁴ până la 10 ale trecutului septembrie, când atunci îmbătându-se de răutate neastâmpărată și găsim prilej cu spargerea bălciului Răureni, s-au și complectuit No. de mai sus, care viind până supt răpa

42 Aici cu sensul *pe loc*.

43 *De iznoavă* – din nou. Augustin SCRIBAN, *Dicționarul limbii românești*..., p. 668.

44 *Popreală* – arest. Augustin SCRIBAN, *Dicționarul*..., p. 1017.

45 Ilizibil.

46 *Sfa* – veche monedă austriacă de argint. Augustin SCRIBAN, *Dicționarul*..., p. 1193.

47 *Tist* – comandant de dorobanți. Augustin SCRIBAN, *Dicționarul*..., p. 1321.

48 *Polcovnic* – colonel. Augustin SCRIBAN, *Dicționarul*..., p. 1009.

49 Aici cu sensul de părere, judecată anterioară, care s-a dovedit a fi adevărată.

50 Fiul lui, în limba slavă.

51 Ilizibil.

52 *Amărunt* – amănunt. Augustin SCRIBAN, *Dicționarul*..., p. 92.

53 Ilizibil.

54 Amănat.

din coasta în dosul mănăstirii, acolo au șezut de s-au schimbat în haine, adică unii îmbrăcați cu rochiile nevestelor, în chip de cămăși încrețite și legați la cap cu brâie roșii, iarășii în chip <de> fesurile ce le poartă sârbii, ca să <se> asemenea cu dâșii (precum au fost și bănuiale). Alții cu chebe⁵⁵ și mintee vărgate, iar peste nădragi înveliți cu brâie, ca să se socotească ca are pantaloni, învăndu-se și acestea între dâșii: Că când va zice vreunul dintr-înșii burbre⁵⁶, atunci să dea de moarte în oricine le va ieși înaintea. Și așa îmbrăcându-se cu chipul acesta, au intrat în lăuntru schitului, pă poarta cea mica. Și alegându-se dintr-înșii aceștia și anume:

1 Ion Polică

2 Ion sin Lazăr

3 Dincă Cucul

Au și intrat întâi la acele 2 maici, găsim ușa deschisă, după îndemnarea și povața a unuia din tovarăși și anume Cligorie Buțul, juratul, care a rămas asta de strajă cu aceștia:

1 Radu Buțu

2 Petre candidatul

3 Dumitru Vladul

Și cei din casă, văzând că nu găsesc bani la cele două călugărițe, după încredințarea tovarășilor lor, au intrat apoi la mai-ca și câte trei dând cu picerele în uși, spărgându-le, au intrat în casă. Și zicând unul dintr-înșii, anume Dincă Cucul: burbre, pă data Ion Polică, știind vorba, au luat de păr pe mai-ca și trântind-o jos, au început a da cu o măciucă de lemn. Dar mai de crezut este că au dat cu un topor ce l-au avut, cu care au spart și lada. Întrebându-se apoi și pentru omor cu dinadinsul, ce i-au silit de l-au săvârșit și împotriva au răspuns că ei n-au socotit că va muri, aruncând de la unul la altul <vina>, zicând că au zis să nu o bată așa rău. Dar Ion Polică ce au fost în lăuntru, au mărturisit mai deslușit că el au ascultat pă ceilalți tovarăși, după vorbele ce au avut (cu burbre) și așa au dat fără de milostivire, apoi luând atât bani, cât și alte lucruri din ale casei: masa șervet pânză, ciorapi, un antieriu, un ceasornic și altele câte care le-au găsit, au plecat, căci îi impresura satul. Și ca să nu apropie de dâșii, au dat câteva puști.

⁵⁵ *Chebe* – manta de pâslă, manta țărănească. Augustin SCRIBAN, *Dicționarul...*, p. 263.

⁵⁶ Lecțiune probabilă. Probabil un cod al hoților.

Și au apucat tot pe poteca <pe> care au și venit, până când s-au mai depărat în pădurea ce-i zice Surpăteanca și apoi au șezut de au împărțit banii, câte 63 sfanți de unul, căci punga care au fost cu galbeni, au fost tăinuit-o unul dintr-înșii, anume Ion Lazăr, fără să știe ceilalți, precum și ceasornicul și o preche de călimări de brâu. Iar la cercetare le-au mărturisit toate, găsimu-se ascunse la casa sa, precum și celelalte lucruri, temându-se ca să nu se vadească, le-au dat toate lui Ion Polică, hoțul, de le-au ascuns într-o vie [...]⁵⁷. Și apoi au plecat fieștecă la casa sa. Dintre care lucruri, s-au găsit aici cele mai jos însemnate, însă:

De la Ion sin Lazăr dorobanțul: 189 rubiele⁵⁸, 27 galbeni împărătești, 17 funduci⁵⁹, 63 sfanți, 1 pereche călimări de alamă, 1 broască mica stricată de ladă, 3 alămuri de ușă, 1 ceasornic

De la Ion Polică ot Pietrari: 62 sfanți, 1 antieriu de cutnie⁶⁰ verde, 1 masă de pânză mica vărgată, 1 cearșaf de pânză americană, 1 cearșaf de madapolon⁶¹, 1 masă de cânepă de tolbaș⁶² cu flori, 2 perechi de ciorapi cu călcăiele nemțești, 6 cearșafuri de batistă de camilafcă călugărească, 3 șervete de pânză, 1 basma civit⁶³ pentru nas⁶⁴

63 sfanți de la Dumitru Vladul, dorobanț ot Șerbănești, moșnean

63 sfanț de la Dincă Cucul, dorobanț ot Păușești

55 sfanți de la Radu Buțu, sătean ot Șerbănești, moșnean

42 sfanți de la Pătru Săceanul candidatul

63 sfanți de la Ghigorie Buțu, juratul satului

Toate aceste lucruri de mai sus arătate, dimpreună cu banii, găsimu-se la pomeniții tâlhari, s-au luat de tistul dorobanților, a le duce la Cinstita Ocârmuire.

⁵⁷ Ilizibil.

⁵⁸ *Rubia*, pl. rubiele – veche monedă turcească de aur. Augustin SCRIBAN, *Dicționarul...*, p. 1140.

⁵⁹ *Funduc* – monedă turcească de aur. Augustin SCRIBAN, *Dicționarul...*, p. 533.

⁶⁰ *Cutnie* – atlas cu urzeală de bumbac. Augustin SCRIBAN, *Dicționarul...*, p. 385.

⁶¹ *Madapolon* – pânză albă de bumbac. Augustin SCRIBAN, *Dicționarul...*, p. 764.

⁶² Cu sensul de pânză, galanterie. Tolbaș-negustor care vinde pânză, obiecte de manufactură și galanterie. Augustin SCRIBAN, *Dicționarul...*, p. 1328.

⁶³ *Civit* – albastru închis. Augustin SCRIBAN, *Dicționarul...*, p. 293.

⁶⁴ Lecțiune probabilă.

Și într-acestași chip să încheie aici tot șirul pricinii de călcarea și omorul ce au săvârșit maicăi, soru-mii. Mai arăt pe lângă acestea și alte două călcări ce au mărturisit la cercetarea ce au mai făcut, la care sunt implicați și alți tovarăși, osebit de aceștia, însă <la>:

Casa lui Ion Mățul, din satul Pietrarii de Sus, de la carele au luat cutii cu beri

Casa lui Nicolae Dogaru, de la satul Mănăilești

Și la amândouă aceste călcări, au împușcat câte un om.

Anul 1839, Luna noiembrie, 8

No. [...] ⁶⁵

Sfânta Mănăstire Dintr-un Lemn.

ANEXA 6

No. 16, primit 15 decembrie 1839

Ocârmuitorul Județului Vâlcea,

Anul 1839, luna decembrie, 9

Orașul Râmnic

Preacuviosului arhimandrit Hrisant, epitropul Sfântului Schit Surpatele,

Cinstita Judecătoria Locală, prin oțnoșenia cu No. 9941, încunoștiințează Ocârmuirea că, la cercetarea ce să face tâlharilor ce au călcat Schitul Surpatele, este trebuință a se orându un într-adins vechil din partea acelu schit, spre a sta la înfățișările ce se vor face acelor tâlhari.

După care, dându-se aceasta în cunoștința Preacuvioșiei Voastre santeți pohtiți ca să binevoiți a pune la cale îndată orânduirea unui asemenea vechil, cu imputernicire din partea acelei Cinstite Epitropii.

Iar Ocârmuirii spre știință, se va cinsti cu răspuns.

Pentru Cinstita Ocârmuire ⁶⁶

ANEXA 7

De la Epitropie Sfântului Schit Surpate către Ocârmuirea Județului Vâlcea,

Spre îndeplinirea celor cuprinzătoare prin oțnoșenia Cinstitei Ocârmuirii de supt No. 9185, făcând Epitropia pu-

⁶⁵ Loc alb în original.

⁶⁶ Adăugat ulterior, alt scris.

nere la cale cu trimiterea unui vechil din partea acelu Sfânt Schit Surpate, au și orându cu deosebire vechilimea pă una din acele două maici ce s-au căznit împreună cu răposata stareță, anume Macsimina, ca una ce are mai curată știință asupra aceștii împrejurări decât alții, care să și trimit de dreptul la Cinstita Ocârmuire, spre cuviincioasă urmare.

1839, decembrie 16

Iscălit: Hrisant <de la> Horez

No. 25

No. 75

ANEXA 8

Epitropia Sfântului Schit Surpate,

Fiindcă Cinstita Ocârmuire a acestui județ Vâlcea, prin oțnoșenia cu no. 9185 pune îndatorire Epitropiei de a orându vechil din partea acestui schit Surpate, care să stea <de> față la cercetările ce să face de către Cinstitul Tribunal local, tâlharilor cei ce călcară schitul, pă temeiul curente ⁶⁷ hârtii dar de mai sus, Epitropia făcând punere la cale, orânduiește vechil din partea acestui schit Surpatele pă maica Macsimina, una dintr-acele două maici ce s-au căznit împreună cu răposata stariță, care are curată știință despre aceas-tă împrejurare și care, la înfățișările ce vor urma, nu are a probarisi alt <ceva> nimic decât acele ⁶⁸, numai acelea ce au arătat înșiși tâlharii, prin tecirul lor, despre partea răposatei starițe, fiindcă numita nu să află în viață ca să arate dacă i s-au luat ei mai mult decât acelea, spre a nu să îngreuna sufletul răposatei.

Dar pentru a însuși Macsiminei pagubă ce zice că i-au făcut când au căznit-o, pentru aceea va face singură arătare. Și cel ce ⁶⁹ judecă va chibzui despăgubirea.

Iar ca să fie cunoscută că este din partea schitului orându ită, i s-au dat această vechilimea supt iscălitură și pecetea Episcopiei.

Iscălit: Hrisant <de la> Horezu

1839 decembrie 16

No. 24

No. 76

⁶⁷ Lecțiune probabilă.

⁶⁸ Lecțiune probabilă.

⁶⁹ Lecțiune probabilă.

Pr. Dr.
Laurențiu Rădoi



Episcopul Teofil, un strălucit ierarh al bisericii vâlcene (II)

În ceea ce privește activitatea gospodărească, în vremea cât a fost la Râmnic, episcopul Teofil și Matei Basarab au zidit mănăstirile Arnota, Sadova și Brâncoveni¹. Tot acum, s-a construit, în anul 1633, o mică biserică în Peștera Sfântului Grigorie Decapolitul, cu hramul *Sfinții Arhangheli*, „ca sfântă și pioasă amintire și recunoștință către metania sa, Mănăstirea Bistrița, și mai ales ca o mulțumită către Dumnezeu și către peștera, care îl scăpase oarecând de moarte”. Căzut în ruină, schitul a fost refăcut în 1732, de către Macarie ieromonahul. Tot la Mănăstirea Bistrița, a mai făcut între anii 1641–1642 o cruce de lemn cu podoabe de argint și pietre scumpe. Inscripția gravată arată că: „Această cruce o a făcut vlădica Teofil, în zilele lui Matei voievod, vă leat 7150”. A fost ridicată la 21 octombrie 1916 și se păstrează la Muzeul de Artă al României. Poate tot el va fi făcut și ușile de la biserica Mănăstirii Arnota².

Dacă până la urcarea lui Matei Basarab pe tronul țării, preoții împărțeau aceeași soartă cu a locuitorilor de rând ai țării, acesta a dat, însă, un hrisov în anul 1634, prin care a hotărât ca preoții „de nimic băntuelă să nu aibă numai a păzi sfintele biserici cu slujba și cu pravilele domnesci în di și în nopte”. Ei trebuiau să plătească însă și în timpul lui „dajdia preotească”, obișnuită și „banii cârje”, la fiecare schimbare de episcop nou, care însă erau mai ușoare decât „birul țărănesc”³.

Ca bun român, vlădica Teofil a fost de mare folos culturii românești⁴. Cu el „începe la Episcopia Râmnicului ceea ce s-ar putea numi vocația cărții și a tiparului”, după cum spunea profesorul vâlcean Ioan St. Lazăr⁵. Format în atmosfera spirituală și culturală de la Bistrița, ridică Școala

¹ Atanasie MIRONESCU, *Sfânta Episcopie...*, pp. 37-39; Meletie RĂUȚU, *Monografia ecleziastică a județului Vâlcea*, Rm. Vâlcea, 1908, p. 25; Nicolae STOICESCU, *Bibliografia localităților și monumentelor feudale din România. I Țara Românească (Muntenia, Oltenia și Dobrogea)*, București, 1970, pp. 101, 564.

² Atanasie MIRONESCU, *Sfânta Episcopie...*, pp. 37-38; Veniamin MICLE, *Mănăstirea...*, pp. 83, 194, 236.

³ Ioan V. DURĂ, *Biserica...*, p. 582.

⁴ Atanasie MIRONESCU, *Sfânta Episcopie...*, p. 37.

⁵ Ioan St. LAZĂR, „Spiritualitate, cultură și artă în Râmnicul medieval și premodern – încercare de sinteză”, în *Buridava. Studii și materiale*, IX, Râmnicu Vâlcea, 2011, p. 188.

românească din mănăstire la un înalt nivel, încât absolvenții ei redactau opere în limba vorbită de popor. Cel mai cunoscut este ieromonahul Mihail Moxalie, oltean de origine, de prin părțile Râmnicului,⁶ „tovarășul și colaboratorul credincios al lui Teofil”,⁷ care, din îndemnul său, va traduce în românește un *Cronograf*, sub titlul *De-nceputul lumiei de-ntâiu*, un *Nomocanon*, care a fost tipărit la Govora, sub numele de *Pravila cea mică* sau *Direptătoriu de leage*, în 1640, și un *Liturghier*.⁸

În cronica sa, scrisă în septembrie 1620, găsim această informație: „Și iaste zisa sfinției sale, o prea înțeleapte părinte Kir Teofil, episcopul de Râbnic, iată și eu robul sfinției tale, mai micul și mai apoi de toți și ticălosul, călugărul Moxa Mihail, cătu miu (sic) știința și am preceput eu, am nevoit de am scris”. Cartea, cea dintâi istorie universală în limba românească, de la zidirea lumii până în anul 1489,⁹ are 99 de capitole, în care sunt expuse, pe lângă fapte petrecute de la „facerea lumii”, date privitoare la popoarele antice (evrei, asirieni, egipteni, persi) și medievale (bulgari, sârbi, turci),¹⁰ dar și câteva referințe despre români¹¹. Pentru întâia oară, românii primesc acea povestire a întâmplărilor biblice și a vieții împăraților țarigrădeni într-o carte ușor de citit, răspândită în Răsăritul grecesc și slavon. Traducând-o din mai multe scrieri slavone și bizantine, smeritul călugăr i-a dăugat câteva explicații personale, precum aceia că printre năvălitorii slavi dintr-o vreme îndepărtată s-ar fi aflat și „Rumâni” sau „Rumâni munteni”. Altă contribuție originală a acestui oltean, „cu oarecare carte sârbească”,¹² o constituie prezentarea momentelor de glorie din trecutul românesc, în care evocă unele dintre luptele voievozilor români, Mircea cel Mare, Iancu de Hunedoara și Ștefan cel Mare, cu oștile otomane.¹³ Entuziasmul cu care vorbește despre izgonirea lui Alexandru Iliș, „un grec”, de către Lupu Mehedințeanul, „Lupul Românul, care fusese Păharnicul lui Șerban Voievod”, de „tăierea tuturor grecilor lui și răpirea comorilor”, de aducerea lui Gavril Movilă, „căruia i se dă Țara Românească”, se potrivește, nu numai cu părerile domnitoare atunci în Oltenia, dar și cu acelea pe care le avea episcopul Teofil, un dușman al străinilor și obiceiurilor lor de însușire a bunurilor mănăstirești¹⁴.

6 Lucian PREDESCU, „Un cronicar oltean: Mihail Moxa (Mocsalie) (?-?)”, în AO, an X (1931), nr. 53, pp. 12-13.

7 Al. PROCOPOVICI, *De la Coresi...*, p. 299.

8 Atanasie MIRONESCU, *Sfânta Episcopie...*, p. 37; Lucian PREDESCU, *Un cronicar oltean...*, p. 12; Pr. prof. dr. Mircea PĂCURARIU, *Cultura teologică românească. Scurtă prezentare istorică*, București, 2011, p. 95.

9 Lucian PREDESCU, *Un cronicar oltean...*, p. 13.

10 Mircea PĂCURARIU, *Cultura teologică...*, p. 95; Pr. prof. dr. Mircea PĂCURARIU, *Dicționarul teologilor români*, Sibiu, 2014, p. 429.

11 D. GEORGESCU, *Istoria Bisericii...*, p. 88.

12 Nicolae IORGA, *Istoria literaturii românești...*, p. 236.

13 † Dr. Nestor VORNICESCU, *Studii de teologie istorică – antologie*, Craiova, 1998, p. 103.

14 Nicolae IORGA, *Istoria literaturii românești...*, p. 281.

Scris la Mănăstirea Bistrița, acest manuscris, mult căutat în toate ținuturile românești,¹⁵ a ajuns în împrejurări necunoscute la București, apoi a fost cumpărat de un profesor rus și dat Muzeului Rumanitov din Moscova¹⁶. De menționat faptul că, odată cu acest cronograf, „intrăm în epoca românească, epoca biruinții cărții românești asupra celei slavone, săvârșită din porunca și cu binecuvântarea unui episcop”, așa cum s-a afirmat în istoriografie¹⁷.

Cât privește existența *Liturghierului* din 1620–1630, Ion Sbiera semnalează următoarele rânduri: „Această traducere este făcută de Mihail Moxa de la episcopia din Râmnicul-Vâlcea, și ni s-a păstrat într-un manuscris, care se află astăzi (1897) în posesia episcopului de Râmnic – Noul Severin, Ghenadie Enăceanu. Acest episcop meritos și neobosit în lucrări literare pregătește publicarea acestui manuscris, dimpreună cu un studiu asupra lui și a autorului lui”. Până în 1931 nu se tipărise „și nici despre existența lui nu se mai știe”.

Nu în ultimul rând trebuie precizat că de la Mihail Moxalie, „cel mai însemnat cronicar al Olteniei”¹⁸, ne-a mai rămas un manuscris românesc, cu 137 de foi, provenit de la Mănăstirea Bistrița, azi la British Museum din Londra, care cuprinde câteva texte patristice: *Învățătură a Sfântului Vasile cel Mare către preoți*, *Tâlcul Sfintei Liturghii a Sfântului Grigorie Teologul*, precum și câteva slujbe¹⁹.

Prin urmare, „patronul caligrafilor, îndemnătorul la scris al lui Moxalie și unul dintre cei dintâi ctitori ai limbii românești în Biserica”,²⁰ era „un iubitor de carte românească”, care punea să se scrie în limba țării chiar și pe odoarele pe care le dăruia, precum se vede pe crucea dată Bistriței ca episcop de Râmnic într-o vreme când limba slavonă era îndeosebi iubită și scoasă la iveală cu orice prilej²¹. Tot în timpul păstoririi sale s-a format la Mănăstirea Bistrița călugărul caligraf Mardarie, de la care avem mai multe manuscrise slavone scrise frumos²².

„Episcop cuvios, bun și luminat român, harnic și neobosit muncitor, iubit și stimat de credincioși și îndeosebi de Matei Basarab, prietenul său”,²³ Teofil a fost ales pe la începutul anului 1637 în fruntea Mitropoliei, pe

¹⁵ N. IORGA, „Partea Olteniei în literatura românească”, în *AO*, I, 1922, nr. 1, p. 14.

¹⁶ Barbu TEODORESCU, „Cărturari, tipografi, biblioteci, școli”, în *BOR*, an. LXXVII (1959), nr. 7-10, p. 831.

¹⁷ Al. PROCOPOVICI, *De la Coresi...*, p. 298.

¹⁸ Lucian PREDESCU, *Un cronicar oltean...*, p. 18.

¹⁹ Mircea PĂCURARIU, *Cultura teologică...*, p. 96.

²⁰ Nestor VORNICESCU, *Studii...*, p. 103; N. IORGA, *Istoria Bisericii Românești...*, p. 329.

²¹ Nicolae IORGA, *Istoria literaturii românești...*, p. 281; D. GEORGESCU, *Istoria Bisericii...*, p. 88.

²² Atanasie MIRONESCU, *Sfânta Episcopie...*, p. 37; Nicolae IORGA, *Istoria literaturii românești...*, p. 235.

²³ Atanasie MIRONESCU, *Sfânta Episcopie...*, p. 39.

care o păstorește timp de 11 ani²⁴. S-a spus că plecarea sa de la Episcopie s-a făcut înainte de 30 ianuarie 1637, căci la această dată el era mitropolit, așa cum reiese din precuvântarea *Psaltirii* slavone, tipărită acum la Govora²⁵. Noi documente aduc o dată mai apropiată. Este vorba despre un zapis dat la 20 iulie 1636, din care aflăm că era deja instalat ca mitropolit, căci la această dată văduva grecului Iane din Pitești este arătată a fi jurat „dinaintea mitropolitului Teofil, la București” pentru o moară la Eșciori, pe Argeș. Însăunarea lui trebuie să fi avut loc aproximativ în ultimele zile ale lunii iunie, cel mai târziu până la 10-15 iulie 1636, precum au afirmat unii istorici. Pentru contemporani, personalitatea noului ierarh făcea, de bună seamă, ca alegerea sa să fi apărut ca sigură²⁶.

Pe de altă parte, se mai știe că la 2 noiembrie 1636, mitropolitul Teofil, împreună cu toți boierii mari și mici ai Țării Românești dau „carte de credință” jupânului Calotă, mare sluger, și lui Marco logofăt, prin care arată că nu au nicio vină în lipsa banilor pentru „haraciul către împărăție”, deoarece au fost sustrași de Dumitru Dudescul, mare vistier, și de Leontie, fost mare armaș, atunci chehaiale la Constantinopol. De aici, reiese destul de clar că la acea dată Teofil era mitropolit²⁷.

Referitor la titulatura purtată, putem afirma că Teofil se intitula uneori arhiepiscop și mitropolit, căci el își zice în predoslovie *Pravilei* tipărită în 1640 la Govora: „Theofilu, cu mila lui Dumnezeu arhiepiscop și mitro-

polit a toată Țara Rumânească”, iar în epilogul ei se arată că s-a tipărit cu binecuvântarea „Preasfințitului arhiepiscop chir Teofil, mitropolit a toată țara Ungrovlahiei”. În titlul *Evangheliei învățătoare*, tipărită la Mănăstirea Dealu, în 1644, vlădica este intitulat: „Sfințitul chir Teofil, mitropolit a toată Țara Rumânească”, iar în prefața *Liturghierului slavon*, imprimat în aceeași tiparniță, doi ani mai târziu, în titulatura sa apare termenul „Domnul”, căci i se zice: „Preasfințitul mitropolit Domnul Teofil, arhiepiscopul (Ungrovlahiei transalpine)”²⁸.

Ca mitropolit, el a desfășurat o vastă activitate pastorală, diplomatică și culturală, fiind pomenit în diferite acte interne. De pildă, în anul 1637, este însărcinat de Matei Basarab să aleagă zestrea jupânesei „Coamna” din averile lui „Paraschiv Logofătul ot Bunești”, soțul ei, care murise. În urma acestei însărcinări domnești, „Chir Teofil Vlădica mitropolit Zemle Vlașcoi” a dat acesteia „cartea” sa, la 3 mai 1637, „prin care se hotărăște care este zestrea ei, osebită de averea răposatului ei bărbat”. A avut această responsabilitate, deoarece scaunul Episcopiei va fi fost liber, odată cu suirea sa pe scaunul mitropolitan, îndeplind astfel și treburile ei²⁹.

Câteva știri sumare ne oferă documentul din 12 iunie 1637, prin care domnitorul încheie un catastih de rumânii din satul Muereasca, veniți cu ani în urmă înaintea părintelui Theofil și a „credinciosului și alesului” boierul Dumitrașco vistier, pentru a se vinde Episcopiei de la Râmnic. La sfârșitul actului este amintit și episcopul Ignatie, urmașul său în scaunul de la sud de Carpați: „însemnare

²⁴ Atanasie MIRONESCU, *Sfânta Episcopie...*, p. 39; Niculae ȘERBĂNESCU, „Precizări privind cronologia mitropoliților Ungrovlahiei”, în BOR, an. LXXIX (1961), nr. 3-4, p. 377; Niculae ȘERBĂNESCU, *Biserica Ortodoxă Română...*, p. 277.

²⁵ Niculae ȘERBĂNESCU, *Biserica Ortodoxă Română...*, p. 277.

²⁶ Dan PLEȘIA, *Când...*, pp. 1104-1105.

²⁷ DRH, vol. XXV, pp. 445-446; Șerban RĂZEȘUL, „Iarăși despre mitropolitul Ignatie Sârbu”, în BOR, LXXXII (1964), nr. 11-12, pp. 1085, 1090-1091.

²⁸ Pr. N. I. ȘERBĂNESCU, „Titulatura mitropoliților Ungrovlahiei”, în BOR, an. LXXVII (1959), nr. 7-10, p. 703; Dan PLEȘIA, *Când...*, pp. 1103-1106; Ioan V. DURĂ, *Biserica...*, p. 582.

²⁹ Atanasie MIRONESCU, *Sfânta Episcopie...*, pp. 35-36; *Tezaur medieval...*, p. 143.

de banii ce s-au dat cu mâna părintelui chir Ignatie, din banii ce i-a dat spătarul <Preda>, 50 ughi”³⁰.

Dintr-un alt hrisov, reiese că la 10 august 1638, șase boieri au dat carte logofătului Radu Dudescu, „că i-a luat Radu log., cu soacră-sa Despina, soția lui Vlad logofăt (Rudeanu), pe răvașe domnești, dinaintea lui Matei Basarab în divan, ca să-i judece împreună cu Teofil mitropolitu, pentru zestrele jupânesii Catalina a Radului log., fata Vladului log., ce (anume) n-au fost luat și mai dinainte vreme la moartea tătână-său, că i s-au făgăduiut să i se dea de către părintele Teofil Rudeanu. S-au strâns deci dinaintea părintelui Vlădică. Căzut-au toți, împreună cu acesta, cu rugăciune la Radu log. de li-a iertat toate (zestrele făgăduite), iar pentru alalte ce va fi lăsat și ce va fi grăit Vlad log. mai înainte vreme către părintele Teofil Rudeanu și la moartea lui (Vlad), toate să aibă a i le da jupâneasa Despina, logofăteasa Radului logofăt”³¹.

La 25 februarie 1639, numele „Theofil episcop” este amintit într-un alt hrisov, prin care Matei Basarab întărește lui Sima, al doilea vistier, jumătate din satul Grozăvești de Sus, din județul Ilfov, partea jupâniței Safta, cu vaduri de moară, cu rumâni și țigani³². În același an, la 20 octombrie este evocat într-un alt hrisov, dat de domnitor, prin care întărește lui Bunea, al doilea vistier, fiul Vâlcului logofăt, satul Gabrovul, din județul Teleorman, cumpărat de tatăl său de la jupânița Maria, fata lui Dan vornicul, și de la bărbatul ei, Hrizan, postelnicul din Bărbătești, și de la alții³³.

Fără îndoială că este important și documentul emis la Târgoviște, la 19 mai 1640, prin care domnitorul întărește Mănăstirii Bistrița și „egumenului Vasilie niște rumâni din Vaideei, județul Vâlcea, anume: Bulcea, Stan, Florea, Mija și alții, căci satul a fost de cnezi și, în zilele domnului, o parte din el, care au rămas nerisipiți și n-au fugit, s-au vândut mănăstirii de bunăvoie, iar aceștia de mai sus au fugit înainte în Țara Ungurească, lăsând dăjdiile lor în spinarea sătenilor și i-a plătit domnul din cămara domnească, până s-au împlinit 120 unghi pe an, și i-a dat să fie rumâni mănăstirii, ca și ceilalți săteni. Ei aflând, s-au pârât în marele divan cu egumenul Vasilie, zicând că sunt năpăstuiți, iar domnul, judecând după dreptate și lege, cu mitropolitul Teofil și cu toți boierii, i-a dat din divan ca să fie rumâni mănăstirii, rămânând de lege și de judecată”³⁴.

Tot aici trebuie să luăm în calcul și hrisovul emis în aceeași zi, prin

³⁰ *Catalogul*, vol. IV, p. 458.

³¹ I. C. FILITTI, *Cu privire...*, p. 449.

³² *Catalogul*, vol. IV, pp. 609-610.

³³ *Catalogul*, vol. IV, p. 678.

³⁴ DIRECȚIA GENERALĂ A ARHIVELOR STATULUI DIN REPUBLICA SOCIALISTĂ ROMÂNIA, *Catalogul documentelor Țării Românești din Arhivele Statului. 1640-1644*, vol. V, întocmit de Marcel Dumitru CIUCĂ, Doina Duca-TINCULESCU, Silvia Vătafu-GĂITAN, București, 1985, p. 55.

care „Matei Basarab vv., împreună cu vlădica Theofil, Hrizea mare vornic, Radu vistier, Buzinca clucer, Socol mare stolnic, Vucina paharnic, trimite pe Mitrea pitar la Braşov în solie la Rakoczy”³⁵.

Cităm în continuare hrisovul din 4 mai 1641, în urma căruia domnitorul „întăreşte Mănăstirii Brâncoveni, zidită din temelie de moşii şi părinţii săi, şi egumenului Gavril, satul Păpălari, judeţul Romanaţi, fără rumâni, care a fost al lui Chirca paharnic şi al jupânesei sale Voica, de cumpărătoare din zilele lui Şerban vv., şi, după moartea acestora, nerămânându-le nici copii, nici alte rude şi fiind moşia pustie, a socotit domnul, cu Teofil mitropolitul şi episcopii Râmnicului şi Buzăului, cu toţi egumenii şi dregătorii şi cu tot divanul, că se cuvine să fie moşia, cumpărată de Chirca paharnic şi sora lui, Sima stolniceasa, a mănăstirii unde sunt îngropaţi socrul, soţia Voica şi fiul său [...] şi alte rude, care au murit toţi de năpraznică moarte, de trăznet în casa lor, rumânii s-au răscumpărat cât a fost Chirca în viaţă”³⁶.

Reproducem, de asemenea, un alt document, emis la 23 noiembrie 1642, menit să pună în lumină activitatea sa ierarhică: „Teofil, mitropolitul Țării Româneşti, dă carte de blestem celor 24 de boieri hotarnici, popilor şi oamenilor bătrâni şi tineri ca să mărturisească drept în pricina dintre Mănăstirea Bistriţa cu boierii din Văleni, ginerii lui Mihăilă postelnic – Ghinea sluger şi Pană postelnic – pentru ocine şi bălţi, al mănăstirii, şi Gojdibrodul, al boierilor din Văleni, pentru care au avut multe certuri, iar acum, în zilele lui Matei Basarab, la 10 ani de când a luat domnia de la împărăţie, Ghinea sluger a făcut mult rău satului mănăstirii, de a bătut pe călugări şi a prădat pe rumâni, şi s-a sculat egumenul cu pâra la domn. Matei Basarab a dat 24 de boieri, pe răvaşe domneşti, care împreună cu mitropolitul şi cu dregătorul domnesc, Diicul mare agă, să aleagă ocina mănăstirii pe hotarele date de ctitorii cei bătrâni: Barbul banul Craiovescul, cu fraţii lui, Pârvul vornic şi Danciul, care au cumpărat moşia de la Stănciulea, fiul Durducăi, cu 1 000 unghi de aur”³⁷.

O altă mărturie elocventă ne-o oferă hrisovul din 1642, care precizează faptul că „Teofil, arhiepiscop şi mitropolit al Ungrovlahiei”, întăreşte stăpânire jupânului Radu vel comis peste moşiile Tătărani şi Giurmăneşti din judeţele Ialomiţa, Slam Râmnicul şi Brăila³⁸.

Despre amintirea lui Teofil vorbeşte şi documentul din 1 mai 1644, care arată că Matei, logofăt din Cacova, vinde lui Matei Basarab toată partea de

³⁵ *Catalogul*, vol. V, p. 55.

³⁶ *Catalogul*, vol. V, p. 183.

³⁷ *Catalogul*, vol. V, p. 372.

³⁸ Dumitru STĂNESCU, „Documente”, în *ŞB*, X (1907), 9-10, pp. 269-272, vezi https://www.centrulstefancel-mare.ro/ro/wp-content/uploads/dyn_doc/Istoria-monahismului-1.pdf, accesat la 10 aprilie 2018.

ocină cu 1.200 bani, fără rumâni, din Bărbătești, județul Vâlcea, cumpărată de la megieșii din sat. Cu acest prilej, domnitorul l-a trimis pe mitropolitul Teofil, împreună cu logofătul Goran și alții, să aleagă ocina, după cum scrie logofătul Matei din Cacova³⁹.

Prețioase însemnări ne-a lăsat și documentul din 31 decembrie 1644, scris la Târgoviște, prin care „Theofil mitropolit adeverește că Matei Basarab vv. și Preda mare spătar au luat 6 boieri, pe răvașe domnești, în divan, înaintea boierilor mari și mici, și cu cartea de blestem a sa, ca să adeverească în care Răzvad este partea de ocină a lui Datco armaș. Strângându-se ei la Mitropolie, înaintea sa, fiind de față și Socol mare clucer, din Răzvadul de Sus, și boierii din Răzvadul de Jos, au citit toate cărțile aduse, adevărindu-se că ocina este în Răzvadul de Sus și o ține împresurată mare clucer, căci în nici o carte și alte cărți, el «au luat afurisanie» înaintea mitropolitului că nu mai are altele pentru acest sat»⁴⁰.

În cele din urmă, adăugăm hrisovul din 10 iulie 1646, care atestă că mitropolitul Teofil și patriarhul Ioanichie al Antiohiei judecă un proces privitor la moșiile unei mănăstiri⁴¹.

În timpul păstoriei sale, Matei Basarab a emis mai multe hrisoave prin care a redat cele mai multe din mănăstirile închinat Athosului și altor mănăstiri grecești monahilor pământeni. Astfel, într-un act dat în 1639 se spune că grecii „spurcându-și mâinile cu ocărătoare mită, sub vicleană taină începură a vinde și a cârciumări sfintele mănăstiri ale țării și lavrele domnești și a le supune metoace dajnice altor mănăstiri de prin țara grecească și Sveta-Gora (Atos), făcându-le hrisoave fără știrea sfatului și fără voia soborului”. Mănăstirile pe care le redă țării sunt: Tismana, Cozia, Cotmeana, Bistrița, Valea, Râncăciou, Mistea, Bolintinul, Govora, Dealu, Glavaciocul, Brâncoveni, Snagovul, Câmpulung, Căldărușani, Sadova, Gura Motrului, Arnota, Potocul, Nucetul și Tânganul, dintre care cinci ctitoriile domnitorului. Acestea urmau a trăi de acum înainte „într-acea slobozie ce-au avut mai denainte” și „a fi pre seama țării cum au fost de veac”. Actul specifică și faptul că mănăstirile domnești sau boierești, închinat de ctitorii lor, să rămână dependente de monahii greci, precum Slobozia lui Enache-Ialomița, care a fost închinată chiar de Matei, la începutul domniei, la Mănăstirea Dohiariu. Un an mai târziu, la 20 noiembrie 1640, Matei convoacă o „adunare a toată țara” și emite un hrisov, care adaugă, pe lângă mănăstirile notate, încă opt: Brădetul, Menedecul, Ezerul, Dintr-un lemn, Măxineni, Drăgănești, Brebul și Plătăreștii, dintre care patru ctitoriile sale. La 8 decembrie 1641, numărul acestor locașuri de

³⁹ *Tezaur medieval*, p. 165.

⁴⁰ *Catalogul*, vol. V, p. 629.

⁴¹ Mircea PĂCURARIU, *Dicasteria...*, p. 962.

cult a crescut la 39. Din 9 aprilie 1641, datează un act emis de patriarhul Constantinopolului, Partenie, prin care întărește măsurile luate de domnul Țării Românești în privința mănăstirilor închinată⁴².

Nu trebuie să ometem faptul că Matei Basarab a fost considerat, pe bună dreptate, „cel mai mare ctitor din istoria medievală a poporului român”⁴³, din timpul căruia se cunosc circa 120 de lucrări de construcții noi și refaceri, o cifră impresionantă pe care nu o mai întâlnim în alte epoci⁴⁴. Iată o sumară evidență a mănăstirilor construite la inițiativa sa, multe dintre ele sfințite în vremea păstoririi, prietenului său, mitropolitul Teofil, care i-a fost „sprijinitorul și poate, uneori, inspiratorul”⁴⁵: Negru Vodă din Câmpulung (1635–1636), Căldărușani (jud. Ilfov, 1637–1638), Brâncoveni (jud. Olt, 1640), Curtea Veche din București, refăcută după 1640, Plătărești (jud. Călărași, 1640), Strehaia (jud. Mehedinți, 1645), Plumbuita (București, ante 1647), Drăgănești (jud. Teleorman, 1647) și Cornățelu (jud. Călărași, 1648). La acestea s-ar mai putea adăuga Schitul Bărbătești (Dâmbovița, 1645–1646) sau bisericile din Ploiești (1637), Caracal (jud. Olt), refăcută după 1640, și Gherghița (1641).

Diferite reparații s-au executat în această perioadă la mănăstirile: Govora (jud. Vâlcea), unde s-a instalat o tiparniță, Curtea de Argeș (înainte de 1643), Tismana (jud. Gorj), Schitul Slătioarele, din Ocnele Mari (jud. Vâlcea, ante 1646), Episcopia Râmnicului și Mitropolia din Târgoviște⁴⁶. Mai putem pomeni ctito-

ria lui Vasile Lupu, Mănăstirea Stelea din Târgoviște, ridicată în semn de împăcare cu Matei Basarab, în 1645, și târnosită tot de mitropolitul Teofil, dar și numeroasele ctitorii ale boierilor Țării Românești, care, urmând exemplul domnului, au construit aproximativ 50 de mănăstiri și biserici, multe dintre ele până în 1648: Crasna (jud. Gorj, 1636), Dintru-un Lemn (jud. Vâlcea, 1640), Jghiaburi (jud. Vâlcea, circa 1640), Robaia (jud. Argeș, ante 1644), Clocociov (jud. Olt, 1645), Vieroș (jud. Argeș, 1645), Topolnița (jud. Mehedinți, 1646), Râncăciov (jud. Dâmbovița, 1647–1648), Polovragi (jud. Gorj, ante 1648)⁴⁷.

Urmând exemplul înaintașilor săi, domnitorul a ctitorit numeroase locașuri religioase în afara hotarelor țării, fie la sud de Dunăre (bisericele Sfânta Parascheva și Sfântul Pantelimon din Vidin și Sfinții Apostoli din Sviștov), fie în Moldova (Mănăstirea Soveja sau Dobromirna) și Transilvania (biserica din Porcești), întărind străvechile legături dintre țările române⁴⁸. La Muntele Athos, a refăcut biserica Mănăstirii Xenofon, Biserica Sfântul Mihail al Sinadelor de la Marea Lavră, catoliconul și pridvorul bisericii de la Dionisiu (1647) și trapeza Mănăstirii Hilandar (1645). Din fondurile sale, s-au repictat Biserica Sfântul Mihail de la Marea Lavră, a Mănăstirii Simonopetra (1640–1650), biserica și trapeza de la Xenofon și s-a restaurat pictura catoliconului de la Cutlumuș (1640). De asemenea, la inițiativa sa, s-au refăcut chiliile de la Pantocrator (1637–1641) și s-a executat pictura paraclisului Maica Domnului de la Rusikon (1645). Este vorba despre zece lucrări importante executate la mănăstirile Muntelui

⁴² Ioan V. DURĂ, *Biserica...*, p. 583; Nicolae STOICESCU, *Matei Basarab...*, p. 61.

⁴³ Nicolae STOICESCU, *Matei Basarab...*, p. 125.

⁴⁴ Nicolae STOICESCU, *Matei Basarab...*, p. 108.

⁴⁵ I. St. LAZĂR, „Cultura scrisă”, în vol. *Enciclopedia județului Vâlcea*, I, Râmnicu-Vâlcea, 2010, p. 482.

⁴⁶ I. BARNEA, „Cultura în cuprinsul Mitropoliei Ungrovlahiei: Artele”, în BOR, an. LXXVII (1959), nr. 7-10, pp. 873-874; Nicolae VENIAMIN, *Ctitoriile lui Matei Basarab*, București, 1982, pp. 23-223;

Nicolae STOICESCU, *Matei Basarab...*, pp. 98-101.

⁴⁷ Nicolae STOICESCU, *Matei Basarab...*, p. 105.

⁴⁸ Nicolae STOICESCU, *Matei Basarab...*, p. 102; Nicolae VENIAMIN, *Ctitoriile...*, p. 115.

Athos.⁴⁹ Nu este exclus ca îndemnul să fi venit chiar din partea mitropolitului, care va fi luat parte și la slujbele de târnosire.

Din această perioadă datează mai multe obiecte de cult: potire, anafornite, vase de mir, cădelnițe, candel, ferecături de cărți de cult, lucrate în țară și în atelierele străine, precum cele din Augsburg, Nurenberg și Brașov⁵⁰. Potrivit știrilor rămase, evlaviosul domnitor dăruiește, în 1643, un *Tetraevanghel* Mănăstirii Căldărușani⁵¹ și o icoană a Maicii Domnului, în argint și aur, Mănăstirii Hilandar de la Athos, iar în 1644 un chivot de argint la Marea Lavră. În afară de acestea se mai cunosc astăzi din timpul lui Teofil: tipsia dăruită Mănăstirii Căldărușani, pocalul donat Mănăstirii Câmpulung și potirul de la Mănăstirea Brâncoveni (1636), toate de proveniență transilvană⁵². În 1640, misionarul catolic P. Baksic remarcă în Țara Românească „pe drumuri publice cruci mari de piatră și de lemn, cioplite frumos și scrise de sus până jos; și ei (românii) fac aceste cruci cum se fac în Italia pe drumuri capele și chipuri zugrăvite”⁵³.

Bucurându-se de încrederea lui Matei Basarab, Teofil a fost în acest timp „mâna dreaptă a voievodului, care îl pune în capul tuturor soliilor, îl consulta în treburile țării și-l așeza lângă el mai presus decât pre toți ceilalți sfetnici”⁵⁴. După ce, în anul 1639, a luat parte, împreună cu sufraganii săi, Ignatie de la Râmnic și Ștefan de la Buzău, la soborul duhovnicesc și mirenesc, care a hotărât ca niciun așezământ monahal să nu mai fie închinat unei alte mănăstiri în țară sau din afară,⁵⁵ domnul l-a folosit și într-o misiune diplomatică, trimițându-l în fruntea unei solii de boieri munteni la craiul Transilvaniei, Gheorghe Rákóczi I, la Alba Iulia, în primăvara anului 1640⁵⁶. Pentru a reînnoi relațiile cu Transilvania, a trimis acolo o „deputație solemnă”, cum „nu a mai fost văzută alta de când este omenirea”, după mărturia principelui. La 7 mai, au sosit la Alba arhiepiscopul Țării Românești, împreună cu Hrizea și opt dintre primii boieri, însoțiți de un alai măreț, iar două zile mai târziu, au fost primiți de către principe, în prezența stărilor țării. Rezultatul tratativelor a fost o „alianță solidă”, întărită prin jurământ, „nu numai cu principele Transilvaniei, ci și cu țara și stările sale”. Printre altele, își promiteau „să se apere și să sprijine reciproc

49 Nicolae IORGA, „Muntele Athos în legătură cu țările noastre”, în *Analele Academiei Române*, seria II, tom XXXIV, București, 1914, pp. 491-495.

50 Ioan V. DURĂ, *Biserica...*, p. 589.

51 Gherasim CRISTEA, *Istoricul Mănăstirii Căldărușani*, Râmnicu-Vâlcea, 1997, p. 70.

52 Nicolae STOICESCU, *Matei Basarab...*, p. 125, nota 110.

53 Nicolae STOICESCU, *Matei Basarab...*, p. 123, nota 98.

54 Atanasie MIRONESCU, *Sfânta Episcopie...*, p. 39; Nicolae IORGA, *Istoria literaturii românești...*, p. 238.

55 Pr. prof. dr. Mircea PĂCURARIU, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. II, Trinitas, 2006, p. 46.

56 Mircea PĂCURARIU, *Legăturile Bisericii Ortodoxe din Transilvania cu Țara Românească și Moldova în secolele XVI-XVIII*, Sibiu, 1968, p. 129; Niculae ȘERBĂNESCU, *Biserica Ortodoxă Română...*, p. 278.

împotriva atacurilor lui Lupu și ale turcilor, unindu-și forțele”, după cum a afirmat o lună mai târziu un trimis al lui Matei palatinului Ungariei⁵⁷. La 19 mai, delegația se afla în Brașov, reîntorcându-se spre Țara Românească⁵⁸.

Desigur, cu acest prilej, Teofil a vizitat și pe mitropolitul Ghenadie (?1640), la reședința acestuia din Alba Iulia, căruia i-a dăruit o cârjă cu scoici și o instalație tipografică, trimițându-i și meșteri iscusiți, precum preotul Dobre și ieromonahul Silvestru. De asemenea, cărțile de drept canonic tipărite în Țara Românească au fost solicitate de mitropolitul Ardealului, încât *Pravila* de la Govora, din 1640, a apărut în două ediții, dintre care una pentru Transilvania. Pe de altă parte, se știe că Mitropolia ortodoxă de aici a primit în fiecare an câte 6.000 de dinari din partea lui Matei Basarab, iar unor biserici li s-au oferit danii în odoare, veșminte și cărți necesare cultului divin. În plus, la curtea domnitorului muntean întâlnim și preoți ardeleni, ca preotul Vasile care a venit aici de mai multe ori pentru a purta discuții în privința daniilor pe care Matei le făcea Bisericii Sfântul Nicolae din Șchei. Dărnicia sa a fost luată exemplu și de ierarhul Țării Românești, care a oferit Bisericii surori de dincolo de Carpați diverse veșminte liturgice⁵⁹.

Spre mitropolitul Teofil și-au îndreptat privirile și Ilie Iorest și Simion Ștefan, care, din cauza propagandei calvine, au fost hirotoniți ierarhi la Târgoviște, în anii 1640 și 1643⁶⁰. Ba mai mult, legăturile cu Mitropolia

Transilvaniei au devenit uneori atât de strânse, încât chiar mitropoliții ardeleni, care nu au fost sfințiți în Țara Românească, în vreme de restriște se vor retrage tot aici. Așa, de exemplu, Longhin (Lazăr) Brancovici (1628-1643), sârb de origine și sfințit în 1628 de patriarhul Chiril Lucaris mitropolit al Ineului, se afla în 1643 la Mănăstirea Comana, unde a murit după 1656⁶¹.

De-a lungul păstoririi sale, Teofil a fost în strânse raporturi și cu mitropolitul Varlaam al Moldovei, mai ales în problemele ce interesau Biserica Ortodoxă din cele două provincii românești, în pofida neînțelegerilor dintre Matei Basarab și Vasile Lupu. Astfel, în 1644, el a primit la Târgoviște pe ierarhul moldovean, venit în Țara Românească pentru împăcarea celor doi domnitori⁶². Cu acest prilej, s-a stabilit ca Matei Basarab să ctitorească Mănăstirea Soveja (Dobromira) în ținutul Vrancei, iar Vasile Lupu să refacă Biserica Stelea din Târgoviște, cum deja am menționat. Totodată, Varlaam a aflat în biblioteca lui Udriște Năsturel un exemplar din *Catehismul calvinesc*, apărut în satul Prisaca, lângă Alba Iulia, în 1642. Constatând că era „plin de otravă de moarte sufletească”, a convocat un sobor al ierarhilor din Țara Românească și Moldova, pentru a lua atitudine împotriva acestei broșuri. Soborul la care a luat parte și vlădica Teofil s-a întrunit în februarie 1645, la Iași, aprobând cunoscuta lucrare a mitropolitului moldovean, *Răspuns la Catehismul calvinesc*⁶³. Vorbind despre cărțile calvinești care trecuseră în secolul al XVI-lea fără nicio „protestare

⁵⁷ Ion SÂRBU, *Relațiile...*, pp. 81-82.

⁵⁸ Mircea PĂCURARIU, *Legăturile Bisericii...*, p. 129; Niculae ȘERBĂNESCU, *Biserica Ortodoxă Română...*, p. 278; Ioan V. DURĂ, *Biserica...*, p. 578.

⁵⁹ Ioan V. DURĂ, *Biserica...*, pp. 589-590; Ștefan METEȘ, *Istoria Bisericii și a vieții religioase a românilor din Transilvania și Ungaria*, Sibiu, 1935, pp. 197, 390.

⁶⁰ Ștefan METEȘ, *Istoria Bisericii...*, pp. 197, 201.

⁶¹ Aurelian SACERDOȚEANU, „Legăturile Mitropoliei Ungrovlahiei cu Ardealul și Moldova”, în BOR, an. LXXVII (1959), nr. 7-10, p. 899; Ioan V. DURĂ, *Biserica...*, pp. 589-590.

⁶² Ioan V. DURĂ, *Biserica...*, p. 578.

⁶³ Ioan V. DURĂ, *Biserica...*, p. 590; Acad. pr. prof. dr. Mircea PĂCURARIU, „Mitropolitul Varlaam al Moldovei. La 350 de ani de la trecerea sa la Domnul”, în BOR, an. CXXVI (2008), nr. 1-2, p. 166, 172; Mircea PĂCURARIU, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române...*, p. 46.

din partea clerului ortodox din principate”, Nicolae Iorga spune că „erau acum cărturari în stare a respinge atacul. Nu în Țara Românească însă. Aici, blândul Teofil n-avea cunoștințe trebuitoare pentru o discuție de dogme, și ceilalți ierarhi nu erau mai învățați decât dânsul: la Râmnic păstora Ignatie, acel preot «sârb» din Nicopol care purtase scrisori de uneltire în folosul lui Matei-Vodă atunci când el era pribeag în Ardeal și-l ajutase pe lângă puternicul pașă dunărean Abaza, iar Ștefan, fiul lui Dimitrie și al Dimitriei, țărani din Costești, care avea cârja episcopilor de Buzău, nu făcuse nici el studii mai înalte, nici nu răsfoise prea mult prin vechile cărți de dispută teologică”⁶⁴.

Apreciat de Vasile Lupu, mitropolitul Teofil a fost prezent, la 5 februarie 1645, la nunta Mariei, fiica voievodului, cu principele lituan Ianusz Radziwill, oficiată în Biserica Sfinții Trei Ierarhi din Iași, fapt consemnat și în *Letopisețul* lui Miron Costin. Aici el va fi slujit alături de mitropolitul kievean, de neam român, Petru Movilă, de Varlaam al Moldovei, poate chiar și de unii dintre episcopii moldoveni, dar și de fostul mitropolit al Ardealului, Ilie Iorest, reîntors la mănăstirea sa de metanie, Putna, ctitoria și necropola lui Ștefan cel Mare. A fost regretabil că Teofil nu a fost invitat la Sinodul de la Iași din 1642, care a aprobat *Mărturisirea ortodoxă* a lui Petru Movilă, din cauza relațiilor tensionate pe atunci dintre cei doi domnitori⁶⁵.

Trebuie menționat că pe meleagurile muntene a poposit în 1636 patriarhul Alexandriei, Mitrofan Critopoulos, venit după ajutoare. Biserica din Țara Românească a mai primit apoi și vizita unei delegații a patriarhului Gherasim al Alexandriei, condusă de preotul Ioanichie, venită tot după ajutoare, pentru ca în anul 1639, succesorul lui Mitrofan Critopulos, patriarhul Nichifor, să vină în Muntenia să „ducă lucrurile lui Critopulos din Muntenia și să strângă milă pentru plata datoriilor care împovărau patriarhia din Egipt”.

Și Patriarhia din Antiohia a trimis în Țara Românească diverși ierarhi, pentru a strânge ajutoare „pentru plata dărilor și datoriilor bisericii patriarhale din Antiohia”. Astfel, în 1646, întâlnim aici pe patriarhul Ioanichie, iar mai târziu, în timpul urmașului lui Teofil, îl aflăm pe patriarhul Macarie III Saim.

Poate la inițiativa mitropolitului Teofil, domnitorul, asemenea înaintașilor săi, a ajutat din plin „toate colțurile ortodoxe ale țărilor balcanice”, precum și mănăstirile atonite, cărora le-a întărit prin numeroase hrisoave diferite sate și bunuri din Țara Românească. În plus, el nu a interzis nici boierilor de a închina mănăstiri la Locurile Sfinte. Darurile voievodale,

⁶⁴ N. IORGA, *Istoria Bisericii Românești...*, p. 335.

⁶⁵ Mircea PĂCURARIU, *Mitropolitul...*, pp. 164, 173, 175.

oferite mănăstirilor sârbești și bosniace, au făcut ca diverși ierarhi, precum patriarhul de Pec, Gavril, și mitropolitul Arsenie al Trebinjei, să devină oaspeți ai Bisericii din Țara Românească. Dar și Biserica din Bulgaria a primit „daruri în bani, în cărți și în manuscrise”, iar „când s-a afirmat activitatea tipografică slavonă la Câmpulung și Dealu, mitropolitul Ștefan al Ohridei și alți vlădici au venit în Țara Românească și în 1640 participă la publicarea *Pravilei* de la Govora și a *Antologhionului* de la Câmpulung, din 1645”⁶⁶. Astfel, Biserica din Țara Românească a atins în timpul mitropolitului Teofil și a lui Matei Basarab „culmi neatinse până atunci, de pe care a întins mâna sa generoasă și dezinteresată și celorlalte Biserici Ortodoxe surori aflate sub dominația otomană, slujind atât binelui și intereselor poporului său, cât și dragostei, înțelegerii și întrajutorării între Bisericile și popoarele ortodoxe din sudul Dunării”⁶⁷.

Pe lângă serviciile diplomatice aduse domnitorului și legăturile strânse cu Bisericile din întreg spațiul ortodox, Teofil, fie ca episcop, fie ca mitropolit, sau ca bun și luminat român, a fost un sprijinitor de seamă și chiar mentor al traducerii cărților, îndeosebi al celor de cult, în limba poporului⁶⁸. Suținător fervent al mișcării culturale, „îndrăgostit al cărții românești, ieșit din școala Bistriței oltene, imprimă vieții cărturărești din țara lui timbrul sufletului său, rod al strădaniei depuse în veacul anterior de cei din preajma diaconului mutat de la Târgoviște la Brașov”⁶⁹. Meritele sale de excepție sunt legate de revigorarea tradiției tiparului în limba română, după opera ctitorului Coresi din secolul al XVI-lea: „ca bun și luminat român ce era, a fost un mare sprijinitor și chiar mentor al traducerii cărților, îndeosebi cele de cult, în limba poporului”⁷⁰. Pe diaconul Coresi nu-l va mai fi apucat în viață decât în primii ani ai copilăriei sale, dar este continuator al operei lui, sub directă influență a acesteia. Într-o vreme când limba paleoslavă se mai bucura încă de toată autoritatea și considerația, odoarele dăruite de el purtau inscripții românești, precum au observat cercetătorii⁷¹.

Prin întreaga sa activitate în slujba cărții, s-a impus ca unul dintre întemeietorii culturii bisericești în românește,⁷² ca unul dintre „însuflețitorii curentului înnoitor, care nestăvilat își croia drum în toate straturile societății”⁷³. Sfetnic apropiat al domnitorului, el este consultat de aces-

⁶⁶ Ioan V. DURĂ, *Biserica...*, p. 591.

⁶⁷ Ioan V. DURĂ, *Biserica...*, p. 592.

⁶⁸ Ioan V. DURĂ, *Biserica...*, p. 578.

⁶⁹ Al. PROCOPOVICI, *De la Coresi...*, p. 301.

⁷⁰ I. St. LAZĂR, *Cultura scrisă...*, p. 481.

⁷¹ Al. PROCOPOVICI, *De la Coresi...*, p. 297.

⁷² D. GEORGESCU, *Istoria Bisericii...*, p. 88.

⁷³ Dan PLEȘIA, *Când...*, pp. 1105-1106.

ta în toate marile acțiuni întreprinse. Astfel, la îndemnul lui, Matei Basarab aduce în țară „teascuri tipografice pe care le așază la Târgoviște și la Govora” și trimite tipografie, cărți și meșteri tipografi românilor din Transilvania⁷⁴. Măsurile luate de domnitor – în colaborare cu el – au asigurat independența Bisericii față de acapararea elementelor grecești, vreme de aproape trei decenii⁷⁵. Bucurându-se de sprijinul său generos, „bătrânul Vlădică Teofil, era dintre acei doritori de cetire cari aveau nevoie de mijlocirea tălmăcilor de slavonește”⁷⁶.

Pentru a ilustra prodigioasa sa activitate culturală, este suficient să notăm că, în timpul păstoririi sale ca mitropolit, au văzut lumina tiparului șase cărți românești și patru slavonești, iar în următorii patru ani, cât a mai funcționat tipografia lui Matei Basarab, a apărut numai o carte românească, 3 slavo-române și 3 slavone⁷⁷. Dar trebuie menționat și faptul că tipărițele în care au apărut aceste lucrări, la Câmpulung, Govora și Dealu, au fost înființate cu ajutorul mitropolitului Petru Movilă al Kievului, la solicitarea domnitorului muntean⁷⁸.

În continuare, vom consemna principalele cărți de slujbă tipărite în timpul păstoririi lui. Astfel, prin strădaniile egumenului Meletie Macedoneanul, în 1637 s-au pus bazele tipografiei de la Mănăstirea Govora, de sub teascurile căreia au ieșit mai multe cărți slavonești, dar mai ales românești. Pentru început, le vom aminti pe cele în limba slavonă: *Psaltirea* (1637), prima carte paginată filă cu filă la noi, *Psaltirea cu Ceaslov* (1638), *Ceaslovul* (1638) și *Paraclisul Precistei*, cu text slavo-român (1639)⁷⁹. În prima carte, tipărită în anul alegerii ca mitropolit, i se face în predoslovie cuvenita pomenire, „prea sfințitului arhiepiscop Teofil, din mila lui Dumnezeu mitropolit al întregii țeri a Ungrovlahiei”, ca și episcopilor de Râmnic și Buzău, Ignatie și Efrem. Tot de aici reiese semnificația tipografiei pentru neamul românesc și viața lui spirituală, dar și valoarea acesteia pentru țară, domnitorul îndemnând urmașii s-o păstreze cu o cinste deosebită: „Vă rog, dar, pe voi conlocuitorii țării noastre și mai ales pe voi frați ce veți fi după noi și cu voia lui Dumnezeu veți stăpâni această țară, să păstrați cu îngrijire acest dar, vreau să zic această tipografie... căci este comoară mai scumpă decât toate comorile pământești, căci aurul și argintul și pietrele sunt comori trupești, ele înfrumusețează numai vremelnice trupul, iar comoara aceasta înfrumusețează sufletul omenesc.

⁷⁴ Atanasie MIRONESCU, *Sfânta Episcopie...*, p. 39; Ioan V. DURĂ, *Biserica...*, p. 578.

⁷⁵ Dan PLEȘIA, *Când...*, p. 1106.

⁷⁶ Nicolae IORGA, *Istoria literaturii românești...*, p. 238.

⁷⁷ Al. PROCOPOVICI, *De la Coresi...*, p. 301; Ioan V. DURĂ, *Biserica...*, p. 579.

⁷⁸ Nicolae ȘERBĂNESCU, *Biserica Ortodoxă Română...*, p. 278; Mircea PĂCURARIU, *Cultura teologică...*, p. 97.

⁷⁹ Ioan BIANU, Nerva HODOȘ, *Bibliografia românească veche. 1508-1830*, tom. I (1508-1716), București, 1903, pp. 104, 106 (se va cita BRV).

Deci, primind de la noi acest dar, aduceți lui Dumnezeu mulțumire cu mare silință și păstrați-l în toată bogăția și toate trebuincioasele și nu-l necinstiți după moartea noastră”. *Psaltirea* din 1637 avea să fie împărțită în dar popoarelor de la sudul Dunării, domnitorul adresându-se: „drept-credinciosului și evlaviosului neam al patriei noastre și altor neamuri înrudite cu noi după credință și având același vestit dialect slovonesc ca limbă și cu deosebire bulgarilor, sârbilor, ungrovlahilor, moldovlahilor și celoralți”⁸⁰.

În 1640, a apărut însă o ediție românească din Ceaslov, prima carte de cult tipărită în limba română în Muntenia, și *Pravila de la Govora*, terminată în 1641⁸¹. Numită cea mică, sau Nomocanonul, care „iaste direptatoriu de leage, tocmelea sf[i]nților Ap[osto]li, tocmitte de 7 Săboare, cătră ac[i]asta și a preacuvioșilor părinți învățătorilor lumei”⁸², *Pravila* a fost tradusă din slavonește în românește de călugărul Mihail Moxa de la Bistrița, după cum ne arată o notiță slavonească: „Cu vrerea Tatălui și cu ajutorul Fiului și cu îndeplinirea Sfântului Spirit, această carte a prescris-o de pe slavonă în limba românească Mihail Moxalie și, după aceea, din ordinul și cu cheltuiala prealuminatului Domn Io Mateiu Basarab Voevod, și cu binecuvântarea preasfințitului arhiepiscop, Kir Teofil, Mitropolit a toată Țara Ungrovlahiei, m-am ostenit cu aceasta eu, ieromonahul Ștefan Ohrideanul, și am tipărit noi această carte”⁸³. Apariția unei lucrări cu un caracter canonic-juridic, realizată după o traducere slavonă a unui nomoca-

non de origine bizantină, era determinată de trebuința unor îndrumări clare pentru preoții duhovnici la darea canonului în scaunul spovedaniei, dar și pentru a le da îndrumări cu privire la pedepsele pe care să le aplice credincioșilor în caz de abateri de la rânduiala vieții obștești, căci preotul avea în acele timpuri și rolul de judecător al păstoriților săi. Era practic o primă „lege oficială” promulgată de autoritatea de stat și cea bisericească, o prima colecție de legi civile și bisericești a statului medieval Țara Românească și a întregii Biserici Ortodoxe Române⁸⁴. Rostul ei era subliniat de însuși mitropolitul Teofil, în prefață: „Socotit-am că mai toate limbile au carte pre limba lor, ca acei (sic) cugetau și eu robul domnului meu lui Is. Hs. să scoțu cestă carte, anume pravila pre limba rumânescă, sfinților voastre frați duhovnici rumânești carii santeți păstori oilor celor cuvântătoare a turmei lui Hs. Care are întru sine multe feliuri de vindecări sufletelor creștinești, celoru ce sântu rănite cu păcate, însă mai vrătos și cale la împărăția ceriului”⁸⁵.

Trebuie menționat faptul că *Pravila* a apărut în două ediții, una pentru Țara Românească și alta pentru Transilvania. Deosebirea dintre cele două ediții consta în faptul că numele lui „Teofilu, cu mila lui Dumnezeu arhiepiscopu, și mitropolitu a toată țara rumânescă” a fost înlocuit cu al lui „Ghenadie cu mila lui Dumnezeu arhiepiscopu și mitropolitu a toată țara Ardealului”. Apariția ediției pentru Transilvania ar putea fi pusă în legătură și cu calitatea lui Teofil de „exarh al Plaiurilor”, dar a putut să fie solicitată și de mitropolitul Ghenadie, care simțea lipsa unei astfel de cărți, fie ca să contrabalanseze acțiunea prozelitistă calvină, fie ca să aibă o nouă ediție de

⁸⁰ BRV, pp. 104-106; Al. PROCOPOVICI, *De la Coresi...*, p. 297; Ioan V. DURĂ, *Biserica...*, p. 586; Nicolae STOICESCU, *Matei Basarab...*, p. 90.

⁸¹ Mircea PĂCURARIU, *Cultura teologică...*, p. 99.

⁸² A. D. XENOPOL, *Istoria românilor din Dacia Traiană*, ed. III, vol. VII, îngrijită de I. VLĂDESCU, București, 1929, p. 68; Nicolae IORGA, *Istoria literaturii românești...*, p. 247.

⁸³ BRV, p. 118; Lucian PREDESCU, *Un cronicar oltean...*, p. 17.

⁸⁴ Mircea PĂCURARIU, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române...*, p. 44; Mircea PĂCURARIU, *Cultura teologică...*, p. 112.

⁸⁵ BRV, p. 109; Mircea PĂCURARIU, *Legăturile Bisericii Ortodoxe...*, p. 85.

legiuiri în locul celei a lui Coresi, care se va fi epuizat. El va fi făcut această rugămințe mitropolitului Teofil când acesta venise în solie la Alba Iulia, la Gheorghe Rákóczy⁸⁶. Marele merit al *Pravilei* „este acela că pentru prima dată în istoria țării noastre se conturează o unificare legislației a întregului teritoriu al țării și, în același timp, prin ea se arată dorința domnitorului muntean de a veni în ajutorul românilor transilvăneni și pe această cale”⁸⁷. Prin urmare, din această colaborare pe tărâm tipografic se poate constata că exista o unitate sufletească între români, în ciuda granițelor care-i despărteau⁸⁸.

În 1642 s-a început tipărirea cărții *Evanghelia învățătoare*, „Cazania preste duminicile anului și la praznice gospodscăi și la alți sfinți mari”, care va fi retipărită apoi la Mănăstirea Dealu, în 1644, unde se pare că s-a transportat întregul material tipografic de la Govora. În cele peste 600 de pagini, cuprindea cazanii la duminicile anului, la sărbătorile împărătești și ale sfinților, fiind „scoasă și primenită de pre limba rusască pre limbă rumânească cu voia și cu cheltuiala creștinului domn Matheiu Basarab voevod, iară cu osteneala și izvodirea lui Silvestru ermonah”. Udriște Năsturel semna prefața, în care arată că „o am primenit de în limba rusească pre limba rumânească”. Rezultă că traducerea a făcut-o ieromonahul Silvestru, ajutat de învățatul logofăt Udriște Năsturel, care semna prefața. Scrisă cu „blagoslovenia pre sfințitului mitropolit Kyr Theofilu, împreună cu sfinții și iubitorii de Hs. arhiepiscopu Kyr Ignatie Răvniceskii, Kyr Ștefan Buzevski, și cu sfatul cinstiților boiari ai țării rumânești”, cartea cuprindea 32 de cazanii la duminici, traduse după cartea cu același titlul, din 1619, al lui Chiril Trankivilion Starovețki, cunoscut predicator ucrainean, trecut la uniație. Din păcate, nu se cunosc motivele pentru care *Cazania de la Govora* s-a oprit la Duminica tuturor sfinților.⁸⁹ Cert este că s-a impus în Moldova lui Vasile Lupu, precum și dincolo de Carpați, domnitorul închinând-o „prea slăvitului și blagocestivului neamu alu țării noastre și altoru tuturor carii sântu împrejurulu nostru creștini”. Firește că acești vecini creștin nu pot fi decât românii din Moldova și din Ardeal mai ales, căci numai lor li se putea adresa o carte scrisă românește⁹⁰.

În tipografia înființată în 1635 la Câmpulung, a apărut peste șapte ani *Învățăture preste toate zilele*, „alease pre scurt den multe dumnezești cărți, de folosința tuturor creștinilor prepuse de pre limba grecească pre limba

⁸⁶ BRV, pp. 109, 124; Lucian PREDESCU, *Un cronicar oltean...*, pp. 15-16; Mircea PĂCURARIU, *Legăturile Bisericii Ortodoxe...*, p. 15.

⁸⁷ Gr. POPESCU, P. GRIGORIU, *Matei Basarab...*, p. 80.

⁸⁸ Mircea PĂCURARIU, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române...*, p. 44; Mircea PĂCURARIU, *Cultura teologică...*, p. 112.

⁸⁹ BRV, pp. 122-123; Mircea PĂCURARIU, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române...*, p. 45; Mircea PĂCURARIU, *Cultura teologică...*, p. 104; Nicolae IORGA, *Istoria literaturii românești...*, p. 259.

⁹⁰ Al. PROCOPOVICI, *De la Coresi...*, p. 301.

rumânească”, tradusă din grecește cu „multa îngrijire și cheltuiala” ieromonahului Melchisedec, starețul de aici. El iscălește prefața, în care invită cititorii să răsplătească mănăstirii cheltuielile făcute cu aceste 60 de foi: „Căci, că, cum ar fi un neguțătoriu care ar fi dobândit o piatră de mult preț, carea să plătească o mie de galbeni, și apoi să se vândă numai drept 10 galbeni, deci apoi, de n-ar fi cumpărând piatra aceea fieșcare înțelept, ar fi înșălundu-se neguțătoriu acela, și lui singur foarte i-ar părea rău mai pe urmă, așijderea va să pață și cea ce, deacă va afla cartea aciasta, și nu o va cumpăra, căriia cinstea-i iaste mică, iar dăstonicia-i iaste foarte multă și mare”⁹¹. Cartea cuprindea învățături despre „șapte tocmele sufletești”: dragoste, răutate, milostenia etc., și se adresa „nu numai celor ce știu, ce și celorla proști ce nu știu”⁹².

Tot aici apare în vremea mitropolitului Teofil un *Antologhion* (Minei prescurtat), „care va să zică Civetoslov sau Trifologiu”, tipărit în 1643 „cu binecuvântarea preasfințitului Chir Teofil din mila lui Dumnezeu mitropolitul întregii Țări a Ungro-Vlahiei”⁹³. Cuprinde două prefețe, una către domnitor, alta către cititori, puse sub numele egumenului Melchisedec din Peloponez și redactate de logofătul „Orest Năsturel”, meșteri tipografi fiind Ivan Kunotovici și Ștefan ieromonahul din Ohrida⁹⁴. Titlul este încadrat într-o gravură pe lemn ce reprezintă pe Mântuitorul Hristos, pe Maica Domnului și 127 de sfinți. Pe verso filei cu titlul se află stema Basarabilor și câteva versuri, sub același titlu ca cel din *Pravila de la Govora*⁹⁵.

În 1644 s-au pus bazele unei noi tipografii, la Mănăstirea Dealu, de lângă Târgoviște, în care a văzut lumina tiparului *Evanghelia învățătoare* din 1644 și un *Liturghier slavon* în 1646. Prima, sub titlul complet *Evanghelia învățătoare, duminecilor preste tot anul și la praznice domnești și la sfinți mari aleși*, tipărită „cu nevoința sfințitului Chir Teofil, mitropolit a toată Țara rumânească”, nu este decât o continuatoare a celei de la Govora, începută de Meletie Macedoneanul. Pentru primele 385 de pagini, din cele peste o mie, s-au folosit matricele din *Cazania* de la Govora. O însemnare finală arată ca „ispravnic” la tipărirea ediției de la Govora pe „mult greșitul ermonah Maletii Machedonul, proegumen al Govorii”, iar o altă însemnare finală precizează: „Și s-au început a se tipări această carte numită Evanghelie cu învățătură în Mănăstirea Govorii și s-a sfârșit în Mănăstirea Deal [...] egumen fiind Varlaam Arapul”. De la pagina 404 s-a preluat textul mitropolitului Varlaam din Cazania tipărită la Iași, în 1643, deși numele său nu este

⁹¹ BRV, p. 127; A. D. XENOPOL, *Istoria...*, p. 68; Nicolae IORGA, *Istoria literaturii românești...*, p. 261.

⁹² Nicolae STOICESCU, *Matei Basarab...*, p. 90.

⁹³ BRV, p. 128; Atanasie MIRONESCU, *Sfânta Episcopie...*, p. 39.

⁹⁴ Mircea PĂCURARIU, *Cultura teologică...*, p. 98.

⁹⁵ BRV, p. 128.

menționat. Osteneala tipăririi a purtat-o „Ivan Kunotovici, tipograful rus, cu ucenicii”⁹⁶.

Tot la Dealu, s-au tipărit un *Liturghier slavon (Slujebnic)*, „cu sfatul și binecuvântarea preaosfințitului Mitropolit Domnului Teofil arhiepiscopul”, „în anul de la zidirea lumii 7154, iar de la mântuirea lumii 1646”⁹⁷. Acesta a fost foarte împodobit cu chipuri ale Mântuitorului Hristos, Maicii Domnului, domnitorului, ale doamnei și ale unor sfinți. Tot aici merită reținut că în același an, 1644, a apărut la Târgoviște un *Slujebnic* slavon, tipărit de Procop Stanciovici și Radu Stoicovici⁹⁸.

Activitatea tipografică a continuat și în 1644, când, la 15 aprilie, s-a publicat cunoscuta lucrare *Urmarea lui Hristos* a teologului Thomas a Kempis, tradusă din latinește în slavonește de Udriște Năsturel, care o închină mitropolitului Varlaam al Moldovei. Astfel, întâlnim acum această caracteristică a mișcării culturale muntene, de a cuprinde în sfera sa, pe frații români din Ardeal și Moldova⁹⁹. Cartea s-a bucurat de o largă răspândire, mai ales la credincioșii de limbă slavă. Tot Udriște Năsturel a tradus din slavonește romanul *Viața Sfinților Varlaam și Ioasaf*, rămas în manuscris¹⁰⁰.

Deci, sub vlădica Teofil au apărut în Muntenia primele cărți juridice, teologice și de cult „tipărite în Principate”:¹⁰¹ *Ceaslovul, Pravila, Evanghelia cu învățătură*, în două ediții, și *Învățătură* preste toate zilele, la care se adaugă *Paraclisul Maicii Domnului*, în slavonește și românește. Astfel, curentul românesc, promo-

vat de monahi, dar și de credincioși, a triumfat asupra celui slavon, sprijinit de familia domnitoare, precum și celui grecesc, alimentat de unii ierarhi și dascăli greci, stabiliți în țară¹⁰². Prin sprijinul acordat la traducerea și imprimarea lor, Teofil a fost socotit „unul din cei dintâi citori ai limbii românești în biserică”¹⁰³. Munca lui va fi continuată de succesorul în scaun, mitropolitul Ștefan, din Râmestii Vâlcii, fost episcop al Buzăului. Grație lor, s-a „închegat în această epocă o strânsă osmoză între Biserica Ortodoxă și între limba și cultura românească, prin tipăriturile date la lumină acum”¹⁰⁴.

De remarcat că, în timpul domniei lui Matei Basarab asistăm și la o organizare a cântării românești la strănă. În acest scop, pe lângă osârdia mitropoliților Teofil și Ștefan care tipăresc și cărți necesare stranei, doamna Elena, soția voievodului, a pus să se publice în 1635 o carte de cântări bisericești în românește, iar în 1640 a susținut tipărirea *Triodului românesc*. Tot în această perioadă se tipăresc pentru prima oară în țările române *Pripealele* lui Filotei monahul, de la Cozia¹⁰⁵.

Pe de altă parte, nu trebuie trecut cu vederea că în timpul păstoririi lui Teofil, logofătul Udriște Năsturel a înființat o școală slavonă pe lângă Mitropolie, în Târgoviște, după modelul Academiei Movilene din Kiev, care a dăinuit până către sfârșitul domniei lui Matei Basarab. După absoviră ei, tinerii munteni mergeau în Transilvania îndeosebi, pentru a urma colegiile reformate. Dorind să evite strecurarea ideilor protestante, în 1646, Pantelimon Ligaridis și Ignatie Petriș, greci din insula Hios, cu sprijinul domnitorului și al postelnicului Constantin Cantacuzino, au

⁹⁶ BRV, pp. 144-146; Atanasie MIRONESCU, *Sfânta Episcopie...*, p. 40; Nicolae ȘERBĂNESCU, *Biserica Ortodoxă Română...*, p. 278; Mircea PĂCURARIU, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române...*, p. 45; Mircea PĂCURARIU, *Cultura teologică...*, p. 105.

⁹⁷ BRV, pp. 152-154; Atanasie MIRONESCU, *Sfânta Episcopie...*, pp. 39-40.

⁹⁸ Nicolae IORGA, *Istoria literaturii românești...*, p. 276, brv, 158.

⁹⁹ Barbu TEODORESCU, *Cărturari...*, p. 838.

¹⁰⁰ BRV, p. 159; Mircea PĂCURARIU, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române...*, p. 45.

¹⁰¹ Ioan V. DURĂ, *Biserica...*, p. 579.

¹⁰² Veniamin MICLE, *Mănăstirea...*, p. 82.

¹⁰³ Alexandru PROCOPOVICI, *De la Coresi...*, p. 297.

¹⁰⁴ Ioan V. DURĂ, *Biserica...*, p. 592.

¹⁰⁵ Ioan V. DURĂ, *Biserica...*, pp. 582-583.

pus bazele unui colegiu umanist la Târgoviște după modelul celor occidentale, cunoscut în actele vremii sub numele de „Schola graeca et latina”. Aceasta a fost prima școală de nivel superior în Țara Românească, care probabil a dăinuit până către sfârșitul domniei lui Matei Basarab. Tot cum, domnitorul a organizat și școlile mănăstirești din Câmpulung, Dealu și Govora,¹⁰⁶ unde a funcționat o „școală înaltă”, de profil religios și cultural, care pregătea și tipografi, promotor al acesteia fiind mitropolitul Teofil¹⁰⁷. Întărind dania de 1.000 de florini anual făcută mănăstirii de Matei Basarab, Theofan, patriarhul Ierusalimului, constata, în 1636, că domnul a voit „să rânduiască într-însa dascăli și tipografi pentru a tipări și împodobi cărți sfinte, și încă nu numai de acestea să aibă grijă dascălii pe care i-a însărcinat cu administrarea, ci și copii să aducă la școală și să-i învețe scrierile sfinte și după toată puterea lor să-i deprindă pe ei a cunoaște înțelepciunea cea dinăuntru și cea dinafară a oamenilor”¹⁰⁸.

Pentru toate aceste fapte culturale, se poate concluziona, pe drept cuvânt, că mitropolitul Teofil a pus o cărămidă la temelia vechii noastre culturi românești¹⁰⁹. Activitatea depusă de el, ca episcop la Râmnic și apoi mitropolit al Țării Românești, l-a determinat pe Nicolae Iorga să-l considere „începătorul tipăriturilor în această limbă pe pământ românesc de ortodoxie”.¹¹⁰ Nu degeaba s-a precizat că Biserica și cultura bisericească din prima jumătate a secolului al XVII-lea îi datorează mult acestui vlădică patriot, distins cărturar și sprijinitor al activității tipografice în limba poporului, în-

cât el trebuie „rânduit printre marii mitropoliți ai secolului al XVII-lea alături de Varlaam și Dosoftei al Moldovei, care și ei au avut în fața lor pilda cărții românești a lui Coresi”¹¹¹. Meritul lui și al urmașului său, Ștefan, a fost recunoscut de Virgil Cândea, care subliniază că opera lor „contribuie cu o temeritate care nu trebuie subestimată la introducerea limbii române în cărțile de cult dar, în același timp, cu hotărâre, la inițierea unei literaturi etice. Acum se reia programul coresian al scrierilor educative, care va rămâne preocuparea centrală a culturii românești timp de două secole”¹¹². Prin tot ceea ce a realizat, „tot mai larg se deschidea, în paguba vechii ortodoxii cu canoane și ierarhie elină, poarta prin care noul curent românesc pătrundea și în clădirea pe veci a Bisericii, în tot cuprinsul românimii”¹¹³.

Înaintat în vârstă, vlădica Teofil, căruia uneori în acte i se zicea și Filotei, a murit în primele luni ale anului 1648, după ce păstorise în Țara Românească, ca episcop și mitropolit, aproape trei decenii¹¹⁴. Deși nu știm unde este înmormântat, prin studiul de față am dorit să-i aducem un pios omagiu acestui ierarh cu viață aleasă, care a înțeles să sprijine limba română într-o perioadă când clerul de mir și cel monahal, dar și marea masă a credincioșilor îi simțeau nevoia. Poate că n-am reușit să prezentăm toate laturile activității sale, lucru pe care-l vor face, desigur, alți cercetători, dar am încercat, în aceste rânduri, să-l readucem în conștiința românilor de pretutindeni și, mai ales, a vâlcenilor, cu ocazia împlinirii a 370 de ani, de când Dumnezeu l-a chemat în Împărăția Sa.

¹⁰⁶ Ioan V. DURĂ, *Biserica...*, p. 587; Mircea PĂCURARIU, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române...*, p. 46.

¹⁰⁷ Gherasim CRISTEA, *Istoria Mănăstirii Govora, Râmnicu-Vâlcea*, 1995, pp. 79-80.

¹⁰⁸ Nicolae STOICESCU, *Matei Basarab...*, p. 86, nota 25.

¹⁰⁹ Nicolae ȘERBĂNESCU, *Biserica Ortodoxă Română...*, p. 278.

¹¹⁰ Al. PROCOPOVICI, *De la Coresi...*, p. 297.

¹¹¹ Al. PROCOPOVICI, *De la Coresi...*, p. 302; Ioan V. DURĂ, *Biserica...*, p. 579.

¹¹² Nicolae STOICESCU, *Matei Basarab...*, p. 83.

¹¹³ Nicolae STOICESCU, *Matei Basarab...*, p. 84.

¹¹⁴ Nicolae ȘERBĂNESCU, *Biserica Ortodoxă Română...*, p. 278.

Dinu
Săraru



Crucea Râmnicului

Un gând inspirat, de mare ispravă, l-a condus pe Arhiepiscopul cărturar Dr. Varsanufie la decizia de a institui o distincție nobiliar identitară pentru Eparhia sa cuprinzătoare simbolic și a geografiei Olteniei de sub munte, Crucea Râmnicului – oraș și Eparhie de asemenea de sine în spațiul oltenesc. Este prilejul să fac o dată cu prețuirea deosebită față de acest act ctitoricesc o scurtă însemnare – sper lămuritoare – pentru cei de azi. Așadar, la 1370, sub domnia lui Vladislav I (Vlaicu Vodă), Patriarhul Filotei al Constantinopolului hotărăște împreună cu Domnul zidirea Mitropoliei Ortodoxe a Severinului, a cărei existență s-a petrecut până la 1503, când sub Radu cel Mare această instituție covârșitor importantă pentru istoria Bisericii Ortodoxe Române se mută la Râmnic cu titlul de Episcopie a Râmnicului – Noul Severin (în același sinod se hotărăște și crearea Episcopiei Buzăului). Râmnicul a fost de atunci Noul Severin al Episcopiei care în 14 noiembrie 2009 este înălțată la rangul de Arhiepiscopie odată cu ridicarea în jilțul arhiepiscopal a Episcopului Gherasim.

Semnificația nobiliară a Crucii Râmnicului este încărcată de o istorie rezonantă pentru dezvoltarea salbei de mănăstiri vâlcene, aproape toate legate de acte ctitoricești voievodale, care astăzi se constituie într-o vatră de creștinătate cu nu mai puțin de 43 mănăstiri, în afară de schituri și așezări schimnice. Crucea Râmnicului este menită să recunoască în timp, dar și la timp, dăruirea și uneori chiar jertfa precum și devotamentul și hărnicia unor căzuși ai credinței creștine ortodoxe din Vâlcea și din afara Vâlcii, care nu și-au precupețit osteneala, contribuind la sporirea și consacrarea tradiției ctitoricești, monastice și cărturărești atât de diverse a unui climat și depozit de spiritualitate venind să susțină identitatea Râmnicului în ipostaza de Noul Severin și apoi Arhiepiscopal Râmnician.

Am înțeles că această distincție va fi făcută publică în ziua de azi, 8 iunie 2018, când se împlinesc patru ani de păstorire râmniciană a ierarhului Dr. Varsanufie. Sunt patru ani în care în geografia Eparhiei Vâlcene au fost înființate unsprezece mănăstiri noi, dintre care amintim pe cea a Sfântului

Calinic de pe lângă Catedrala Râmnicului, a lui Antim Ivireanul, a Înălțării Sfintei Cruci, din dealurile din apropierea urbei Râmnicului Vâlci, cea din extremitatea sudică a ținuturilor vâlcene din localitatea Ghioroiu, în sfârșit, mănăstirea închinată Patriarhului Iustinian Marina în satul lui natal, Suiești, în care s-a zidit și o biserică nouă și o casă țărănească muzeu amintind de casa părintească a marelui patriarh. În acești patru ani, au fost remarcate sporirea și întinerirea prin restaurare a Palatului Arhiepiscopal înălțat de Sfântul Calinic, casele și locuința acestuia din timpul păstoririi sale la Râmnic, Parcul Arhiepiscopiei, de hectare întregi transformate așa cum se vede și azi într-o gură de rai a florilor și a arbuștilor florari, sădirea unor sute de tei, sute de cireși și de meri și de caiși și de vișini, îmbrăcarea în tablă de aramă a acoperișului palatului și a turelor catedralei, busturile în bronz ale poetului Mihai Eminescu și al Patriarhului Iustinian, iar în oraș bustul în bronz al Sfântului Antim Ivireanul. Alături de acestea sunt dator să atrag atenția și asupra unei publicații doctrinare trimestriale intitulată *Martyria* de cea mai frumoasă ținută editorială și cu o deschidere cuprinzătoare spre colaborarea cu personalități prestigioase ale Ortodoxiei și, în general, ale culturii românești.

Închei cu încrederea că această nobilă distincție, Crucea Râmnicului, își va afla un loc meritat prestigios și meritoriu în recunoașterea unor opere și personalități semnificative pentru cultura și Ortodoxia românească.



Dan
Ciachir



Cronica unei Canonizări

Pe 28 februarie 1950, pe când trăia Stalin, într-o epocă istorică născută pe bună dreptate a Terorii, Patriarhul Justinian și Sinodul Bisericii noastre, redus la numărul-limită de membri (12), hotărârau în sesiunea de iarnă canonizarea primilor șapte români, în frunte aflându-se Sfântul Ierarh Calinic de la Cernica, urmat de Sfinții Ierarhi și Mărturisitori Mitropoliții Ilie Iorest și Sava Brancovici, de Sfântul Iosif cel Nou de la Partoș, Mitropolitul Banatului, de Cuvioșii Mărturisitori Visarion Sarai, Sofronie de la Cioara și de Mucenicul Oprea Miclăuș.

În luna octombrie 1955, într-un context prielnic și un răstimp de peste trei săptămâni, s-au desfășurat canonizările liturgice (sau solemne) a șase dintre sfinții menționați, canonizarea Sfântului Iosif cel Nou de la Partoș fiind celebrată la Timișoara un an mai târziu, în zilele de 6–7 octombrie 1956, când se împlineau trei secole de la nașterea sa.

Concomitent cu primele canonizări de sfinți români, Biserica noastră prăznuia atât 70 de ani de autocefalie, cât și generalizarea cultului unor sfinți și sfinte cu moaște în țara noastră, tot în număr de șapte: Sfântul Dimitrie cel Nou Basarabov, Cuvioasa Parascheva, Sfânta Filofteia de la Argeș, Sfântul Grigorie Decapolitul, Sfântul Nicodim de la Tismana, Sfântul Ioan cel Nou de la Suceava, cărora li se adăuga Sfântul Ioan Valahul, român după trup, spre deosebire de ceilalți sfinți și celelalte sfinte, dar cu moaște dincolo de granițele țării. Această hotărâre a Sinodului făcea posibilă și reluarea pelerinajelor la mănăstiri cu moaște de sfinți, îngăduită sau limitată de regimul comunist.

Inițial, cele trei mari evenimente bisericesti fuseseră programate în luna august 1955, însă în ședința sinodală din 12 august același an s-a revenit asupra datei, unul dintre motive fiind acela ca participanții străini „să poată vizita instituțiile de învățământ bisericesc de toate gradele”. (În afară de cele două institute teologice și de seminariile teologice, existau la câteva mănăstiri din țară seminarii monahale.)

Aproape întreaga lună octombrie a anului 1955 a fost consacrată prăznirii celor trei evenimente, la care au luat parte solii a trei Biserici Ortodoxe

naționale (Bulgaria, Rusia, Grecia) și ai Patriarhiei Ecumenice. Patriarhul de atunci al Constantinopolului, Athenagoras, a dorit să vină la București, însă a fost împiedicat de tragicele evenimente politice care au dezlănțuit, în septembrie 1955, furia turcilor asupra credincioșilor eleni, culminând cu devastarea unor biserici. Așa încât, Patriarhia Ecumenică a fost reprezentată la primele canonizări de sfinți români de doi importanți mitropoliți, Athenagoras al Thyatiarelor și Iacob al Maltei. Delegați de înalt nivel arhieresc au trimis la București Bisericile Greacă și Rusă, de peste Dunăre venind una condusă de Patriarhul Chiril al Bulgariei, care studiasse la noi și vorbea impecabil românește.

Marile manifestări bisericești din 1955 au culminat prin canonizarea liturgică a Sfântului Ierarh Calinic la Mănăstirea Cernica, duminică, 23 octombrie. Acesta a fost punctul de vârf al unei treceri în rândul sfinților, care a durat patru zile consecutive: de vineri, 21 octombrie, până luni, 24 octombrie.

Consacrat exclusiv celor trei evenimente bisericești majore din toamna anului 1955, numărul dublu, 11-12/1955, al revistei „Biserica Ortodoxă Română” constituie o prețioasă cronică minuțios întocmită și un document de epocă de mână întâi, inclusiv prin numeroasele fotografii reproduse.

Cuprins între paginile 1137 și 1172 ale revistei, redactat de istoricul bisericesc preotul profesor Niculae Șerbănescu, reportajul canonizării Sfântului Ierarh Calinic se înfățișează ca punctul culminant al celor trei fastuoase manifestări bisericești. S-a așteptat revenirea la București, în zilele de 21 și 22 octombrie 1955, a delegațiilor plecate în vizite pe teritoriul nostru bisericesc, pentru ca acestea să poată ajunge la Cernica duminică, 23 octombrie, spre a lua parte la canonizarea Sfântului Calinic.

Prima secvență a trecerii sale în rândul sfinților a coincis cu privegherea din seara zilei de vineri, 21 octombrie, slujită de mitropolitul în retragere Efrem Enăcescu, de episcopul Dunării de Jos, Chesarie Păunescu, și de alți ierarhi. Au urmat Liturgia și parastasul de sâmbătă, ultimul parastas pentru sfânt, slujit de un sobor avându-i în frunte pe proin-mitropoliții Efrem Enăcescu și Tit Simedrea. Apoi s-a sfințit racla, după care a avut loc dezgroparea osemintelor de către un grup de clerici, care se încheie cu „P.C. Arhid. Bartolomeu Anania de la Sf. Patriarhie”.

În prezența unui mare număr de credincioși, se petrec momente impresionante: „Și după ce moaștele au fost așezate în racla sfințită, a început să se tragă clopotele mănăstirii și să se bată în toacă. Șase călugări cu epitrahile ridică racla sfântului și în procesiune o duc în biserică. În acest timp, slujitorii și corul călugărilor cântă «Slavă Ție Hristoase Dumnezeuule, lauda apostolilor și bucuria mucenicilor...». Purtătorii raclei o introduc în

altar, prin uşile împărăteşti, ocolesc Sfânta Masă şi apoi o aduc în mijlocul bisericii, sub policandrul cel mare, aşezând-o pe masă şi punând alături sfeşnice cu lumânări aprinse. Apoi s-a ridicat capacul şi a început slujba sfinţirii apei mici”.

În seara aceleiaşi zile de 22 octombrie 1955, la ora 19.30, a început Privegherea, slujită, în sobor, de către un mitropolit şi doi episcopi, încheiată după ora 23. Iată şi un alt fapt demn de reţinut: „În această noapte mare parte din credincioşi au stat de veghe în faţa bisericii Sf. Gheorghe, la lumina lumânărilor, care ardeau pe două vetre de-o parte şi de alta a tindei”.

Punctul de vârf al canonizării Sfântului Ierarh Calinic a avut loc duminică, 23 octombrie 1955, zi în care, aşa cum mi-a spus Părintele Anania, de la Patriarhie şi până în comuna Pantelimon era un lanţ neîntrerupt de închinători. Cronicarul revistei bisericeşti menţionează în textul său: „În zorii zilei de 23 octombrie 1955, numărul credincioşilor a crescut cu cei ce neconţinut veneau la mănăstire. Curând, după răsăritul soarelui, ei umpluseră curtea bisericii Sf. Gheorghe şi începuseră apoi a se înşirui de-a lungul şoselei spre intrarea mănăstirii şi a se posta pe locul liber din faţa clopotniţei. Sosesc şi grupuri de călugări şi călugăriţe, preoţi din Capitală şi din împrejurimi, studenţi teologi, profesori de la Institutul Teologic, protoierei, consilieri patriarhali şi mitropolitani”. O asemenea afluenţă de clerici şi credincioşi, la nivelul anului 1955, în plin regim comunist, este dovada continuităţii Bisericii naţionale din ţara noastră şi explică în bună măsură înflorirea ei în cele aproape trei decenii postcomuniste.

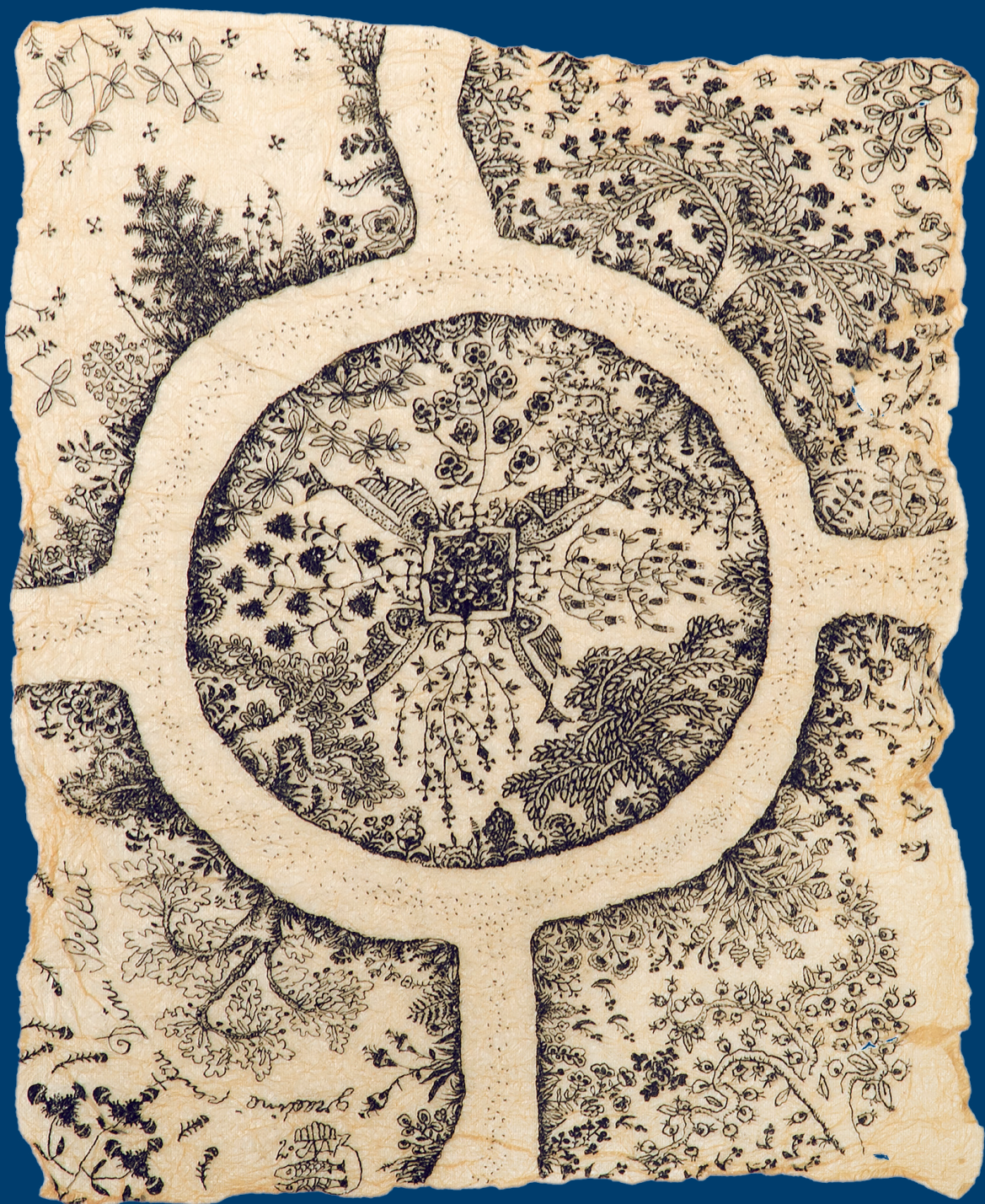
Apariţia ierarhilor români, urmată de aceea a chiriarhilor din Bisericele Ortodoxe Surori, a precedat Sfânta Liturghie slujită de Patriarhul Justinian împreună cu un sobor de zece arhierii români şi străini, unele tropare cântându-se atât în româneşte, cât şi în greceşte. Are loc un alt moment emoţionant: „Ierarhii slujitori ies în faţa altarului. Se deschide racla şi Prea Fericitul Patriarh Justinian, în genunchi, citeşte rugăciunea solemnă către Sfântul Calinic”. Apoi, Mitropolitul Firmilian al Olteniei rosteşte un cuvânt de învăţătură conţinând o afirmaţie care trebuie să fi căzut greu reprezentanţilor Ocârmuirii: „Biserica crede că umanitatea tinde totdeauna către o ordine şi un scop care nu pot fi în afară de Dumnezeu”. Cu două săptămâni înainte, în şedinţa Sfântului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române din 10 octombrie 1955, cu ierarhii străini şi cu ministrul cultelor, Petre Constantinescu-Iaşi, de faţă, Patriarhul Justinian spusese textual că „valoarea sfinţeniei este cea mai mare valoare ce pot să producă oamenii”.

Aurmat la cuvânt, din partea Patriarhiei Ecumenice din Constantinopol, Mitropolitul Athenagoras al Thyatirelor, autor atât de lucrări teologice, cât şi de opere literare, care a ţinut să remarce „sentimentul religios atât de puternic al poporului român”.

S-a mai adresat asistenței de la Mănăstirea Cernica Palladie, Episcopul Volîniei, arătând că Mitropolitul Grigorie al Leningradului nu a putut lua parte la canonizarea liturgică a Sfântului Ierarh Calinic întrucât căzuse bolnav (și avea să moară la două zile după reîntoarcerea în țara sa). A vorbit apoi, în românește, Patriarhul Chiril al Bulgariei, primele sale cuvinte fiind: „Frumoasă este țara voastră!”, ultima alocuțiune aparținând Mitropolitului Iacob al Aticeii și Megarei, rostită în numele Bisericii Ortodoxe Autocefale a Greciei.

Seara, la ora 18.30, a început Privegherea, iar a doua zi dimineața, pe 24 octombrie 1955, după ce s-a citit Acatistul Sfântului Ierarh Calinic și s-a slujit Sfânta Liturghie de către patru ierarhi și un sobor de preoți și diaconi, Părintele Dumitru Stăniloae a ținut o predică devenită ulterior un punct de referință în teologia română contemporană.







Sfântul
Grigorie Teologul



Cuvântarea I La Paști și despre zăbavă

Introducere

Alături de câteva scrisori adresate Sfântului Vasile cel Mare, *Cuvântarea I* face parte din grupul primelor texte redactate de Sfântul Grigorie Teologul în tinerețe, fiind totodată cel dintâi discurs public al său, care marchează inaugurarea slujirii preoțești în biserica din Nazianz. Cronologia admisă de cea mai mare parte a cercetătorilor situează momentul acestei *Cuvântări* în anul 362, într-un context delicat pentru comunitatea păstorită de tatăl Sfântului Grigorie Teologul. Acesta dorise să și-l asocieze la slujire pe fiul său, care făcuse strălucite studii la Atena, unde se și împrietenise cu Sfântul Vasile cel Mare, și care fusese, din câte se pare, tentat de o carieră retorică. Între timp, împreună cu Sfântul Vasile cel Mare, Sfântul Grigorie proiecta o viață de retragere, de rugăciune și meditație a cuvântului lui Dumnezeu, susținând de la bun început ortodoxia niceeană. Or, contextul chemării sale la slujire era marcat de varii tentative de găsire a unui acord cu arienii. Grigorie cel Bătrân semnase o mărturisire de credință heterodoxă, care nu a întârziat să producă tulburare în comunitatea sa și, mai ales, o separare a monahilor. Foarte probabil, tânărul Grigorie se disociază de gestul tatălui său și se retrage. Din această perspectivă, așa cum reiese dintr-o detaliată analiză a tuturor indiciilor textuale, dar și a elementelor de context istoric mai larg (v. Francis Gautier, *La retraite et le sacerdoce chez Grégoire de Nazianze*, Brepols, 2002), fuga Sfântului Grigorie nu este doar o ezitare de a accepta harul sfânt al preoției, ci retragerea din exercitarea unei slujiri în condițiile în care credința niceeană nu era profesată. Paradoxal, politica împăratului Iulian (361–363) de amnistiere a celor condamnați pentru fidelitatea față de Sinodul de la Niceea (voința sa fiind tocmai de a determina o distrugere internă a creștinismului) pare să fi fost prilejul exterior al revenirii tânărului Grigorie în comunitate, cu condiția mărturisirii adevăratei credințe și cu misiunea diplomatică de a-i împăca pe monahi și disidenți cu episcopul lor, Grigorie cel Bătrân. Sărbătoarea Paștilor este, astfel, mo-

mentul cel mai potrivit, „început prielnic”, cum avea să spună în *Cuvântare*, pentru reconciliere prin revenirea la adevărata profesiune de credință în cadrul ritualului baptismal. Convins să facă acest gest de către Sfântul Vasile, împreună cu care se retrăsese, Sfântul Grigorie Teologul revine la Nazianz ca garant al ortodoxiei tatălui său și realizează, prin această primă *Cuvântare*, o restituire simbolică de autoritate. Nu este deloc exclus ca această misiune să fi fost și una dintre intențiile lui Grigorie cel Bătrân, care își supuse fiul la „tirania” paternă de a accepta hirotonia, integrându-l în ordinea Bisericii și obligându-l să adopte un statut mediator față de formele radicale de monahism existente în regiune (v. J.A. McGuckin, *Saint Gregory of Nazianzus. An Intellectual Biography*, St Vladimir's Seminary Press, Crestwood, New York, 2001). Revenirea Sfântului Grigorie Teologul era întâi o formă de ascultare față de harul pe care îl primise, atitudine pe care o pregătise alături de Sfântul Vasile, în Pont, dar și o acțiune de salvare a autorității paterne asupra bisericii locale.

✱

1. E ziua Învierii¹ și începutul e prielnic: să ne luminăm cu prăznuirea și unul pe altul să ne îmbrățișăm! Să le spunem ‘frați’ și celor ce ne urăsc² – nu doar celor care ne-au pricinuit ori le-am pricinuit ceva din iubire³. Să iertăm toate pentru Înviere! Să ne dăm unii altora iertarea: și cel asuprit sub fru-

¹ Notă: Traducerea realizată în 2007 de regretatul profesor Dan Slușanschi (1943-2008) face parte din volumul aflat în pregătire: Sf. Grigore Teologul, *Cuvântări* (I-XVII), traducere coordonată de Dan Slușanschi, ediție îngrijită de Bogdan Tătaru-Cazaban și Octavian Gordon. Versiunea de lucru a Cuvântării I, în cadrul proiectului, a aparținut lui Dan Batovici. Proiectul a fost inițiat în 2004, când profesorul Dan Slușanschi a acceptat propunerea de a coordona traducerea completă a operelor Sfântului Grigore Teologul, formând o echipă de tineri filologi. Prima versiune a textelor a fost integral revizuită de coordonator, în faza a doua fiind cooptați pentru îngrijirea ediției românești Bogdan Tătaru-Cazaban și Octavian Gordon. Traducerea a urmat edițiile: GRÉGOIRE DE NAZIANZE, Discours 1-3, introduction, texte critique, traduction et notes par Jean BERNARDI, col. Sources Chrétiennes, no. 247, Cerf, Paris, 1978 și GREGORIO DI NAZIANZO, Tutte le Orazioni, a cura di Claudio MORESCHINI, trad. italiana con testo a fronte e note di Chiara SANI e Maria VINCELLI, introduzione di Claudio MORESCHINI, prefazioni di Carmelo CRIMI e Chiara SANI, Bompiani, Milano, 2000.

Prima omilie a Sfântului Grigorie Teologul este adresată în 362 comunității din Nazianz, păstorite de tatăl său, episcopul Grigorie cel Bătrân (cf. P. GALLAY, *La vie de saint Grégoire de Nazianze*, Lyon-Paris, 1943). A se vedea și J. BERNARDI, *Saint Grégoire de Nazianze. Le théologien et son temps* (330-390), Cerf, Paris, 1995 (*Grigorie din Nazianz. Teologul și epoca sa*, trad. de Cristian Pop, Deisis, Sibiu, 2002, p. 97 sq.), și ediția sa: Discours 1-3, col. „Sources Chrétiennes” (de aici, SC) 247, Cerf, Paris, 1978. De asemenea, J. A. MCGUCKIN, *Saint Gregory of Nazianzus. An intellectual Biography*, St Vladimir's Seminary Press, Crestwood, New York, 2001, pp. 107-110 (trad. rom. de Adrian Podaru, Editura Renașterea, 2013; referințele noastre sunt la ediția originală). Tema este împăcare, ca restaurare pascală: dintre tânărul preot și comunitatea din care provenea și care fusese contrariată de „fuga” sa; dintre episcopul locului și cei care îl considerau eretic; inaugurarea unui nou timp și a unei noi relații, pornind de la iertare și de la acceptarea din partea noului preot a jertfei de sine pentru ceilalți.

² Cf. Is. LXVI,5.

³ Formularea va fi reluată în *Cuvântarea* (de aici Cuv.) 22, 16.

moasă ,asuprire'⁴ – căci așa-i spun eu acum⁵ – și voi, cei ce frumos m-ați asuprit, de m-ați învinuit cumva pentru zăbava⁶ mea, care poate că este mai bună și mai de preț lui Dumnezeu decât grăbirea celorlalți⁷. Căci este bine și să ne tragem <câteodată> înapoi din fața lui Dumnezeu ca, odinioară, măritul Moise⁸ și, mai apoi, Ieremia⁹, dar și să alergăm, gata la chemarea Sa, ca Aaron¹⁰ și ca Isaia¹¹, numai <să fie> și una și cealaltă cu evlavie – primul lucru din cauza slăbiciunii noastre, cel de-al doilea datorită puterii Celui ce ne cheamă.

2. O taină m-a uns, în fața unei taine m-am tras întrucâtva înapoi, cât să mă cercetez pe mine însumi, printr-o taină purced iarăși mai departe¹², luând această frumoasă zi drept sprijin slăbiciunii mele sufletești și trupești, pentru ca Acela Care a înviat astăzi din morți să mă înnoiască și pe

...nu se mai află nimeni care să ne împiedice să-l prăznuim Domnului Dumnezeului nostru Sărbătoarea leșirii, și să o prăznuim „nu cu aluatul cel vechi, al răutății și al ticăloșiei, ci cu azimele curăției și ale adevărului” 

mine întru Duhul <Său> și, ‘înveșmântându-l pe omul cel nou’¹³, să-i dea ‘zidirii celei noi’¹⁴, celor zămisliti după <voia lui> Dumnezeu¹⁵, un bun plăsmuitor și învățător, gata din suflet să moară cu Hristos și să învieze cu El¹⁶.

3. Ieri, mielul era pus sub jungher și se ungeau țâțanile porților, iar Egiptul își jelea întâinș-

4 Termenul grec folosit s-ar traduce mai exact prin „tiranie”: astfel definește Sfântul Grigorie atitudinea părintelui său, care-l dorea preot, ca de altfel a tuturor celor care aveau să-l constrângă afectiv ca să accepte demnitatea sacerdotală și, mai târziu, episcopală; v. *Cuv.* 2, 6; 2, 72; 3, 1.

5 Potrivit lui J. BERNARDI (SC 247, p. 73, n. 5), paranteza exprimă caracterul public al rezistenței Sfântului Grigorie față de hirotonie.

6 Aluzie la refuzarea inițială a hirotoniei, dar mai ales la fuga sa de după primirea preoției (*Cuv.* 2, 72; 3, 1). În cele din urmă, la insistențele rugăminții ale tatălui său, avea să se întoarcă pentru a-și asuma cu prilejul sărbătorii Paștelui noua sa condiție în Biserică. Sfântul Grigorie își cere iertare de la cei pe care i-a afectat prin rezistența sa față de hirotonie, după cum îi iartă el însuși pe cei care l-au constrâns să accepte preoția.

7 Sugestia tânărului preot Grigorie este că fuga sa și întârzierea („zăbava”) de a-și asuma rolul sacerdotal nu veneau dintr-o insuficientă prețuire a noii condiții care i se oferea, ci, dimpotrivă, din conștiința răspunderii înalte care urma să-i revină. „Zăbava” sa este pusă în antiteză cu „grăbirea” celor care vedeau în preoție o carieră în imperiu. Fenomenul accesului la demnități în Biserică în lipsa unei vocații reale sau a unei pregătiri spirituale și teologice era deja subiect de îngrijorare (v. *Cuv.* 2, 8. De asemenea, B. GAIN, *L'Eglise de Cappadoce au IVe siècle d'après la correspondance de Basile de Césarée (330-379)*, Pontificium Institutum Orientale, Roma, 1985, col. „Orientalia Christiana Analecta” 225, p. 121) și J. BERNARDI, *Grigorie din Nazianz*, pp. 222-223.

8 Cf. *Ieș.* IV, 13.

9 Cf. *Ier.* I, 16.

10 Cf. *Ieș.* IV, 27.

11 Cf. *Is.* VI, 8.

12 P. GALLAY (*La vie de saint Grégoire de Nazianze*, p. 73, n. 3) interpretează cele trei evocări ale „tainei” ca tot atâtea trimiteri la sărbători („o taină m-a uns” ar însemna primirea preoției de Nașterea Domnului, în 361; retragerea sa petrecut în ziua unei mari taine, Epifania, în 362; revenirea în comunitate cu prilejul Paștelui, tot în 362), însă J. BERNARDI, deși acceptase în *La prédication des Pères cappadociens* (1968) raționamentul lui P. GALLAY, revine în ediția SC 247 (1978), pp. 15-17, pentru a susține că sensul cuvântului „taină” nu este cel de sărbătoare, ci de preoție. Singurul indiciu biografic ar fi acela că hirotonia nu a avut loc cu mult înaintea cuvântării.

13 Cf. *Ef.* VI, 3.

14 2 *Cor.* V, 17.

15 Cf. *Ioan* I, 13.

16 Cf. *Rom.* VI, 8.

cuții, dar nimicitorul a trecut <doar> pe-alături de noi: pecetea <sânge-lui> îi <insuflă> teamă și sfială, astfel că prețuitul sânge ne-a stat drept meterez. Astăzi, am scăpat pentru totdeauna din Egipt, de Faraon, asprul despot, și de ispravnicii lui cei silnici, și-am fost izbăviți de lut și de cărămidărie¹⁷: nu se mai află nimeni care să ne împiedice să-l prăznuim Domnului Dumnezeuului nostru Sărbătoarea leșirii, și să o prăznuim „nu cu aluatul cel vechi, al răutății și al ticăloșiei, ci cu azimele curăției și ale adevărului”¹⁸, neluând cu noi nimic din frământătura fără de Dumnezeu a Egiptului¹⁹.

4. Ieri m-am răstignit cu Hristos, astăzi mă proslăvesc împreună cu El: ieri am murit cu El, astăzi înviez împreună cu El. Ieri m-am îngropat cu El, astăzi mă ridic împreună cu El²⁰. Să-I aducem daruri Celui ce pentru noi a pătimit și a înviat! Poate socotiți că vorbesc despre aur și argint, de țesături și nestemate străvezii, de preț – lunecătoare lucruri omenești, ce rămân aici, jos, și din care cea mai mare parte o stăpânesc cei răi, robi ai celor de jos și ai stăpânitorului lumii acesteia²¹. Ci să ne aducem în dar pe noi înșine – bunul cel mai de preț și mai asemănător lui Dumnezeu; să-i redăm chipului <dumnezeiesc> ceea ce este după chip²², să luăm aminte la demnitatea noastră²³ și să-i dăm cinstire arhetipului²⁴, să cunoaștem puterea tainei și pentru cine a murit Hristos.

5. Să ne facem ca Hristos, de vreme ce Hristos <S-a făcut> ca noi: să ne facem, pentru El, dumnezei²⁵, de vreme ce El S-a făcut om pentru noi.

17 De munca silnică din Egipt.

18 1 Cor. V, 8.

19 Cf. Ieș. XII, 34 și 39.

20 Semnificația Paștelui creștin. Ritmul dat de particula „syn-” exprimă configurarea hristică a existenței creștine.

21 Cf. Ioan XIV, 30.

22 Prima referire a Sfântului Grigorie la teologia chipului, prefigurată de CLEMENT DIN ALEXANDRIA (*Protrepticul* X, 98-4, SC 2, p. 166) și amplu dezvoltată de ORIGEN (a se vedea H. CROUZEL, *La théologie de l'image de Dieu chez Origène*, Paris, 1956). Hristos este Chipul desăvârșit al Tatălui (termenul folosit este *apa-rallaktos*, care înseamnă exact, cu totul asemenea, fără nicio deosebire, cf. *Cuv.* 38, 13, SC 358, p. 133), iar omul este creat „după chip”, fiind astfel într-o relație constitutivă cu Chipul lui Dumnezeu, care va fi numit, pentru aceasta, archetipos, model al umanității (cf. Ph. MOLAC, *Douleur et transfiguration. Une lecture du cheminement spirituel de saint Grégoire de Nazianze*, Cerf, Paris, 2006, pp. 24-30). Pentru o perspectivă teologică mai generală: VI. LOSSKY, „Teologia chipului”, în *După chipul și asemănarea lui Dumnezeu*, trad. de Anca Manolache, Humanitas, București, 1998, 2006, pp. 125-141.

23 Demnitatea omului constă în faptul de a fi creat „după chipul” lui Dumnezeu, înzestrat cu liber arbitru (*Cuv.* 38, 12) și stăpân al creației (*Cuv.* 44, 4).

24 Arhetipul, *Cuv.* 24, 15; 27, 17.

25 Deja IRINEU AL LYONULUI scrisese că Fiul „s-a făcut ceea ce noi suntem ca să facă din noi ceea ce este El” (*Adv. haer.*, 5, SC 153, p. 14). Sensul Întrupării – îndumnezeirea omului – va fi formulat și în următoarea Cuvântare (2, 22). A se vedea și *Cuv.* 29, 19, 9-10 (SC 250, p. 218, unde formula Sfântului ATANASIE CEL MARE este întărită împotriva ereziei lui APOLINARIE; Sfântul MAXIM MĂRTURISITORUL va comenta pasajul în Ambigua 91, 1040 A-D) și *Cuv.* 30, 14, 8-11 (SC 250, p. 256: „ca om, <Cuvântul> este mijlocitorul mântuirii mele ... și mă face dumnezeu prin puterea Întrupării sale”, fără ca distincția dintre creat și necreat să se estompeze.). Despre îndumnezeire la Sfântul Grigorie Teologul, v. D.F. WINSLOW, *The Dynamics of Salvation. A Study in Gregory of Nazianzus*, 1979; pentru o perspectivă mai amplă: N. RUSSELL, *The Doctrine of Deification in the Greek Patristic Tradition*, Oxford University Press, 2004, pp. 213-225. Potrivit lui RUSSELL, interpretarea

Și-a luat asupra Sa ce-i mai rău ca să ne dea nouă ce-i mai bun: S-a smerit ca un cerșetor, ca, prin smerenia Sa, noi să ne îmbogățim²⁶. Și-a luat chip de rob²⁷ ca noi să dobândim libertatea²⁸. S-a pogorât ca noi să ne înălțăm. S-a lăsat ispitit ca noi să izbândim. S-a lăsat înjosit ca noi să ne înălțăm în slavă. A murit ca să ne izbăvească. S-a înălțat ca să-i poarte sus, cu sine, pe cei ce zăceau jos, în prăvălirea păcatului. Să dea fiecare totul, să ofere toate darurile către Cel ce S-a dat pe Sine drept schimb și răscumpărare a noastră²⁹! Nu se află nici un dar mai presus de <dăruirea> de sine a celui ce-a pătruns taina, făcându-se astfel, pentru El, tot ceea ce El s-a făcut pentru noi³⁰.

6. Bunul păstor³¹, care își pune sufletul pentru turma sa³², vă dăruiește, precum vedeți, un păstor – căci aceasta-i e nădejdea și dorința, și aceasta v-o cere vouă, celor de sub mâna Sa: vi se dăruiește nu doar o dată, ci îndoit, făcând din toiagul bătrâneții <sale> toiag al Duhului și adăugând templului neînsuflețit³³ unul însuflețit; celui preafrumos și ceresc <îi alătură unul> – nu se știe cât de bun și de mare – dar de mult preț în ochii săi, ca unul ce a fost clădit cu multă sudoare și trudă (de s-ar cuveni a spune că-i și vrednic de atâta trudă!) Tot ce-i al său, vă pune la îndemână. O, câtă mărinimie, sau – ca să spun mai adevărat – câtă dragoste părintească! Și căruntețea, și tinerețea, și templul și marele-i preot, și înaintașul, și urmașul, precum și cuvintele după care tânjeați – iar acestea nu la nimereală, fluturând prin aer și doar lovind auzul, ci scrise de Duhul și dăltuite pe table de piatră, ba chiar și de carne³⁴; nu doar scrijelite la suprafață și ușor de șters, ci săpate în adânc, dar nu cu cerneală³⁵, ci cu har³⁶.

lui WINSLOW este în esență corectă (viziunea despre îndumnezeire comportă șase dimensiuni: spațială – ascensiunea sufletului; vizuală – iluminarea intelectului și vederea lui Dumnezeu; epistemologică – a-L cunoaște pe Dumnezeu și a fi cunoscut de El; etică – efortul ascetic; unirea progresivă cu Dumnezeu; comunitară – împărtășirea luminii divine), cu mențiunea că nu toate aspectele îndumnezeirii au același relief în gândirea Sfântului Grigorie, contribuția sa specifică, în comparație cu a Sfântului Atanasie cel Mare, constând în aplicarea consecventă a terminologiei îndumnezeirii la nivelul vieții morale și totodată în accentuarea, cu ajutorul unei retorici de inspirație platoniciană, a funcției intelectului în procesul îndumnezeirii (p. 225).

²⁶ Cf. 2 Cor. VIII, 9.

²⁷ Cf. Filip. II, 7.

²⁸ Cf. Rom. VIII, 21.

²⁹ Cf. Mat. XX, 28; v. și XVI, 26.

³⁰ Este un rezumat al viziunii despre îndumnezeire ca răspuns uman la Întruparea Fiului lui Dumnezeu.

³¹ Prin imaginea hristică a Bunului Păstor, autorul se referă la tatăl său, episcopul locului.

³² Cf. Ioan X, 15.

³³ Grigorie cel Bătrân construieste o biserică pentru comunitatea pe care o păstorea; fiul său o va descrie în Cuv. 18, 39 și o va evoca în *Scrisoarea 141* (datată în 382, cf. Lettres, ed. P. GALLAY, Paris, Les Belles Lettres, t. II, p. 31).

³⁴ Cf. Ez. XXXVI, 26; 2 Cor. III, 2-3.

³⁵ Cf. 2 Cor. III, 3.

³⁶ Darul cel mai prețios al bătrânului episcop este fiul său, iar darul cel mai de seamă al acestuia din urmă pentru comunitate este cuvântul său, care nu exprimă doar o abilitate retorică, ci învățătura adevărată, în-sufletă de Duhul Sfânt. Potrivit lui Francis Gautier (*La retraite et le sacerdoce chez Grégoire de Nazianze*, Brepols, 2002, p. 307), fragmentul trimite la profesiunea de credință niceeană pe care cei ce urmau să se boteze la Paști aveau să o rostească: acesta este cuvântul scris „cu har”, spre deosebire de cuvântul scris „cu cerneală”,

7. Așa vă este, prin urmare, vouă, acest preacinstit Avraam, patriarhul de aici³⁷, chip vrednic de cinstire și de evlavie, sălaș a tot ceea ce-i frumos, măsură a virtuții, împlinire a preoției, cel care l-l aduce astăzi lui Dumnezeu, drept jertfă cu de la sine vrere, pe fiul său unu-născut, rod al făgăduinței³⁸. Iar voi aduceți-l roadă lui Dumnezeu, <însă> și nouă, <lăsându-vă> bine păstoriți, odihniți la loc cu verdeață și adăpați la apa odihnei³⁹, cunoscându-vă bine păstorul și binecunoscuți fiind de el, urmându-l când vă cheamă pe poartă, ca păstor și om liber, și nemergând pe urmele vreunui străin⁴⁰, care sare <înăuntru> și bântuie prin ocol, ca un tâlhar și uneltitor – fără a da ascultare glasului străin⁴¹ care dă să vă fure de-acolo și să vă abată de la adevăr, prin munți și pustietăți și prăpăstii, cât și înspre locuri asupra cărora Domnul nu veghează⁴². <Acela e glasul> care vă îndepărtează de credința sănătoasă în Tatăl, în Fiul și în Duhul Sfânt, unică Dumnezeire și Putere (Căreia turma mea l-a dat mereu ascultare și, o, de l-ar da mereu <la fel>!), și umblă să-și dobândească pradă prin cuvinte calde și stricătoare și să vă smulgă de lângă primul și adevăratul Păstorul. De aceste cuvinte să ne ținem departe toți, păstor și turmă, ca de iarba răspânditoare de molimă și de moarte, când păstoriți și suntem păstoriți, ca să fim cu toții una⁴³ în Hristos Iisus, acum și în odihna de dincolo. <Că> Lui <l se cuvin> slava și puterea, în vecii vecilor! Amin.

Traducere de Dan Slușanschi, ediție îngrijită de Bogdan Tătaru-Cazaban și Octavian Gordon

adică profesiunea de credință pe care Grigorie cel Bătrân o semnase și care provocase o schismă la Nazianz. Prezența Sfântului Grigorie Teologul la Paști, în comunitatea sa, alături de tatăl său, este o garanție a ortodoxiei tatălui său (care avea cuvântul Adevărului înscris pe tablele inimii), în pofida unei exterioare cedări față de un crez heterodox.

37 Grigorie cel Bătrân.

38 Cf. *Fac.* XXI,1-2 și 22,2; *Gal.* III,16.

39 Cf. *Ps.* XXII,2.

40 *Ioan* X,14-15.

41 Potrivit lui J.A. McCUCKIN, *op. cit.*, pp. 107-108, pasajul se referă la cei care se rupseseră deja de comunitatea păstorită de Grigorie cel Bătrân, în urma semnării de acesta a unei formule de credință eretice (Cuv. 3 și 6 sunt legate în egală măsură de acest prim episod de criză căreia Sfântul Grigorie trebuie să-i afle o soluție), și pe care tânărul Grigorie, mărturisind Crezul de la Niceea și, așa cum vom vedea în Cuv. 3, atașamentul său față de viața monahală, dorește să-i readucă la unitate. J. BERNARDI (*La prédication...*, pp. 102-103) situează însă disidența grupului de monahi în 363, în timpul vizitei pe care Sfântul Grigorie o face Sfântului Vasile cel Mare.

42 *Iez.* XXXIV,5-6.

43 Cf. *Ioan* XVII,21.





Interviu realizat de
pr. Ștefan Zară
și Monahul Gherasim
Prodromitul



Interviu cu Arhimandritul Atanasie Prodromitul, Starețul Schitului Românesc *Prodromu* din Sfântul Munte Athos (Partea a III-a)

Referitor la întrebarea pe care mi-ați pus-o despre principiile duhovnicești stabilite de către Părintele Petroniu, trebuie să accentuez că ele nu au fost stabilite acum, ci încă de la sosirea noastră în obștea Prodromului, așa cum se afla ea atunci.

E adevărat că nu se puteau pune în lucrare în totalitatea lor, deoarece părerile erau împărțite. Monahii erau obișnuiți cu rânduielele și obiceiurile mănăstirilor din care proveneau: Secu, Sihăstria, Sâmbăta de Sus, Neamț, având fiecare modul lui de înțelegere și de punere în practică a rânduielelor și tipicului monahicesc. Însă precum am amintit, Părintele Petroniu, deși nu era în postura de stareț, sfinția sa avea o influență și un cuvânt mare de spus la toată rânduiala mănăstirii.

Odată ajuns stareț, lucrurile s-au schimbat radical, impunând și statornicind rânduiala athonită după tipicul Sfântului Sava, după care se ghidează întreg Sfântul Munte. Accentua foarte mult prezența la biserică, de la care nu puteai face abstracție cu niciun chip, numai în caz de boală ce te imobiliza la pat, altminteri, trecea personal pe la chiliile unor părinți furțați de somn sau de alte piedici. Deși eram puțini, treburile și ascultările trebuiau făcute, atât ascultările de bază cât și lucrările de refacere a schitului aflat în ruină. Cu toate acestea, nu te motiva să lipsești de la biserică. Rânduiala mesei trebuia respectată fără motivări de neparticipare, iar mâncăruri între mese sau pe la chilii nu se acceptau nicidecum. Cei care mai cădeau, din neputință, în nerespectarea rânduielelor erau aspru pedepsiți cu canoane pe măsură.

Și nu cârteau părinții?

Pacea începuse să se pogoare și peste obștea Schitului Prodromu deși mai existau unele nemulțumiri care, adâncindu-se câteodată, nu apucau să-și facă rădăcină, pentru că Părintele Petroniu ori le tăia din rădăcină, ori, cu experiența sa duhovnicească, le aducea pe calea cea bună. De aceea, când, din păcate, mai apăreau și unii părinți care erau certați cu rânduiala, până la urmă aceștia plecau singuri și se stabileau în alte locuri, pe la unele chi-

lii unde aveau, după înțelegerea lor, un program mai liber care nu știu dacă chiar îi mulțumeau până la urmă.

În schit viața mergea înainte, odată cu timpul, ce aducea noi și noi întâlniri și prefaceri atât în schit cât și la nivelul Peninsulei Athonite. Legăturile duhovnicești cu mănăstirile începeau să prindă contur și aprecierile din partea lor pentru schit veneau din ce în ce mai des, mai puțin cu mănăstirea suverană, Marea Lavră, care și ea trecea printr-o adâncă revizuire și profundă neînțelegere, mai ales după întoarcerea de la rânduiala de sine la rânduiala de obște, în anul 1981.

Care erau pe atunci relațiile Schitului Prodromu cu Marea Lavră?

Desigur, relațiile noastre cu mănăstirea erau în principiu bune, însă existau unele scăpări – având motivația dâșilor, ce uneori stătea în picioare – căci dacă gura unora din ai noștri îi lua pe dinainte, de multe ori acel ceva ajungea și la urechile lor, lucru care pe urmă crea o atmosferă de neîncredere și o relație încordată ce nu era benefică nici nouă, nici dâșilor.

În toată această perioadă din stăreția Părintelui Petroniu s-au făcut puține călugării ale fraților din obște, tocmai din cauza acestei justificate răceli ce putea fi evitată dacă nu căutam „*capra vecinului*”, ci ne vedeam de „*oile noastre*”.

Tot ca rânduială duhovnicească sau axă duhovnicească a obștii, cum doriți să o numiți, era și este aceea de a nu avea câștig material ori alți bani sau valori pe care să-i păstrezi personal, ci ei trebuiau predați casieriei sau magaziei obștești de unde, cu binecuvântarea starețului, se dădeau fraților și părinților care aveau nevoie.

În perioada stăreției Părintelui Petroniu lucrările de restaurare ale Schitului începură a avansa atât prin lucrări ce se făceau cu părinții din obște cât și cu angajări de firme specializate și aprobate de Instituția Monumentelor Istorice de la Tesalonic. Cum fondurile erau puține, iar necesitățile noastre erau mari și totodată urgente, s-a neglijat foarte mult calitatea, executându-se de multe ori superficial sau chiar iresponsabil, ceea ce a afectat durabilitatea în timp a acestora. Uneori, chiar și după sfaturile unora sau ale altora sau ale Mănăstirii Lavra, nu s-a ținut cont de propunerile lor și s-a continuat iresponsabil executarea lor, după dictonul unora: „și așa cine știe ce va fi și cu schitul acesta, cu grecii ăștia” sau „să mai facă și alții după noi” etc.

Aceste greșite atitudini ale noastre, necorectate de cei în drept a le corecta, au adus și aduc schitului multe prejudicii. În prezent, multe din lucrările făcute atunci trebuie refăcute, uneori în totalitate, cu costuri de materiale și fonduri ce puteau fi evitate măcar în parte, prin execuția lor cu responsabilitate și, în consecință, durabile în timp. Da, se făceau

Am patruzeci de ani în Sf. Munte și-n acest sfânt așezământ, am trecut prin multe și încă trec (...) și din păcate susțin și astăzi că vina este a noastră a românilor, care nu am fost uniți și nu am încercat să trecem cu vederea unul altuia neputințele, ci am căutat întâietăți și slavă personală, și nu am căutat slava lui Dumnezeu și binele obștesc. ✠

mai puține, dar mai durabile în timp.

Ne rugăm pentru cei ce conștient au recurs la astfel de luări de poziție, influențând iresponsabil și negativ chiar, procesul de reînnoire și restaurare al Schitului Prodromu. Sinaxa Schitului și starețul ei sufereau foarte mult din această cauză dar, pentru pace și liniște (se spunea atunci), nu s-a mai luat atitudine.

Toate acestea însă, din păcate, au condus și conduc la un consum de energie și uneori nervi, deschideri de uși, bani, găsiri de porțițe care

să-ți ușureze un deznodământ fericit, măcar în cele din urmă. Tot acei iresponsabili, care se aseamănă unor vânzători de țară și de neam, au recurs la minciuni și calomnieri improvizate, târând prin instituții și tribunale pe cei care caută acum să repare greșelile de atunci, ba chiar se bat în piept a fi nedreptățiți fiindcă li s-a luat „colacul din mână”.

Vă rog să-mi fie cu iertare că am făcut această paranteză, dar nu se putea trece cu vederea peste ea, deoarece face parte de acum din istoria recentă prin care am trecut ca obște, și va rămâne în analele schitului.

De aceea zicem: această problemă apăsătoare și nedreaptă aplicată schitului, îngăduită de Dumnezeu și Maica Domnului, să fie un exemplu pentru urmașii viețuitori ai acestui sfânt așezământ, că mi-aduc aminte că de multe ori mi s-a pus întrebarea (și nu numai mie): „*De ce nu avem și noi românii mănăstire?*” – și răspunsul a fost că noi suntem de vină și chiar purtăm încă această vină. Am patruzeci de ani în Sf. Munte și-n acest sfânt așezământ, am trecut prin multe și încă trec – căci așa e voia lui Dumnezeu, ca prin necazuri și prin dureri să ne sfârșim zilele, așa cum au călătorit toți părinții noștri – și din păcate susțin și astăzi că vina este a noastră a românilor, care nu am fost uniți și nu am încercat să trecem cu vederea unul altuia neputințele, ci am căutat întâietăți și slavă personală, și nu am căutat slava lui Dumnezeu și binele obștesc.

Dezbinările și ura au cuprins pe unii doar, și în trecut ca și acum, deci nu pe toți, căci au fost și sunt încă și astăzi părinți care fac cinste neamului românesc între ceilalți părinți aghioriți, dar din păcate sunt încă puțini.

Iertare să îmi fie însă această dezvăluire nu o fac din ură, ci o consider spre îndreptare, căci toți avem nevoie de îndreptare, și dacă nu putem face binele obștesc, măcar răul să-l ocolim. Orice lucru care dezbină nu dăinuie, lucru arătat și în Sf. Evanghelie: „*cerul și pământul vor trece, dar cuvintele Mele nu vor trece*” (Luca XXI, 33) – deci dragostea, adevărul și dreptatea rămân în veci. Acestea zic să le căutăm, frații mei, având povățuitor bun smerenia care ne va călăuzi la acestea.

Orice lucru care dezbină nu dăinuie,
lucru arătat și în Sf. Evanghelie – deci
dragostea, adevărul și dreptatea
rămân în veci. ❀

Se pare că m-am îndepărtat puțin de la întrebarea inițială, dar trebuia să includ și această paranteză, pentru care și vestitul nostru stareț, Părintele Petroniu, a luptat foarte mult și nu am făcut altceva decât să repet cuvintele sfinției sale, care erau drese cu sare și purtau ca adaos delicatețea sufletească ce-l caracteriza, după cum pot să mărturisească toți cei care l-au cunoscut, delicatețe ce ar trebui să ne străduim a o dobândi fiecare dintre noi.

Cum era ca duhovnic Părintele Petroniu?

Părintele Petroniu cu firea lui de om duhovnicesc nu avea îndrăzneală rece de a-ți arăta neputința și încărcătura sufletească în care te zbăteau, de aceea cu mare finețe căuta vindecarea ta și suferea enorm atunci când se trecea peste cuvântul lui.

Părintele stareț nu suferea vorbirea în deșert, nici la ascultări, nici la biserică de altminteri, ba chiar nici în probleme de tipic uneori normale în biserică.

Cerea rugăciunea neîncetată, pravila și citirile în chilie, neumblarea din loc în loc, cu atât mai mult nici a intra fără pricină binecuvântată în chilia altui frate. Ținea ca tot lucrul să se facă cu binecuvântare. Acolo unde nu se făcea cu binecuvântare, prefera ca acel lucru să se arunce, să se taie sau să se strice.

Nu suferea de asemenea bârfele sau vorbirea de rău la care nu primea nici o explicație.

Ne spunea cuvânt de îndreptare și folos duhovnicesc periodic la trapeza de obște și în particular. Nu ceda la compromisuri, râsete sau glume, pe care le evita cu desăvârșire.

Spovedania săptămânală, și la orice nevoie,

era inclusă în rânduiala obștească, iar împărțășania după caz – nu era adeptul împărțășaniei dese, dar nici nu oprea – punând accent mare pe *pregătirea* pentru Sf. Împărțășanie și *cu post*.

Hramurile și umblarea din loc în loc pe la praznice le considera pierdere de timp și împrăștiere, accentua pe folosul ce-l aduce chilia, unde sfinția sa spunea ca și cei vechi: „*stai în chilia ta și ea te va învăța toate*”.

Însă mai presus de toate, tot ceea ce Părintele Petroniu ne cerea nouă ca monahi și frați să le facem ori să le ținem, mai înainte de noi și primul dintre noi le făcea sfinția sa.

Petrecând ani destui împreună, cred că acest părinte și stareț al nostru s-a ridicat prin mila lui Dumnezeu și multa sa nevoință în ceata sfinților – și nu numai eu spun aceasta, ci și mulți alții care l-au cunoscut sau au trăit în preajma lui, căci și astăzi îl simțim ca viu printre noi, și cu adevărat și este, căci altfel nu am putea continua tot ce se înfăptuiește azi în schit.

Rugăciunile sfinției sale ne sunt suport și tărie duhovnicească, hrană și adăpost, drum și limanul de mântuire pe care ni-l dorim cu toții, însă îl vom dobândi numai râvnind și noi faptelor sale celor bune.

Trecând vremile și anii petrecuți împreună cu părintele nostru stareț Petroniu s-au adunat multe lucruri pe care le-am putea încredința scrisului și ar umple multe pagini care ar putea aduce folosul duhovnicesc celor doritori de a afla cuvânt folositor de petrecere și viețuire în mănăstire, mai ales în zilele noastre, dar nici timpul și nici felul de a fi al călugărului nu este unul de a-și prezenta virtuțile, ci așteaptă în tăcere și cu multă smerenie răsplata cea veșnică, pe care o va afla tot omul în ziua arătării Domnului, care va răsplăti fiecăruia, nu după cele ce le-a făgăduit, nici după cele făcute doar la arătare, ci după cele ce le-a lucrat cu adevărat și în ascuns, doar pentru Dumnezeu.

De aceea și Părintele Petroniu nu făcea la arătare nevoințele sale, ci tainic, iar noi înțelegeam numai cele ce se vedeau din lucrarea sfinției sale, de multe ori chiar fără voia dânsului, ceea ce ne trezea și pe noi spre mai

Însă mai presus de toate, tot ceea ce Părintele Petroniu ne cerea nouă ca monahi și frați să le facem ori să le ținem, mai înainte de noi și primul dintre noi le făcea sfinția sa. ❧

multă râvnă. Cu siguranță avem nevoie de modele cât suntem pe cale, căci cel ce vrea să-și dobândească mântuirea, cale deloc ușoară – după cuvântul care zice: „*dacă dreptul cu anevie se mântuiește...*” – ce am pute adăuga noi cei slabi și cu păcate îngrădiți?

Cum este acum viața duhovnicească în Schit?

Viața în schit își continuă râvna slujirii de noapte și de zi, iar râvna părinților și a fraților nădăjduim că nu a decăzut, fiindcă împreună căutăm binele și virtutea, iar nu să ne aflăm doar purtători de rasă, ci conștienți că nu rasa face pe călugăr ceea ce este, ci faptele sunt rodul lui, fiecare adună roade în pomul său tainic care se coc în timp la umbra frunzelor nevoițelor fiecăruia dintre noi.

Dar ca într-o grădină unde sunt și buruieni, nu numai fructe dulci și gustoase, mai există și schiopătări, căderi și urcușuri, calea minunată a celor în devenire. Așa cum în grădină smulgem buruiana, tot așa și în ispite, necazuri și supărări, pe care de cele mai multe ori ni le aduce vrăjmașul, luptăm și noi cu armele binecuvântate ale părinților: *rugăciunea* – bătând cu stăruință la poarta milei lui Dumnezeu – și postul – ca să se subțieze patimile, orgoliile și părerea de sine – căci astăzi aceste patimi îl luptă pe călugăr mai abitir ca altă dată, semănând spinii mândriei care este o patimă foarte rușinoasă pentru un călugăr.

Mă resemnez a critica pe cineva, deoarece și la mine există acești spini, și pericolul este că ei se transmit, și o boală intrând poate face ravagii. Și cum Dumnezeu mândrilor le stă împotrivă și doar celor smeriți le dă har, de aici putem vedea singuri folosul sau paguba.

Luând în vizor această plagă umilitoare, consider că a trecut și pe la noi. Și cum lupul nu se mulțumește doar cu o oaie când intră în staul, ci scoate și pe altele ca să îi fie cu îndestulare, așa și vrăjmașul, nu se mulțumește numai cu un suflet care cu râvnă se aruncă a lua momeala, acea tîgviuță ce i-o promite vrăjmașul, ci caută a răpi cât mai multe suflete și dacă s-ar putea chiar toate.

Stâlpii și porțile ce ne păzesc și ne apără de aceste momeli ale timpurilor și vremurilor de astăzi sunt: cuvintele Sf. Părinți, cunoașterea cea cu dreaptă socoteală, întrebarea cu care trebuie să călătorească cel care vrea să se mântuiască și, nu în ultimul, rînd smerenia.

Călugărul cel care își vede de ascultarea lui, de rugăciunea lui, de păcatele lui, și nu le arată pe ale aproapelui, cel care are frica lui Dumnezeu

și conștiința nepătată de vreun sentiment al urii, ci e blând și smerit, iar ochii îi sunt umeziți de lacrimi, acela consideră că nu poate rătați, chiar și pe cale fiind, Domnul îi păzește căile lui, îi dă puterea și harul de a cunoaște pe Dumnezeu și voia Lui cea către noi.

Părintele Petroniu cu firea lui de om duhovnicesc nu avea îndrăzneală rece de a-ți arăta neputința și încărcătura sufletească în care te zbăteai, de aceea cu mare finețe căuta vindecarea ta. ✠

Au fost părinți din obștea Schitului care s-au rupt de Biserică?

Cel care se pune mai presus de toți, crezând că ale lui cunoștințe toate sunt îndreptățite și vrednice de a fi băgate în seamă, sau când nici nu își cunoaște căderea crezând că stă – căderea lui cu adevărat va fi mare.

Așa că această furtună a trecut și pe la noi, pe la schitul nostru mă refer, smulgând nu unul ci mai mulți care s-au rupt de Biserica dreptslăvitoare, de cea una, sfântă, sobornicească și apostolească Biserică, făcându-și lor ruși biserici, și mai clar spus, având de fapt fiecare biserică lui și viziunea lui despre biserică.

Dureros este că acești frați erau socotiți în obștea noastră cu ascultări de responsabilitate și de cinste, și au putut cădea într-o astfel de înșelare ajungând până acolo să spună că în biserică nu mai este har, îndemnând și trăgând și pe alții într-o lor rătăcire – călugări și credincioși, unii chiar virtuoși în râvna lor către Dumnezeu.

Rătăcirea unora a mers până acolo încât s-au îndoit de sfințenia cuviorilor canonizați în timpurile noastre cum ar fi Sfântul Nectarie de Eghina, Sfântul Paisie Aghioritul și îndrăznesc să pună pată și peste alți cuvioși ai zilelor noastre.

Veți pune întrebarea, îndreptățită de fapt, cum a fost posibilă această răzvrătire a părinților și pornită chiar din obștea Prodromului? Cum din sămânța cea bună semănată de un mare și cuvios părinte al vremurilor noastre – Părintele Petroniu – a putut ieși și neghina revoltei și rătăcirii lor?

O arată chiar faptele și lucrarea lor.

Deși în obște era interzis a avea telefon mobil, acceptându-se doar la arhondaric pentru primirea pelerinilor, la cancelarie pentru probleme curente și la economat cu mașinile pentru transport ca unii ce poartă legături obștești cu exteriorul, totuși câțiva dintre părinți având și telefon mobil personal și intrând fără binecuvântare pe internet și utilizând mass-media, prin infiltrări mincinoase și străine Bisericii, pe care ei le dezvoltau mincinos, mai întâi, în mintea lor și, mai pe urmă, în conștiințele altora, au condus eronat evlavia cea bună a credinciosului de rând, a multor călugări și chiar a unor preoți.

Vă amintiți că la începutul interviului am amintit că obștea noastră a mai fost afectată în trecut de un zelotism fanatic – atunci corespondent

schimbării calendarului – care a influențat nu numai schitul nostru, ci și alte obști athonite. Iată că Athosul încă se mai confruntă cu astfel de situații de fanatism exagerat.

Personal nu credeam că ne vom confrunța cu astfel de exagerări și extremism fanatic în zilele noastre. Însă de la constatarea unor greșeli existente, la a ajunge a vedea Biserica cea una, sfântă, sobornicească și apostolească cu toți arhieriei ei compromisă, și de a spune că nu mai are har sau că cel ce intră acum în biserică se spurcă, ori chiar că Sfintele Taine nu mai sunt sfinte, îndemnând pe credincioși la răzvrătire este cu totul amețitor și mincinos lucru, ca să nu spun mai rău.

Dacă cineva a greșit – chiar arhiepiscopul de este – se va supune spre îndreptare și se va lămurii cazul. Iar dacă acela a greșit, nu înseamnă că a greșit Biserica întreagă, și de acum nu trebuie să mai intrăm în biserică și celelalte exagerări, ci cu discernământ credem că se va reglementa situația, așa cum din începutul ei Biserica s-a confruntat cu astfel de situații, însă Biserica a rămas tot Biserică: cinstită, curată și fără prihană – fiindcă Capul ei este Hristos, de la care vine toată sfințenia, și care poartă de grijă Bisericii Sale, și avem încredințarea făgăduinței Lui mântuitoare că *„nici porțile iadului nu o vor birui”* (Matei XVI, 18).

Oare toți cei care au ieșit din Biserică, unde sunt acum fraților?

Oare nu s-au făcut pe ei înșiși biserici, așa numitele „biserici” al căror număr nici nu se mai cunoaște? Din păcate, da.

De aceea credința, cercetarea și răspunsul Evangheliei lui Hristos să ne fie călăuză pe cale spre adevăr, care este numai Hristos Domnul.

Cercetați Scripturile și vă învățați ce vremuri grele au apărut.

Despărțiți adevărul de minciună, feriți-vă de prooroci mincinoși! Ce părtășie are lumina cu întunericul, sau Dumnezeu cu Mamona? Nu mâncarea și băutura ne descoperă toate acestea, ci Duhul Sfânt ce ni s-a dat nouă de la Sf. Botez, Acela ne va arăta nouă adevărul. Nu vă temeți, ne asigură Mântuitorul: *„Iată Eu sunt cu voi până la sfârșitul veacurilor”* (Mt. XXVIII, 20).

Postul, rugăciunea și credința din partea noastră și dragostea lui Dumnezeu descoperită nouă în Trupul și Sângele lui Hristos se întrepătrund pe calea vieții tuturor, fie ca obște, fie ca persoană. Iar Domnul ne asigură: *„Nu te teme, turmă mică, pentru că Tatăl vostru a binevoit să vă dea vouă Împărăția”* (Luca XII, 32).



Ina Sterescu

Călugărul fără de arginți

Piesă în două acte



Personajele

SFÂNTUL IERARH CALINIC

TÂNĂRUL CONSTANTIN (SFÂNTUL IERARH CALINIC)

PIMEN, duhovnicul Sfântului Calinic

CASSIAN, ucenicul Sfântului Calinic

ANASTASIE, ucenicul și biograful Sfântului Calinic

PĂRINTELE MAXIM, călugăr de la Mănăstirea Cernica

PĂRINTELE ZOSIMA, călugăr de la Mănăstirea Cernica

POVESTITORUL

MARIA, femeie din popor

ION, bărbat din popor

MARIN, căruțaș

FLOAREA, femeie din popor

Vocea Sfântului Nicolae

ACTUL I

Scena I

Într-un decor de bibliotecă, un sfeșnic cu lumânări, o călimară cu pană, o icoană, doi călugări caută și răsfoiesc cărți și terfeloage prăfuite.

PĂRINTELE MAXIM (*pufăind*): Pff, ce de-a praf au strâns terfeloagele astea!

PĂRINTELE ZOSIMA: Lasă praful, cuvioase! Așa-s cărțile vechi. Caută mai cu sârg diata!

PĂRINTELE MAXIM: Ce diată? Nu mi-ai spus.

PĂRINTELE ZOSIMA (*apăsă*): Diata... testamentul sfântului! (*foșnește*) Aaa, am găsit-o! (*mormăie ca și cum ar citi*) Vrei să auzi și tu, cuvioase?

PĂRINTELE MAXIM: Citește cu glas tare. Mai ales că am auzit că toate cele înscrise zugrăvesc în puține slove sfânta lui trecere prin această viață.

PĂRINTELE ZOSIMA: Ascultă, atunci!

PĂRINTELE MAXIM: Ascult, cuvioase, cuprins de emoție diata slăvitului nostru ierarh.

PĂRINTELE ZOSIMA: Iată câteva fragmente: „De când am îmbrăcat sfântul și îngerescul cin monahicesc, la Sfânta Mănăstire Cernica, ...n-am câștigat averi... ci numai cărți! N-am adunat aur și argint; n-am voit să am nici haine de prisos, ci numai cele de nevoie trupului. Că necâștigarea cea călugărească cu duhul și cu lucrul, după puțină m-am sârguit a păzi, neîngrijind de sine-mi, ci punându-mi toată nădejdea spre purtarea de grijă a lui Dumnezeu, care niciodată nu m-a lăsat. ...Iar darurile ce le primeam și veniturile de la dregătorii, pe acelea le-am cheltuit... pe ale monastirii trebuințe, cât am fost arhimandrit. Asemenea, și arhiereu fiind, n-am adunat veniturile, ci le-am cheltuit la trebuințele mele și nevoile celor lipsiți frați în Hristos și unde Dumnezeu mi-a poruncit și la înnoirea Episcopiei, fiind cu totul în dărăpănare”.

Scade vocea călugărului, în timp ce intră în cadru Povestitorul

POVESTITORUL: Dar pentru a-l înțelege cu totul pe Sfântul Ierarh Calinic, să ne întoarcem cu gândul spre zilele când el se numea pur și simplu Constantin... Constantin Antonescu. Fusese înscris în catastifele Bisericii Sfântul Visarion, din București, în ziua venirii lui pe lume, la 7 octombrie 1787...

Așadar, să pornim pe firul vieții celui ce va fi numit SFÂNTUL IERARH CALINIC Cernicanul...

Scena 2

Ciripit de păsări, dangăt de clopot, câte un orăcăit de broaște, sunet de lemn cioplit.

AVA PIMEN (bucuros): He-hei, lume nouă pe ziua de azi! Îmi cam intră soarele în ochi, dar bănuiesc cum că flăcăiașul acesta mărunțel și subțirel care se apropie este mezinul Antoneștilor... Greșesc, cumva?

TÂNĂRUL CONSTANTIN (SFÂNTUL IERARH CALINIC): Sărutăm dreapta, părinte Pimen...

AVA PIMEN: Constantin, parcă ți se spune...

TÂNĂRUL CONSTANTIN: Da, după dorința nașei mele, Lucsandra Văcărescu... mama poetului Ienăchiță.

AVA PIMEN: Da, parcă ai și un frate?... Preot de mir... Așa-i?

TÂNĂRUL CONSTANTIN: Acuma-i călugăr.

AVA PIMEN: Da, da, da, îmi amintesc... Cuviosul Acachie... da, da, da...

Și părinții tăi? Bine, sănătoși?

TÂNĂRUL CONSTANTIN: Mama dorește să apuce cât de curând drumul Mănăstirii Pasărea.

AVA PIMEN: Sunteți o familie cu multă credință în Cel de Sus... da, da, da... Dar tu, Constantine, ce-ai de gând? Că au trecut câțiva anișori de când tot bați livezile și potecile pădurii până la Cernica?

TÂNĂRUL CONSTANTIN (SFÂNTUL IERARH CALINIC) (*repede*): Dar numai după ce isprăveam de buchisit *Ceaslovul* la școala din tinda bisericii. Știa și Ava Gheorghe, starețul cel sfânt, cât am sârguit să citesc și să vorbesc binișor elinește!

AVA PIMEN (*oftând*): Ei, cât a trăit vestitul nostru stareț Gheorghe i-ai tot atârnat la poalele anteriului. Parcă te văd cum îi sorbeai tălmăcirile și povețele, da, da, da...

TÂNĂRUL CONSTANTIN: Mult m-au ajutat! Încet, încet, mi-au limpezit cugetul. Parcă mi-au luminat calea pe care s-o apuc.

AVA PIMEN: Da, da, da... știi?

TÂNĂRUL CONSTANTIN: Iată-mă-s! Am venit ca să rămân!

AVA PIMEN: La mănăstire?

TÂNĂRUL CONSTANTIN: Da. Tocmai ce m-am rugat de părintele stareț Timotei să mă primească.

AVA PIMEN: Te-a ispitit cu multe întrebări?

TÂNĂRUL CONSTANTIN: Da de unde! A zis: „Constantine, îți cunosc duhul, ești asemenea unei cărți deschise; umbli fără prihană, cu dreptate și bunătate. Tu grăiești adevărul în inima ta. Fii binevenit, fiule!”

AVA PIMEN: Da, da, da... Atât?

TÂNĂRUL CONSTANTIN: Da! Adică, nu! A mai zis că îndată te cheamă la stăreție. Vrea să mă iei ucenic cuvioșia ta, pentru că ești unul din cei mai respectați duhovnici. Apoi, a mai adăugat: „Fiule, cuviosul Pimen este un înțelept, îmbunătățit în fapte și iscusit în Sfânta Scriptură. Vei deprinde și cioplitul în lemn. Vei avea ce învăța de la sfinția sa, fiule! Ai să vezi...”

AVA PIMEN (*pe râs*): Isprăvește cu atâtea laude! Și-acu, ce te uiți, treci la treabă, poate izbutești să cioplești o cruciuliță până la vecernie, da, da, da...

Se întetesc ciocăniturile în lemn, pe același fundal de ciripit și orăcăit

TÂNĂRUL CONSTANTIN (SFÂNTUL IERARH CALINIC) (*se lovește, suflă în deget*): Au! Ce-are dalta asta?! Uff, iar am nimerit în deget. Au! Na, am stricat și bunătate de lemnișor...

AVA PIMEN (*râzând*): Ușurel, fiule, că nu spargi butuci pentru foc... Uite, ține lemnul așa... așezi dalta... apoi, lovești ușurel cu ciocanul. Hai, curaj... așa... să vezi ce cruciuliță frumoasă vei ciopli!

Trecere muzicală, clopote, eventual cântare religioasă

TÂNĂRUL CONSTANTIN (SFÂNTUL IERARH CALINIC) (*fericit*): Doamne, câtă bucurie s-a revărsat în sufletul meu! Nu s-a împlinit bine un an și iată-mă-s devenit, din fratele Constantin, cuviosul Calinic! Toată această cinste o datorez cuvioșiei tale, părinte Pimen!

AVA PIMEN: Ba râvnei tale cu care te-ai supus celei mai aspre pravile mănăstirești, fiule... da, da, da...

Ciripit, orăcăit, foșnet de stof

TÂNĂRUL CONSTANTIN: Părinte Pimen, n-ai vrea să adăstăm pe malul apei? Aș vrea să-mi mai tălmăcești dintr-ale vieții, să mai tălmăcim din pildele vechilor scrieri.

AVA PIMEN: Cu tot dragul, fiule! Da, da, da...

TÂNĂRUL CONSTANTIN: Te-aș fi poftit la mine în chilie, dar (*încurcat*) sunt cam strâmtorat...

AVA PIMEN (*il întrerupe*): Ehe...! Cunosc, fiule, că trăiești în sărăcie lucie, că n-ai decât tetrapodul pentru cărțile de rugăciune, un ulcior cu apă și...

TÂNĂRUL CONSTANTIN (SFÂNTUL IERARH CALINIC) (*întrerupându-l*): Mai am într-un ungher și-un scăunel de lemn...

AVA PIMEN: Da, da, da... un scăunel pe care îți petreci, în chip de pat, cele trei ceasuri de somn pe care ți le îngădui,... în rest, te rogi cu râuri de lacrimi și postesti peste măsură...

TÂNĂRUL CONSTANTIN: Așa mă îndeamnă sufletul. De aceea, toate nevoințele traiului monahal le îndeplinesc cu bucurie, cu seninătate...

AVA PIMEN: Nu vreau să-ți aduc laude deșarte, fiule, însă trebuie să afli cât de mult te prețuim cu toții, tineri ori bătrâni. Toți monahii spun că ai dobândit atâta „curăție a minții și a liniștii celei dinlăuntru încât ești, înaintea tuturor, ca o lumină cerească” ...da, da, da... să faci totul cu măsură!

Scena 3*Trecere muzicală*

POVESTITORUL: Au mai alunecat peste apele Colentinei, peste lac și pădure încă zece ani. Pentru desăvârșirea atinsă, pentru blajinătatea și înțelepciunea sa, SFÂNTUL IERARH CALINIC a fost ales duhovnic al mănăstirii. La el își căutau sfatul și alinarea numeroși țărani și târgoveți, băjeniți de ciuma lui Caragea, precum și viețuitorii mănăstirii, al căror respect pentru

SFÂNTUL IERARH CALINIC creștea de la o zi la alta. Lui i se spovedea însuși mitropolitul țării. Așa se face că, după ce trecuse în lumea celor drepti starețul Dionisie, cel care îi urmase preacuviosului Timotei, obștea monahală de la Cernica și-a ales drept păstor pe Calinic. Pe cât de plăpând la trup, pe atât de îndârjit în orice avea de făcut, noul stareț vrednicea cot la cot cu ceilalți în câmp, în livadă ori pe schele, la terminarea zugrăvelilor la noua biserică din ostrovul Sfântul Nicolae. Și a sosit și anul 1821, cu Eteria și mișcarea lui Tudor Vladimirescu, înăbușite în sânge de oștile otomane... Vremuri de grea cumpănă... Fugeau bucureștenii, fugeau cu toții din calea turcilor și își căutau scăparea la Mănăstirea Sfântului Calinic.

Țipete, alergătură, tropot de cai, nechezat, salve de pușcă, de tunuri - în îndepărtare – plânsete

PĂRINTELE CASIAN (*gâfâind, din fugă*): Preacuvioase Calinic, se năpustește către noi puhoi de mulțime dinspre București! Gonesc creștinii ca vântul, să nu-i scurteze de capete păgânii. Ce ne facem?

SFÂNTUL IERARH CALINIC: Îi primim cu milă și cu dragoste. Sfânta mănăstire îi va adăposti, iar mâna lui Dumnezeu îi va ocroti și ne va apăra pe toți de osmanlâi.

PĂRINTELE CASIAN: Dar unde vor încăpea?

SFÂNTUL IERARH CALINIC: Îi găzduiți în toate chiliile voastre din ostrovul Sfântului Nicolae!

PĂRINTELE CASIAN: Și noi ce vom face?

SFÂNTUL IERARH CALINIC (*muștrător*): Cuvioase Casian, de când un călugăr cernican se sperie de grija proprie?!

PĂRINTELE CASIAN (*rușinat*): Iertare, părinte stareț! Noi ne vom aciui care cum vom nimeri pe lângă fosta chilie a starețului Gheorghe și pe lângă vechea bisericuță din celălalt ostrov.

SFÂNTUL IERARH CALINIC: Așa să faceți! Voi veni și eu în ostrovul Sfântul Gheorghe, după ce grijesc de bieții oameni, porniți în bejenie...

Trecere muzicală, zarvă

ION: Părinte stareț, scapă-ne! Au năvălit năpastele peste noi!

MARIA: Îndură-te de copilașii aceștia nevinovați! Dacă încap pe mâna păgânilor?! Scapă-i de nenorocire! Să nu-i mâie robi la Istambul!

SFÂNTUL IERARH CALINIC: Ce-i cu voi, oameni buni? Acum de ce vă jeluți?

MARIA (*hohotind*): Turcii, preamilostive!

SFÂNTUL IERARH CALINIC: Cuvioase Pimen, știi cumva ce se întâmplă?

AVA PIMEN: Astă noapte m-a trezit o mare larmă; zăngănit de arme, cai

nechezând. Am zărit și mulțime de focuri înspre satul Cățelu.

SFÂNTUL IERARH CALINIC: Ai prins de veste că s-ar fi așezat oștire turcească în coasta mănăstirii?

AVA PIMEN: Întocmai! Se zvonește că niște iscoade au pârât că mănăstirea ar găzdui zaverгии de-ai lui Tudor...

MARIA: Vai de noi și de noi! Ce ne facem?!

ION: Au pus tunuri de jur-împrejur. Le-am văzut cu ochii mei. Vor să radă mănăstirea de pe fața pământului cu tot ce este viu în ea.

MARIA (*îngrozită*): Doamne, apără și păzește! Doar o minune îmi mai poate scăpa copilașii!

SFÂNTUL IERARH CALINIC: Mâna și darul lui Dumnezeu sunt deasupra noastră! Nu vă pierdeți nădejdea! Adunați-vă cu toții, mireni și monahi, la biserică! Ne vom ruga laolaltă, cu încredere și credință în izbăvire. Veniți cu toții!

Scena 4

Trecere muzicală

POVESTITORUL: Întreaga noapte s-au înălțat rugi. Iar dis-de-dimineață a pornit, în goană mare, dinspre stăreție către tabăra turcească de la Cățelu, călugărul Damian cu jalbă și încredințare cum că la Mănăstirea Cernica sunt numai târgoveți cu neveste și copii. Nu se știe ce s-a petrecut în cugetul lui Ahmet, pașa de la Cățelu, că, pe dată, a ordonat ridicarea taberei. Ba a mai pus și pază turcească în preajmă, ca nu cumva Cernica să fie călcată de niscaiva tâlhari în asemenea vremuri tulburi.

Trecere muzicală, rumoare

MARIA (*fericită*): Binecuvântat să fii, părinte al nostru! Mi-ai salvat copilașii! Ai săvârșit o minune!

ION: Sărutăm dreapta, sfinte părinte stareț! Chiar s-a petrecut o minune. Ai înduplecat inima turcului.

SFÂNTUL IERARH CALINIC: Nu eu! Cel de Sus și-a plecat urechea la rugăciunile noastre și S-a milostivit în necuprinsa lui iubire față de fiecare dintre noi...

PĂRINTELE CASIAN (*în fugă*): Preacuvioase Calinic! Părinte stareț, adastă o clipă!

SFÂNTUL IERARH CALINIC: Ce mai e, Casiane? Iar ne aduci vești negre?

PĂRINTELE CASIAN (*gâfâind*): Stai să-mi trag sufletul! Uff... Nu mai avem de ale gurii de nici unele! Până și șoarecii chițcăie de foame prin cuhniile și cămările pustii.

MARIA (*văicărindu-se*): Vaaai de noi! Vaaai de copilașii mei! Îngerașii mamei, îngerași, o să pieriți de foame... doar cu zeamă de ierburi fierte!

ION (*răstit*): Dar mai taci, muiere!

MARIA: Ce-o să ne facem? Ce?!

ION: Mare și fără de sfârșit este mila Domnului. N-o să ne lase în impas, să vezi!

SFÂNTUL IERARH CALINIC: Drept gândești și drept grăiești, creștine! Să nu ne pierdem nădejdea! Eu am să mă retrag în chilia mea, să mă rog Maicii Domnului și Sfântului Nicolae, cel ce-i scoate din nevoi pe cei necăjiți, întocmai cum le-a ajutat pe cele trei fete sărmane.

Trecere muzicală, scârțâit de roți, mugete, pocnete de bici

MARIN: Hăis, Joiane! Cea, Plăvane! Mânca-v-ar lupii! Iertați, părinți... gura păcătosului! Haideți, bourenii taichii, trageți cât puteți! Hăis! Cea! Opintiți-vă!

MARIA: Ce care grele!

ION: Cum ai vrea să fie dacă-s încărcate până-n vârful?

AVA PIMEN: Spune, om bun, toate aceste cinci care, pline ochi cu de-ale gurii sunt pentru noi? Nu cumva ai greșit drumul?

MARIN: Nicidecum, taică părinte. Hei, oameni buni, părinților, puneți umărul la descărcat, că mi-i degrabă a mă întoarce acasă!

Tropăială, bufnituri, icnete, zarvă

MARIA (*fericită*): Ce bucurie! Îngerașii mei vor mânca pe săturate...

AVA PIMEN: Maică Precistă, Sfinte Nicolae, ați ascultat rugăciunile noastre, dar mai cu seamă pe ale Sfântului nostru Calinic, și v-ați îndurat de noi!

MARIA: Ce minune! Doamne, îți mulțumesc!

ION: Da, minune dumnezeiască!

MARIN: Ține, femeie, desaga asta, să-ți îndestulezi copiii...

MARIA (*fericită*): Cum te chiamă, om bun, să te pomenesc în rugăciuni.

MARIN: Ei, nu mă băga în seamă... sunt și eu acolo, un căruțaș... Înainte de a pleca, am o vorbă cu părintele stareț. Unde-i?

AVA PIMEN: Uite-l, chiar acum se apropie...

SFÂNTUL IERARH CALINIC: Iată-mă-s! Care-i povestea, fiule?

MARIN: Veste proastă, preacuvioase Calinic. Cred că ai știință că și în satul Pantelimon s-a instalat un pașă, cu oști cu tot.

SFÂNTUL IERARH CALINIC: Am aflat și tare ne-a întristat acest lucru.

MARIN: Ei, acest pașă a răpit o călugăriță de la Mănăstirea Pasărea...

MARIA (*speriată*): Vai de mine! O călugăriță!

ION: Ce nelegiuire!

AVA PIMEN: Doamne, Doamne, cât ai să-i rabzi pe nemernici?!

SFÂNTUL IERARH CALINIC: Bine ai făcut că m-ai înștiințat! Nu va scăpa cu una, cu două, acest păcătos de pașă. Iar tu, creștine, mergi sănătos și fii binecuvântat!

Pocnet de bici, scârțâit de roți, îndepărtându-se

MARIN: Hăis, Joiane! Cea, Plăvane! Hăis! Cea!

AVA PIMEN: Ai gândit ceva anume, fiule?

SFÂNTUL IERARH CALINIC: În cea mai mare taină, dar și în cea mai mare grabă, maicile de la Mănăstirea Pasărea se vor adăposti la Mănăstirea Snagovului. Părinte Pimen, rogu-te să te îngrijești de toate acestea! Eu voi întocmi o jalbă către stăpânire în care să dau în vileag nelegiuirea acestui pașă de la Pantelimon, pe numele lui, parcă, Mehmet.

Scena 5

Trecere muzicală, zgomot de căruță, mugete, pocnet de bici

AVA PIMEN: Ia te uită, căruțașul! Ai uitat ceva la noi?

SFÂNTUL IERARH CALINIC: Văd că, în loc de merinde ne pricopsești acum cu doi bașbuzuci de toată frumusețea! De unde i-ai cules, bunule căruțaș?

MARIN: Ho, hooo, bourenii taichii! Bașbuzucii m-au cules ei pe mine! M-au întors din drum ca să-i aduc aicea. Sunt de-ai lui Mehmet, pașa din Pantelimon.

SFÂNTUL IERARH CALINIC: Și ce vor?

MARIN: Ți-au adus, în dar de la Mehmet pașa, punga asta dolofană cu galbeni. (*zornăit de bani*) Ia-o, părinte stareț!

AVA PIMEN: O fi vreun vicleșug de-al lui Mehmet, să se răzbune!... Da, da, da...

SFÂNTUL IERARH CALINIC: S-ar putea. Nu i-a căzut deloc ușor că a trebuit să-i dea drumul călugăriței răpite, să-și răscumpere fapta și să primească și muștrări...

AVA PIMEN: Fă-ne să pricepem totuși ce-i cu bașbuzucii și cu punga? Ce anume pune pașa la cale?

MARIN: Nimic. Ascultați-mă, numai...

AVA PIMEN: Suntem numai ochi și urechi... Da, da, da...

MARIN: Pașa Mehmet, turbat de furie, s-a jurat ca, peste noapte, să jefuiască mănăstirea și să se răfuiească de spaima lumii cu cel care a trimis jalba...

Buuun...

SFÂNTUL IERARH CALINIC: Până aici cunoaștem și noi întâmplarea. Am prins de veste și am stat cu toții întreaga noapte în privegheri și rugăciuni.

AVA PIMEN: Se vede că Cel Atotputernic i-a întors inima de la rău către bine pentru că pașa ne-a lăsat tihna neștirbită... Da, da, da...

MARIN: Dar nu cunoașteți ce s-a întâmplat cu pașa în noaptea cu pricina... Buun...

AVA PIMEN: S-auzim!

MARIN: Înainte să purceadă cu oștirea asupra mănăstirii, a poruncit unui slujitor să-i aducă filigeanul cu cafea fierbinte-fierbincioară... Buun...

SFÂNTUL IERARH CALINIC: Ce are cafeaua cu punga și cu bașbuzucii de față?

MARIN: Are, pentru că slujitorul, pare-se că și-a ieșit din minți, a înșfăcat un pușcoci și a tras drept în pașă! Buun...

AVA PIMEN: Barem l-a trimis la Alah al lui? Doamne, iartă-mă! Da, da, da...

MARIN: Da, de unde! Glonțul s-a proptit în punga asta (*zornăit*) ce-o purta la brâu. Ia priviți ce gaură zdravănă a făcut! Buun...

AVA PIMEN: Ș-apoi?

MARIN: Să vedeți ce spaimă pe capul lui Mehmet! Și-a chemat sfătuitoarii și au hotărât împreună că ăsta-i un semn cu tâlc adânc. Și atunci, nu numai că pașa și-a luat gândul de la prădăciune, ci a mai trimis și punga în dar mănăstirii, să facă cu galbenii din ea o cișmea...

SFÂNTUL IERARH CALINIC: Eu punga n-o iau. N-are decât pașa să tocmească meșteri și să sape lângă pod fântână de piatră.

ACTUL 2

Scena 1

Trecere muzicală

POVESTITORUL: Zis și făcut. Iar fântâna, ridicată pe malul de miază-noapte al ostrovului Sfântului Gheorghe, dăinuie și astăzi. Și, bineînțeles, i se spune „fântâna turcului”. După aceste întâmplări, câțiva ani mai târziu, prin tăria rugăciunilor sale către Maica Domnului și către Sfântul Nicolae, SFÂNTUL IERARH CALINIC a izbutit să îndeestuleze încă o dată întreaga obște monahală, amenințată cu înfometarea. Și din nou s-a ivit același căruțaș, mânându-și carul plin cu făină, tăinuind, tot ca odinioară, numele binefăcătorului.

Trecere muzicală, ciripit, orăcăit, foșnet de stuf, pași pe lemn

SFÂNTUL IERARH CALINIC (*bucuros*): Blagosloviți, părinte Pimen! Gând la gând cu bucurie, să ne întâlnim taman la jumătatea punții dintre ostroave! Trebuie să-mi limpezești frământările ce m-au cuprins.

AVA PIMEN: Aici suntem doar noi și Cel de Sus. Grăiește, fiule, care ți-e pricina tulburării?

SFÂNTUL IERARH CALINIC: Ca părinte duhovnicesc al meu, tălmăcește-mi, rogu-te, ceea ce mi s-a întâmplat.

AVA PIMEN: Hai, descarcă-ți sufletul, fiule!

SFÂNTUL IERARH CALINIC: Ascultă-mă! Nu se crăpase încă de ziuă când mi-am început – după obicei – rugăciunile închinat Sfântului Ierarh Nicolae. Deodată am simțit cum pleoapele mi se fac tot mai grele...

AVA PIMEN: Ai ațipit?

SFÂNTUL IERARH CALINIC: Poate. Ce a urmat nu știu dacă a fost vedenie sau nălucire diavolească.

AVA PIMEN: Te ascult, spune mai departe.

SFÂNTUL IERARH CALINIC: Mi s-a arătat, chiar la mine în chilie, Sfântul Nicolae, împodobit cu strălucite haine arhieresti. Îl însoțeau Marele Mucenic Gheorghe, purtătorul de biruință, în veșmintele lui ostășești, și fericitul întru pomenire stareț Gheorghe.

AVA PIMEN: Au intrat în vorbă? Ți-au spus ceva?

SFÂNTUL IERARH CALINIC: Tustrei mi-au dat o poruncă:

VOCE (*reverb*): „Scoală-te și să zidești în ostrovul cel mic o biserică în numele Sfântului Mare Mucenic Gheorghe. Noi îți vom trimite tot ce-ți va trebui. Să nu ai nicio șovăială și nicio îndoială în inima ta!”

SFÂNTUL IERARH CALINIC: Ce gândești, părinte Pimen, că a fost?

AVA PIMEN: Vedenia aceasta am avut-o și eu, și nu o dată, ci de trei ori în aceeași noapte. Da, da, da... la porunca lor am plecat spre tine, când încă nu dăduse geana de lumină...

SFÂNTUL IERARH CALINIC: De aceea ne-am întâlnit la jumătatea drumului!

AVA PIMEN: Da, da, da... Și acum la treabă, fiule! Porunca e poruncă. Trebuie împlinită!

SFÂNTUL IERARH CALINIC: Da, voi ridica biserica lângă paraclisul Sfântului Gheorghe din ostrov. El va deveni bolniță. De jur împrejurul noii biserici voi dura brâu de chilii, să încapă toată obștea. Numai să găsesc banii trebuitori... numai să-i găsesc...

Tropot de cal, nechezat

PĂRINTELE CASIAN: Ptruuu, căluțule! Ptruuu, că am ajuns acasă! Acușica te adăp, te țesal și-ți atârni de grumaz și o traistă cu orz...

AVA PIMEN: Ia te uită la Casian cum îi vorbește de frumos! Da, da, da...

Par a fi prieteni la toartă!

PĂRINTELE CASIAN: Rabdă puțin, călușule! Atât cât să mă reped cu epistola asta la părintele stareț.

SFÂNTUL IERARH CALINIC: Nu trebuie să te repezi nicăieri, cuvioase Casian, că uite-mă! Dă-mi epistola și du-te de îngrijește-ți prietenul!

Foșnet de hârtie ruptă

AVA PIMEN: De la cine-i?

SFÂNTUL IERARH CALINIC: De la Preasfințitul Ioanichie Stratonichia, egumenul Mănăstirii Sfânta Ecaterina. (*mormăie citind*) Da... așa... așa... (*bucuros*) Părinte Pimen, vedenia mea se adeverește! Avem bani să înălțăm biserică nouă. Ia și citește! Ne va aduce el însuși o adevărată comoară.

AVA PIMEN (*gânditor, uimit*): Îl știam eu pe arhiepiscopul Ioanichie destul de cuprins, dar să aibă atâta bănet... n-aș fi gândit. Da, da, da...

SFÂNTUL IERARH CALINIC: Păi nu sunt bani adunați de el. E o istorie întreagă cu ei. Ne-o explică Preasfințitul Ioanichie în epistolă, dar n-ai citit-o până la capăt. Înainte de zăvra din 1821, unii boieri s-au pus pe urzit să curme domnia fanarioșilor cu una pământească. De n-ar fi izbutit, ar fi fost nevoiți să ia calea străinătății. Așa că și-au vândut moșiile și, parte din bani i-au lăsat vlădicului Ioanichie cu legământ că, de nu se întorc în zece ani, să fie ridicată cu ei o biserică.

AVA PIMEN: Și preasfințitul a devenit paznicul comorii. Da, da, da...

CALINIC: El ne-a dăruit și toată agoniseala lui de-o viață și ar vrea să vină la Cernica pe când vom ridica biserica.

Suport muzical

POVESTITORUL: Între timp, Pimen, părintele duhovnicesc al Sfântului Calinic, a trecut la cele veșnice, iar la mănăstirea s-a statornicit Naum Râmnicăneanu, fost egumen la Mănăstirea Sfinții Apostoli și vestit cronicar și dascăl de istorie. Nenumărate și înțelepte sfaturi a primit de la el înșuși SFÂNTUL IERARH CALINIC. Iar pentru că Naum Râmnicăneanu dorea să devină schivnic, a primit ascultarea să se ocupe de biblioteca mănăstirii, să traducă prețioase cărți religioase, aduse tocmai de la Sfântul Munte Athos și din Ierusalim, în timp ce câțiva călugări se îndeletniceau cu copiatul manuscriselor în mai multe exemplare, pentru a fi răspândite pe la alte mănăstiri. Iar pe fiecare carte păstrată în bibliotecă se pot regăsi și astăzi următoarele cuvinte: SFÂNTUL IERARH CALINIC: „Este a Cernicăi! Să nu se înstrăineze! Semnează Calinic, arhimandrit”.

Scârțâit de pană pe hârtie, foșnet de file, cărți așezate cu zgomot

SFÂNTUL IERARH CALINIC: Le-am semnat și pe acestea... Casiane, cum merge cu scrisul? Avem destule copii?

PĂRINTELE CASIAN: Avem! Avem să trimitem și la Pasărea și la Căldărușani și la Ghighiu. La fel, sunt destule și pentru preoții de mir...

SFÂNTUL IERARH CALINIC: Prea bine! Vreau să ajungă peste tot, pentru ca să soarbă înaltele tâlcuiri din cărți cât mai mulți. (*ton practic*) Și, Casiane, când isprăviți, puneți totul cum trebuie. Știi doar că unica mea avuție sunt cărțile... (*voce înăbușită, greoaie*) O, ce mi se întâmplă? Totul se rotește... Parcă ceva îmi retează picioarele... văd negru înaintea ochilor și... și... Sprijină-mă, Casiane...

Bufnitură, alergătură, agitație

PĂRINTELE CASIAN (*speriat*): Săriți, fraților! S-a prăbușit starețul nostru! Ce-ai pățit, preacuvioase Calinic?

SFÂNTUL IERARH CALINIC (*abia vorbind*): Of, mă înjunghie mii de cuțite... Ard tot... Casiane, duceți-mă în chilie, poate îmi trece răul...

PĂRINTELE CASIAN (*strigând*): Cuvioase Ieronim înhamă calul la trăsurică și aleargă să-l aduci tot într-o goană pe doctorul Mayer de la București! Ai venit, Ieronime?!

Trecere muzicală

POVESTITOR: A fost adus doctorul în cea mai mare grabă. După ce l-a cercetat pe stareț cu amănuntul, a clătinat din cap cu tristețe, a ridicat din umeri a neputință, apoi a spus: „Otravă! A fost otrăvit mișelește! N-are scăpare!” La auzul veștii, mănăstirea parcă s-a scufundat într-un val de durere fără încetare, în vreme ce, în chilia lui, SFÂNTUL IERARH CALINIC se stinge, vegheat de Casian și de ucenicii săi.

SFÂNTUL IERARH CALINIC (*abia vorbind*): Cuvioase Casian, în loc să vă jeliți și să mă jeliți, mai cuminte ar fi să vă strângeți cu toții și să vă alegeți stareț nou... Puneți-l pe Veniamin Cătulescu, unul dintre cei mai vrednici ucenici ai mei și care învață la școli înalte în București... Și acum, du-te și lasă-mă să mă rog în liniște...

PĂRINTELE CASIAN: Prea bine, părinte... Uite, am plecat...

Scena 2

Pași îndepărtându-se, ușa scârțâie – se închide

SFÂNTUL IERARH CALINIC (*cu deznădejde*): „Doamne, Dumnezeu! Mântuiește-mă, nu credeam și nu doream să mor otrăvit!”

VOCEA SFÂNTULUI NICOLAE (*reverb*): „Nu vei muri de otrăvă... Scoală-te și fii sănătos, că nu după mult timp vei fi episcop la Râmnic-Noul Severin...”

Muzică

SFÂNTUL IERARH CALINIC (*vioi*): Cât de ușor mă simt... Nu mă mai doare nimic... Văd limpede... Am scăpat! Domnul Dumnezeu m-a salvat! Iartă-mă, Doamne, că m-am lăsat copleșit de deznădejde. Acum, că sunt vindecat pe deplin, voi purcede la biserică, să mă închin, dând slavă milei Tale nesfârșite...

PĂRINTELE CASIAN (*ciocănind la ușă*): Părinte stareț, văd eu bine?... (*mereu mai uimit și mai bucuros*) Visez?... Este adevărat... S-a petrecut o minune!

SFÂNTUL IERARH CALINIC: Nu visezi! M-am sculat de pe patul de suferință mai zdravăn ca niciodată!

PĂRINTELE CASIAN: Cât ai zăcut m-au tot chinat fel de fel de gânduri...

SFÂNTUL IERARH CALINIC: Și ce ți-a dat prin mintea ta iscoditoare?

PĂRINTELE CASIAN: Păi, să vezi. În ultimul timp au venit o mulțime de solii și epistole de la domnul Alexandru Ghica, așa-i?

SFÂNTUL IERARH CALINIC: Vrea să mă urce zor-nevoie în scaunul de mitropolit. Însă eu nu doresc mărire și nici nu mă consider vrednic de atâta cinste...

PĂRINTELE CASIAN: Dar cei care se temeau ca nu cumva să le încurci socotelile și învârtelile – dacă ai fi acceptat – adică vrăjmașii cu înalte dregătorii nu știau că nu vrei să fii mitropolit. Și-atunci au cumpărat un ticălos să te otrăvească.

SFÂNTUL IERARH CALINIC (*trist*): S-ar putea să ai dreptate, însă cel mai rău îmi pare că mi s-a năruit încrederea în cei din preajmă. Iar cel mai tare mă doare că netrebnicul, după ce s-a învrednicit să trăiască viața noastră duhovnicească fie chiar și pentru un ceas, a putut săvârși atare nelegiuire...

PĂRINTELE CASIAN: Nu bănuiești cine ar putea fi nemernicul?

SFÂNTUL IERARH CALINIC: Nici nu vreau să cercetez. Eu, în cugetul meu l-am iertat și-l vreau uitat... Haide, cuvioase, că avem multe de făcut.

Trebuie să ridicăm biserică vrednică de ocrotitorul ei!

Trecere muzicală

POVESTITOR: Prima biserică s-a năruit la marele cutremur din anul 1838. SFÂNTUL IERARH CALINIC nu s-a lăsat și, alcătuind planuri noi, a refăcut-o din temelii, mai impunătoare, tocmai cum o vedem și astăzi, înconjurată de brâul de cetate al chiliilor. Respectându-și obiceiul, SFÂNTUL IERARH CALINIC a urcat pe schele pentru a încheia bolțile cu propria-i mână. Întocmai a făcut și la Pasărea ori la Ghighiu ori la Poiana Mărului ori la atâtea și atâtea alte ctitorii. Între timp mănăstirea înflorise mai mult ca niciodată. Obștea număra de acum peste trei sute cincizeci de viețuitori iar drumul către Cernica era străbătut neconținut de un număr din ce în ce mai mare de credincioși, de la oameni de rând, la înalte personalități ale zilei. Așa se face că și Domnul Țării, Barbu Știrbei poposea adesea pe aici. El îl admira în mod cu totul aparte pe SFÂNTUL IERARH CALINIC pentru stăruința lui fără istov în rezolvarea treburilor zilnice atât de grele. De aceea, atunci când s-a urcat pe tronul țării, Barbu Știrbei s-a decis să-l numească episcop al Râmnicului, eparhie în care trebuia pusă trudnică rânduială.

SFÂNTUL IERARH CALINIC: „Dar care ispravă ai cunoscut la noi, Înălțimea Ta, prin care să mă pui înaintea tuturor, în vârful sfintei episcopii, pildă de faptă bună?... Eu, la sine-mi căutând, nimica vrednic nu aflu în mine pentru această începătorie...”

Trecere muzicală, clopote, rumoare, cor bărbătesc religios

MARIA (*plângând*): Cui ne lași, Sfinte Calinic?!

VOCI: Binecuvântează-ne, Sfinte Calinic! Binecuvântează-ne!

MARIA: Așează-ți mâna pe creștetul copiilor mei, înger întrupat în om!

Scena 3

Muzică

POVESTITOR: După ce i-a blagoslovit pe toți, călugări și mireni, sosiți să-l petreacă, după ce și-a mai rotit o dată ochii, scăldați în lacrimi, peste ceea ce zidise el în cele două ostroave în cei peste treizeci de ani de stăreție, SFÂNTUL IERARH CALINIC și-a luat doar câteva cărți sfinte, dintre cele mai dragi sufletului și s-a suit în trăsură ce-l ducea spre cârja episcopală.

SFÂNTUL IERARH CALINIC: Haideți, Casian, Orest, sus, că plecăm! Orest, unde-i fratele tău, Anastasie?

PĂRINTELE ANASTASIE: Aicea sunt, Preasfințite Părinte episcop!

SFÂNTUL IERARH CALINIC (*oftând*): Atunci, s-o pornim pe drumul Craiovei! Cu Dumnezeu înaintel!

Tropot de cai în goană, pocnete de bici, clopote, muzică

POVESTITOR: Tot ceea ce înseamnă episcopie la Râmnic, fusese mistuit într-un incendiu devastator, așa că reședința arhierască fusese mutată vremelnic la Craiova. Vestea că un vlădică, sfânt de-adevăratelea, venea să-i păstorească, se răspândise pretutindeni. Drumul Craiovei era împânzit de puzderie de țărani și târgoveți, toți se înghesuiau să se închine noului ierarh. Clopotele sunau ca în zi de Paști iar creștinii îl întâmpinau cu un cântecel încropit pe loc care începea așa: „Valahie, saltă și te veselește că, iată, Calinic cel prea blând sosește”...

Trecere muzicală

PĂRINTELE ANASTASIE: N-a trecut nici o zi și preasfințitul Calinic s-a și pornit să-și cerceteze eparhia. Cuvioase Casian, deslușește-mi, de unde atâta neastâmpăr și neodihnă până nu isprăvește ce a început?

PĂRINTELE CASIAN: Ei, Anastasie, tu și Orest i-ați devenit ucenici de abia de câțiva ani, pe când eu mă minunez de-o viață.

PĂRINTELE ANASTASIE: Știi la cine mă duce gândul când mă uit la episcopul nostru cum se înalță în asceză, la cât de milostiv și de blând este cu nevoiașii și cum muncește și cum se roagă tot timpul în mintea sa?

PĂRINTELE CASIAN: Cred că știu, pentru că și pe mine mă bate de mult de tot același gând: se aseamănă tare bine cu Sfântul Vasile cel Mare.

PĂRINTELE ANASTASIE: Întocmai, părinte Casian, întocmai! (*sare ca ars*) Aoleu, bine că a venit vorba de faptele Sfântului Vasile cel Mare!...

Am uitat că eram orânduie la casa Sfântului Calinic să mă ocup de milosteniile pentru cei săraci! Slavă Domnului că Orest este acolo de dimineață! Of! Și se adună acolo fel de fel de amărâți, bătrâni și copii, ba și oameni în toată puterea, însă săraci-lipiți că ți se rupe inima! Of, ce jale!

PĂRINTELE CASIAN: Așa-i... Dă fuga și-l ajută pe Orest că flămânzii și bolnavii sunt tare-tare mulți!

PĂRINTELE ANASTASIE: Păi de aceea și locuința preasfințitului a devenit un adevărat metoh al sărmanilor. Dar sunt mulți și cei care vin să-și afle povețe și mângâiere, îndrumare și iertare chiar de la SFÂNTUL IERARH CALINIC. Iar el îi primește pe toți, îi ascultă și le redă curajul că ar putea trăi cu totul altfel...

Muzică

POVESTITOR: În timpul Războiului ruso-turc al Crimeii, oștile otomane au ocupat Oltenia. Se întâmpla în vara anului 1854...

PĂRINTELE ANASTASIE: Preasfințite, a venit poruncă să plecăm cu toată arhiva episcopiei la București, să nu vie turcii peste noi...

SFÂNTUL IERARH CALINIC: De plecat vom pleca din calea lor, însă vom lua calea Râmnicului Vâlci.

PĂRINTELE CASIAN: Ah, Preasfințite, nu-ți găsești liniștea până nu ridici din temelii, la vechea strălucire, Episcopia Râmnicului – Noul Severin, așa-i?

SFÂNTUL IERARH CALINIC (*mucalit*): Parcă pot să-ți tăinuiesc ceva, cuvioase Casian?!

Trecere muzicală

POVESTITOR: Așa se face că numai în doi ani a fost ridicată noua biserică episcopală, au fost refăcute din temelii clădirile arhieresti, bolnița și seminarul. Tot în acea perioadă, ajutat bănește de către mitropolitul Andrei Șaguna, SFÂNTUL IERARH CALINIC a întemeiat și o tipografie. Acolo a ieșit de sub teascuri pentru a doua oară *Pravila mănăstirească*, alcătuită de însuși SFÂNTUL IERARH CALINIC. Printre numeroasele cărți religioase tipărite și-au făcut loc și lucrări de ale lui Anton Pann.

SFÂNTUL IERARH CALINIC: Ia ascultă ce-mi scrie și ce mă roagă. Fără să bănuiască măcar că tot ce mi-a trimis a și intrat în lucru...

PĂRINTELE ANASTASIE (*nedumerit*): Cine-ți scrie, Preasfințite? N-am înțeles!

SFÂNTUL IERARH CALINIC: Cum cine? Firește, Anton Pann! Ascultă, Anastasie! „Vă rog să mă ajutați după cum nici până acum nu m-ați lăsat neajutorat la toate cărțile ce am tipărit, pentru podoaba sfintelor biserici și luminarea neamului”.

Trecere muzicală, scârțâit de pană pe hârtie, pagini răfoite

PĂRINTELE CASIAN: Cu ce ți-a greșit hârtia, Anastasie Baldovin, că te înverșunezi asupra ei cu nu știi a câta pană de găscă?!

PĂRINTELE ANASTASIE: Geaba încerci să mă necăjești, cuvioase Casian. Mă îndârjesc asupra paginilor pentru că abia prididesc să aștern pe hârtie tot ce-am aflat. Nu vreau să-mi scape nimic-nimic! Doar am purces a scrie despre „Viața și nevoințele sfântului părintelui nostru Calinic”.

PĂRINTELE CASIAN: Vrednică de cinste este fapta ta, Anastasie!

PĂRINTELE ANASTASIE: O fi, dar m-am încurcat în numărătoarea mănăstirilor, schiturilor și a bisericilor de mir, noi sau refăcute prin strădania sfântului atât pe meleagurile Craiovei, cât și pe ale Râmnicului. La fel, nu mai știu pe câți preoți i-a găsit cu felurite păcate și i-a trimis la mănăstire spre îndreptare și pe câți i-a înălțat în cinste.

PĂRINTELE CASIAN: Lasă că te descurc eu cumva. Doar există atâta amar de catastife... Oricum, îți spun din nou că ceea ce faci este de toată lauda!

PĂRINTELE ANASTASIE: Cu toată viața lui de schimnic, vreau, de asemenea, să se afle că episcopul nostru n-a stat deoparte nici când se hotăra soarta Principatelor Române, chiar dacă alți înalți ierarhi șovăiau să-și dea pe față gândurile.

PĂRINTELE CASIAN: Păi, nu l-am condus chiar eu pe preasfințitul la întrunirile Divanului Ad-hoc al Munteniei care, aidoma celui din Moldova, trebuia să decidă asupra Unirii la 1859, alegând același domn?!

PĂRINTELE ANASTASIE: Privește aici, cuvioase Casian, peste ce-am dat!

PĂRINTELE CASIAN (*foșnet de hârtie*): Ia te uită! Păi, asta-i o copie după o poruncă, trimisă de Preasfințitul, în acele zile, pretutindeni în eparhie. I-auzi ce scrie: „Îi poftesc pe toți protopopii și egumenii...”

Mixaj de voci, muzică

SFÂNTUL IERARH CALINIC: „...pe toți protopopii și egumenii să se grijească de slujbe și privegheri în fiecare biserică pentru unirea românilor într-o singură voință ca să ceară pe cale legiuită viața patriei lor!”

PĂRINTELE ANASTASIE: Mă înțelegi atunci și de ce am fost atât de bucuros când am dat și peste o scrisoare în care patriarhul Chiril al Ierusalimului avea cuvinte de laudă pentru – uite, am copiat întocmai – (*subliniind*) „înalte virtuți” ale Sfântului Calinic, „revărsate benefic asupra obștei”.

PĂRINTELE CASIAN: Dacă tot ți-am promis să te ajut, privește ce-am găsit și eu!

PĂRINTELE ANASTASIE (*curios*): Ce-i în cutiuța aceea?

PĂRINTELE CASIAN: Deschide-o!

PĂRINTELE ANASTASIE: Ia te uităăă! O decorație! A cui e?

PĂRINTELE CASIAN: Este Crucea Sfântului Vladimir, dată Sfântului Calinic de însuși țarul Nicolae I al Rusiei.

PĂRINTELE ANASTASIE (*mândru*): Ei, pentru azi am scris destul. Acum o să dau o fugă la noul schit, unde știu că-l voi găsi și pe SFÂNTUL IERARH CALINIC! Mergem împreună, cuvioase Casian?

PĂRINTELE CASIAN: Doar o bucată de drum, apoi eu o cotesc spre satul Muierasca. Mă așteaptă cu treburi preotul Ioan.

Trecere muzicală, ciripit, foșnet de brazi

SFÂNTUL IERARH CALINIC: Ai apărut în sfârșit, Anastasie, vrednicul meu ucenic?

PĂRINTELE ANASTASIE (*îngrijorat*): Preasfințite, îmi pari puțin trist, așa-i?

SFÂNTUL IERARH CALINIC: Mă uit cu mare bucurie la Schitul Frăsinei dar și cu abur de părere de rău, presimt că este ultima mea ctitorie... Și mai vreau să-ți dezvălui o taină dragă mie...

PĂRINTELE ANASTASIE: Aștept și ascult, Preasfințite.

SFÂNTUL IERARH CALINIC: Încă din tinerețe, de când am bătut potecile Sfântului Munte Athos și m-am împărțășit la altarele bisericilor de acolo, iar mai apoi am cunoscut îndeaproape viața îngerească a călugărilor din Grădina Maicii Domnului – cum sunt supranumite acele locuri – mi-a înflorit în suflet o imensă dorință...

PĂRINTELE ANASTASIE: Cumva Schitul Frăsinei este întruchiparea ei?

SFÂNTUL IERARH CALINIC: Întocmai, fiule, întocmai... După acea călătorie printre sfinții călugări de la Athos, n-a trecut ceas ori zi fără ca sufletul meu să tânjească de a rostui și pe pământurile noastre măcar a unui schit cu pravilă ca acolo...

PĂRINTELE ANASTASIE: Acum m-am luminat de ce rânduielile înscăunate la Frăsinei sunt de o atât de aspră schivnicie! Sunt ca la Muntele Athos!

SFÂNTUL IERARH CALINIC: Dacă... Și numai cei cu adâncă și curată și deplină chemare de a-și închina viața lui Hristos, departe de ispitirile lumești, numai aceia își vor găsi locul în acest schit.

PĂRINTELE ANASTASIE: Viețuitorii de la schit înțeleg că se hrănesc doar cu verdețuri și rareori cu vreo coadă de pește ori vreo ulcică de lapte. Trăiesc în post și în rugăciune, feriți de lume, nu-i așa?

SFÂNTUL IERARH CALINIC: Da, Anastasie...

PĂRINTELE ANASTASIE: Gata, am dat de rostul acelei pietre de hotar dintre pământurile Frăsineiului și cele ale satului Muierasca pe care este înscrisă strașnică opreliște, sub grea osândă, dată de Preasfinția ta, ca picior de femeie să nu cuteze a trece pe acolo.

SFÂNTUL IERARH CALINIC: Așa-i! Niciodată! Nici acum, nici peste ani și ani! Că altfel, va fi vai și-amar de femeia care ar încălca porunca, trecând hotarul Frăsineiului.

PĂRINTELE ANASTASIE: Pentru că tot am vorbit despre schit, am dat printre hârțoage peste o scrisoare, semnată de însuși domnitorul Alexandru Ioan Cuza, care se referea chiar la această ctitorie a Preasfinției tale.

SFÂNTUL IERARH CALINIC: A, da... Datează de pe vremea când Cuza dăduse *Legea secularizării averilor mănăstirești*. O, cât m-am zbătut din toate puterile până și în Divanul țării, până și la domnitor, pentru ca Frăsineiului să i se lase tot ceea ce dobândise prin danii și cu ceea ce fusese înzestrat de mine. În cele din urmă, l-am convins pe Cuza că Frăsineiul nu-și poate respecta pravila de pildă în trăirea duhovnicească decât numai dacă este de sine stătător.

PĂRINTELE ANASTASIE: De fapt, Frăsineiul este singurul așezământ monahal neatins de *Legea secularizării*.

Muzică

SFÂNTUL IERARH CALINIC: Daaa... dar toate acestea și încă tot pe-atât de multe altele, m-au obosit... Daaa... voi cere învoire să las cărja episcopală într-o mână mai vânjoasă, iar eu să mă retrag la Cernica. Presimt că șederea mea pe această lume se apropie de capăt și vreau ca, după mai bine de șaizeci ani de viață monahală, să-mi primesc sfârșitul acolo unde am început-o...

Gălăgie, alergătură, văicăreli

SFÂNTUL IERARH CALINIC: Ce-o fi cu atâta zarvă pe la uși?! Anastasie, rogu-te, cercetează și află pricina!

PĂRINTELE ANASTASIE: Vine în goană părintele Casian, urmat de Ioan, preotul din Muierasca și câțiva săteni...

Se deschide ușa, tropăit de scânduri, găfâieli

SFÂNTUL IERARH CALINIC: Dau turcii?... A izbucnit un foc mare?... Se prăvale muntele? Care-i pricina că vă dați cu toții duhul fugind?

PĂRINTELE CASIAN (*gâfâind*): O fătuță din sat a alergat după o vită pișcată de streche și... Of! Nu mai pot! Trebuie să-mi trag sufletul!...

PĂRINTELE ANASTASIE (*speriat*): A călcat cumva hotarul?

PĂRINTELE CASIAN: Da... Și a căzut pe loc ca fulgerată!... A făcut biata, boala copiilor!

VOCI: Tămăduiește-o, Sfinte Calinic!

FLOAREA: Scap-o de blestem, Sfântule! Fă o minune! Tămăduiește-mi fetița!

PĂRINTELE CASIAN: Îți stă în puteri, Preasfințite! Am văzut cu ochii mei și au mai fost de față în biserică și alți credincioși, atunci când ai vindecat-o, prin rugăciuni, pe acea femeie nenorocită...

PĂRINTELE ANASTASIE: Roagă-te pentru vindecarea copilei, așa cum ai izbutit cu băiatul meșterului Costache! Îmi aduc bine aminte întâmplarea! Și el avea acea boală cumplită. Apoi l-am găsit întreg și sănătos, pe când se ruga la icoane drept mulțumire. Da-da, era zdravăn! L-am văzut bine atunci când m-ai trimis la el chiar Preasfinția ta, cu moaștele Sfântului Mercurie, să le atingă și să le sărute...

SFÂNTUL IERARH CALINIC (*trist*): „Ce tristă întâmplare! Opreliștea, pusă de mine pentru a-i ajuta pe monahi, a lovit o ființă nevinovată! Să mergem să ne rugăm pentru copilă...”

Trecere muzicală, rumoare, plânsete

PĂRINTELE CASIAN: Am ajuns, Preasfințite.

FLOAREA (*în lacrimi*): Fetița mamei, odorul meu neprețuit, uite, a venit să te vadă însuși sfântul nostru episcop!

SFÂNTUL IERARH CALINIC (*blând*): Mă cunoști, copilă?

FLOAREA: Nu poate grăi mititica, dar priviți, priviți cum a zâmbit când sfântul i-a mângâiat obrazul!

PĂRINTELE CASIAN (*șoptit*): A dat și ușurel din cap, în semn că-l recunoaște...

SFÂNTUL IERARH CALINIC: Să ai credință, copilă, și-ai să te faci sănătoasă...

Ei, te-am iertat! Să ne rugăm lui Dumnezeu să-ți ierte și El nesăbuița...

FLOAREA (*șoptit*): Priviți-l cum se mai roagă SFÂNTUL IERARH CALINIC! Și cum își ține palma pe creștetul fetei mele!

PĂRINTELE ANASTASIE: Se roagă cu ochii închiși și râuri de lacrimi îi brăzdează chipul, luminat parcă de raze nevăzute! Vezi, cuvioase Casian parcă e transfigurat!

PĂRINTELE CASIAN: Văd... și mai văd că bolnava s-a mai liniștit, s-a înseninat și a întins brațele către mama sa care a luat-o strâns în brațe.

FLOAREA: Doamne Sfinte, Îți mulțumesc! Copilul meu a fost iertat! Copilul meu s-a tămăduit! Slavă Celui de Sus! Părinte episcop, lasă-mă să-ți sărut dreapta ta cea binecuvântată! Ai înfăptuit o minune!

SFÂNTUL IERARH CALINIC: Iar eu închin, Doamne, în fața milei Tale nemărginite, că mi-ai ascultat ruga!

Scena 4

Trecere muzicală, foșnet de hârtii, scârțâit de pană scriind

SFÂNTUL IERARH CALINIC: Casiane, de-ai cunoaște câtă bucurie port în suflet de când ne-am întors la Cernica, n-ai mai sta atâta, păzindu-mi cu ochiul și veghindu-mi fiecare pas... Nu mai sunt chiar atât de prăbușit ca înainte, deși îmi simt tare apropiată clipa despărțirii de voi... Șt! Taci! Nu mă întreba nimic! Când voi socoti că-mi va suna ceasul, fiți siguri că mă voi destăinui vouă...

PĂRINTELE CASIAN: Anastasie, nu mai forfoti atâta prin cămarile cu cărți și terfeloage că ridici colbul de pe... de pe... ha, ha, hapticu... ele. Să nu cumva să-l stânjenești pe sfântul nostru părinte, că și așa, este plâpând tare!

SFÂNTUL IERARH CALINIC: Lasă-l într-ale lui, Casiane! Îmi place că-l văd iubitor de cărți... Îmi place că-l văd pășind pe urmele lui Naum Râmniceanu...

PĂRINTELE CASIAN: După câte pene de gâscă a tocit, după câte pagini a umplut numai acum, parcă aş zice că urmează să ne ferească biblioteca mănăstirii cu câteva prețioase cronici...

SFÂNTUL IERARH CALINIC: Nu-l necăji, cuvioase Casian, nu-l necăji... Nici

nu bănuiește ce condeier de seamă va deveni în scurt timp ucenicul meu... Anastasie, pentru că tot veni vorba, atunci când ai purces la a-mi descrie viața și nevoințele, de ce n-ai venit să-mi ceri dezlegare pentru fapta aceasta a ta? Ia mărturisește, fiule, de ce?

PĂRINTELE ANASTASIE (rușinat): Nu mă muștra prea tare, părinte... Trebuia să-mi fi închipuit că ai prins de veste imediat. Doar n-ar fi fost pentru prima oară când pătrunzi în gândurile oamenilor, citindu-le ca pe o carte deschisă, ori când săvârșești minuni.

PĂRINTELE CASIAN: Din câte țin eu minte, parcă nu aveai aceste daruri când ai intrat în ascultare la cuviosul Pimen?... Sau mă înșel?

SFÂNTUL IERARH CALINIC: Nu te înșeli, Casiane. Harul Domnului s-a revărsat peste mine pe măsură ce-mi alungam păcatele din suflet și dobândeam mereu mai multe virtuți creștine... O, dar ce fac eu acum? Vă țin o predică?!

PĂRINTELE ANASTASIE (fericit): Iar eu am să scriu așa: „Eram lângă Preasfințitul ziua și noaptea..., prin urmare îi cunoșteam viața cea sfântă. Mă minunam de așa viață aleasă, binecuvântată de Dumnezeu asemenea cu ce citisem în viețile Sfinților Părinți și acum vedeam că servesc un sfânt viu în ființă”. Da, voi așterne totul, cuvânt cu cuvânt, spre știința tuturor!

SFÂNTUL IERARH CALINIC (blând): Ba nu, fiule. Aceste taine le vei dezvălui abia după ce mă voi stinge din viață și doar celor vrednici să le priceapă. Altfel, pe cei mai puțin credincioși îi vei sminti cu nedumeriri, cu rătăcirii ori cu ispita slavei deșarte... Însă după ce voi trece la cele veșnice, darurile dobândite de mine pot deveni temei de creștere duhovnicească...

Scena 5

Muzică, clopote

PĂRINTELE ANASTASIE: A trecut SFÂNTUL IERARH CALINIC în lumea dreptilor chiar așa cum o prevestise... S-a stins în a unsprezecea zi a lunii lui Prier, leat 1868, în dangăte de clopote și jelit de mulțimi de oameni.

POVESTITOR: Iar după mai bine de optzeci de ani a fost înălțat în cetele sfinților. Faima lui de binefăcător al celor în suferință adună și astăzi nenumărați credincioși care vin să se închine și să aprindă o lumânare la moaștele sale, aflate chiar în biserica ridicată de el în ostrovul Sfântul Gheorghe al Cernicăi, la Catedrala Arhiepiscopală a Râmnicului sau la ctitoria sa de suflet, Mănăstirea Frăsinei.

Se interferează vocea povestitorului cu glasurile celor doi călugări pe care îi regăsim în cadrul inițial de bibliotecă, povestitorul iese din cadru

ZOSIMA: Și uite-așa se tâlcuiește toată viața, lăsată nouă drept pildă de viețuire. Cât de simplu și de înălțător și-a zugrăvit nevoia și traiul. Ascultă cât de simplu și direct mărturisește SFÂNTUL IERARH CALINIC...

SFÂNTUL IERARH CALINIC: „Nu am adunat pentru mine averi ori mișelii, ci numai sfinte cărți... Cât am fost stareț la Sfânta Mănăstire Cernica și episcop al Râmnicului-Noului Severin nu am strâns aur ori argint de la binefăcători și de la dregători. Tot ce mi s-a dat am cheltuit pentru trebuințele casei și pentru cei sărmani, împărțind după cum Dumnezeu mi-a poruncit. Nici de îngropare și nici de pomenire nu las ceva. Ca sărăcia cea călugărească mai mult la sfârșit să se arate lui Dumnezeu”...

PĂRINTELE MAXIM: Dă-mi voie, cuvioase, să citesc și eu chiar finalul. Sfântul zice ...*(mixaj de voce călugăr cu cea a Sfântului Calinic – reverberată)* ... „Aceasta este diata și duhovniceasca mea scrisoare, aceasta este înștiințarea de averea mea. Iar necrezând cineva aceasta și a începe cu iscodire a căuta aur și argint, măcar și mult s-ar osteni, nimic nu va afla. Iar Milostivul Dumnezeu va judeca. Amin!”

PĂRINTELE ZOSIMA: Și semnează: „Anul 1860, s-a scris de noi, smeritul Arhiepiscop Calinic, episcopul Râmnicului, Nou Severin”.

PĂRINTELE MAXIM: Astfel capătă înțeles ceea ce scria Nicolae Iorga despre Sfântul Ierarh Calinic de la Cernica: „În veacul al XIX-lea, SFÂNTUL IERARH CALINIC Cernicanul a încheiat cu vrednicie șirul curăților călugări fără arginți, al ctitorilor de cărți și clădiri de închinare, al sufletelor de arhieriei, care o clipă nu și-au închipuit că fapta ori gândul lor scapă de sub ochiul priveghetor al lui Dumnezeu”.

Călugării închid catastifele și ies din scenă, rămânând cărțile și icoana cu Sfântul Ierarh Calinic.





Dim Plat
gracilaria

Andrei Cărpeneanu

Fecioara din lederă



Părintele Zosima îl primise cu greu în chilia sa, abia după ce văzuse că a răbdat prea multe ceasuri frigul nopții, dând târcoale ca o vedenie sălașului clădit anapoda și îngropat la poalele unei coline pitice, care părea strămutată acolo de mâna omului. Pustnicul îi ascultase mărturisirea fără să spună o vorbă, murmurând la nesfârșit aceeași rugăciune, cu bărbia lăsată în piept și privirea pironită în coșul pieptului. Mult după ce Tudor terminase, Zosima părea că a uitat de el. ...Dacă ați-pise? Nu-l mai auzea rugându-se, nu-i mai auzea nici măcar respirația, zgomotul răsuflării sale topindu-se în vuietul crengilor scuturate de vânt, îngemănându-se cu sunetele stranii ale nopții. De fiecare dată când pădurea trosnea, iar frunzele sfichiuiuau zănatic ferestruicile oarbe, late de doar două palme, fiori reci îi înțepau mâinile și urcau de-a lungul șirei spinării, zgâlțâindu-l într-un dans înghețat, căruia nu i se putea împotrivi. Nici nu mai știa cât timp petrecuse acolo, însă beznă începuse să se destrame, fiecare moment al acelei subtile prefaceri părându-i că durează o eternitate. Dintr-o dată, cântecul răgușit al unui cocoș zgâriase adânc liniștea grea a zorilor. Tudor țâșnise în picioare, cu mintea paralizată de spaimă, și, încurcându-se în sutana sihastrului, se prăvălise neghiob peste sobița de fontă ce străjuia locul de rugăciune al celui depărtat de lume. „Nu te speria, băiete”, îi spusese bine dispus Zosima, ca și cum ar fi reînnotat firul unei discuții ce conținea cu doar câteva clipe în urmă. „E cocoșul vecinilor, îl cunosc după grai”. „Ce vecini..? Cine mai stă aici?”, îngăimase rușinat Tudor, întorcându-se pe brânci la locul lui. „Așa se aude în pustietate. Cea mai apropiată gospodărie e la trei kilometri, însă prin părțile astea e atâta pace, că în nopțile senine îi pot auzi pe bieții oameni făcându-și rugăciunea, înainte de culcare”. „Nu te grăbi, băiete. Să nu-ți pară rău că ai venit”, continuase Zosima cu bunătate. „Ai credință, n-am să te las eu să pleci de aici fără să te învăț ce să faci!”. Învins, istovit, Tudor lăsase ușor capul în poala monahului și începuse să plângă domol, cu mâinile sleite pe podeaua din pământ bătătorit a bordeiului târnosit fără milă de vântul rece rătăcit dinspre munte.

[...] „Tout comprendre rend très indulgent”, îi șoptise la ultima lor întâlnire părintele Zosima. Își aducea aminte că zâmbise nedumerit. „Să nu crezi că toată viața am stat cu ochii numai în Evanghelie”, chicotise sugubăț pustnicul. „Părinte, am greșit mult...”, îi spusese Tudor, cu vocea sleită. „Nu i-am mărturisit niciodată lui Grama, însă mi-a fost cu neputință să continui studiile. Totul a început atunci când am înțeles că nu-mi mai amintesc nici măcar titlul cărții pe care o încheiasem cu o seară înainte. La început am crezut că are să-mi treacă, că este doar efectul spaimelor fără obiect care îmi torturează mintea încă din adolescență, spaima pentru care am renunțat să mai caut leac. Însă imediat ce mă trezeam dimineața, îmi dădeam seama că uitasem aproape tot ce citisem sau discutasem cu profesorii până atunci. Nu mai știam decât crâmpie, de parcă aș fi visat. Eram blestemat să iau totul de la capăt, să încerc nebunia de a cuprinde din nou, într-o singură zi, cunoștințele acumulate în ani de studii, în zile și nopți petrecute între patru pereți, citind și scriind, fumând și visând la *mare opera*, fără să țin seama de oboseală sau de ceea ce se petrece în jurul meu. *Marea opera*... iluzii, idealuri fabricate de alții. Atunci s-a întâmplat s-o întâlnesc pe Zina”. „Uitarea ta nu este o boală a minții, mintea îți este sănătoasă...”, îi răspusesese monahul cu o lucire în ochi care-l făcuse să tresară, pentru că în acel moment i se păruse că îl aude pe Grama cum își presară dojenile pe rănilor deschise ale greșelilor sale. „...Doar că este obosită de conviețuirea cu păcatul, zi după zi, fără întrerupere. Cu sufletul tău, însă, se întâmplă lucruri grozave, băiatul meu. Lucruri pentru care eu nu am leac. Tot ce mai pot face acum este să te ascult și să mă rog. Nu deznădădui, rugăciunile sapă trepte și în piatra cea mai tare. De aici înainte va trebui să-ți porți însă singur crucea, să alegi dacă poți fi vrednic de iertare și de mântuire. Altă cale nu e”.

[...] Simțea deja în nări mirosul proaspăt al pădurii, se vedea urcând din nou poteca până la chilia lui Zosima, descătușat, cu pasul ușor și pieptul umflat de aerul tare, iar mintea i se lăsase cuprinsă de zarea unei bucurii atât de gingașă, care îi aducea atâta pace, că ar fi îmbrățișat cu foc, ca pe un frate demult pierdut, pe primul om care i-ar fi ieșit în cale. Nu se miră când se trezi din nou în fața zidurilor de piatră roșie ce străjuiau casele mândre, îmbrățișate de pridvoare largi, care se priveau cu dragoste ca două surori, nepăsătoare la zbuciumul orașului care crescuse străin împrejurul lor, cu oameni venind și plecând, zorind bezmetic, odinioară tineri, pe urmă bătrâni și nevolnici, abia umblând, rezemându-se anevoie de copii sau nepoți, cu ochi buimaci și rătăciți, pentru a dispărea, în cele din urmă, pentru totdeauna. Tunelul de iederă se deschidea iarăși tainic înaintea lui, iar capătul i se pierdea în desișul verde-șerpuiitor, împodobit de ciucurii albi ai Măinii Maicii Domnului și întrețesut cu florile întunecate ale înserării.

După primii pași simțise cum pacea îl covârșește și îi înmoaie simțurile, silindu-l să se oprească în inima hățișului. „Acum nu mă mai poate vedea nimeni”, zâmbi Tudor, aprinzându-și o țigară și așezându-se moale în iarba înaltă, cu capul sprijinit de zidurile groase din piatră roșie. Încerca să urmărească, tot mai distrat, zbuciumul diafan al șuvițelor de fum albăstrui care se pierdeau în hățișul verde, în timp ce mintea îi era cuprinsă de o toropeală binefăcătoare. Auzi, ca prin vis, clopotul unei biserici și mugețul vântului purtat printre crengile arborilor bătrâni care-i biciuia obrajii, însă pleoapele îi erau tot mai grele și nu se îndura să deschidă ochii, atât de bine era acolo, în iarba înaltă, unduitoare, care-i cuprinsese pe de-a-n-tregul mădularele secătuite de putere. „Unde sunt?”, fusese ultimul său gând, înainte de a ceda cu totul liniștii aceluia tărâm unde întreaga suflare se afla gata să se închine somnului, în afara unui suflet depărtat de lume care încă veghea, iar rugăciunea lacrimilor sale văzătoare răpise și inima lui Tudor, pentru a putea cunoaște împreună, îngemănați, măcar pentru o clipită, mângâierea celui de-al optulea cer.



